

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Martina Fraňková

**Zahraniční politika habsburské monarchie
za Krymské války**

**The Foreign Policy of the Habsburg Monarchy
during the Crimean War**

Praha, 2012

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc. za nabídku se tímto tématem zabývat, za poskytnutí části podkladů, a dále za jeho podporu, trpělivost a za cenné rady nejen při vedení diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. července 2012

.....
Martina Fraňková

Abstrakt

Práce se zaměřuje na prezentaci a hodnocení vývoje zahraniční politiky habsburské monarchie v průběhu Krymské války v letech 1853/1854–1856. Tradiční postavení Rakouska mezi Ruskem a západními velmocemi a složitý komplex vnitřních problémů mu nedovolily vojenské angažmá na jedné či druhé straně sporu. Neutralitní politika, kterou vedlo v průběhu války Prusko spolu s Německým spolkem, zase nezaručovala dostatečnou ochranu rakouských zájmů spojených s Východní otázkou. Habsburská monarchie se tedy rozhodla pro vlastní nezávislou politiku spočívající ve stupňujícím se tlaku na Rusko a snaze omezit válečné cíle Velké Británie a Francie na únosnou mez a tím docílit co nejdříve uzavření míru a zabránit tak rozšíření války a případné další revoluční vlně. Hlavním nástrojem této politiky byla hrozba rakouského vojenského zásahu proti Rusku na jedné straně a naděje na tento zásah na straně západních velmocí. Německá politika Rakouska se zaměřovala na obranu vlastních pozic a využívání německých spojenců pro demonstrace namířené proti Rusku, které však nebyly vzhledem k neochotě členů Německého spolku příliš efektivní. Rozpad vídeňského systému za Krymské války, rozdílné zájmy velmocí a nedocnění rakouské politiky v jejím průběhu vedlo k izolaci Vídně v poválečných letech.

Klíčová slova

Rakousko, Krymská válka, mezinárodní vztahy, 19. století

Abstract

The thesis is focused on presentation and evaluation of the development of foreign policy of the Habsburg Monarchy during the Crimean War in years 1853/4-1856. Its traditional position between Russia and the Western powers and complicated complex of internal problems prevented Austria from being involved with either side of the conflict. The policy of neutrality, adopted by Prussia and the German Confederation during the war, on the other hand, could not ensure sufficient protection of the Austrian interests concerning the Eastern Question. For this reason, the Habsburg Monarchy decided for its own independent policy, based on escalating pressure on Russia and attempts at restricting the war aims of Great Britain and France to an acceptable limit, and thus achieve a peace treaty as soon as possible to prevent the extension of the war and a potential wave of revolutions. The main instrument of this policy was the menace of Austrian military action against Russia and on the other side maintaining of hope of the Western powers for this action. German policy of Austria concentrated on defending its position within the German Confederation and using of German allies for demonstrations directed against Russia, which, however, were not very effective due to the reluctance of the German states. The disintegration of the Vienna system during the Crimean War, different interests of the powers and the undervaluation of the Austrian policy during this period induced Vienna's isolation in the post-war years.

Keywords

Austria, Crimean War, international relations, 19. century

Obsah

I. Rakousko a Krymská válka.....	7
II. Rakouská zahraniční politika v předvečer Krymské války.....	11
II.1 Habsburská monarchie a revoluce 1848.....	11
II.2 Schwarzenbergova německá politika.....	12
II.3 Rakousko-ruské vztahy v předvečer Krymské války.....	29
II.4 Rakousko a Osmanská říše.....	36
II.5 Menšikovova mise.....	46
III. Si vis pacem, para bellum – rakouská zahraniční politika za Krymské války.....	57
III.1 Vídeňská nóta.....	57
III.2 Německo a rakouská výzva k vyklizení podunajských knížectví.....	73
III.3 Přes Podunají na západ.....	88
III.4. Vídeňská konference.....	113
III.5 Rakouské ultimátum a mírová jednání.....	133
Závěr.....	156
Seznam použité literatury.....	163

I. Rakousko a Krymská válka

Krymská válka byla jedním z dlouhé řady konfliktů provázejících v 18. a 19. století tzv. Východní otázku. Jednalo se o komplex problémů spojený s mocenským ústupem Osmanské říše nejen z Balkánského poloostrova a také o důležitý prvek v evropském velmocenském systému. Krymská válka byla ale něčím více než jen jedním z dlouhé řady konfliktů ve Východní otázce. Odhlédneme-li od dějin vojenství, znamenala především konec téměř půlstoletí trvajícího vídeňského systému. Jeho konec předznamenal již v březnu 1848 vynucený odchod rakouského kancléře knížete Metternicha, který byl do jisté míry jeho symbolem. Konečný rozpad vídeňského systému zpečetěný za Krymské války aliancí Rakouska se západními velmocemi a mírová jednání, která se nesla ve znamení hledání nových spojeneckých vazeb, i názorový posun některých vůdčích evropských politiků, přispěl k mocenskému ústupu habsburské monarchie a spolu s dalšími okolnostmi umožnil sjednocení Itálie a Německa.

Francie využila za Krymské války Východní otázku a ruské ambice k revizi vídeňského systému, který pro ni byl nevýhodný. K rozšíření konfliktu také přispěla britská obava z přílišného posílení Ruska a s tím spojeného narušení rovnováhy na kontinentu. Tím došlo k vytvoření protiruské koalice Velké Británie, Francie a Osmanské říše. Habsburská monarchie, jejichž zájmů se takto rozšířený konflikt nepříjemně dotýkal, se musela rozhodnout mezi aktivním angažmá na jedné či druhé straně sporu a neutralitou, kterou zvolila pátá evropská velmoc Prusko. Bylo však pro habsburskou monarchii takové rozhodnutí vůbec možné? Měla Vídeň v průběhu války jasnou představu nebo bezhlavě střídala jeden i druhý tábor podle aktuálního vývoje konfliktu? To jsou hlavní otázky, jejichž zodpovězení bych se chtěla v této práci věnovat.

Již zlomový rok 1848 přinesl habsburské monarchii obrovské problémy. Revoluce, které v letech 1848–1849 nejen na jejím území propukly, ohrožovaly samotnou existenci státu. Mnohonárodnostní Rakousko mělo tradičně zájmy v Itálii, v Německu a na Balkáně. Jeho pozice především v prvních dvou oblastech však již v první polovině 19. století závisely na Rusku a Velké Británii. Rakouské zájmy a zájmy evropské byly z pohledu Vídně často úzce propletené. Léta 1848–1852 lze bezesporu považovat za předehru Krymské války. Některé události těchto let měly přímý vliv i na chování habsburské monarchie v letech následujících. Z tohoto důvodu se v úvodních kapitolách své diplomní práce zaměřím především na rakousko-ruské a rakousko-turecké vztahy v předvečer Krymské války. Hlavní prostor bude

dále věnován rakouské politice v Německu a na Balkáně, neboť Metternichův nástupce kníže Schwarzenberg se zvláště na Balkáně snažil o aktivnější politiku než jeho předchůdce. Právě to mělo podle některých autorů přispět k eskalaci Východní otázky a ke zhoršení postavení habsburské monarchie v německém prostoru v následujících letech. Nabízí se tedy další otázky: jaký byl podíl habsburské monarchie na vzniku Krymské války? Jaké následky měl Schwarzenbergův postup v Německu pro postavení Rakouska v německém prostoru a v konfliktu obecně?

Rakouská stopa za Krymské války je jasně patrná, ač se o úspěšnosti habsburské politiky vedou v literatuře spory. I když se Rakousko za Krymské války vojensky příliš neangažovalo, uzavřelo v průběhu konfliktu dvě spojenecké smlouvy. Jistou vlažnost pokud jde o užití ozbrojené síly, se Vídeň snažila vyrovnat velmi intenzivní diplomatickou aktivitou. Tak spatřila světlo světa Vídeňská nóta, Čtyři body a rakouské ultimátum. Nelze nezmínit také jednání Vídeňské konference na jaře 1855. Ačkoliv byla pro závěrečná jednání mírové konference zvolena francouzská metropole, nelze roli Rakouska v diplomatických jednáních, která skoro celou válku provázela, opomenout. Právě vývoj, prezentace a souvislosti výše zmíněných plodů rakouské diplomacie v období Krymské války budou tvořit jádro této diplomní práce. Vídeň se snažila o smírné uzavření konfliktu v podstatě ještě před zahájením válečných operací. Za zásadní tedy považuji otázku, proč zůstaly tyto snahy bez úspěchu, zda byly vedeny jednotným záměrem nebo byly spíše odpovědí na aktuální vývoj konfliktu a jaký měly vliv na konečná mírová jednání v Paříži.

Postavení Rakouska na mezinárodní scéně po Krymské válce a otázka, zda došlo ke vzniku nového „krymského koncertu“ evropských velmocí přesahují téma této práce, omezím se tedy pouze na hodnocení rakouské pozice v závěrečných mírových jednáních, která předznamenala mnohé obtíže let následujících.

Práce bude vycházet především z novějších a starších edic archivních pramenů se zaměřením na prameny rakouské provenience. Jedná se především o Rakousku věnovanou první sérii velice obsáhlé edice „Akten zur Geschichte des Krimkriegs,“ která vyšla v letech 1979–1980 a obsahuje jak korespondenci relevantních misí, tak memoranda předkládaná císaři, některé smlouvy či jejich návrhy a další materiál. Zvláště pro úvodní kapitoly bude hrát důležitou roli edice „Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867,“ vycházející od 70. let do současnosti. Předposlední svazek protokolů ministerské rady pro období, kdy úřad ministra zahraničí zastával Schwarzenberg, vyšel v roce 2010, protokoly k závěru Schwarzenbergovy éry se k vydání teprve připravují. Funkční období Buolovo za Krymské války je sice vydáno již kompletně, vzhledem ke změně ministerské rady na

konferenci v důsledku reformy, kterou František Josef I. provedl po Schwarzenbergově smrti, se však otázky související se zahraniční politikou dostávaly na jednání konference spíše sporadicky. Důležité jsou však protokoly z jednání tzv. mimořádných konferencí otištěné ve třetím svazku, které určovaly kurs rakouské zahraniční politiky především v roce 1854. Poslední rozsáhlejší edicí pramenů budou Jasmundem sestavená „Aktenstücke zur orientalische Frage, nebst chronologischer Übersicht,“ která vyšla v letech 1855–1859. Vzhledem k datu vydání je třeba opatrnosti a kritičtějšího přístupu než u předchozích dvou edicí, význam Aktenstücke pro tuto práci však spočívá v tom, že přináší překlad mnoha důležitých ve francouzštině psaných dokumentů do němčiny. Až na občasné problémy s datací, které se dají bez větších obtíží odstranit porovnáním s ostatními prameny, je spolehlivost překladů zaručena namátkovou kontrolou několika pasáží a skutečností, že tuto edici použili někteří citovaní autoři a odkazují na ni také vydavatelé první zmíněné edice. Poslední spíše podpůrně užívanou edicí jsou „Dokumente zur Deutschen Verfassungsgeschichte“ vydávané od 50. let Ernestem R. Huberem. Pro tuto práci je relevantní první a druhý svazek.

Pramenná základna, ze které budu vycházet, byla doplněna archivním výzkumem v Rakouském státním archivu. Na základě stipendia v rámci programu „Aktion Česká republika-Rakousko“ mi byl umožněn v březnu 2011 měsíční výzkumný pobyt ve Vídni pod vedením Dr. R. Leina, kterému tímto děkuji. Zaměřila jsem se především na korespondenci mezi Vídní a konstantinopolskou internunciaturou v počátcích konfliktu, která se nachází v Haus-, Hof- und Staatsarchiv, konkrétně v Politickém archivu ministerstva zahraničních věcí.

K rakouské politice za Krymské války i k válce samotné bylo napsáno již poměrně mnoho prací a stále vycházejí nové, ač poslední dobou jen obecně či populárně zaměřené tituly. Rozhodla jsem se soustředit se na novější literaturu převážně z přelomu 60. a 70. let, která v mnohém překonává tradiční pohled autorů z první poloviny 20. století na rakouskou zahraniční politiku za Krymské války jako veskrze agresivní a proměnlivou. Česká literatura speciálně zaměřená na rakouskou politiku za Krymské války neexistuje, což byl i jeden z důvodů výběru tohoto tématu.

Pro úvodní kapitoly a z hlediska obecných principů Buolovy politiky je důležitá disertační práce rakouské historičky Waltraud Heindl „Carl Ferdinand Graf Buol-Schauenstein. Die Grundzüge seiner Politik am Vorabend des Krimkriegs“ z roku 1968, která na základě dokumentů k Buolovým misím v Petrohradě a v Londýně značně reviduje starší obraz této osobnosti, jejího významu a potažmo i Buolovy politiky. Další z důležitých prací je tentokrát německá studie Bernharda Unckela „Österreich und der Krimkrieg. Studien zur Politik der

Donaumonarchie in den Jahren 1852–1856“ z roku 1969. Přínosem této práce jsou poměrně rozsáhlé exkursy k dílčím otázkám problematiky, jako je pozadí Východní otázky, tedy především ochranná práva velmocí k sultánovým poddaným, či detailnější pohled na rakouskou politiku v Podunají. Této a následující práci je také společná široká pramenná základna, ačkoliv se oba autoři v jednotlivých interpretacích občas liší. Unckel ve své práci dokazuje, že byla rakouská mírová politika konsekventní, v tom se ostatně shoduje i s dalšími dvěma autory, ale za její největší chybu považuje přílišné sebevědomí a hlavně tlak na rozšíření sféry rakouského vlivu na jihovýchod. Další prací je poměrně rozsáhlá studie Američana Paula W. Schroedera „Austria, Great Britain, and the Crimean War: The destruction of the European Concert“ z roku 1972. Schroeder je také autorem několika článků k dílčím tématům jako je rakouská politika v Podunají, kde právě přesvědčivě kritizuje závěry Unckela a starších autorů o této otázce, nebo ideový střet Buola a jeho internuncia v Konstantinopoli Brucka. Přínosné je také spojení rakouské a britské politiky v jednom díle. Přehledný koncept rakouské politiky za Krymské války a příspěvek k její poslední fázi pak přináší v několika článcích a ve studii „Der Friede von Paris 1856. Studien zum Verhältnis von Kriegführung, Politik und Friedebewahrung“ z roku 1972 Winfried Baumgart, který je také editorem 3. rakouského dílu edice Akten. Baumgart a Schroeder, ač nezávisle na sobě, dochází ke stejným závěrům.

Z literatury posledních let bych krátce zmínila článek Johna R. Davise „Great Britain, Russia and Germany during the Crimean War“ z roku 2005, který ukazuje, že i přes množství děl zabývajících se Krymskou válkou i jejími dílčími aspekty stále existují výzkumem opomíjené dílčí otázky a perspektivy jako například britské znepokojení z pronikání Ruska v Německu. Dále budu čerpat z několika přehledových děl a také dalších článků k dílčím otázkám. Zajímavá může být i studie Renate J. Taixpointner „Zur Politik der Donaumonarchie in der Zeit des Kriemkrieges im Spiegel der Reaktion Russlands“ z roku 1973, kterou jsem bohužel objevila příliš pozdě na to, abych ji mohla při psaní této diplomní práce využít. Zdá se však, že alespoň částečně napravuje mezery ve studiu Krymské války vzniklé nedostatečným využíváním ruských pramenů a v podstatě úplným opomenutím pramenů osmanských, které jsou bohužel dodnes zahraničním badatelům nepřístupné.

II. Rakouská zahraniční politika v předvečer Krymské války

II.1 Habsburská monarchie a revoluce 1848

Rok 1848 přinesl do evropské politiky vlnu změn. Již v lednu vypuklo povstání na Sicílii a v Miláně. Mnohem závažnější důsledky však měl únorový pád orleánské monarchie ve Francii a volba Ludvíka Napoleona Bonaparta prezidentem nově vzniklé Francouzské republiky v prosinci téhož roku. Vlna revolucí se nevyhnula ani Německu, kde se stejně jako v Itálii ozývalo volání po sjednocení. Nepokoje zasáhly Prusko i rozsáhlé části habsburské monarchie. Rakouská armáda zasahovala v severní Itálii, Praze, Vídni i Uhrách. V podunajských knížectvích Moldavsku a Valašsku „uklidňovaly“ situaci ruské vojenské jednotky. V průběhu roku 1849 docházelo na mnoha místech k obnovování starého řádu. Přesto rok 1848 zanechal výraznou stopu i na poli mezinárodních vztahů. Evropský koncert v této době neprováděl žádnou společnou protirevoluční politiku, v Evropě paralelně probíhalo množství lokálních konfliktů, které vývoj na mezinárodní scéně a některé státy zcela paralyzovaly.

Skutečnost, že habsburská monarchie přežila revoluční léta 1848–1849, je třeba přičítat vnějším okolnostem. Bylo nesporným Metternichovým úspěchem, že jak Velká Británie, tak Rusko pokládaly v roce 1848 zachování Rakouska za evropskou nezbytnost, i když z rozdílných důvodů.¹ Na mezinárodní situaci respektive na postojích Londýna a Petrohradu závisely již od roku 1815 především rakouské pozice v Německu a v Itálii.²

Méně komplikované bylo v letech 1848–1849 řešení italské otázky. Jak britská vláda, tak car Mikuláš I. varovali vzrůstající se Paříž, aby do italských záležitostí nezasahovala. Britové ovšem nehodlali dopustit ani posílení Rakouska, Palmerston totiž dospěl k závěru, že nejlepší prevencí proti rozšiřování francouzského vlivu bude sjednocená liberální Itálie a tak chtěl, aby Rakousko postoupilo Piemontu Lombardii a Benátsko. K tomu nedošlo. Po sérii vojenských střetů mezi Rakušany, jejichž armádě velel maršál Radecký a sardinskou armádou podporovanou povstalci došlo 9. srpna 1848 k uzavření příměří. V březnu příštího roku se však Turín pokusil využít komplikované situace Vídně a vyhlásil Rakousku znovu válku.

¹ Palmerston chápal Rakousko jako hráz ruskému tlaku především na Balkáně, čemuž by dle jeho názoru nezabránil pás malých států ve střední a východní Evropě. Car viděl v Rakousku konzervativního spojence a hráz pronikání revolučních myšlenek do východní Evropy. *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Band VI/1. Hrsg. A. Wandruszka, P. Urbanitsch. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften 1989. S. 209. (dále Habsburgermonarchie VI/1)

² Habsburgermonarchie VI/1, s. 208.

Během čtrnácti dní bylo však sardinské vojsko poraženo Radeckým u Novary a válka skončila. Sardinský král Karel Albert, jehož sen o sjednocené severní Itálii vzal za své, ještě před podpisem příměří abdikoval ve prospěch svého syna Viktora Emanuela a uchýlil se do exilu. Za francouzského prostředkování byl 6. srpna uzavřen mír. O pár dní později kapitulovaly Benátky, poslední ohnisko italského odporu.³

Rakouská přítomnost v Itálii se za Krymské války dostala do zorného úhlu západních velmocí - Velké Británie a Francie. Právě italská otázka se stala nástrojem nátlaku na vídeňskou vládu. Italští vlastenci se ani po porážce a nástupu reakce nevzdali svých plánů. Měli navíc přinejmenším sympatie jak Britů, tak Francouzů. Kromě konkrétních afér, kdy např. došlo k zatčení britského občana podezřelého z podpory Mazziniho spiklenců či ke konfiskaci majetků uprchlých bývalých občanů v Lombardii, bylo možno tlačit na Rakousko například v souvislosti se zapojením Sardinského království do válečných operací.⁴

Na jaře 1848 byla horší situace v Německu. V únoru došlo k manifestaci v Bádensku a revoluční vlna se pak rychle rozšířila do menších států Německého spolku. To ovlivnilo složení Spolkové rady ve Frankfurtu. K jednání o úpravě spolkových řádů plánovaném Pruskem a Rakouskem na druhou polovinu března již nedošlo. V Rakousku byl 13. března donucen abdikovat kníže Metternich, o pár dní později zaskočila revoluce v Berlíně i Fridricha Viléma IV. váhajícího použít proti ní sílu. Vídeň, která byla na jaře 1848 zavalena novými požadavky snad ze všech částí habsburské říše a musela vojensky zakročít na několika místech monarchie současně, neměla sílu do německých záležitostí výrazně zasáhnout.

II.2 Schwarzenbergova německá politika

Vývoj situace v Německu v letech 1848–1849 ovlivnila, odhlédneme-li od rozporů mezi jednotlivými frakcemi, především váhavost pruského krále. Koncem března odmítl Fridrich

³ Šusta, J.: *Dějiny Evropy v letech 1812-1870*. II 1. Praha: Vesmír 1923., s. 88an.; Skřivan, A.: *Evropská politika 1648-1918*. Praha: Aleš Skřivan ml. 1999, s. 192an.; Habsburgermonarchie VI/1, s. 205an.; Kraehe, E. E.: *Foreign Policy and the Nationality problem in the Habsburg Monarchy, 1800-1867*. In: *Austrian History Yearbook* 3/3 (1967), s. 24an.

⁴ Schroeder, P. W.: *Austria, Great Britain and the Crimean War. The Destruction of the European Concert*. Ithaca/London: Cornell University Press 1972. Např. s. 17, 48, 429. (dále Crimean War); Unckel, B.: *Österreich und der Krimkrieg. Studien zur Politik der Donaumonarchie in den Jahren 1852-1856*. Lübeck: Matthiesen 1969, s. 11.

Vilém IV. poprvé německou císařskou korunu a Rakousku tak bylo umožněno zachovat si ve Spolku vliv. V dubnu proběhly volby do Frankfurtského parlamentu - za souhlasu rakouské vlády se tak stalo i na většině německých území habsburské monarchie.⁵ Frankfurtský sněm, jehož hlavním cílem mělo být vypracování celoněmecké ústavy a sjednocení Německa, zvolil v červnu ústřední vládu v čele s rakouským arcivévodou Johannem jako říšským správcem, která nahradila spolkovou radu. Tato vláda však neměla vlastní vojsko ani dostatečné finanční zdroje, byla proto při své činnosti odkázána na ochotu jednotlivých německých knížat provádět její nařízení. Úskalí této koncepce se projevilo velice záhy ve válce s Dánskem o Šlesvicko.⁶

Jedním ze tří základních znaků státu je jeho území. Jak naznačuje výše zmíněný problém Šlesvicka, musel se frankfurtský parlament při jednání o ústavě vypořádat i s tím, která území budou do nového sjednoceného Německa patřit a jakou formou budou tato území spojena. Frankfurtské poslance nejvíce rozdělovala otázka budoucího postavení habsburské monarchie. Nový německý stát měl být samozřejmě státem národním, a tak ani jedna ze dvou hlavních koncepcí nepočítala se začleněním neněmeckých částí Rakouska do nového státu. Velkoněmecké řešení, které mělo zpočátku nemalou podporu mezi jihoněmeckými státy, počítalo se začleněním německých oblastí Rakouska, které ostatně byly počítány mezi země Německého spolku.⁷ Nebylo ale zcela jasné, za jakých podmínek by k tomu mělo dojít, neboť

⁵ V alpských zemích se Němcům povedlo provést volby i ve slovinských oblastech, české okresy však odmítly v duchu Palackého listu vyslat do Frankfurtu své zástupce. Šusta, c. d., s. 54.

⁶ Na Vídeňském kongresu byla dánskému králi potvrzena držba vévodství Šlesvik a Holštýn. Zatímco Holštýnsko patřilo k Německému spolku, nebyla situace Šlesvicka zdaleka tak jasná. Obě vévodství měla tradičně úzké vzájemné vazby a i v severněji ležícím Šlesvicku žilo mnoho Němců. Roku 1848 se v revoluční Kodani objevil požadavek na spojení Šlesvicka s Dánskem. Reakcí bylo vytvoření prozatímní vlády obou vévodství v Kielu a žádost o pomoc do Frankfurtu. Frankfurtský parlament vzal pod svou ochranu i Šlesvicko a pověřil Prusko spolkovou exekucí. Pruské vojsko vytláčilo Dány z obou vévodství a pokračovalo do Jutska. To znepokojilo především Velkou Británii. I přes nesouhlas spolkové vlády uzavřel nakonec Fridrich Vilém IV. 26. srpna 1848 v Malmö s Dány příměří a obě armády měly vyklidit sporná vévodství, která zůstala spojena s Dánskem personální unií. Nespokojený dav, který ve Frankfurtu protestoval proti příměří a ohrožoval zasedání parlamentu, rozehnaly pruské a rakouské jednotky. Šusta, c. d., s. 59an.; Skřivan, c. d., s. 168 a 194.

⁷ Rakouský císař byl členem Německého spolku za své dědičné rakouské země včetně Kraňska a Přímoří a za země Koruny české. Země, kde byli Němci početně v menšině, měli ale výraznou hospodářskou a politickou převahu, označuje Šusta přílehavě jako „země s německým nátěrem.“ Soběhart, R.: *Ein Verfall des vertragrechtlichen Multilateralismus in den preussisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts? Das Warschauer Treffen 1850*. In: *Deutsch-russische Beziehungen. Beiträge der internationalen Konferenz in Prag vom 24.-25. Nov. 2005*. Praha 2007, s. 90.; *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*. Band VI/2. Hrsg. A. Wandruszka, P. Urbanitsch. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften 1993, s. 3, 6an (dále Habsburgermonarchie VI/2); *Dokumente zur Deutschen Verfassungsgeschichte*. Band 1 1803-1850. Hrsg. E. R. Huber. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer 1978, s. 359. (dále Dokumente); Šusta, c. d., s. 61.

takové řešení by mohlo ohrozit jak velmocenské postavení, tak územní integritu habsburské monarchie. Maloněmecká koncepce podporovaná Pruskem počítala se vznikem užšího spolku německých států, který by byl eventuelně jen volněji spojen s Rakouskem.⁸

Ještě než se do frankfurtského parlamentu dostaly první návrhy jednotlivých článků celoněmecké ústavy, došlo v Rakousku k významným změnám ve vedení státu. Po krátkém působení Johanna von Wessenberg-Ampringen, se novým ministerským předsedou a ministrem zahraničí v jedné osobě stal na podzim roku 1848 Felix zu Schwarzenberg.⁹ Ke konsolidaci monarchie měla přispět i změna na postu nejvyšším - 2. prosince 1848 vystřídal nemocného císaře Ferdinanda I. na trůně jeho osmnáctiletý synovec František Josef I.

Schwarzenberg se o svém novém postu oficiálně dozvěděl 19. října, již 22. října psal z Olomouce maršálu Radeckému, co bude v nové funkci jeho programem: „*Potlačení revolty všude a za každou cenu, obrana práv dynastie proti zásahům revoluce, uznání svobody, kterou císař zaručil svým národům uvnitř monarchie, a zachování integrity státu navenek.*“¹⁰ O několik dní později, když v Kroměříži představoval sněmu vládní program, prohlásil Schwarzenberg, že „*další trvání jednotného Rakouska je německá i evropská nezbytnost a že rakouská vláda nepřipustí žádný vnější pomýlený vliv na nezávislé formování vnitřních poměrů státu.*“¹¹ Tento výrok byl jasně namířen proti frankfurtskému parlamentu, který začal právě v době Schwarzenbergova nástupu do funkce projednávat návrh celoněmecké ústavy. 27. října 1848 byly plénem přijaty první paragrafy nové ústavy, které jasně požadovaly buď rozdělení habsburské monarchie, nebo její existenci mimo nově vznikající stát.¹² Schwarzenberg nepřikládal frankfurtskému parlamentu ve svých plánech a úvahách velkou váhu, sázel spíše na dohodu s Pruskem a panovníky větších spolkových států. Teprve prosincový dotaz pruské strany donutil Schwarzenberga k formulaci vlastních představ o

⁸ Šusta, c. d., s. 61an.; Soběhart, c. d., s. 91.

⁹ Felix princ zu Schwarzenberg, *2.10. 1800, byl vojákem, od r. 1824 působil v rakouské diplomacii v Petrohradě, Londýně, Paříži, Berlíně, Turíně a Neapoli, roku 1848 se jako důstojník rakouské armády zapojil do bojů v severní Itálii. Stručný životopis a další literatura: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. Band 12. Wien 2005, s. 15-17.

¹⁰ Schwarzenberg an Radecky, 22.10. 1848. *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*. Abteilung II, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 1. Wien: öbv & hpt 2002, s. XVan. (Protokole II/1)

¹¹ Protokolle II/1, s. XXXV.

¹² Zmíněné paragrafy návrhu měly toto znění: „§ 2 *Kein Teil des Deutschen Reiches darf mit nichtdeutschen Ländern zu einem Staate vereinigt sein.* § 3 *Hat ein deutsches Land mit einem nichtdeutschen Land dasselbe Staatsoberhaupt, so ist das Verhältnis zwischen beiden Ländern nach den Grundsätzen der reinen Personal-Union zu ordnen.*“ Protokolle II/1, s. XXXVI.

řešení německé otázky. Se souhlasem své vlády poslal Schwarzenberg Prusku dne 13. prosince memorandum s následujícím konceptem: rakouská, pruská a další vlády zemí německého spolku odmítnou frankfurtskou ústavu a domluví se na znění ústavy spolu, Německo má být spolkem států se dvěma legislativními komorami s časově omezeným mandátem a trvalou exekutivní mocí, Rakousko musí zůstat nerozdělené a samostatné jako evropská velmoc a jen tak ke spolku přistoupí, malé státy mohou být nestabilní, proto je přípustné jejich spojení do větších celků a vyšší míra integrace, za základ jednání lze vzít Spolkovou aktu z r. 1815.¹³

Myšlenka začlenění celé habsburské monarchie do nového státu měla své sympatizanty i ve frankfurtském parlamentu.¹⁴ Ve středu Evropy by tak vznikl významný a hospodářsky silný státní útvar, ve kterém by Rakousko mělo hlavní vliv. Pro habsburskou monarchii by to mělo nesporné výhody - italské državy by byly prostřednictvím německých ozbrojených sil chráněny před zásahy z Piemontu či z Francie a Habsburkové by získali německou pomoc v Uhrách a patrně i podporu pro balkánskou politiku. Samozřejmostí měla být celní unie podle Bruckova konceptu. Otázkou je, zda by výhody z takového spojení nebyly pouze na straně Rakouska.¹⁵

Pruská strana ve své odpovědi na rakouské prosincové memorandum souhlasila s tím, že by se obě velmoci měly domluvit a že si nenechají z Frankfurtu nic diktovat, v ostatním však měla jiný názor. Nový návrh ústavy, na kterém se vlády domluví, chtěla předložit Frankfurtskému parlamentu. Základem jednání mělo být vytvoření tělesa (Staatenhaus) z devadesáti zástupců vlád, které by působilo vedle frankfurtského lidového shromáždění, měla být posílena centrální moc, německé státy měly být sjednoceny s Pruskem a Rakousku se mělo dostat nezávislého postavení přičleněného státu.¹⁶ Prusku nahrávala skutečnost, že 18. prosince 1848 nahradil v čele říšské vlády Rakušana Antona von Schmerlinga Heinrich von Gagern, který prosazoval pruskému návrhu bližší koncepci užšího spolku německých států

¹³ Schwarzenberg zde navazuje na německou politiku předchozí rakouské vlády – již deklarace z dubna téhož roku upřednostňuje spolek států před spolkovým státem, jehož součástí by habsburská monarchie s ohledem na své zvláštní zájmy a správu státu být nemohla. Protokolle II/1, Ministerrat (MR) 12.12. 1848/I, s. 12.; Dokumente, Nr. 84 (21.4. 1848), s. 339. Srov. Protokolle II/1, s. XXXVIan.

¹⁴ Habsburgermonarchie VI/2, s. 19. Jako hlavní výhody tohoto plánu byl uváděn pozitivní vliv na hospodářství a obchod a vytvoření základu pro expanzi jihovýchodním směrem.

¹⁵ Kraehe, c. d., s. 24an.; Šusta, c. d., s. 74an.; Austensen, R. A.: *The Making of Austria's Prussian policy, 1848-1852*. In: *The Historical Journal* 27 (1984), s. 868an.; Unckel, c. d., s. 18an.

¹⁶ Protokolle II/1, MR 25.12. 1848/III, s. 45an.

(Bundesstaat) spojeného do širšího spolku s Rakouskem (Staatenbund).¹⁷ Hlavním problémem Gagernova kompromisního návrhu „dvojí unie“ byl způsob, jakým mělo dojít k propojení Rakouska s Německem. Vídeňské vládě se nelíbilo to, že se na Rakousko v Gagernově návrhu hledí, jakoby nechtělo k nově vznikajícímu státnímu útvaru přistoupit a že součástí návrhu je navázání diplomatických vztahů s Vídní, ačkoliv ta má v sídle říšské vlády stejně jako vlády ostatních německých knížat svého zplnomocněnce.¹⁸

V lednu rozeslalo pruské ministerstvo zahraničí ostatním německým vládám cirkulární nótu, ve které je vyzvalo k vyjádření k frankfurtské ústavě a jasně formulovalo své názory na roli Rakouska v novém německém státě. Vyjádřilo svou podporu frankfurtské ústavě s tím, že pokud Rakousko chce vykonávat práva v budoucí německé vládě, odpovídají tomu i jisté povinnosti, především to, aby rozhodnutí této vlády platila na celém území budoucího státu, a je tedy nutné strpět jisté omezení suverenity jednotlivých německých států ve prospěch silné centrální správy. Pokud na tento požadavek není Rakousko ochotné přistoupit, nemusí to nutně znamenat návrat ke starému spolku německých států, ale je možné, aby uvnitř spolku vznikl užší spolek států - spolkový stát s vyšší mírou integrace. Působení této nóty oslabily však soukromé projevy pruského krále, který se s ní neztotožňoval.¹⁹

Ochotu přijmout frankfurtskou ústavu vyjádřilo 28 menších států, střední státy, především Bavorsko a Sasko, inklinovaly politicky spíše k Rakousku a v průběhu roku 1848 rozvíjely vlastní představy o budoucí podobě Německa, proto frankfurtský návrh odmítly.²⁰ 4. února tak učinila i Vídeň - v depeši pro rakouského zmocněnce u říšské vlády Schmerlinga se uvádí, že navrhovaný unitární stát by byl spíše ke škodě Německa. Navíc snaha sjednotit Německo vedla k tomu, že z něj má být vyloučena přední německá mocnost a budoucí vztahy s ní jsou stavěny na roveň vztahům s dánským králem a s Nizozemím. Rakouský císař a vláda nemohou zapomenout na práva a povinnosti, které mají k neněmeckým částem habsburské monarchie. Rakouská vláda má zájem „na pevném a mocném, vnitřně silném a svobodném, organicky uspořádaném a přece jednotném Německu“ a ve spojení Německa a svých

¹⁷ V části věnované spolkovému státu (Bundesstaat) se Gagernův návrh velmi podobal pruským představám. Soběhart, c. d., s. 91; Šusta, c. d., s. 71an.; Protokolle II/1 MR 26. 12. 1848/I, s. 50an.; Dokumente, Nr. 99, s. 360an.

¹⁸ Protokolle II/1, MR 26. 12. 1848 /I, s. 50an.; Dokumente, Nr. 100, s. 362an.

¹⁹ Šusta, c. d., s. 72.; Dokumente, Nr. 101, s. 363an.

²⁰ Hospodářsky byly ovšem střední a menší německé státy přitahovány spíše k Prusku. Navíc zatímco Rakousko stále bojovalo s revolucionáři, byl v Prusku v této době již klid a mohlo tak pomáhat při potlačování revolucí v jiných německých státech a tak posilovat své postavení ve spolku. Prusko bylo navíc chápáno jako liberálnější stát než Rakousko. Habsburgermonarchie VI/2, s. 19an.; Šusta, c. d., s. 70an., s. 83.; Soběhart, c. d., s. 92an.

neněmeckých provincií vidí výhody nikoliv nebezpečí vzájemného omezování. Zároveň není možné, aby byl rakouský císař podroben centrální vládě jiného německého knížete. V depeši se také mluví o ztroskotání snahy o předběžnou domluvu s Pruskem. Schwarzenberg i nadále trval na domluvě německých knížat o budoucím uspořádání spolku, proto možnost dohody s Pruskem stále připouštěl.²¹

Vývoj v Německu ovlivnilo v březnu 1849 rozpuštění rakouského kroměřížského sněmu, vyhlášení oktrojované ústavy a její notifikace ve Frankfurtu. Centralizační charakter rakouské ústavy vylučoval rozdělení monarchie. Na rakouské ministerské radě se po delší přestávce 8. března opět jednalo o německých záležitostech. Výsledkem byl rakouský návrh zasláný téhož dne říšské vládě do Frankfurtu, aby v čele Německa stanulo sedmičlenné knížecí direktorium tvořené zástupci jednotlivých říšských celků, k jejichž vytvoření by nově došlo. Dále měly být podniknuty snahy o sblížení se Saskem a Bavorskem, protože v případě, že Prusko odmítne spolupráci, navrhoval Schwarzenberg rozdělení Německa na severní a jižní část.²²

27. března 1849 došlo ke schválení návrhu ústavy. Podle článku I „§1 se Německá říše skládá z území dosavadního Německého spolku. §2 Pokud má německá země s neněmeckou zemí stejnou vrchnost, má mít německá země od neněmecké země oddělenou vlastní ústavu, vládu a správu. Říšská ústava a říšská legislativa má v takové německé zemi stejnou závaznost, jako ve zbylých německých zemích.“²³ To bylo pro Rakousko samozřejmě nepřijatelné. V den schválení ústavy navíc rozhodl frankfurtský parlament o dědičnosti německého císařství.²⁴ O den později byl německým císařem zvolen pruský král Fridrich Vilém IV. Zdálo se, že Rakousko je poraženo. Koncem března rozhodla rakouská ministerská rada o odvolání rakouských poslanců a svého zmocněnce Schmerlinga. Arcivévoda Johann měl ve funkci prozatím zůstat.²⁵

²¹ Dokumente, Nr. 103, s. 367.; Protokolle II/1, MR 8. 3. 1849/V, s. 154. Vídeň zde odkazuje na společný manifest Rakouska a Pruska zveřejněný 15. března 1848, který byl výsledkem druhé mise pruského generála Radowitze do Vídně. Nutno podotknout, že od té doby se situace ve střední Evropě výrazně změnila. Habsburgermonarchie VI/2, s. 4an.

²² Protokolle II/1, MR 8. 3. 1849/V, s. 154. Srov. poznámka 15, tamtéž.; Dokumente, Nr. 104, Nr. 105, s. 370an.

²³ Dokumente, Nr. 108. Abschnitt I, Art. I, §§ 1 a 2, s. 375.

²⁴ Dokumente, Nr. 108. Abschnitt III, Art. I, § 69, s. 382. To zmařilo úsilí Habsburkům nakloněné velkoněmecké strany, která se na začátku roku snažila prosadit alespoň volební monarchii v domnění, že to napomůže setrvání Rakouska ve spolku. Šusta, c. d., s. 72.

²⁵ Protokolle II/1, MR 31. 3. 1849/III, 5. 4. 1849/IV, s. 202an. Arcivévoda Johann uvažoval o složení svého úřadu již v dopise z 28. března. Protokolle II/1, s. 202, pozn. 11.

Nutno dodat, že rakouská představa o novém uspořádání střední Evropy nevyhovovala ani dvěma hlavním velmocem. Jak Rusko, tak Velká Británie měly zájem na tom, aby ve střední Evropě nedošlo k zásadním změnám oproti uspořádání z roku 1815.²⁶

Fridrich Vilém IV. říšskou korunu 3. dubna odmítl. I přes snahu berlínské vlády, aby král korunu přímo neodmítal, považoval Fridrich Vilém tuto nabídku za nedostatečně legitimní a požadoval „*svobodný souhlas korunovaných hlav, knížat a svobodných měst Německa*.“²⁷ Nechtěl být císařem revoluce. Ještě téhož dne vyzvala pruská vláda německé státy, aby se vyjádřily k císařské volbě, zda a za jakých podmínek chtějí vstoupit do spolkového státu a jaké vztahy mají být navázány se státy, které zůstanou mimo něj.²⁸

Odmítavé stanovisko habsburské monarchie na sebe nenechalo dlouho čekat. Stejně se k Frankfurtské ústavě jako základu jednání postavily střední státy a koncem měsíce ji odmítlo i samotné Prusko.²⁹ Tímto krokem zahájila druhá německá velmoc novou fázi své politiky. Poté, co selhal frankfurtský parlament a významnější německé státy se zcela odmítly jeho ústavním návrhem dále zabývat, přišlo Prusko s vlastním unijním projektem. Prusko bylo sice evropskou velmocí, jeho území však nebylo kontinuální, což komplikovalo další rozvoj státu. Pokud by tedy došlo byť i k částečnému sjednocení severní části Německa, bylo by to pro Prusko nesporně výhodné.

Vyjednávání o projektu bylo svěřeno Josephu von Radowitzovi, který podobný koncept proměny Německa předložil již koncem roku 1847. Opět mělo jít o spolkový stát, který by byl následně spojen do unie s císařským Rakouskem. Navenek měla unie působit jako jeden

²⁶ Pro Rusko bylo výhodnější mít ve střední Evropě dva slabší spojence a navíc by přijetí císařské koruny pruským králem z rukou revolučního shromáždění považovalo za zradu konzervativních ideálů, což neopomenulo Berlín naznačit. Velká Británie byla vedena zájmem na určité rovnováze na kontinentu i zájmy ekonomickými. Habsburgermonarchie VI/1, s. 210 n.; Lutz, H.: *Die Stellung der Habsburger Monarchie in Europa*. In: *Das Zeitalter Kaiser Franz Joseph. Von der Revolution zur Gründerzeit 1. 1848–1880. Beiträge Schloss Grafenegg 19.5. - 28.10. 1984. Niederösterreichische Landesausstellung. Wien 1984, s. 311.*; Soběhart, c. d., s. 99. Francie a Velká Británie dokonce vznesly roku 1851 protest proti Schwarzenbergovu plánu na vstup celé monarchie do Německého spolku. Heindl, W.: *Carl Ferdinand Graf Buol-Schauenstein. Die Grundzüge seiner Politik am Vorabend des Krimkriegs*. Dissertation. Wien 1968, s. 123.

²⁷ Dokumente, Nr 114, s. 405.

²⁸ Dokumente, Nr. 116, s. 407.; Šusta, c. d., s. 75an.; Soběhart, c. d., s. 93an.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 21an.

²⁹ Protokolle II/1, s. XXXIXan., MR 29.4. 1849/IX., s. 261.; Dokumente, Nr 117, 118, 120, 121, s. 409an.; Šusta, c. d., s. 81. 27. dubna 1849 bylo přerušeno zasedání pruského parlamentu a druhého dne odešla z Berlína zpráva Camphausenovi, pruskému zmocněnci u centrálních úřadů říše, o definitivním odmítnutí jak císařské koruny, tak frankfurtské ústavy a cirkulární depeše pro všechny německé dvory s pozvánkou na konferenci. V polovině května byli z Frankfurtu odvoláni průstí poslanci.

stát, uvnitř by však fungovala dvě státní tělesa s odděleným zákonodárstvím, spojená integračními smlouvami v určitých oblastech.³⁰ Berlínský vyslanec Rakouska Anton hrabě Prokesch von Osten, který byl spolu s Metternichem šedou eminencí rakouské německé politiky v porevolučních letech, tento nápad zprvu uvítal. Již o několik dní později ale psal říšskému správci arcivévodovi Johannovi: „*Oni nechtějí pomoc, chtějí vládu v Německu, a dokud zde bude generál Radowitz, bude toto rozhodnutí stále pevnější.*“³¹ Poté, co rakouská vláda obdržela pruské memorandum a návrh nové unijní akty, hodnotila pruské záměry stejně: „*Smyslem pruské nóty je dostat Rakousko z Německa a učinit ze sebe pány, což jim nadto má Rakousko ulehčit a svou morální podporou působit, aby byl užší spolek snáze uskutečněn.*“³²

Pruskem svolaná konference vyústila koncem května k podpisu tzv. smlouvy tří králů (Dreikönigsbündnis) mezi Pruskem, Saskem a Hannoverskem. O dva dny později se signatáři dohodli na návrhu ústavy Erfurtské unie pod pruským vedením a vyzvali ostatní německé státy, aby ke smlouvě také přistoupily. V následujících měsících tak učinilo 27 z 36 zbývajících německých států a státeků. Do čela odpůrců se postavilo Bavorsko.³³ V polovině června proběhlo ve Vídni jednání mezi Schwarzenbergem a bavorským ministerským předsedou von der Pfordtenem, který se v Rakousku zastavil před svou cestou do Berlína. Von der Pfordten měl v úmyslu vyjednat v Berlíně změny pruského ústavního návrhu, které by v případě přistoupení zaručily bavorskou suverenitu a umožnily připojení Rakouska. Podle Schwarzenbergovy odpovědi se jednání v Berlíně měl zúčastnit i nový rakouský vyslanec v Prusku Anton svobodný pán Prokesch von Osten. Vídeň však svůj názor na řešení německé otázky příliš nezměnila. Základem pro změny měl být Německý spolek, tedy opět dosavadní ústava z roku 1815. Centrální vláda měla zohlednit požadavky doby a z německých států měly vzniknout tři větší celky - Severní Německo, Jižní Německo a Rakousko.³⁴

³⁰ Soběhart, c. d., s. 94an. a pozn. 15.; Dokumente, Nr. 201 a 202, s. 534an.; Protokolle II/1, MR 13.5. 1849/VI, s. 289an.; Šusta, c. d., s. 85an.

³¹ Prokesch arcivévodovi Johannovi, 21. 5. 1849. Austensen, c. d., s. 869.

³² Protokolle II/1, MR 13.5. 1849/VI, s. 290.

³³ Dokumente, Nr. 203, 205, 209, s. 540an.; Soběhart, c. d., s. 98an.; Protokolle II/1, s. XL, MR 4.8. 1849/III, pozn. 4, s. 554.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 22an.

³⁴ Protokolle II/1, MR 15.6. 1849/III, 19.6. 1849/II, 21. 6. 1849/I, s. 408an. Dá se předpokládat, že v jihoněmecké oblasti mělo hrát právě Bavorsko hlavní roli. Bavorsko bylo nejsilnějším rakouským spojencem v německé otázce a podobné řešení plně odpovídalo jeho ambicím. Okolní německé státekky však bavorské nadšení z podobných návrhů nesdílely. Habsburgermonarchie VI/2, s. 23.

Uzavření příměří se Sardinským královstvím a úspěch ruské pomoci v bojích proti uherské povstalecké armádě umožnily Schwarzenbergovi věnovat se více německým záležitostem. 27. srpna 1849 prohlásil ústavu Erfurtské unie za porušení Spolkové akty z roku 1815. Spolkové aktě však neodpovídalo ani ustavení říšské vlády a institut říšského správce. Iniciativu tentokrát převzala právě říšská vláda. Na přechodnou dobu mělo dojít k vytvoření centrální spolkové komise, kde by bylo paritně zastoupeno Rakousko i Prusko. Podsekretář říšského ministerstva zahraničí Ludwig von Biegeleben vyjednal v průběhu srpna pro toto řešení podporu Pruska a Bavorska.³⁵ Koncem srpna se Biegelebenův projekt objevuje i na programu jednání rakouské ministerské rady. Po jistých úpravách, týkajících se např. doby trvání této dohody, sídla komise, rozhodčího řešení sporů či zastoupení německých vlád u komise, schválila návrh dohody 28. září i vídeňská vláda.³⁶

Tzv. Interim z 30. září 1849 konfliktní situaci v Německu neřešil. Jeho účelem bylo umožnit říšskému správci arcivévodovi Johannovi složení funkce vytvořením správního provizoria, které by předešlo překotným změnám, zajistilo vnitřní i vnější bezpečnost Německého spolku a vytvořilo prostor pro jednání o jeho dalším směřování. Interim měl trvat do 1. května 1850 s tím, že pokud se do té doby vlády neusnesou na ústavě, domluví se o dalším postupu. Říšského správce arcivévodu Johanna vystřídala čtyřčlenná komise, složená paritně ze dvou zástupců Rakouska a Pruska, se sídlem ve Frankfurtu. Další německé vlády mohly mít u komise své zmocněnce.³⁷ Arcivévoda Johann složil svou funkci 20. prosince 1849.³⁸

Interim nevedl k dalším jednáním mezi Pruskem a Rakouskem. Ačkoliv §2 této rakousko-pruské smlouvy stanovil, že „*účelem této prozatímní dohody je zachování Německého spolku jako mezinárodněprávního společenství německých knížat a svobodných měst k udržení nezávislosti a nedotknutelnosti jejich ve spolku sdružených států,*“³⁹ pokračoval Berlín v

³⁵ Protokolle II/1, s. XLan., MR 27. 8. 1849/V, s. 636an.; Šusta, c. d., s. 87an.

³⁶ Protokolle II/1, MR 1.9. 1849/I, 3.9. 1849/I, 11.9. 1849/II, 23.9. 1849/II, 28.9. 1849/I, s. 651an. Jistou roli mohla ve vyjednávání hrát také změna postojů Saska a Hannoverska. Habsburgermonarchie VI/1, s. 211. Protokolle, MR 19.9. 1849/I, s. 692.

³⁷ Dokumente, Nr. 207, s. 548. Vídeň uvažovala, že jedním ze svých zástupců v komisi jmenuje bavorského ministerského předsedu von der Pfordtena, nakonec byl místo něj jmenován Carl Friedrich Kübeck von Kuba. Druhým rakouským zástupcem v komisi byl polní podmaršálek Karl von Schönhals. Protokolle, MR 28.9. 1849/II a pozn. 4, s. 717an. Pruskými zástupci byli generál Joseph von Radowitz a Karl Wilhelm Bötticher. Protokolle II/1, MR 31.12. 1849/I, s. 952.

³⁸ Protokolle II/1, MR 21.12. 1849/I, s. 923.

³⁹ Dokumente, Nr. 207, §2, s. 549.

upevňování svého vlivu na severu Německa. Dohoda o prozatímní správě Německa ostatně nijak nezpochybovala smlouvu tří králů z května 1849. Jedním z nástrojů Berlína byla i aktivita Erfurtské unie. Ačkoliv tato utrpěla jisté ztráty vystoupením větších států, sešel se v březnu 1850 unijní parlament a znovu revidoval návrh ústavy.

Vídeňská vláda mezitím rozvíjela své realistické představy a diskutovala o dopadu plánovaného celního společenství s Německem na rakouské hospodářství. Projekt ministra obchodu Karla Ludwiga von Brucka byl snahou přiblížit Rakousko německým zemím po hospodářské stránce a podpořit tak i jeho politický vliv a setrvání v tomto prostoru.⁴⁰ Schwarzenberg se soustředil na střední státy. Již na podzim 1849 došlo ke sblížení Rakouska se Saskem a Hannoverskem.⁴¹ Za podpory rakouského vyslance v Mnichově Friedricha hraběte von Thun und Hohenstein probíhala od prosince 1849 jednání mezi Bavorskem, Württemberskem a Hannoverskem o plánu bavorského ministerského předsedy na revizi dosavadní ústavy Německého spolku. Tato jednání skončila koncem února 1850 podpisem tzv. smlouvy čtyř králů, která byla předložena pruské a rakouské vládě s výzvou k jednání. Zatímco Prusko návrh odmítlo, Rakousko se 13. března k návrhu připojilo.⁴²

Koncem března se začalo přemýšlet, jak má být upravena správa Německého spolku po vypršení zářijového interim. Prusko navrhovalo ustavení kolegia ze zástupců některých států, kterému by dosavadní prusko-rakouská komise správu Spolku předala. Rakouským ministrům se však navrhované složení kolegia nelíbilo, přišli proto s vlastními návrhy a jednání uvízla na mrtvém bodě.⁴³ V této situaci se jak Berlín, tak Vídeň pokusily dostat svého partnera pod tlak. Fridrich Vilém svolal na 8. května do Berlína kongres knížat unie a Schwarzenberg pozval na 10. května německé státy na Spolkové shromáždění do Frankfurtu.

Na berlínském kongresu se Prusko pokusilo prosadit účinnost Erfurtské ústavy. Pro tento návrh se vyslovilo 13 z 25 členů unie, jednalo se však jen o menší a pro celoněmeckou politiku nepříliš významné státy. Nakonec bylo tedy rozhodnuto, že unie bude pokračovat jako provizorium na základě smlouvy tří králů v čele s kolegiem knížat. Zároveň daly zde

⁴⁰ Protokolle II/1, MR 8.10. 1849/I, 24.10. 1849/VI, 10.11. 1849/III/IV, s. 739an.; Soběhart, c. d., s. 95an.; *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867*. Abteilung II, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 2. Beab. von T. Kletecka. Wien öbv & hpt 2005, s. XXXVIan. (dále Protokolle II/2); Dokumente, s. 551.

⁴¹ Protokolle II/1, MR 19.9. 1849/I, s. 692. Zmínka o zamýšleném jednání saského a hannoverského ministra ve Vídni. V říjnu navíc oba státy vystoupily ze správní rady Erfurtské unie. Protokolle II/2, s. XXXVII.

⁴² Smlouva je v literatuře uváděna jako tzv. Vierkönigsbündnis, ačkoliv Hannoversko se z jednání ještě před jejím podpisem stáhlo. Protokolle II/2, s. XXXVII, MR 11.2. 1850/VI, 25.2. 1850/V, 28.2. 1850/I, 2.3. 1850/IV, 8.3. 1850/III, 12.3. 1850/I, s. 118an.; Dokumente, Nr 214 a 215, s. 568an.; Šusta, c. d., s. 87an.

⁴³ Protokolle II/2, s. XXXVIII, MR 4.3. 1850/I, s. 275.

shromážděné státy Rakousku na srozuměnou, že se frankfurtského spolkového kongresu zúčastní, pouze pokud „*tento nebude pokračováním starého Bundestagu, ale bude se na něj pohlížet jako na grémium ke svobodným poradám suverénních států Německa.*“ Rakousko tuto podmínku odmítlo.⁴⁴

Schwarzenberg sledoval svoláním Spolkového shromáždění stejné cíle jako Prusko - a sice „*ustavit Německu co nejdříve alespoň prozatímní výkonný orgán a definitivně stanovit ústavu Německého spolku.*“⁴⁵ Vycházel přitom z podpory, kterou Rakousku část německých států projevovala, a z ideje legitimismu dovolává se Spolkové akty z roku 1815 a postavení, které Rakousku přičkla. Schwarzenbergovu výzvu akceptovalo 9 ze 36 států Německého spolku.⁴⁶

Paralelně k jednáním ve Frankfurtu probíhala přímá jednání mezi Vídní a Berlínem. Shoda však byla v podstatě předem vyloučena. Vídeň nebyla ochotna nadále akceptovat paritu s Berlínem ve vedení Spolku a hlavním cílem její politiky bylo donutit Berlín, aby se vzdal svých plánů na dominanci v Německu. Berlín se těchto plánů dobrovolně vzdát nehodlal. Nechtěl opustit koncept Erfurtské unie, zapomenout na události posledních let a vrátit se bez boje k nezměněnému předběžnému uspořádání. Třetí linií Schwarzenbergovy politiky v této době, byla snaha zajistit si v Německé otázce podporu Ruska.⁴⁷

Po červencovém krachu jednání mezi Vídní a Berlínem byla začátkem září ve Frankfurtu za rakouského předsednictví obnovena užší rada Spolku. Prusko se svou Unií se jí odmítlo účastnit, proto měla místo 17 jen 11 hlasů.⁴⁸

Na podzim 1850 se v Německu objevily další dva problémy, na jejichž řešení se Berlín a Vídeň neshodly. Využít obnovení užší spolkové rady a požádat o spolkovou exekuci se totiž rozhodli hned dva členové Německého spolku - dánský král Frederik VII. a kurfiřt hessensko-kasselský Friedrich Wilhelm. V prvním případě se jednalo o doznívání revolučních událostí z roku 1848, kdy se v Kielu ustavila vláda vévodství Šlesvik a Holštýn a žádala Frankfurtský parlament o pomoc proti zamýšlenému spojení Šlesvicka s Dánskem. Prusku se podařilo Dány z obou vévodství vytlačit, další postup mu však znemožnil nesouhlas Velké Británie a

⁴⁴ Dokumente, s. 563an.; Šusta, c. d., s. 88.

⁴⁵ Protokolle II/2, MR 25.4. 1850, s. 329.

⁴⁶ Protokolle II/2, MR 25.4. 1850, s. 329an.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 24.; *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867*. Abteilung II, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 3. Bearb. Von T. Kletecka. Wien: öbv&hpt 2006, s. XXV. (dále Protokolle II/3)

⁴⁷ Protokolle II/3, MR 6.5. 1850/III, 15.6. 1850/I, 21.6. 1850/II, s.19an.; Austensen, c. d., s. 871.

⁴⁸ Protokolle II/3, s. XXVan.; Šusta, c. d., s. 88an.

Ruska. Po uzavření příměří v Malmö následoval v létě 1850 podpis míru v Berlíně, ve kterém bylo Prusko donuceno uznat svrchovanost dánského krále nad Šlesvickem, Holštýnskem a Lauenburskem. Začátkem srpna 1850 byl navíc velmocemi a Švédskem podepsán tzv. první londýnský protokol, který uznal integritu Dánska. Revoluční vláda v Kielu však tyto dokumenty neuznala a vzpírala se podřídit se dánskému králi. Frederik VII., který byl členem Německého spolku za Holštýnsko a Lauenburg, tedy požádal o spolkovou exekuci. Požadavek byl kladně vyřízen 25. října 1850.⁴⁹

Druhý spor, známý také jako spor o kurhessenskou ústavu, měl jiné příčiny a byl mnohem závažnější. Kurfiřtství Hessensko-Kassel mělo totiž klíčový strategický i politický význam pro Prusko. Tato země totiž spojovala vlastní Prusko s jeho provinciemi na Rýně a navíc byla po vystoupení Saska a Hannovera nejvýznamnějším členem Erfurtské unie. V průběhu roku 1850 se politická situace v Kurhessensku značně zkomplikovala. Kurfiřt Friedrich Wilhelm jmenoval začátkem roku do čela kabinetu konzervativního ministra Hassenpfluga, který se téměř okamžitě dostal do sporu s liberální většinou v parlamentu.⁵⁰ Parlament byl začátkem září rozpuštěn, protože odmítl schválit vládní návrh rozpočtu. To ovšem zkomplikovalo finanční situaci státu, a tak Hassenpflug vypsál daně sám, ačkoliv byl takový postup protiústavní. Kurfiřt a jeho vláda se díky tomu dostali do sporu s apelačním soudem i s vlastními úředníky, kteří se nařízení odmítli podrobit. V polovině září žádal kurfiřt užší spolkovou radu o pomoc a ta mu skutečně byla přislíbena. Mezitím odmítla kurfiřtovi poslušnost i větší část kurhessenské armády. Spolkovou exekucí bylo pověřeno Bavorsko a Hannoversko.⁵¹

Prusko nemohlo uznat ani jednu z plánovaných spolkových exekucí, protože o nich rozhodla obnovená užší rada Německého spolku, kterou v rámci své unijní politiky odmítalo. Kurhessenský konflikt měl být podle Pruska řešen rozhodčím soudem Unie. Koncem září byl navíc pruským ministrem zahraničí jmenován generál Radowitz, který chápal řešení

⁴⁹ Soběhart, c. d., s. 102.; Skřivan, c. d., s. 194.; Dokumente, s. 585an.; Protokolle II/3 MR 11.7 1850/I. K událostem, které se ve Šlesvicku a Holštýnsku odehrály v roce 1848, viz pozn. 6.

⁵⁰ Jeden ze sporů se týkal i setrvání Kurhessenska v Erfurtské unii. Zatímco liberálové byli pro spolupráci s Pruskem, Hassenpflug z unie vystoupil. Dokumente, s. 612.

⁵¹ Dokumente, s. 612an., zejména Nr. 253, 257 a 258, s. 620an.; Šusta, c. d., s. 89an.; Soběhart, c. d., s. 102an.; Protokolle II/3, s. XXVI.; *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867*. Abteilung II, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 4. Bearb. Von T. Kletecka. Wien: OAW 2011, MR 19.10. 1850/I, s. 12an. (dále Protokolle II/4)

kurhessenské otázky spolkovou exekucí jako casus belli. S tímto názorem byl však v pruském kabinetě osamocen.⁵²

Podle smlouvy, kterou uzavřeli 12. října v Bregenzu Rakousko, Bavorsko a Württembersko, měly exekuci provést bavorské oddíly v součinnosti s rakouskými a pod rakouským velením. Hannoversko, které si koncem září pro spolkovou exekuci rakouské velení vyžádalo, se nakonec odmítlo akce účastnit. Smlouva z Bregenzu, jejímž cílem bylo bránit práva Německého spolku, dokonce počítala i s vojenským zásahem proti Prusku, kdyby se snažilo bránit zásahu v Hessensku-Kassel. I přes pruské protesty, které směřovaly jak do Frankfurtu, tak do Vídně, byla 16. října 1850 spolková exekuce nařízena. Bavorské i pruské jednotky se na obsazení Kurhessenska chystaly již od konce září.⁵³

Ve druhé polovině října 1850 probíhalo za ruského prostředkování a za přítomnosti cara Mikuláše I. jednání rakouských a pruských zástupců ve Varšavě. Schwarzenberg poukazoval na fakt, že Prusko uvádí do praxe některé z myšlenek revoluce, a požadoval rozpuštění Erfurtské unie, uznání Bundestagu, akceptaci konference německých vlád, která se měla uskutečnit ve Vídni a souhlas se spolkovou exekucí v Holštýnsku a Kurhessensku. Schwarzenberg měl jednoznačně ruskou podporu v otázce spolkových exekucí. Co se ostatních jeho návrhů týče, zůstávalo Rusko spíše neutrální, dalo však jasně najevo, že mají být tyto problémy řešeny mírově.⁵⁴

Friedrich Wilhelm von Brandenburg, pruský ministerský předseda, přijel do Varšavy s jinou představou. Základem dohody s Rakouskem mělo být následujících šest bodů: „1) rovnoprávnost Pruska a Rakouska v *presidiu*; 2) zřízení rady federace se 17 hlasy, která by měla převzít funkce užší rady; 3) exekutiva má zůstat vyhrazena pouze Rakousku a Prusku; 4) u Spolku v tomto okamžiku nemá být žádný zastupitelský sbor; 5) připuštění vstupu celého Rakouska do Spolku; 6) připuštění práva vytvářet unie mezi členy Spolku.“⁵⁵ I přes zdánlivý ústupek Rakousku v pátém bodě šlo Prusku o uznání Erfurtské unie ze strany Rakouska a možnost pokračovat v unijní politice a prosazení parity s Rakouskem ve vedení Německého

⁵² Dokumente, Nr. 217, s. 573.; Protokolle II/3, s. XXVII.

⁵³ Protokolle II/3, s. XXVII, MR 26.9. 1850/I, 27.9. 1850/I/II, s. 298an.; Dokumente, s. 571 an, Nr. 216, s. 626an., Nr. 257.; Rakousko-pruská jednání oddálila samotný výkon exekuce až na začátek prosince. Protokolle II/4, MR 18.11. 1850/II, 30.11. 1850/I, 6.12. 1850/II, s. 77an.

⁵⁴ Soběhart, c. d., s. 104an.; Dokumente, Nr. 218, 219, 220, s.574 an. Dokument Nr. 219 je Schwarzenbergův dopis Prokeschovi datovaný 26. října 1850, ve kterém ho Schwarzenberg informuje o uspokojivém vývoji varšavských jednání ve věci spolkových exekucí. Právě v tento den bylo ve Frankfurtu o zásahu v Hessensku-Kassel definitivně rozhodnuto. Dokumente, Nr 258, s. 627.

⁵⁵ Soběhart, c. d., str. 103an. Srov. Dokumente, Nr 221, s. 576.

spolku. Jak uvádí Soběhart, „jednalo se o lehce modifikovaný návrh pruské unie z roku 1849.“⁵⁶

Co se rakouských návrhů týče, souhlasil Brandenburg původně jen se svoláním konference, a sice do Drážďan, ruský tlak jej ale donutil k větší ústupnosti. Varšavská jednání se uzavřela 28. října 1850 výměnou nót mezi Rakouskem a Pruskem. Rakouská nota je formulována jako odpověď na výše zmíněných šest pruských bodů. Rakousko nic nenamítalo proti bodům 2, 4 a 5. O rakousko-pruské paritě ve vedení Spolku měli rozhodnout všichni jeho členové a u bodu 3 navrhovalo Rakousko ustavení silné moci výkonné. Právo na vytváření unií mezi členy Spolku akceptovalo Rakousko za podmínky, že tyto unie nebudou ohrožovat „*ducha a účel*“ Spolku a budou se řídit čl. 11 Spolkové akty, tedy že budou zaměřeny pouze na bezpečnost a obranu držby svých členů. Rakousko dále požadovalo, aby se Prusko v zájmu dalších jednání zřeklo Erfurtské ústavy a aby stávající spolkové shromáždění bylo zachováno. Brandenburg si vyhradil pozdější odpověď na rakouské návrhy k bodům 1 a 3 a odmítl se vzdát bodu 6. Obě strany se shodly na konání konference vlád Německého spolku.⁵⁷

Po svém návratu do Pruska prezentoval Brandenburg výsledky varšavských jednání optimisticky, tvrdil, že má Schwarzenbergův souhlas s paritou, a prosazoval mírovou politiku i v případě zásahu spolkových sil v Kurhessensku, které bylo právě nařízeno. S tím nesouhlasil Radowitz, který volal po všeobecné mobilizaci. Po krátkém váhání nařídil Fridrich Vilém IV. obsazení kurhesenských silnic, jejichž užívání bylo Prusku zaručeno. Pruská armáda se měla vyvarovat střetů se spolkovými jednotkami. Následujícího dne požádal o propuštění z funkce Radowitz a o několik dní později náhle zemřel ministerský předseda Brandenburg. Oba nahradil dosavadní ministr vnitra Otto Theodor von Manteuffel, který patřil k největším odpůrcům Erfurtské unie. V polovině listopadu se z jeho popudu knížecí kolegium Unie vzdalo Erfurtské ústavy.⁵⁸

I přes Manteuffelovu snahu o smířlivost, se situace nelepšila. V Hessensku-Kassel docházelo k drobným třenicím a sporům. Problémem byly zmíněné Prusku zaručené silnice. Aby Berlín předešel porušení svých práv a přerušování spojení se západními provinciemi,

⁵⁶ Soběhart, c. d., s. 104.

⁵⁷ Dokumente, Nr. 221, s. 576.

⁵⁸ Dokumente, s. 578.; Soběhart, c. d., s. 105 an.; Protokolle II/4, MR 3.11. 1850/I, s. 38. Vzdání se Erfurtské ústavy bylo spolu s nekladením překážek vyřešení krize v Holštýnsku a Kurhessensku Schwarzenbergovou podmínkou pro konání konference o budoucnosti Německého spolku. Protokolle II/4, MR 6.11. 1850/V, s. 51.

nechal silnice obsadit. Tím ale znemožnil spolkovým silám postup na Kassel.⁵⁹ V průběhu listopadu žádalo Rakousko stažení těchto jednotek a bylo ochotno dát Prusku i oficiální záruky co se užívání silnic týče. Po schválení ve Frankfurtu dostalo Prusko tyto záruky v polovině listopadu 1850.⁶⁰ Ve stejný den však Fridrich Vilém vyhlásil všeobecnou mobilizaci a ve své řeči při svolání obou komor pruského parlamentu opět mluvil o sjednocení Německa a požadoval pro Prusko více práv, než mu bylo v této době přiznáno. 24. listopadu poslal Schwarzenberg Prusku ultimátum s požadavkem na vyklizení Kurhessenska.⁶¹

Prusko ustoupilo. Již 25. listopadu požádal Manteuffel Schwarzenberga o schůzku.⁶² Dne 29. listopadu podepsali Schwarzenberg a Manteuffel v Olomouci dohodu, ve které Prusko výměnou za rakouské garance souhlasilo se spolkovou exekucí v Hessensku-Kassel, dále se společným postupem v holštýnské otázce, se spoluprací s frankfurtskou spolkovou radou, aniž by ji přímo uznalo, a s demobilizací. O dalším směřování Spolku se mělo rozhodnout na spolkové konferenci v Drážďanech.⁶³ Konference se sešla na sklonku roku a zasedala až do jara 1851. Schwarzenbergovi bylo jasné, že bez dorozumění s Berlínem to nepůjde. Navrhoval posílení centrální moci a vzrůst vlivu Pruska, zahrnutí všech habsburských držav do Spolku a vytvoření celoněmecké celní unie. Takové posílení rakouské pozice ve střední Evropě však bylo nepřijatelné jak pro Prusko a další německé státy, tak pro ostatní velmoci. Rakouské návrhy byly zablokovány a v květnu 1851 došlo k obnovení Spolkové akty z roku 1815 v původním znění. V téže době byla uzavřena rakousko-pruská obranná aliance, která zajišťovala území obou monarchií proti útoku třetího státu.⁶⁴ Vztah Rakouska a Pruska se změnil - předbřeznový mírový dualismus vystřídal nervózní klid zbraní a tvrdé střety na poli politickém i hospodářském.⁶⁵

⁵⁹ Protokolle II/4, MR 9.11. 1850/I, s. 52.

⁶⁰ Protokolle II/4, MR 11.11. 1850/I, 14.11. 1850/II, 18.11./II, 21. 11. 1850/I, 25.11. 1850/I, s. 60an.

⁶¹ Soběhart, c. d., s. 105 an.; Dokumente, Nr. 222, s. 579.; Šusta, c. d., s. 90an.

⁶² Protokolle II/4, MR 25.11. 1850/II, str. 95.

⁶³ Dokumente, Nr 223, s. 580an.; Protokolle II/4, MR 30.11. 1850/I, 2.12. 1850/I, 4.12. 1850/I, 6.12. 1850/II, 9.12. 1850/I, 11.12. 1850/I, 13.12. 1850/I, 15.1. 1851/I, s. 104an.

⁶⁴ Unckel, c. d., s. 28.; Protokolle II/4, MR 19.5. 1851/III, s. 494.; Heindl, c. d., s. 104an.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 25.

⁶⁵ Schroeder, Crimean War, s. 2an.; Kraehe, c. d., s. 27; Šusta, c. d., s. 91an.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 21an.; Austensen,c. d., s. 873an.

Soužití s Pruskem v německém prostoru nebylo ani před revolucí ani po ní bezproblémové. Literatura se shoduje, že Rakousko po roce 1848 v Německu pouze bránilo své pozice proti pruskému tlaku. Schwarzenberg, který byl během prvního roku svého úřadu nucen řešit hned několik mezinárodně citlivých problémů zároveň, zprvu německé otázce nevěnoval tolik pozornosti, kolik by si zasloužila. Svědčí o tom stížnosti jeho vyslanců na nedostatek informací a výběr referentů státní kanceláře i nezávislá informační síť, kterou vytvořil berlínský zástupce Rakouska Prokesch von Osten.⁶⁶

Důležitou roli ve vývoji německé otázky z rakouského pohledu sehrál pruský král Fridrich Vilém IV. Byl to právě on, který v letech 1848–1849 umožnil svou váhavostí a svými projevy setrvání Rakouska v německém prostoru. Zmínku si v této souvislosti zaslouží i působení ruského cara Mikuláše I. na obě německé velmoci, jehož cílem bylo nedopustit, aby jedna z nich získala přílišnou převahu.

V polovině prosince 1848 byl Schwarzenberg donucen formulovat své představy o budoucnosti Německa. Základním rysem jeho koncepce byl požadavek začlenění celé habsburské monarchie do nového státu a přesvědčení o právu Rakouska na jeho vedení. Z těchto dvou premis Schwarzenberg vycházel po celou dobu. Jen v době tzv. interim ustoupila jedna z nich další důležité zásadě Schwarzenbergovy německé politiky, a sice snaze domluvit se s německými knížaty, později především s Pruskem.⁶⁷

Další fáze vývoje německé otázky začala na jaře 1849. Frankfurtský parlament ztratil svou sílu a s vlastním unijním návrhem přišlo Prusko. Na první pohled se návrhy počítající s „užší“ a „širší“ unií a jejich různé modifikace mohou zdát pro Rakousko celkem přijatelné. Docílilo by se tak sjednocení, po kterém Němci volali, a Rakousko by si zachovalo svou integritu a suverenitu. Ztratilo by však veškerý manévrovací prostor v samotném Německu a možnost přímo ovlivňovat německou politiku. Schwarzenberg nebyl ochoten z dlouhodobého hlediska potvrdit de iure pruskou paritu ve vedení Spolku, natož připustit pruskou hegemonii v celém Německu.⁶⁸ Navíc by to znamenalo vydat Prusku napospas Bavorsko, vlivného a spolehlivého spojence v německých záležitostech. V konečném důsledku by to totiž patrně vedlo ke ztrátě prestiže a k oslabení Rakouska a to nemohl Schwarzenberg dopustit.

⁶⁶ Austensen, c. d., s. 863an.

⁶⁷ Protokolle II/1, s. XLII.

⁶⁸ Kletecka píše: „*Parita nepřicházela pro Schwarzenberga v úvahu z toho důvodu, že by tím bylo dosaženo mnohem více než jen rovnost obou německých velmocí, spíše by tím byla dána Prusku převaha - v neposlední řadě kvůli dominujícímu postavení Berlína v německém celním spolku.*“ Protokolle II/4, s. XLII. Srov. Habsburgermonarchie VI/1, s. 539an.

V létě roku 1849 se vnitřní situace habsburské monarchie zlepšila natolik, že Schwarzenberg mohl vést v Německu mnohem aktivnější politiku než dříve. Vzrostl také význam tzv. středních států - Bavorska, Hannoverska, Saska a Württemberska. Ačkoliv vystoupení Saska a Hannoverska vedlo k výraznému oslabení Erfurtské unie a společná jednání výše zmíněných států vyvrcholila vznikem dalšího reformního projektu, skončily jejich snahy neúspěchem. Na jedné straně se jim Prusko zdálo příliš mocichtivé, na druhé straně je však Schwarzenberg, i přes podporu, kterou jim prokazoval, nehodlal respektovat jako Rakousku rovné partnery. Jejich postup ostatně také nebyl zcela jednotný.

Za poslední fázi vývoje německé otázky v letech 1848–1852 lze označit dobu od vypršení interim až po obnovení Německého spolku v předbřeznové podobě. V této době se Prusko dostalo do ostrého střetu s Rakouskem a jeho obnovenou spolkovou radou. Ruské prostředkování při jednání ministerských předsedů nepřátelených vlád ve Varšavě napjatou situaci nevyřešilo. Fridrich Vilém IV. se nechtěl jen tak vzdát pruských unijních snah. Ani změna na postu ministerského předsedy a především výměna ministra zahraničí, kdy oba posty převzal začátkem listopadu 1850 realista a odpůrce Erfurtské unie Otto Theodor von Manteuffel, nevedla k uklidnění situace. Řešení bylo nalezeno teprve na olomoucké schůzce Schwarzenberga s Manteufflem, která vedla k ústupu Pruska snad ve všech sporných bodech a ke svolání spolkové konference o dalším směřování Spolku. Schwarzenberg slavil triumf. Jako už to v německé otázce tehdy bývalo, byl tento úspěch pouze zdánlivý. V Olomouci totiž Schwarzenberg nebral zřetel na střední státy, a tak označil bavorský ministerský předseda von der Pfordten ono známé „olomoucké ponížení Pruska“ za „*morální porážku Rakouska*.“⁶⁹ Na drážďanské konferenci se opět dohody nedosáhlo a rakouské návrhy na reformu byly zcela odmítnuty. Schwarzenberg vycházel ze špatného předpokladu, že je v pruském zájmu zachovat Německý spolek na dosavadním základě⁷⁰ a že se Prusko spokojí s de facto společnou rakousko-pruskou vládou v Německu. Prusku již ale nestačila „rovnoprávnost“ s Rakouskem, chtělo silnější a jednotnější Německo, kde by samo mělo rozhodující vliv.

⁶⁹ Habsburgermonarchie VI/2, s. 24.

⁷⁰ Austensen, c. d., s. 874.

II.3 Rakousko-ruské vztahy v předvečer Krymské války

Klíčovou roli ve středoevropských záležitostech hrálo Rusko. O působení cara v rakousko-pruských vztazích již byla řeč. Car ovšem nepodporoval Rakousko pouze diplomaticky, v létě roku 1849 pomohly ruské jednotky obnovit habsburskou vládu v zemích Koruny svatoštěpánské.

Již v březnu 1848 se v Bratislavě usnesl uherský sněm pod Kossuthovým vlivem na zákonech, které měnily poměr zemí Koruny sv. Štěpána k Vídni, zaváděly volený parlament, jemu odpovědná ministerstva a další novinky. Takto uskutečňovaný maďarský nacionalismus však narazil na odpor nemaďarských národů v této části monarchie, především Srbů a Chorvatů. Císař Ferdinand při své návštěvě Uher v dubnu 1848 zákony potvrdil a 16. června dokonce zbavil na nátlak uherské delegace Josipa Jelačiče bánské hodnosti. Začátkem podzimu však došlo k obratu a vojenskou stranou podporovaný Jelačič překročil s plným vědomím dvora se svými oddíly Drávu. Na další postup Maďarů reagoval císař 3. října 1848 rozpuštěním uherského sněmu, vyhlášením válečného stavu a jmenováním Jelačiče svým zástupcem a velitelem uherských sil.⁷¹ Úkolem potlačit vojensky uherské povstání byl po svých úspěších v Praze a ve Vídni pověřen polní maršál Alfred zu Windischgrätz. Windischgrätz udělal ovšem patrně osudovou chybu, když se po krátkém tažení a dobytí Budapešti začátkem ledna 1849 začal více než pokračováním vojenského tažení zabývat správou Uher. Povstalci tak dostali čas k reorganizaci armády a na jaře zahájili novou ofenzívu. Windischgrätz byl odvolán a nakrátko nahrazen svým kritikem a odpůrcem ruské pomoci polním zbrojmistrem Ludwigem von Welden. Když se ale Welden seznámil se situací rakouské armády v Uhrách, změnil názor.⁷²

Rusové nabízeli habsburské monarchii podporu již koncem roku 1848. V souvislosti se žádostí o pomoc, kterou sedmihradská města Sibiu a Brašov poslala generálu Lüderovi, veliteli ruských sil v podunajských knížectvích, byl rakouský vyslanec v Petrohradě Karl Ferdinand von Buol-Schauenstein⁷³ dotázán, zda má zmocnění žádat ruskou pomoc. Buol žádné takové pověření neměl, navíc se mu zdála žádost pochybná, protože obě města jednala

⁷¹ Šusta, c. d., s. 49an., 62an.

⁷² Protokolle II/1, s. XXVIIan., MR 29.3. 1849/I, s. 189an.

⁷³ Karl Ferdinand hrabě Buol-Schauenstein *17.5. 1797, od r. 1828 působil v rakouské diplomacii na německých dvorech, od r. 1844 v Turíně, Petrohradě, na Drážďanské konferenci a v Londýně. Po smrti Schwarzenbergově byl v letech 1852-1859 ministrem zahraničí. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. Band 1. Wien 1957. S. 127.

nezávisle na rakouském vojenském velení. Zcela v intencích Schwarzenbergova přesvědčení tedy nabídku s díky odmítl.⁷⁴ I přesto se Rusové začátkem února v Sedmíhradsku objevili. Jednalo se ovšem pouze o vídeňskou vládou nevyžádanou a časově omezenou lokální akci.⁷⁵ Schwarzenberg nechtěl Rusy o pomoc žádat, bál se ztráty prestiže a závazku vděčnosti vůči silnějšímu sousedovi. Schwarzenbergovým cílem bylo po revoluci obnovení silného a nezávislého Rakouska, nechtěl připustit, aby se habsburská monarchie stala de facto ruským satelitem. Proto se snažil hrát dvojí hru a přimět cara, kterého trápila možnost přenesení nepokojů na polské území, k zásahu v Uhrách, aniž by o to Vídeň oficiálně požádala.⁷⁶ Ještě v dubnu 1849 byl Buol instruován: „*Aby poukazoval na obecná nebezpečí Kossuthovy revoluce pro celou Evropu, nejen pro samotné Rakousko, a v neposlední řadě zdůraznil význam polských generálů pro uherskou armádu.*“⁷⁷ Když však na jaře sesadil uherský sněm Habsburky z trůnu a ani změna ve velení rakouských sil nevedla ke zlepšení situace, požádal Schwarzenberg 21. dubna oficiálně o pomoc. Jeho žádost směřovala nejen do Varšavy maršálu Paskevičovi, jak bylo na ministerské konferenci ujednáno, ale také k ruskému kancléři Nesselrodemu.⁷⁸ Car Mikuláš měl tři podmínky. Vymínil si, že zasáhne nezávisle na rakouském velení a s dostatečnou silou, aby vítězství bylo jisté. Třetí podmínkou byla pak oficiální žádost Františka Josefa I. o ruskou pomoc. Schwarzenberg podmínky splnil. V květnu se car Mikuláš I. a císař František Josef I. sešli ve Varšavě, aby dohodli detaily ruského zásahu.⁷⁹

Obavy všech zúčastněných vzbuzovala reakce západních velmocí na podobnou akci. Ani Velká Británie, ani Francie však ochotu nějakým způsobem vzbouřencům pomoci nejevily.

⁷⁴ Heindl, c. d., s. 45an.

⁷⁵ Protokolle II/1, s. XXXI., MR 26.2 1849/IV, s. 141. Zhruba deset tisíc ruských vojáků bylo v Sibiu a v Brašově (Hermannstadt und Kronstadt).

⁷⁶ Schwarzenberg zpočátku nechtěl o ruské pomoci ani slyšet, teprve zhoršující se situace jej donutila jednat. Protokolle II/1, MR 12.1. 1849/III; 3.4. 1849/II; 21.4. 1849/I, s. 95an. Srov. Baumgart, W.: *Der Friede von Paris 1856. Studien zum Verhältnis von Kriegsführung, Politik und Friedenbewahrung*. München/Wien: Oldenburg 1972, s. 67. (dále *Der Friede von Paris*)

⁷⁷ Heindl, c. d., s. 46. V uherské povstalecké armádě bylo krom toho asi 10 000 Poláků. Habsburgermonarchie, VI/1, s. 209an.

⁷⁸ Protokolle II/1, MR. 21.4. 1849/I; 24.4. 1849/II, s. 232an. Na Weldenovo naléhání povolal do Uher Rusy a Schwarzenbergovy argumenty, že již nelze váhat, odpověděla většina ministrů záporně a na Bachův návrh požadovali ještě jedno Weldenovo prohlášení o nutnosti tohoto kroku. To přišlo 23. dubna 1849.

⁷⁹ Heindl, c. d., s. 47an.; Protokolle II/1, s. XXXIan.; MR 4.6. 1849/VI; 12.6. 1849/VII, s. 362an. O ruské intervenci byla později uzavřena dohoda - Rusové například platili muže, Rakousko platilo munici a zásobování. Hlavní velení bylo svěřeno maršálu Paskevičovi.

Francouzská republika, kterou ruský car v květnu 1849 konečně uznal, se v této době věnovala převážně vnitřním záležitostem, výjimku představovalo v podstatě pouze dění v Itálii a na dánsko-německé hranici. Velká Británie, jakkoliv bylo veřejné mínění uherským povstalcům nakloněno, neměla zájem na oslabení Rakouska. Případná ztráta Uher by patrně oslabilo Rakousko natolik, že by přišlo o svou velmocenskou pozici a to by narušilo evropskou rovnováhu a dříve či později vedlo ke konfrontaci s Ruskem ve Východní otázce. Ruská intervence tak představovala menší zlo. Jiná evropská velmoc by navíc nebyla schopna Rakousku tak rychle a efektivně pomoci. To ovšem nezabránilo tomu, aby se v Evropě záhy nerozšířil názor, že Rakousko se stalo ruským satelitem.⁸⁰

Ruské tažení, i když bylo poznamenáno komunikačními problémy s rakouským spojencem,⁸¹ zaznamenalo rychlé úspěchy. Již 13. srpna se Görgey vzdal se zbytkem uherské armády u Világose. Krátce nato se Rusové stáhli a nechali rakouské oddíly, aby samy dobyly poslední bod vzdoru Komárno.⁸² Görgey se snažil s Paskevičem vyjednávat, ten jej ovšem odkázal na rakouské velení. Nakonec se Görgey Rusům i se svou armádou vzdal.⁸³ Car se ve Vídni přimlouval za mírnost vůči maďarským rebelům, kteří se mu vzdali. Zvláště se snažil o milost pro Görgeye. Podle Heindlové „*se obával, že by jej Evropa činila [za jejich osud - M.F.] odpovědným.*“⁸⁴ To se ovšem nepříliš slučovalo s názorem Františka Josefa I., jehož heslem v této záležitosti bylo: „*Náležitá přísnost pro vůdce a milost pro zbloudilé.*“⁸⁵ Sám car ostatně trval na přísném potrestání Poláků, kteří se tažení uherských vzbouřenců také účastnili. Začátkem října nechal Haynau v Aradu špičky povstaleckých vojsk popraviti.

⁸⁰ Heindl, c. d., s. 48an.; Habsburgermonarchie VI/1, s. 212.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 493an., s. 541.; Skřivan, c. d., s. 196.

⁸¹ Heindl, c. d., s. 52an. Vinu na tom patrně nesly obě strany.

⁸² Komárno kapitulovalo až 27. září 1849. Protokolle II/1, MR 29.9. 1849/XII, s. 724.

⁸³ Šusta, c. d., s. 81.; Skřivan, c. d., s. 196.; Heindl, c. d., s. 56an.; Protokolle II/1, MR 15.8. 1849/II, s. 589an. Instrukce pro velitele rakouských sil v Uhrách polního zbrojmistra Julia von Haynau ve věci vyjednávání s Görgeyem viz Protokolle II/1, MR 16.8.1849/II; 20.8. 1849/I, s. 594an.

⁸⁴ Heindl, c. d., s. 59. Görgey se Rusům vzdal a poté byl vydán do habsburské monarchie. Výjimečnost jeho případu tkví v tom, že Görgey se v závěru uherské revoluce stal diktátorem a jako takový se vzdal, což mělo symbolický význam. K omilostnění Görgeye vyzýval car Mikuláš a ministerská rada zvažovala možnost milost udělit a internovat Görgeye v Korutanech. Jako důvod k omilostnění se zde uvádí také vojenský materiál, který Görgey předal a ušetřil monarchii a jeho popularita. Protokolle II/1, MR 18.8. 1849/I; 22.8. 1849/I, s. 600an.

⁸⁵ Heindl, c. d., s. 58. Podle instrukcí pro Haynaua měla být zaručena beztrestnost od hodnosti šikovatele níže pro vojáky, kteří se narodili v Uherském království. Později byla rozšířena i na osoby do hodnosti hejtmána, které předtím nesloužily jako důstojníci v c. a k. armádě. Protokolle II/1, MR 16.8. 1849/II; 27.8. 1849/XII, s. 595an.

Görgey dostal milost. Ruský kancléř Nesselrode vyjádřil údiv, že carovu přání bylo vyhověno jen částečně, a rakouský vyslanec Buol-Schauenstein upadl v Petrohradě v nemilost.⁸⁶

Společné tažení Rakouska a Ruska proti uherským revolucionářům tím však zcela neskončilo. Zbraně vystřídala diplomacie a cílová oblast se posunula jihovýchodním směrem. Po ruské intervenci v Uhrách uprchlo asi 3600 Maďarů a zhruba 800 Poláků do Osmanské říše a někteří z nich působili nepokoje na rakouské hranici.⁸⁷ Mezi emigranty byly i takové osobnosti jako Kossuth, Mészáros, Bem či Dęmbinski. Vídeň doufala, že podle mírové smlouvy z Bělehradu z r. 1739 a oznámení Fuata Paši, že Maďary uznává za rebely, budou tito uprchlíci vráceni do habsburské monarchie. Osmanský velitel ve Valašsku však v tomto směru mnoho nepodnikl.⁸⁸ Podobně se zachovala i Vysoká Porta, ačkoliv sultán Abdülmecit I. rakouskému císaři k vítězství nad revolucionáři gratuloval a ujišťoval jej o svém přátelství.⁸⁹ 25. srpna 1849 byla osmanskému ministru zahraničí předána rakouská nota, která žádala vydání maďarských emigrantů a hrozila válkou v případě, že některý z nich uprchne. Zároveň byli Vídní vysláni agenti, kteří měli zmíněné revolucionáře vypátrat a dostat zpět do Rakouska.⁹⁰ Ve stejný den a rovněž pod hrozbou války, žádalo o vydání uprchlých Poláků Rusko. Následný rozbor situace však ukázal, že Osmanská říše má v případě Rakouska pouze povinnost zamezit maďarským emigrantům v akcích proti druhému státu a vzdálit je od společné hranice.⁹¹

Osmané se zdráhali proti emigrantům na svém území cokoliv podniknout a na identické noty rakouského internuncia a ruského vyslance z 15. září odpověděli opět záporně, proto s nimi Rakousko i Rusko 17. září 1849 přerušily diplomatické vztahy. Sultánovo stanovisko podpořila Velká Británie i Francie. Obě velmoci demonstrovaly svou ochotu zasáhnout v případě nutnosti i vojensky vysláním svých lodí k Dardanelám a do Egejského moře.⁹²

⁸⁶ Heindl, c. d., s. 57an.; Šusta, c. d., s. 81.; Protokolle II/1, MR 22.8.1849, s. 616an.

⁸⁷ Protokolle II/1, MR 25.8. 1849/IV, s. 627.; Heindl, c. d., s. 75.

⁸⁸ Protokolle II/1, MR 10.8. 1849/II; 27.8. 1849/IV, s. 567an.

⁸⁹ Habsburgermonarchie VI/2, s. 250.

⁹⁰ Unckel, c. d., s. 47an. Srov. Heindl, c. d., s. 83. Podle Heindl se do Rakouska vrátilo asi 3000 maďarských uprchlíků.

⁹¹ Protokolle II/1, MR 3.9. 1849/IV, s. 656.

⁹² Unckel považuje společný postup Francie a Velké Británie během uprchlické krize za základ pozdější aliance z doby Krymské války. Je však třeba podotknout, že francouzská flotila se k britské připojila z přímé iniciativy Ludvíka Bonaparta. Unckel, c. d., s. 52.; Heindl, c. d., s. 76an.; Gombár, E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum 1999, s. 148.

Roztržku s Ruskem urovnala mise Fuata Paši, vyslaná do Petrohradu začátkem října 1849. Car 16. října svůj požadavek stáhl. Závěrečný protokol rusko-tureckých jednání byl podepsán 25. prosince a krátce na to byly obnoveny diplomatické vztahy obou zemí.⁹³

Schwarzenberg se dostal do nezáviděníhodné situace, přesto se nevzdával a trval na svém. Dne 22. října vyjednal s tureckým vyslancem ve Vídni Mussurusem předběžnou dohodu o internaci uprchlých rakouských občanů. Tuto dohodu ovšem neuznal Âli Paša, osmanský ministr zahraničí. Zatímco se car spokojil s vyhoštěním nemuslimských polských uprchlíků z Osmanské říše, trval Schwarzenberg dál na tvrdém postupu proti špičkám maďarské revoluce. Rakousko-turecká jednání se protáhla až do dubna 1850.⁹⁴ Osmané Rakousku v mnohém ustoupili - souhlasili s internací uprchlíků podle rakouského seznamu i s právem Rakouska na kontrolu průběhu internace. Rakousko zase ustoupilo v otázce délky internace. Diplomatické vztahy byly obnoveny v dubnu 1850.⁹⁵ Vztahy obou zemí však byly stále napjaté. Na podzim 1851 se dostaly opět na bod mrazu, když byl Lajos Kossuth propuštěn a odjel z Turecka.⁹⁶

Soulad v rakousko-ruských vztazích byl však jen zdánlivý. Heindlová si klade otázku, proč vlastně car habsburské monarchii v roce 1849 pomohl, a vzápětí odpovídá jeho vlastními slovy - protože „*košile je bližší než kabát*.“⁹⁷ Pro Mikuláše I. bylo rozhodující reálné nebezpečí, které hrozilo jeho polským provinciím.⁹⁸ To ovšem prohlédli jak Buol, tak i Schwarzenberg, a když se car v dalších letech pokoušel využít situace a dostat Rakousko do svého vleku pod záminkou vděčnosti za zásah v Uhrách, snažili se naopak zachovat si odstup

⁹³ Osmanská říše slíbila vzdálit od hranic Poláky, kteří přestoupili na islám a stali se jejími občany, ostatní pak měla vykázat ze svého území. Unckel, c. d., s. 48an.

⁹⁴ Vzhledem k tomu, že přerušení diplomatických vztahů s Osmanskou říší škodilo spíše habsburské monarchii a malé důležitosti většiny uprchlíků byla na jaře ministerská rada ochotna k ústupkům. Protokolle II/2, MR 18.3. 1850, s. 222. Zároveň ale Schwarzenberg ospravedlňoval svou politiku poukazem na fakt, že pro Rakousko jsou uprchlíci mnohem nebezpečnější než pro Rusko. Srov. Heindl, c. d., s. 82an.

⁹⁵ Protokolle II/2, MR 9.4. 1850/I, s. 285. Dohoda mezi Vídní a Konstantinopolí otázku maďarských politických uprchlíků zcela nevyřešila, sporadicky se tento problém objevuje v depeších z Konstantinopole a v instrukcích i později. (Např. Bruck an Buol, 28.7. 1853, Nr. 18B; 4.8. 1853, Nr. 20D; 8.8. 1853, Nr. 21C a další, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále jen HHStA), Politisches Archiv (dále jen PA) XII Türkei (1848-1918), Kt. 47; Buol an Bruck, 4.7. 1853, Nr. 7; 18.7. 1853, Nr. 3 a další, HHStA PA XII, Kt. 48).

⁹⁶ Unckel, c. d., s. 47an.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 542, 552. 10. září opustil Kossuth Osmanskou říši na palubě USS Mississippi a po třítydenním pobytu ve Velké Británii odjel do New Yorku, kde byl stejně jako v Londýně bouřlivě přivítán. Zvláště chování britského ministra zahraničí lorda Palmerstona vůči revolucionářům bylo terčem nejen rakouské kritiky. Heindl, c. d., s. 124an., ke Kossuthovi s. 131an.

⁹⁷ Heindl, c. d., s. 63.

⁹⁸ Heindl, c. d. s. 62an.

a volnost rozhodování. V jistých náznacích se to projevilo již za uprchlické krize, kterou lze dle Heindlové považovat za „*předehru krymské války*.“⁹⁹ Hrozba ruského vleku byla i v dalších letech stále aktuální.

V závěru roku 1851 se na evropské politické scéně objevil další důvod k rakousko-ruské kooperaci. Francouzský prezident Ludvík Bonaparte provedl 2. prosince 1851 převrat a stal se diktátorem. Přijal navíc jméno Napoleon III., čímž se jasně přihlásil k odkazu Napoleona Bonaparta a ostatní velmoci ještě více znepokojil. Vídní přinesl francouzský monarchistický převrat i jisté uspokojení. Napoleon III. byl chápán jako přemožitel revoluce a garant pořádku ve Francii. Na druhou stranu vzbuzovalo Ludvíkovo hlášení se k odkazu Napoleona I. obavy především o rakouské državy v Itálii.

Schwarzenberg začal ještě v prosinci jednat s Nesselrodem, jestli se má proti Napoleonovi III. zasáhnout nebo jestli ho mají ostatní velmoci uznat. Jednání se protáhla až do května následujícího roku. Za Rakousko podepisoval výslednou dohodu s Ruskem ze 13. května 1852 už Karel Ferdinand hrabě Buol-Schauenstein.¹⁰⁰ Partneři „*se dohodli, že vyhlášení druhého císařství nepředstavuje dostatečný důvod pro přerušení diplomatických vztahů s Francií a k vyhlášení války a dali najevo své odhodlání uznat prince-prezidenta jako císaře teprve poté, co poskytne dostačující záruky své mírové politiky.*“¹⁰¹ Vzhledem k Pařížské smlouvě z 20. listopadu 1815, která zakazovala dynastii Bonapartů suverénní vládu nad Francií, šlo v tomto případě o uznání de facto, nikoliv de iure. V případě, že by se Napoleon III. pokusil o založení vlastní dynastie, dohoda strany v dalším postupu nevázala. Byl to kompromis mezi ruským požadavkem možné uznání Bonapartovské dynastie zcela vyloučit a Schwarzenbergovou snahou nechat si zadní vrátka otevřená. Prusko se k protokolu přidalo 22. května 1852. Snahy o zapojení Velké Británie zůstaly bezvýsledné.¹⁰²

Britové dlouho váhali, zda Napoleona III. jako císaře uznat. Začátkem listopadu 1852 byl do Paříže vyslán lord Cowley. Již 11. listopadu obdržel Cowley od Napoleona III. vysvětlení významu číslovky III. v jeho jméně a ujištění ohledně charakteru plánované francouzské zahraniční politiky, které na předchozí žádost Malmesburyho připravila francouzská vláda. 2.

⁹⁹ Heindl, c. d., s. 89, srov. s. 104. Dle Heindlové si z krize roku 1849 odnesly velmoci pro konflikt ve Východní otázce následující poučení - Rusko se utvrdilo v tom, že jej Rakousko bude podporovat, Rakousko naopak poznalo nevyhnutelnost střetu s Ruskem, Palmerston si uvědomoval, že Anglie a Rakousko mají na východě společné zájmy a Tocqueville nabyl přesvědčení, že Rakousko je ruským satelitem.

¹⁰⁰ Felix princ Schwarzenberg zemřel 5.4. 1852. Karel Ferdinand hrabě Buol-Schauenstein viz poznámku 73.

¹⁰¹ Unkel, c. d., s. 26

¹⁰² Unckel, c. d., s. 26an.; Schroeder, Crimean War, s. 4 an.; Lutz, c. d., s. 311.

prosince 1852 doporučila britská vláda královně bezvýhradné uznání francouzského císařství, královna tak učinila o dva dny později prostřednictvím osobního dopisu Napoleonovi III.

V této souvislosti působí zvláště memorandum, které podepsali v Londýně velvyslanci Rakouska, Pruska a Ruska a za britskou vládu lord Malmesbury. Podle Schroedera bylo podepsáno už koncem listopadu a datováno 3. prosince 1852.¹⁰³ Toto memorandum je zřejmě výsledkem konference, která měla zajistit společný postup čtyř mocností proti Francii. V průběhu roku 1852 panovaly velké pochybnosti ohledně francouzské zahraniční politiky - spekulovalo se o možné francouzské agresí proti Velké Británii. Na jaře se o sblížení s Británií pokusilo Prusko, začátkem listopadu přišel návrh na společnou konferenci z Londýna. Buol se k těmto snahám stavěl pozitivně.¹⁰⁴ O jeho snaze zajistit pro Vídeň dobré vztahy s Londýnem svědčí i jmenování nového londýnského vyslance. Stal se jím Buolův přítel Franz hrabě von Colloredo-Walsee.¹⁰⁵

Zatímco Petrohrad přivítal memorandum z 3. prosince s nadšením, Buol měl pochybnosti a pověřil Colloreda, aby dojednal několik změn. K tomu však již nedošlo.¹⁰⁶ Po změně v britsko-francouzských vztazích způsobené Cowleyho audiencí u Napoleona III., převážil v britské zahraniční politice Palmerstonův hlas vyzývající ke smířlivému postoji a Velká Británie francouzské císařství 4. prosince uznala.

Prusko se k Británii záhy připojilo a bezvýhradně francouzské císařství uznalo. Ochotu uznat Napoleona III. projeví i Rusové, car Mikuláš ovšem odmítal užívat v korespondenci oslovení „Monsieur, mon frère.“ K tomuto názoru se přikláněl i František Josef I. a navrhoval oslovení „Sire.“ Po pokusu o společný postup s Petrohradem v otázce oslovení francouzského císaře se Buolovi nakonec podařilo přesvědčit Františka Josefa, že *„by bylo z politického hlediska nepřilíš chytré zkompromitovat se v čistě formální otázce a poškodit tím vztahy s*

¹⁰³ Schroeder, *Crimean War*, s. 6an.; Unckel, c. d., s. 27an.; Heindl, c. d., s. 160an. Obsah tohoto podle Heindlové tajného memoranda je znám zřejmě pouze z korespondence. Je zvláštní, že každý z autorů zdůrazňuje jiný aspekt memoranda. Heindlová píše, že *„se Anglie v otázce uznání francouzského císařství postavila zcela a úplně na stranu kontinentálních mocností.“* Unckel uvádí, že se jednalo o *„obecné přiznání se k politice zajišťování míru a zachování územního statu quo v Evropě,“* při vyloučení jakýchkoliv zúčastněné strany zavazujících závěrů. Schroeder říká, že se Británie připojila k výzvě východních mocností apelujících na Francii, aby potvrdila své smluvní závazky. Schroeder čerpal mimo jiné z obou dalších prací, zatímco Unckel vychází z práce Zaionchkovského, Heindlová čerpá přímo z korespondence.

¹⁰⁴ Heindl, c. d., s. 156an.

¹⁰⁵ Matsch, E.: *Der auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720-1920*. Graz-Wien: Hermann Böhlau Nachf. 1986, s. 113.

¹⁰⁶ Heindl, c. d., s. 160an.

Anglii a Francii. ¹⁰⁷ Rakousko se tedy připojilo k Velké Británii a Prusku a Francii uznalo. Rusko zůstalo stranou ¹⁰⁸ s přesvědčením, že „*Anglie bude stejně dřív nebo později donucena připojit se ke kontinentálním mocnostem, protože nakonec bude stejně potřebovat jejich pomoc.*“ ¹⁰⁹ S tímto názorem Buol samozřejmě nesouhlasil.

Obrat v britském přístupu ke Francii začátkem prosince 1852 opět otevřel otázku rakouské závislosti na Rusku. Zatímco Prusko se bez dalšího připojilo k britskému uznání Napoleona III., František Josef I. váhal. Ohrožoval tím nejen Buolovo snažení o dobré vztahy s Londýnem. Místo toho, aby se Rakousko drželo pruského příkladu, „*byl Buol,*“ podle Unckela, „*pověřen domluvit se s Petrohradem o omezení závazků vyplývajících z květnové dohody na minimum, dát francouzské vládě najevo rakouský nesouhlas s číslicí III. a dotázat se Petrohradu, jaké oslovení bude car ve vztahu k Napoleonu III. užívat.*“ ¹¹⁰ V průběhu prosince se Buolovi naštěstí podařilo císaře přemluvit a Rakousko Napoleona III. nejen uznalo, ale neodpíralo mu ani bratrské oslovení. Ruský car používal v korespondenci oslovení „*Mon bon ami.*“

V lednu 1853 mělo celé dění okolo Francie ještě dohru, když Francouzi odmítli akceptovat ruského velvyslance Kiseleva, právě z toho důvodu, že jeho průvodní dopis neodpovídal standardním zvyklostem. Pruský a rakouský vyslanec byli okamžitě instruováni nepředkládat své průvodní dopisy, dokud ruský nebude akceptován. Krizi vyřešil až Napoleon, který na naléhání britského velvyslance přikázal ruský průvodní dopis akceptovat tak, jak byl. ¹¹¹

II.4 Rakousko a Osmanská říše

Tradičně přátelské vztahy mezi habsburskou monarchií a Osmanskou říší z metternichovského období přežily i dobu revoluce. Přesto se v polovině 19. století objevilo hned několik sporných otázek. Mezinárodní přesah měl spor o svatá místa, spíše regionální

¹⁰⁷ Buol an den Kaiser, Wien, 18.12. 1852. Unckel, c. d., s. 30.

¹⁰⁸ Car Mikuláš nepovažoval oslovení nového francouzského císaře za pouhou formalitu, ale za otázku cti. Srov. Mensdorff an Buol, 7.1. 1853, Nr. 1, HHStA PA X Russland, Kt. 36.

¹⁰⁹ Mensdorff an Buol, 9.12. 1852. Heindl, c. d., s. 161.

¹¹⁰ Unckel, c. d., s. 30.

¹¹¹ Schroeder, Crimean War, s. 7.

záležitostí pak byly „uprchlická krize“ a neshody týkající se území na Balkánském poloostrově.

Dlouhodobé spory pravoslavných a katolických duchovních o užívání chrámů v Palestině se v polovině 19. století staly pro Francii a Rusko vhodným nástrojem ve snaze posílit vlastní pozici - ať již v domácí a evropské politice nebo v Konstantinopoli. Zájem velmocí na ochraně souvěrců - zpočátku především křesťanských poutníků - sahá hluboko do minulosti. Již od 16. století se tato problematika stávala součástí některých smluv mezi evropskými panovníky a sultánem.¹¹² To se začalo zvolna měnit koncem 18. století a ve století následujícím. Zvýšený zájem o zřízení misí a finanční i politickou podporu souvěrců ve Svaté zemi má své počátky ve 30. letech 19. století, kdy Palestinu ovládl Muhammad 'Alí Paša. Spory, které se mnohdy neobešly bez násilí, a vzájemné útoky obou stran se staly viditelnějšími ve 40. letech, kdy byl v Jeruzalémě založen francouzský konzulát (1843), zřízen katolický patriarchát (1847), ruská pravoslavná misie (1847) a došlo k osamostatnění jeruzalémského patriarchy (1843).¹¹³

Naplno spor propukl začátkem léta 1850. Francouzská stížnost opřena o kapitulaci z roku 1740 narazila na odpor Rusů, kteří se dovolávali mírové smlouvy z Küçük-Kaynarça z roku 1774. Rakousko se drželo stranou. Schwarzenberg s potěšením sledoval přeměnu francouzské republiky na monarchii a chtěl si uchovat do budoucna naději na případnou spolupráci. Zároveň si ale nemohl dovolit příliš provokovat Rusko aktivní účastí ve sporu na straně Francie. Rakouský chargé d'affaires v Konstantinopoli Eduard von Klezl proto dostal instrukce působit „*chytře a opatrně*“ ve prospěch Francouzů.¹¹⁴ 3. února 1851 adresoval Klezl Ālimu Pašovi nótu, ve které objasnil rakouské stanovisko a vyjádřil sympatie katolické straně. Tím rakouské angažmá ve sporu v podstatě skončilo. Sama Vídeň byla v této otázce v nelehké pozici. Buol jasně viděl, že otázka svatých míst má nejen rozměr náboženský, ale také politický a uvědomoval si svízelné postavení a bezmoc Konstantinopole. Z těchto důvodů se Vídeň nijak výrazně neangažovala na straně Francie, a protože o podpoře pravoslavné strany nemohla být řeč, omezila se jen na monitorování situace a udílení rad.¹¹⁵

¹¹² Broadus, J. R.: *Church Conflict in Palestine: The Opening of the Holy Places Question during the Period Preceding the Crimean War*. In: Canadian Journal of History 1979, s.. 395.

¹¹³ Broadus, c. d., s. 401, 408an.; Gombár, c. d., s. 149.

¹¹⁴ Unckel, c. d., s. 53an.; Heindl, c. d., s. 112, 144.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 444.

¹¹⁵ Schroeder, c. d., s. 24.; *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I, Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, Band 1 (27. September 1852 – 25. März 1854). Bearb. von Schop Soler A. M., München/Wien:

Mnohem více se Rakouska dotýkal spor o uprchlé uherské vzbuřence, který byl nastíněn již dříve, a především vyostřující se situace v západní části Balkánského poloostrova. V květnu 1850 byl novým vojenským guvernérem Bosny jmenován Ömer Paša,¹¹⁶ jehož tvrdý postup vůči místním vzbuřencům způsobil přesun mnoha křesťanů z Bosny a Hercegoviny na rakouská území, především do Chorvatska a Dalmácie.¹¹⁷ To ještě zkomplikovalo situaci rakouské správě vedené místodržícím Jelačićem, která už předtím musela řešit zemědělskou stagnaci a komplikace v obchodování se sousedními osmanskými provinciemi. Vídeň se obávala jak přenesení neklidu na své území - v Ömerově armádě byli i uprchlí rakouští revolucionáři - tak vypuknutí ozbrojeného konfliktu na západním Balkáně a oslabení svého vlivu v oblasti, neboť počet osmanských vojáků v Bosně pomalu rostl a objevily se zvěsti, že se Ömer Paša připravuje na zásah proti Černé Hoře a využívá k tomu také turecké enklávy Klek a Sutorinu.¹¹⁸

Pozornost rakouských úřadů vzbudila turecká operace, při které se v oblasti bez předchozího upozornění Rakouska vylodilo 1000 mužů, aby posílili armádu Ömera Paši v Bosně. Vídeň však popírala právo Turků na využívání pobřežních vod u Kleku a Sutoriny, které považovala za své výsostné území. Sporná území postoupila v 18. století tehdejší Dubrovnická republika Osmanské říši, pod jejíž ochranou již dlouho předtím byla, aby se vyhnula sousedství s Benátkami.¹¹⁹ Tento stav se změnil po vídeňském kongresu, kdy území Dubrovnické republiky připadlo Rakousku, a vídeňská vláda se snažila s Konstantinopolí o záležitosti jednat. Jak informoval na ministerské konferenci dne 25. listopadu 1850 ministr vnitra Bach, zůstala tato jednání bez výsledku. O nejasném právním postavení tureckých enkláv svědčí i Bachova úvaha: „*zda na obě území (Canal di Narenta a Bocche di Cattaro) nemá být nahlíženo jako na uzavřené kanály (moře) podle námořního a mezinárodního práva, které náležejí tomu národu, jenž ovládá pevninu.*“¹²⁰ Ať tak či tak nebylo samozřejmě

Oldenburg Verlag 1980, Nr. 10, Buol an Leiningen, 22.1. 1853, s. 67an. (dále Akten I/1) Ke stanovisku Porty a vývoji sporu počátkem roku 1853 Klezl an Buol, 24.2. 1853, Nr. 15B, HHSStA PA XII, Kt. 46.

¹¹⁶ Ömer Paša byl původně uherský poddaný Habsburků jménem Michael Lattas. Habsburgermonarchie VI/2, s. 252.; Unckel, c. d., s. 58.

¹¹⁷ Protokolle III/1, MR 27.5. 1852/III, s. 87an.

¹¹⁸ Unckel, c. d., s. 58an.; Jednalo se o dva výběžky z tureckého území k Jaderskému moři. Sutorina leží na dnešní hranici mezi Chorvatskem a Černou Horou a Klek na hranici mezi Chorvatskem a Bosnou a Hercegovinou.

¹¹⁹ Protokolle II/4, MR 25.11. 1850/V, s. 96an.

¹²⁰ Protokolle II/4, MR 25.11. 1850/V, s. 96.

zájmem Rakouska, aby jeho pobřežní vody narušovaly bez předchozího dovolení cizí válečné lodě. Ministry zamýšlenému obsazení tureckých enkláv předešel Schwarzenberg příkazem internunciature v Konstantinopoli, aby vznesla „*energický protest proti narušení rakouských vod*.“¹²¹ Rakouské velení v oblasti nekladlo Turkům žádný odpor, dříve než dorazily nové rozkazy z Vídně požadující pravý opak, splnila turecká loď svůj úkol a odplula.¹²²

Zatímco Turci trvali na tom, že se přístupových práv nikdy nevzdali, argumentoval Schwarzenberg a později i Buol tím, že se jedná o rakouské pobřežní vody a že v dané oblasti Turci nikdy neprovozovali jakoukoli lodní dopravu.¹²³ Ani jedna ze stran nechtěla ustoupit, a tak se další roky nesly ve znamení marných výzev k dohodě a drobných provokací z obou stran.¹²⁴

Mnohem závažnější bylo začátkem 50. let dění okolo Černé Hory. Černá Hora patřila již od dob Petra Velikého do ruské sféry vlivu.¹²⁵ Rusko Černohorce finančně i politicky podporovalo a ti se cítili na sultánovi nezávislí. Porta však byla jiného názoru a již od 18. století se snažila o získání faktické - nejen formální - svrchovanosti nad Černou Horou. Ke zhoršení již napjaté situace došlo koncem roku 1851, když 19. října zemřel dosavadní vladyka-biskup Petar II. Petrović Njegoš. Za svého nástupce určil svého synovce Danila Petroviće Njegoše. Danilo se rozhodl pro sekularizaci svého úřadu, ujistil se o kladném postoji Ruska i Rakouska a 21. března 1852 odhlasovalo lidové shromáždění Černé Hory změnu ústavy. O obsazení uvolněného biskupského úřadu měl spolu s knížetem rozhodnout černohorský senát.¹²⁶ Danilo se navíc v létě vydal místo do Konstantinopole na sever do Petrohradu, kde byl carem přijat a ujištěn o plné podpoře. Porta zareagoval 1. ledna 1853

¹²¹ Protokolle II/4, MR 25.11. 1850/V, MR 28.11. 1850/V, s. 96an.

¹²² Protokolle II/4, MR 6.12. 1850/III, MR 9.12. 1850/III, s. 123an.

¹²³ Unckel, c. d., s. 63. Buol zastával názor, že práva k oběma výběžkům dostala Osmanská říše od Rakouska a že tento dar nezahrnoval práva přístupu po moři. Akten I/1, Nr. 1, Buol an Klezl, 27.12. 1852, s. 47an.

¹²⁴ Smlouvy ohledně svrchovanosti nad spornými územími u Boky Kotorské se nenašly. Ze zástupců několika ministerstev byla proto zřízena komise, která se měla s Turky dohodnout. K dohodě nedošlo a Kotor byl roku 1854 prohlášen za válečný přístav. Protokolle II/4, s. 137, pozn. 16. O Kleku a Sutorině se jednalo také za Leiningenovy mise.

¹²⁵ Rakousko mělo s Černohorci spíše problémy. Na Vídeňském kongresu totiž dostala habsburská monarchie území kolem Boky Kotorské, kde žilo srbské obyvatelstvo a které se Černohorci snažili počátkem 19. století osvobodit po jeho obsazení Napoleonem. Rakouské úřady se snažily udržet v oblasti klid a eliminovat vliv Černohorců a jejich biskupa na své srbské poddané. To mělo za následek časté rozepře, mimo jiné i proto, že společná hranice byla určena až v roce 1841. Habsburgermonarchie VI/2, s. 376an.

¹²⁶ Unckel, c. d., s. 59an.

memorandem zaslaným pěti velmocím, ve kterém označila „*změnu ústavy v Černé Hoře za zjevné porušení svých práv a duchovní i světskou vzpouru, kterou nebude snášet.*“¹²⁷ Nejpozději od podzimu 1852, kdy Černohorci obsadili tureckou pevnost Zabljak, docházelo na hranicích k ozbrojeným srážkám s tureckými silami. Už od května se navíc šířily zprávy o chystaném tureckém zásahu.¹²⁸

Již na podzim 1852 oznámil Buol Portě, „*že se Rakousko věrné svým principům nebude stejně jako doposud ani do budoucna vměšovat do vnitřních záležitostí Porty,*“ pokud se ale situace v Bosně nezlepší, bude Rakousko nuceno zlepšit ji samo.¹²⁹ O pomoc žádal Rusko a Rakousko i samotný kníže Danilo.¹³⁰ Myšlenka zásahu proti Turkům na Balkáně nebyla Vídní zcela cizí. Turecká intervence v Bosně zapříčinila nekontrolovatelný příliv uprchlíků na rakouské území, turecké enklávy Klek a Sutorina znemožňovaly pozemní spojení s Dalmácií a Bokou Kotorskou, v turecké armádě byli rakouští uprchlí revolucionáři a hrozilo také nebezpečí, že Rusko získá v Černé Hoře rozhodující vliv.¹³¹

Za usmíření mezi Portou a Rakouskem se zasazovaly Rusko, Francie i Velká Británie. Neústupnost na obou stranách však trvala i nadále a v lednu 1853 došlo k dalšímu zhoršení situace. Již koncem prosince 1852 nařídil císař František Josef I. pohotovost námořních sil v Terstu a posílil jednotky v Dalmácii.¹³² 4. ledna 1853 navrhl generál Mamula, zástupce chorvatského místodržícího Jelačice v Dalmácii, aby Rakousko poskytlo Černohorcům komplexní podporu - tedy peníze, zbraně, munici, zásoby pro vojáky a poradce z řad rakouských důstojníků. Na rozdíl od Grünneho, prvního generálního adjutanta císaře, který návrh v celé šíři přivítal, byl rakouský ministr zahraničí Buol-Schauenstein kritický. Podporu Černohorců sice v zásadě schvaloval, měla se však dle jeho názoru omezit na poskytnutí finančních prostředků a munice, aby Rakousko nevzbudilo dojem vměšování se do vnitřních záležitostí Osmanské říše. Jak ukazuje Buolovo memorandum Grünnemu z 10. ledna 1853,

¹²⁷ Memorandum Fuata Paši, Konstantinopol, 1.1. 1853. Unckel, c. d., s. 60.

¹²⁸ Jedním z důvodů (kromě ústavní změny a provokací) byla jistě i podpora, kterou Černohorci poskytovali protitureckým povstalcům v sousední Bosně a Hercegovině. Na počátku 50. let šlo o povstání Luky Vukaloviće, které Ömer Paša potlačil a hrozila trestní expedice do Černé Hory. Habsburgermonarchie VI/2, s. 377an.

¹²⁹ Buol an Klezl, 4.10. 1852. Unckel, c. d., s. 65. Srov. Akten I/1, Nr. 1, Buol an Klezl, 27.12. 1852, s. 50.

¹³⁰ Schroeder, Crimean War, s. 24.

¹³¹ Jistou roli mohly hrát i sympatie části rakouských vojenských špiček, jak zmiňuje Schroeder. Schroeder, Crimean War, s. 25.; Unckel, c. d., s. 57an.

¹³² Protokolle III/1, MR 28.12. 1852/I, 30.12. 1852/I, s. 377an. Případní utečenci měli být odzbrojeni a v případě nutnosti zásobováni jídlem a penězi. MR 11.1. 1853/II, s. 413.

měl v úmyslu spojit tuto pomoc s posílením vlivu v Černé Hoře.¹³³ Grünne nakonec nařídil Mamulovi (11. a 18. ledna 1853), aby Černohorcům tajně vyplatil až 20 000 zlatých, dal jim zbraně a munici a zmínil se o případných výhodách rakouského protektorátu.¹³⁴ V souvislosti s lednovým tureckým vpádem do Černé Hory se také dostalo Osmanům důrazného varování, že při pokusu o vstup na rakouské území nebo o obsazení Kleku a Sutoriny okamžitě zareaguje 50 000 rakouských vojáků shromážděných v dalmatské Uně.¹³⁵

Finanční pomoc poskytovali Danilovi i Rusové. V polovině ledna navíc car vyslal plukovníka Kovalevského, aby na místě zjistil stav věcí a pokusil se s rakouskými důstojníky najít způsob obnovení statu quo ante bellum.

Rakouské vojenské kruhy navrhovaly už od prosince energičtější řešení balkánských záležitostí. Generál Kempen navrhoval vyslat do Konstantinopole rakouského důstojníka, který by se pokusil o dohodu s Turky ve sporných otázkách.¹³⁶ František Josef I. toto řešení schválil a ještě dříve než mu byla předložena Klezlova zpráva o nemožnosti dalších jednání s Portou, rozhodl o dalším posílení jednotek na jihu své říše a o vyslání polního podmaršálka Christiana Franze hraběte Leiningen-Westerburg do Konstantinopole.

Podle instrukcí z 22. ledna 1853 měl Leiningen požadovat, „*aby Turci ihned zastavili nepřátelství a stáhli se z Černé Hory; aby poskytli uspokojivé vysvětlení pro přítomnost svého vojska u rakouských hranic; aby přestali obtěžovat rakouské obchodníky v Turecku a zaplatili jim ztráty, aby internovali nebo propustili uprchlíky v Ömerově armádě a aby za finanční kompenzaci odstoupili (Rakousku) Klek a Sutorinu nebo přinejmenším uznali, že okolní vodní cesty patří Rakousku a nemohou být užívány pro turecké námořní účely.*“¹³⁷ Šlo vlastně o sporné otázky, o kterých se mezi Vídní a Konstantinopolí několik let bezvýsledně jednalo a

¹³³ Poskytnutí podpory mělo být vázáno na zjištění, „*nakolik se Danilo cítí být zavázán Rusku*“ a návrh, „*zda by se Danilovi nezdál rakouský protektorát v některých vztazích výhodnější.*“ Unckel, c. d., s. 70.

¹³⁴ Akten I/1, Nr. 5, Grünne an Mamula, 11.1. 1853, s. 55an. Mamula měl dále Černohorce varovat, aby se v případě tureckého útoku omezili na obranu a případné černohorské uprchlíky přijmout a postarat se o ně.

¹³⁵ Unckel, c. d., s. 72.; Klezl an Buol, 27.1. 1853, Nr. 7, HHStA PA XII, Kt. 46.

¹³⁶ Nominace Leiningena od počátku jasná nebyla, objevovala se i jiná jména (např. Grünne či Stadion). Unckel, c. d., s. 68an. Není jasné, kdo s návrhem mise do Konstantinopole přišel jako první - zda to byl Kellner, Prokesch či někdo jiný. Fakt, že tuto alternativu patrně nezávisle na ostatních doporučuje i Mamula ukazuje na širokou podporu tohoto návrhu. Akten I/1, Mamula an Grünne, 14.1. 1853, s. 57an.; s. 58, pozn. 2 a s. 59 pozn. 1.

¹³⁷ Schroeder, Crimean War, s. 25. Text instrukcí viz Akten I/1, Nr. 8 a 9, Buol an Leiningen, 22.1. 1853, s. 61an.

kteřé Vídeň připojila k pokusu o vyřešení bosensko-černořorské krize.¹³⁸ To potvrzuje i závěr Buolových instrukcí: „*Účel [Vašíc mise - M.F.] je zcela přátelský, ale zkušenosti posledních let a nejnovější chování Porty nám vnucují víru, že jej může být dosaženo jen energicky a že od této chvíle žádná jiná cesta neodpovídá zájmu říše a důstojnosti císaře. Minul čas neurčitého konejšení, polovičatých příslibů, vyhýbavých odpovědí.*“¹³⁹

Leiningen se v Konstantinopoli choval od počátku sebevědomě. Již 3. února 1852 přednesl své požadavky s tím, že „*se jedná o poslední pokus urovnat stávající rozpory a vybidnul osmanskou vládu, aby mu do 9. února sdělila pozitivní odpověď.*“¹⁴⁰ Ve prospěch Rakouska intervenovalo Rusko, neboť to vyhovovalo jeho vlastním zájmům.¹⁴¹ Londýn a Paříž se bály komplikací na Balkáně, proto tlačily na Portu, aby se s Rakouskem dohodla na kompromisu, ale neposkytly Leiningenovi přímou podporu.¹⁴²

Po prodloužení lhůty o tři dny na žádost Porty dostal Leiningen odpověď na rakouské požadavky 10. února 1853. Porta však odpověděla kladně jen na dva body, proto Leiningen ve zprávě Buolovi zapochyboval o úspěchu své mise. Portě sdělil, že její odpověď je neuspokojivá a že jeho mise tímto skončila, „*zároveň ale ultimativně vyzval Portu, aby v*

¹³⁸ Nejednalo se o nic nového - první a druhý bod, tedy bosensko-černořorské záležitosti se řešily již od jara 1852, čtvrtý bod - stížnosti proti Ömeru Pašovi byly již také staršího data, snaha o propuštění/internaci rakouských revolucionářů z Ömerovy armády se váže k uprchlické krizi z let 1849-50 a hlavně k září 1851, kdy Porta bez předchozí dohody s Rakouskem původně internované revolucionáře propustila, pátý bod - spory o přístup ke Kleku a Sutorině po moři vypukly nejpozději v roce 1851. Unckel v poznámce č. 123 na str. 75 zmiňuje ještě otázku Svatých míst, ke které dostal Leiningen speciální instrukci, která však nakonec nebyla z neznámých důvodů s Portou projednána. (Unckel, c. d., s. 75, pozn. 123) Podle Schroedera (Crimean War, s. 25) měl být Leiningen smířlivý a nabídnout Portě rakouskou mediaci ve sporu s cílem zajistit rovná práva pro všechny křesťany. Tento návrh na vyřešení konfliktů v Palestině se objevoval jak v katolickém, tak v ortodoxním táboře (Broadus, c. d., str. 412). Francouzská i ruská vláda však k těmto návrhům zůstávaly hluché. Leiningen se dle mého názoru této otázce vyhnul, protože hrozící balkánský konflikt byl pro Rakousko mnohem důležitější a protože by toto rakouské gesto mohlo být vykládáno Petrohradem i Paříží negativně a zkomplikovat tak ruskou podporu Leiningenovy mise na jedné straně a rakouské únorové pokusy o sblížení s Francií na straně druhé. To však nebránilo Buolovi instruovat ohledně otázky svatých míst i v průběhu Leiningenovy mise Hübnera a Mensdorffa. Akten I/1, Nr. 12, 13, 15, s. 71an.

¹³⁹ Akten I/1, Nr. 8, Buol an Leiningen, 22.1. 1853, s. 65an.

¹⁴⁰ Unckel, c. d., str. 75.

¹⁴¹ Car Mikuláš I. napsal císaři Františku Josefovi I., že „*pokud Turci vyhlásí Rakousku válku, bude to chápat jako zaměřené i proti Rusku, a pokud by se císař měl rozhodnout pro obnovení statu quo ante bellum obsazením Černé Hory a v souvislosti s touto operací vpochoďoval do Bosny,*“ má carovu plnou podporu. Unckel, c. d., s. 87. Je ovšem třeba poznamenat, že ruský vyslanec Ozerov dostal nové instrukce až 17. února, jeho podpora Leiningenově misi proto byla pouze omezená. Klezl an Buol, 7.2., Nr. 11; 17.2. 1853, Nr. 13B, HHStA PA XII Türkei, Kt. 46.; Akten I/1, Nr. 21, Leiningen an Buol 10.2. 1853, s. 86an.; Srov. také Habsburgermonarchie VI/2, s. 444an.

¹⁴² Unckel, c. d., s. 76. K postoji Londýna a Paříže Akten I/1, Nr. 17 a 18, s. 80an a další.

*Černé Hoře obnovila status quo ante bellum, nepodnikala v Kleku a Sutorině nic, co by mohlo vést ke konfliktu s Rakouskem a splnila stížnosti rakouských poddaných,*¹⁴³ stihl také pohrozit přerušением diplomatických vztahů a případným zásahem rakouské armády. Výsledkem druhého Leiningenova ultimáta byla odpověď Fuata Paši ze 14. února, ve které dal Leiningenovi všechny požadované záruky.¹⁴⁴ Druhého dne opustil Leiningen Konstantinopol. V souvislosti s tureckým obratem upozorňuje Unckel na fakt, že Porta změnila své stanovisko poté, co 13. února 1853 dorazila do Konstantinopole zpráva o chystaném Menšikovově příjezdu a ruský vyslanec Ozerov znovu ve prospěch Rakušanů intervenoval.¹⁴⁵

O Leiningenově úspěchu se ve Vídni dozvěděli se zpožděním.¹⁴⁶ Císař František Josef I. pravděpodobně i pod vlivem událostí posledních dní¹⁴⁷ dal 22. února generálu Mamulovi rozkaz oznámit Ömeru Pašovi i Černohorcům, že „*Rakousko bere obnovení statu quo, jaký byl před začátkem nepřátelských akcí v Černé Hoře, do vlastních rukou.*“¹⁴⁸ Mamula měl k vytačení Turků užít všech vhodných ofenzivních i defenzivních prostředků.¹⁴⁹ Jelačić se měl připravit na zásah v Bosně plánovaný na 5. nebo 6. března. Obsazení Bosny bylo v celém plánu chápáno jako prostředek politického nátlaku a počítalo se s jejím vyklizením, jakmile bude dosaženo cílů Leiningenovy mise.¹⁵⁰ Zásahu rakouské armády nakonec nebylo třeba a černohorsko-turecký konflikt se uzavřel 28. února dohodou v Podgorici, kterou podepsali

¹⁴³ Leiningen an Fuad Effendi, 11.2. 1853 a Leiningen an Buol, 12.2. 1853. Unckel, c. d., s. 77. Porta 10. února souhlasila pouze s vyřízením reklamací rakouských poddaných a propuštěním rakouských revolucionářů z Ömerovy armády.

¹⁴⁴ Viz Leiningenův telegram Grünnemu, Akten I/1, 26.2. 1853, s. 103.

¹⁴⁵ Unckel, c. d., s. 77. Leiningen zmiňuje již ve své zprávě z 10. února, že Ozerov čeká 13. února nové instrukce nebo příjezd mimořádného ruského vyslance. Akten I/1, Nr. 21, Leiningen an Buol, 10.2. 1853, s. 86an. Ani jednoho se však v tomto termínu podle dalších Klezlových zpráv nedočkal. Viz pozn. č. 141.

¹⁴⁶ Podle Unckelových poznámek (č. 140/s. 77; č. 142, 143 a 144/s.78) psal Leiningen 15. února Mamulovi, 26. února Grünnemu a až 1. března Buolovi. Unckel, c. d., s. 74, 77 a 78.

¹⁴⁷ 6. února 1853 došlo k mazziniovskému povstání v Miláně a 18. února téhož roku zaútočil na císaře Janos Libenyi. Obě události zapadaly do představ Vídne o všeobecném revolučním spiknutí v Evropě a mohly podnítit Františka Josefa I. k ráznějším krokům v balkánských záležitostech.

¹⁴⁸ Akten I/1, Nr. 25, Franz Joseph an Mamula, 22.2. 1853, s. 94.

¹⁴⁹ Tamtéž; Unckel, c. d., s. 75an.

¹⁵⁰ Unckel, c. d., s. 74. Podle Unckela je myšlenka na obsazení Bosny pozdější, již v roce 1853 se ale objevovaly návrhy na rozšíření vlastního vlivu v Bosně tak, že by vznikl vztah podobný ruskému k podunajským knížectvím.

Ömer Paša, carův zvláštní zmocněnec plukovník Kovalevskij a rakouský podplukovník Zaitsek.¹⁵¹

Na první pohled slavil Leiningen v Konstantinopoli úspěch a Vídeň i Leiningen sám se snažili tuto misi jako úspěšnou prezentovat i navenek. Minimálně v jednom bodě Leiningen skutečně úspěšný byl. Černohorsko-turecký konflikt byl ukončen a Rakousko se postaralo, aby v následujících měsících a letech zůstala Černá Hora neutrální.¹⁵² Co se však dalšího sporného bodu týče, neposkytla Porta žádné písemné záruky ohledně enkláv a tak spory o přístup po moři přetrvávaly. Vezmeme-li v potaz i vedlejší cíl Leiningenovy mise, tedy posílení rakouského vlivu v Černé Hoře, musíme konstatovat, že v tomto bodě Rakušané úspěch rozhodně neslavili. Náklady na pomoc Černohorcům navíc také nebyly zanedbatelné.¹⁵³ Postavení habsburské monarchie v mezinárodních vztazích Leiningenova mise spíše uškodila. Nejen, že vážnost Rakouska u velmocí nevzrostla, spolupráce Rakouska s Ruskem, jakkoliv byla či nebyla upřímná, znepokojila Francii, protože by do budoucna mohla ohrozit její postavení v Levantě. Britové, kteří se zprvu stavěli k rakouským snahám kladně, byli zaskočeni „*rázným tónem*“, který Leiningen zvolil a postavili se spíše na stranu Turecka, i když ve výsledku byli rádi, že díky vstřícnému postoji Porty nemuseli zakročit.¹⁵⁴ „*A Rusové si z celé záležitosti učinili dva nebezpečné závěry: sultán podobnému tlaku vždy ustoupí, a když ho bude Rusko uplatňovat, má nyní Rakousko povinnost jej podporovat.*“¹⁵⁵

Literatura se v hodnocení Leiningenovy mise a jejího vlivu na evropskou politiku rozchází. Zatímco Unckel zdůrazňuje, že vysláním Leiningena Buol pokračoval ve Schwarzenbergově aktivní politice vůči Osmanské říši, Bridge doslova říká, že pro Buola představovala tato mise pouze „*bezpečnostní opatření pro zmírnění napjaté situace mezi Bosnou a Černou Horou, dříve než bude mít závažné následky,*“¹⁵⁶ a nijak nevybočovala ze zajetých tradic metternichovské východní politiky. Osobně se v této věci přikláním spíše k prvnímu pojetí, i když v hodnocení cílů Vídně s Uncklem ne zcela souhlasím. Preventivní rozměr

¹⁵¹ Unckel, c. d., s. 77.

¹⁵² Habsburgermonarchie VI/2, s. 378.

¹⁵³ Unckel, c. d., s. 71, 78an. Jen ve formě finanční pomoci vyplatil generál Mamula Černohorcům 2x více než připouštěl rakouský ministr financí.

¹⁵⁴ Schroeder, Crimean War, s. 26.

¹⁵⁵ Habsburgermonarchie VI/1, s. 213. K výsledkům Leiningenovy mise dále: Unckel, c. d., s. 78an.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 444an.; Schroeder, Crimean War, s. 25an.

¹⁵⁶ Habsburgermonarchie VI/1, s. 214.; Unckel, c. d., s. 79an.

Leiningenovy mise je naprosto zřejmý. Naopak zcela vyloučit lze v souvislosti s touto misí agresivní úmysly, které Buolovi připisuje Hantsch,¹⁵⁷ snad s výjimkou vyhlídky na posílení vlivu v Černé Hoře či v Bosně, která ale byla dle mého názoru vnímána spíše jako možný vedlejší produkt této mise.¹⁵⁸

Základním principem Metternichem inspirované politiky bylo udržení statu quo především na Balkáně a tedy také vyvarování se všeho, co by mohlo oslabit Osmanskou říši.¹⁵⁹ V dopise z 9. února 1853 Metternich Buolovi napsal, že „*pro Rakousko nikde na Balkáně není poživatelné ovoce, které by se dalo sklízet, a jeho politika na Balkáně proto musí být zaměřena jedině na zachování statu quo a vyhnutí se válce z 'orientálních příčin.'*“¹⁶⁰ Tuto radu či přímo výtku je třeba nahlížet v kontextu probíhající Leiningenovy mise, o které byl Metternich díky svým kontaktům patrně zevrubně informován. Kdyby se Buol držel Metternichových principů, jak píše Bridge, patrně by se v tomto listě neobjevila. Rozkaz pro Mamulu¹⁶¹ a tlak vyvíjený na Turky při jednáních¹⁶² dokládají, že to Vídeň se zásahem na západním Balkáně myslela vážně. I když se počítalo se stažením rakouských sil z Bosny, jakmile by Turci splnili rakouské požadavky, je otázka, zda by celá operace proběhla vzhledem k názorové nejednotnosti mezi rakouskými vojenskými a vládními špičkami hladce a hlavně v přijatelném časovém horizontu, neboť i po ujištěních Porty vůči Leiningenovi se o některých otázkách jednalo dlouhé měsíce dále. Případné protahování takové okupace Bosny by pak mohlo vzhledem k postoji ostatních velmocí vyvolat vážné komplikace ve Východní otázce a ohrozit i integritu Osmanské říše, jak se stalo v paralelním případě Menšikovovy mise a ruské okupace podunajských knížectví, o které se zmíním dále.

¹⁵⁷ Lutz, c. d., s. 312. Lutz ve svém článku cituje toto Hantschovo hodnocení: „*Hrabě Buol-Schauenstein věřil, že se mu naskytla příležitost, dokončit dílo prince Evžena a rozšířit panství Rakouska na sousední Balkán, spolupracovat a také vydělat na zániku Osmanské říše v Evropě.*“ Domnívám se, že něco podobného by přicházelo v úvahu, jen pokud by k zániku a dělení Osmanské říše (nebo alespoň jejího evropského území) skutečně došlo. Připravovat něco podobného nebylo cílem ani zájmem rakouské zahraniční politiky. Srov. Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 65 a také s. 89an. této práce.

¹⁵⁸ Vídeň si pohrávala s myšlenkou pokusit se získat na západním Balkáně podobné postavení jaké měli Rusové v podunajských knížectvích, tedy „*reálný protektorát*,“ jak ho nazývá Schroeder. Schroeder, P. W.: *Austria and the Danubian Principalities 1853-1856*. In: *Central European History* 2 (1969), s. 218an., srov. poznámka č. 4 tamtéž. (dále *Danubian Principalities*)

¹⁵⁹ *Habsburgermonarchie VI/1*, s. 214.; Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 68.

¹⁶⁰ Unckel, c. d., s. 79.

¹⁶¹ Viz dříve, pozn. 148.

¹⁶² *Habsburgermonarchie VI/2*, s. 252.

Eroze vídeňského systému a komplikace vztahů mezi velmocemi, které s sebou tento vývoj spolu s následky revolučních hnutí z let 1848 a 1849 přinesl, ovlivnily záporně také vztahy habsburské monarchie a Osmanské říše. Vcelku razantní postup turecké armády pod vedením Ömera Paši na západním Balkáně vzbudil přirozeně obavy v sousedním Rakousku a vedl k pokračování aktivnější politiky Vídně vůči Konstantinopoli, kterou zahájil Schwarzenberg. Snad s výjimkou Kleku a Sutoriny, kde byla situace dlouhodobě nejasná, lze ostatní požadavky Rakouska považovat za zcela oprávněné a vyloučit agresivní úmysly, které jsou někdy v souvislosti s postupem Vídně zmiňovány.

II.5 Menšíkovova mise

Leiningenova mise je často dávána do souvislosti s ruskou misí knížete Menšíkova, která do Konstantinopole dorazila krátce po Leiningenově odjezdu. Úkolem této již od prosince 1852 připravované mise bylo ultimativní uzavření sporu o Svatá místa ve prospěch Ruska.¹⁶³ Souvislost obou misí nelze zcela vyloučit. Faktem je, že o obou misích se uvažovalo v Petrohradě i ve Vídni již v prosinci a literatura se v odpovědi na otázku míry inspirace Menšíkovovy mise Leiningenovou neshoduje. Tato otázka je spíše okrajová, proto jsem se jí hlouběji nezabývala, dle literatury a několika pramenů, které jsem četla, se však přikláním k názoru, že Menšíkovova mise byla připravována nezávisle na plánované misi Leiningenově. Na základě pramenů se zdá, že Vídeň se pro toto řešení patrně definitivně rozhodla až v lednu 1853, zatímco Menšíkovova mise byla dle literatury plánována v prosinci 1852 a odložena kvůli vnějším okolnostem. Zda se Vídeň mohla inspirovat připravovanou ruskou misí, není jasné. Leiningenův úspěch Rusy určitě povzbudil, dle mého názoru však neměl na ruské rozhodnutí o vyslání podobné mise žádný vliv.

Nakonec vyslali Rusové Menšíkova do Konstantinopole 10. února 1853. Ruský ministr zahraničí hrabě Nesselrode se pokusil o kooperaci s Rakušany, neboť byl přesvědčen, že přítomnost Leiningena může Menšíkovovi v jeho poslání pomoci. Buol však Leiningenovi v

¹⁶³ Unckel, c. d., s. 76an.; Gombár, c. d., s. 150.; Habsburgermonarchie VI/2, s. 445an.; Rich, N.: *Why the Crimean War? A Cautionary Tale*. Hanover/London: University Press of New England 1985, s. 23an. Úvahy o vyslání Menšíkova lze jistě spojovat s vývojem v Palestině, kde katolická strana 22. prosince 1852 oficiálně vrátila na původní místo ukradenou betlémskou stříbrnou hvězdu s latinskými nápisy. Toto právo sice bylo zaručeno jedním z únorových fermanů a šlo vlastně jen o restituci stavu před rokem 1847, přesto vyvolala tato akce nelibost ortodoxních křesťanů a vedla k vojenským opatřením ze strany Ruska. Broadus, c. d., s. 406, 413an.

tomto smyslu nedal žádné instrukce, proto Leiningen opustil Konstantinopol, aniž by čekal na příjezd ruské mise.

Volba osoby ruského zvláštního vyslance bezesporu odpovídala ruským záměrům.¹⁶⁴ Samotný spor o klíče ke křesťanským svatostánkům v Palestině byl pro obě zainteresované velmoci - Francii a Rusko - vedlejší. Jak bylo již dříve konstatováno Napoleonovi III. šlo o posílení domácí pozice a francouzského vlivu v Levantě a v Itálii a také o rozklad zbytků koncertu velmocí, především oslabením či izolací Ruska, ve kterém viděl záštitu vídeňského systému.¹⁶⁵ Car Mikuláš sledoval účastí ve sporu především posílení svého vlivu v Osmanské říši před jejím rozpadem, který očekával v blízké budoucnosti.¹⁶⁶ Abychom ale nebyli k oběma protagonistům sporu nespravedliví, zájem o dění v Palestině, peníze velmocí a jimi podporované mise pomohly zrekonstruovat chrámy a kláštery a alespoň částečně zlepšit životní podmínky obyvatel Svaté země stavbou nemocnic a podporou vzdělávání.¹⁶⁷

Kníže Menšikov byl jistě zasloužilým politikem - více než dvě desetiletí zastával funkci ministra válečného námořnictva a působil také jako generálgubernátor Finska. Gombár však uvádí, že kníže „*byl znám svým bohatstvím, blazeovaným cynismem a odbornou nekompetentností.*“¹⁶⁸ Byl navíc veteránem protitureckých bojů. Jeho postavení v rámci dvora a jistá arogance ho předurčovaly k této misi, která měla být krátká a působivá, jak dokládá i Menšikovův početný doprovod.¹⁶⁹ Menšikov měl v Konstantinopoli ukončit spor o Svatá místa ve prospěch ortodoxních a dojednat smlouvu (sened), která by carovi přiznávala právo ochraňovat všechny sultánovy pravoslavné poddané.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Dle Riche neexistují záznamy o důvodu Menšikovova výběru. Rich, c. d., s. 24.

¹⁶⁵ Srov. Rich, c. d., s. 6, 18an.

¹⁶⁶ Car očekával zánik Osmanské říše již od 30. let a snažil se o dohodu s Rakouskem a s Velkou Británií, která by v takovém případě zabránila chaosu a celoevropské válce. Rich, c. d., s. 29.

¹⁶⁷ Broadus, c. d., s. 389an., 404, 409an.

¹⁶⁸ Gombár, c. d., s. 150.

¹⁶⁹ Rich, c. d., s. 34.

¹⁷⁰ Gombár, c. d., s. 150an.; Broadus, c. d., s. 414.; Rich, c. d., s. 35-42. Požadavek ochrany sultánových ortodoxních poddaných se opíral o ruskou interpretaci mírové smlouvy z Küçük-Kaynarca z roku 1774. Menšikov předložil své požadavky ve dvou nótách. V první z nich ze 16.3. 1853 požadoval změny v záležitosti Svatých míst. O několik dní později (21.3.) pak požadoval uzavření smlouvy o ruském protektorátu nad ortodoxní církví na území Osmanské říše. Akten I/1, pozn. 4, s. 124. Tento požadavek patrně vycházel z příliš širokého výkladu čl. 7 a rozšíření práv z čl. 16 smlouvy z Küçük-Kaynarca. Ze smluv vyplývala pouze práva na ochranu jednoho kostela v Konstantinopoli, ruských poutníků ve Svaté zemi a pravoslavných křesťanů v podunajských knížectvích, na Egejských ostrovech a v Srbsku. Rich, c. d., s. 38.

Carovy záměry tím jistě vyčerpány nebyly. Začátkem roku 1853 se car opět po nějaké době pokusil o dorozumění s Brity ve věci případného dělení Osmanské říše. V dubnu hledal společnou řeč v této věci i u Františka Josefa I., u kterého ale také příliš neuspěl.¹⁷¹ Schroeder se navíc zmiňuje, že Rusové začali v prosinci 1852 plánovat útok po moři na Konstantinopol. Dle Schroedera „*byl ze všeho nejnebezpečnější fakt, že car ve skutečnosti nevěděl, co od Turecka chce ani jak to dostat. Jeho jediný jednoznačný cíl byl vágní a nebezpečný, a sice poučit Turecko (a nepřímo i Francouze a Brity), že s Ruskem si nemá zahrávat.*“¹⁷² Menšíkov byl instruován v tom smyslu, že může ruské požadavky předložit v ultimativní formě a „*bylo mu rovněž naznačeno, že nevdá, jestliže jeho mise skončí válkou.*“¹⁷³ Menšíkovova mise měla sultánovi připomenout jeho závazky ohledně Svatých míst a patrně celkově posílit ruskou pozici Konstantinopoli. Porážka Turků v případné válce by uspíšila konec „*nemocného muže na Bosporu*“ a mohla přinést Rusku zisky. Rich však upozorňuje, že postoj Petrohradu k otázce dělení Osmanské říše nebyl zcela jednoznačný.¹⁷⁴

Mikuláš nesprávně odhadl situaci. Francie nebyla tak slabá, jak se domníval. Navíc se už od čtyřicátých let zvolna sbližovala s Británií a i přes některé neshody to nakonec byli právě Britové, kdo jako první uznal Napoleona III. Na britský postoj se car příliš neohlížel. Faktem je, že Britové se po polovině století příliš neangažovali ani ve sporu o Svatá místa ani v balkánských záležitostech a současný britský ministerský předseda Aberdeen byl ve svých vyjádřeních k Rusku benevolentní.¹⁷⁵ Již v první polovině 19. století však Londýn rozhodně vystupoval proti růstu ruského vlivu na Bosporu. Car také předčasně vyřadil ze svých úvah Rakousko, o jehož vděčnosti nepochyboval.¹⁷⁶ V únoru 1853 dokonce Mikuláš před britským vyslancem v Rusku Seymourem prohlásil: „*Když mluvím o Rusku, mluvím také o Rakousku;*

¹⁷¹ Schroeder, *Crimean War*, s. 28.; Unckel, c. d., s. 87an. I přes Nesselrodeho snahy uklidnit memorandem Velkou Británií, podezřívavost Londýna vůči carovým záměrům vzrostla. Rich však problematizuje tezi o Seymourových rozhovorech s carem ze začátku roku 1853 jako o důvodu změny v britské politice vůči Rusku a přičítá jí spíše oslabení Aberdeena vlivu ve vládě. Rich, c. d., s. 31an.

¹⁷² Schroeder, *Crimean War*, s. 28, 42. Srov. Rich, c. d., s. 22an.

¹⁷³ Gombár, c. d., s. 150.

¹⁷⁴ Rich, c. d., s. 22an. I přes možné zisky bylo pro Rusko slábnoucí Turecko nesporně lepším sousedem než by byla některá z evropských velmocí. Válka navíc mohla přinést mnohá nemilá překvapení. Obojího si v Petrohradě byli vědomi. To uvádí i Heindl, c. d., s. 69.

¹⁷⁵ Srov. Rich, c. d., s. 32.

¹⁷⁶ *Habsburgermonarchie VI*, s. 214.; Gombár, c. d., s. 147an.; Unckel, c. d., s. 78-80, 85an. S Pruskem se v záležitosti dělení Osmanské říše nepočítalo, protože nemělo zájem na získání žádného osmanského území.

*co vyhovuje jednomu, vyhovuje i druhému; naše zájmy v Turecku jsou zcela identické.*¹⁷⁷ Hrubě přitom podcenil rakouské ambice a skutečné zájmy.

Sám císař František Josef I. po Schwarzenbergově smrti určil, že „*hlavním cílem jeho nového ministra zahraničí bude zajištění nově nabytého mocenského postavení monarchie v zahraničí a především v Německu.*“¹⁷⁸ Téměř po roce se na postoji císaře nic nezměnilo. Na carův dopis z dubna 1853, ve kterém Mikuláš tvrdí, že „*naše svornost, identita našich zájmů a pohledů prokáže svou sílu před možností katastrofy,*“¹⁷⁹ odpověděl císař až 26. května. Ve své odpovědi popřel identitu názorů a zájmů Rakouska a Ruska a z Buolova konceptu navíc vyškrtal všechny „*osobně přátelské*“ poznámky.¹⁸⁰

Buolovo postavení bylo jiné, než měl ve své době Schwarzenberg. Císař v dubnu 1852 rozpustil ministerskou radu a nahradil ji ministerskou konferencí, které předsedal ministr zahraničí. V duchu neoabsolutismu ale zároveň soustředil výkonnou moc do svých rukou a ministerská konference měla sloužit pouze k přípravě jeho rozhodnutí a ke sjednocování správy monarchie. Co se bude projednávat na konferenci a co přísluší jednotlivým ministerstvům, určoval císař.¹⁸¹ Vláda jako celek tak v podstatě přestala existovat, což výrazně oslabilo Buolovu pozici. V první polovině roku 1853 došlo navíc ke sloučení ministerstva války s armádním velením. Již dříve byla rakouská zahraniční politika ovlivněna názorovými neshodami mezi politickými a armádními špičkami, poslední vývoj situaci ještě zhoršil. Pro Buola teď bylo mnohem obtížnější získávat informace a podporu pro zamýšlené kroky v armádních kruzích i u císaře.¹⁸²

Jak bylo již dříve uvedeno, jednou z direktiv rakouské zahraniční politiky ve Východní otázce byla i nadále Metternichova teze o nutnosti zachování Osmanské říše. Zároveň se ale Vídeň snažila opatrně postupovat v duchu Schwarzenbergovy aktivní balkánské politiky a

¹⁷⁷ Seymour to Russell, 22.1. 1853. Rich, c. d., s. 31.

¹⁷⁸ *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates (1848-1867)*. Abteilung III, Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1. Bearb. von W. Heindl Wien: ÖBV 1975 (dále Protokolle III/1), Ansprache des Kaisers an die Minister und Reichsräte, Konzept Franz Josepha, s. 2.

¹⁷⁹ Nikolaus an Franz Joseph, 8/20.4. 1853. Unckel, c. d., s. 87.

¹⁸⁰ Unckel, c. d., poznámka č. 10, s. 87an.

¹⁸¹ Protokolle III/1, Konzept Franz Josepha/Ministerkonferenz 14.4. 1853, s. 3an.; Srov. Unckel, c. d., s. 23an.

¹⁸² Unckel, c. d., s. 17, 24, 70an.

posilovat svůj vliv v oblasti.¹⁸³ Právě toto konkurenční chování Rakouska na Balkáně, které ovšem ovlivňovalo spolupráci s Ruskem i na celoevropské úrovni, car nerozpoznal.¹⁸⁴ Takřka vitální zájem Rakouska na zachování Turecka byl zajištěn rusko-rakouskou konvencí z Mnichova Hradiště ze září 1833, kterou Vídeň carovi opakovaně připomínala. Paradoxem bylo, že si car, který svými kroky z jara 1853 vlastně působil proti statu quo v Turecku, myslel, že koná i v zájmu Rakouska.¹⁸⁵

Menšikov dorazil do Konstantinopole 28. února 1853 a od počátku se choval nepříliš uctivě. Jeho pozice byla ulehčena také nepřítomností britského velvyslance Canninga a francouzského velvyslance Lavaletta.¹⁸⁶ Menšikov dosáhl v krátké době výměny profrancouzského ministra zahraničí Fuata Paši i ústupků ve věci Svatých míst. Carem požadovaný protektorát nad všemi ortodoxními poddanými sultána,¹⁸⁷ navíc garantovaný mezinárodní smlouvou,¹⁸⁸ však přímo ohrožoval sultánovu suverenitu, proto jej Osmané odmítali.¹⁸⁹ Ani postoj pravoslavného kléru nebyl v otázce protektorátu jednoznačný.¹⁹⁰ Otázka svatostánků také nebyla vyřešena nadlouho. Koncem března vyslali Francouzi svou flotilu k Salamině. Dne 4. dubna se do Konstantinopole vrátil britský velvyslanec a ovládl situaci. Snad i kvůli nepřesným informacím divanu¹⁹¹ o jednání s Rusy, poradil sultánovi, aby

¹⁸³ Ve své promluvě ze 14.4. 1852 císař prohlásil: „*Ve vnitřní i zahraniční politice budou i nadále zohledňovány ty hlavní principy, které sledoval podle nejvyšších záměrů ministerský předseda kníže Schwarzenberg blahé paměti.*“ Protokolle III/1, MK 14.4. 1853, s. 2.

¹⁸⁴ Unckel, c. d., s. 79, 86.

¹⁸⁵ Schroeder, Crimean War, s. 29.

¹⁸⁶ Gombár, c. d., s. 150.; Srov. Akten I/1, Nr. 34, Klezl an Buol, 3.3. 1853, s. 109an.

¹⁸⁷ V Osmanské říši tvořily větší náboženské komunity, tedy i ortodoxní křesťané, samostatné správní jednotky tzv. millety. Millety nebyly původně vázány na národnost ani území, fungovaly na personálním principu příslušnosti k náboženství a Osmané je využívali mimo jiné k výběru daní. Ve čtyřicátých letech však došlo k určité krizi tohoto systému, když vznikl samostatný millet pro nepříliš početné katolíky a objevil se požadavek na rozdělení milletu ortodoxních na řecký a neřecký. Rich, c. d., s. 19-20.

¹⁸⁸ Právě požadavek vyhlásit tento protektorát v režimu mezinárodního práva byl velmi problematický. Takovýto závazek by byl totiž lehce vymahatelný a mohl by se stát i legitimním základem pro represálie, v nejhorším případě i pro vyhlášení války. Pokud by se Rusové spokojili s fermanem, jednalo by se o výraz sultánovy vůle a pro sultána by bylo mnohem jednodušší se v případě problémů ze záležitosti vyvázat.

¹⁸⁹ Nový ministr zahraničí Rifaat Paša doufal, že se Rusové spokojí s fermanem, jehož obsah by jim byl sdělen oficiální nótou. Akten I/1, Nr. 41, Klezl an Buol, 31.3. 1853, s. 123an.

¹⁹⁰ Akten I/1, Nr. 48, Klezl an Buol, 21.4. 1853, s. 135an. Zatímco prostí poddaní a nižší klérus ruskou aktivitu vítali, patriarcha a vyšší klérus vnímali možné ohrožení svého nezávislého postavení.

¹⁹¹ Myšlena je Velká rada, turecky Divan-ı Hümayun, v anglické literatuře Imperial Council.

oddělil záležitost protektorátu od otázky Svatých míst, ve které má ustoupit až do krajnosti, a zároveň přesvědčil Menšikova, že dělá, co může, aby bylo nalezeno pro Petrohrad uspokojivé řešení.¹⁹²

V průběhu dubna se car opět vrátil k plánům na dělení Osmanské říše. Ačkoliv Rakušané Menšikovovi žádnou přímou podporu neposkytovali, Klezl byl pouze instruován snažit se o prostředkování ve věci svatostánek,¹⁹³ byl car stále přesvědčen o jednotných zájmech obou velmocí. Petrohrad navíc i nadále podporoval Rakousko ve věci Kleku a Sutoriny.¹⁹⁴ Buol se držel zpátky. Předně nebylo jisté, co vlastně car „protektorátem“ myslí - zda má jít pouze o náboženské záležitosti nebo i o politické. Obojí však bylo pro Konstantinopol i pro ostatní velmoci nepřijatelné. Prvé totiž nebylo v sultánově moci a druhé přímo ohrožovalo jeho suverenitu, nehledě na úzké propojení obojího v osmanském správním systému. V dopise Klezlovi však Buol píše, že dle jeho názoru, carovi přese všechno nejde o rozbití Osmanské říše, ale o osud sultánových křesťanských poddaných, a protože se Konstantinopol v dodržování jejich práv neosvědčila, chce car trvalejší záruky.¹⁹⁵

Instrukce, které Menšikov dostal 1. května, dle Klezlový zprávy spojovaly záležitost Svatých míst a protektorátu a požadovaly záruky pro budoucnost.¹⁹⁶ Dne 4. května vyhověla Vysoká Porta všem ruským požadavkům ohledně Svatých míst. Vzápětí však Menšikov ultimativně požadoval uzavření senedu, který měl obsahovat tato ustanovení: *„1. Porta potvrdí veškerá privilegia řecké církve na všechny časy; 2. Budou-li jiným vyznáním příznány větší výsady, musí být tyto automaticky rozšířeny i na řeckou církev; 3. Potvrzení všech fermanů o řeckých svatostáncích v Palestině; 4. Stavba ruského kostela s hospicem v Jeruzalémě; 5. Ruští poutníci do Svaté země dostanou privilegia nejzvýhodňovanějších*

¹⁹² Gombár, c. d., s. 152.; Broadus, c. d., s. 414.; Schroeder, Crimean War, s. 30an.; Rich, c. d., s. 45an.

¹⁹³ Ve své zprávě ze 14. dubna se Klezl dokonce zmiňuje o své rozmluvě s britským velvyslancem, který se Klezla dotazoval, zda by mu poskytl podporu v případě ohrožení integrity Osmanské říše. Klezl odpověděl, že v této věci nemá žádné instrukce, ale že jeho podpora Stratfordových kroků možná je, pokud zůstane na půdě prostředkování a nebude přímo hrozit konflikt. Akten I/1, Nr. 43 Klezl an Buol, 14.4. 1853, s. 127an.

¹⁹⁴ Mensdorff an Buol, 19.3. 1853, Nr. 15, HHStA PA X Russland, Kt. 36.; Klezl an Buol, 7.4. 1853, Nr. 27G, HHStA PA XII Türkei, Kt. 46.

¹⁹⁵ Akten I/1, Nr. 49, Buol an Klezl, 2.5. 1853, s. 138an.

¹⁹⁶ Klezl an Buol, 2.5. 1853, Nr. 34A, HHStA PA XII Türkei, Kt. 46. Jak Menšikov ve své dubnové nótě, tak Nesselrode v instrukcích, které Menšikov 1. května obdržel, se snažili přesvědčit ostatní velmoci, že Rusku jde jen o potvrzení dřívějších práv a výsad. Rich, c. d., s. 46an.

*národů; 6. Dřívější smluvní ustanovení nebudou dotčena.*¹⁹⁷ Tento návrh Porta odmítla, jednalo se však dále. Menšikov prodloužil ultimátum o 3 dny a zdálo se, že ustoupí v prvních dvou bodech návrhu.¹⁹⁸ O několik dní později došlo k výměně ministra zahraničí. Stal se jím protirusky naladěný Reşit Paşa, kterého si Menšikov nepochopitelně vybral jako svého prostředníka, a Turci se snažili o další prodloužení ultimáta.¹⁹⁹ Klezl se dle vlastních slov ještě marně pokusil o prostředkování v celé záležitosti, Menšikov však poté, co nabídl Portě posunutí svého odjezdu a stal se v podstatě obětí Stratfordovy politiky,²⁰⁰ přerušil rusko-turecké diplomatické vztahy a 21. května 1853 odjel z Konstantinopole následován v několika málo dnech ruským vyslancem v Konstantinopoli Ozerovem. Nebylo jisté, co bude následovat, protože Menšikov se jasně nevyjádřil, zda jeho odjezd znamená zahájení vojenských akcí vůči Portě nebo ne.²⁰¹ 31. května 1853 Nesselrode vyzval Turky k podpisu smlouvy o carově ochraně sultánových pravoslavných poddaných a v případě, že tak Porta neučiní, pohrozil okupací podunajských knížectví - Moldavska a Valašska.²⁰²

V průběhu května se jak z rakouského tak z britského tábora ozývaly výzvy k řešení nastalé situace spoluprací čtyř či pěti velmocí a zdržení se jednostranných zásahů. Zatímco Francie byla rozhodnuta podporovat sultánův odpor proti přehnaným ruským požadavkům, Britové váhali. Koncem května se však britský ministr zahraničí Clarendon přiklonil na protureckou stranu, a ačkoliv se pokoušel hledat mírová řešení, připravovala se Británie na válku.²⁰³ V mnohem horší situaci se koncem května 1853 nacházela habsburská monarchie. Buol byl nucen pohybovat se na tenké hranici mezi aliancí s Rusy a kolizí zájmů obou monarchií. Ve své depeši do Konstantinopole z 30. května schválil Klezlův postup z

¹⁹⁷ Akten I/1, pozn. 3, s. 145. Menšikov zde využil svých pravomocí a ruské požadavky zredukoval. Srov. Rich, c. d., s. 49an.

¹⁹⁸ Unckel, c. d., s. 88.; Rich, c. d., s. 51.; Akten I/1, Nr. 53, Klezl an Buol, 12.5. 1853, s. 146an.

¹⁹⁹ Rich, c. d., s. 51an.

²⁰⁰ Klezl an Buol, 20.5. 1853, Nr. 41, HHStA PA XII Türkei, Kt. 46.

²⁰¹ Klezl an Buol, 26.5. 1853, Nr. 44D, HHStA PA XII Türkei, Kt. 46. Již v dubnu 1853 se Menšikova ptal tehdejší osmanský ministr zahraničí, zda Rusové vyhlásí kvůli nesplnění svých požadavků ohledně protektorátu Turecku válku. Dle Klezlovy zprávy zněla odpověď: „*Ne*.“ Klezl an Buol, 25.4. 1853, Nr. 32B, HHStA, PA XII Türkei, Kt. 46.

²⁰² Gombár, c. d., s. 152.; Schroeder, Crimean War, s. 30.; Unckel, c. d., s. 88an., Rich, c. d., s. 61an.

²⁰³ Schroeder, Crimean War, s. 32., Rich, c. d., s. 63an. Francouzi si ze začátku dlouho nebyli jisti britskou podporou. Když byl 2. června vydán rozkaz k přesunu britské flotily z Malty do blízkosti Dardanel považoval to francouzský velvyslanec v Londýně Walewski za „*nečekanou přízeň Prozřetelnosti*.“ Rich, c. d., s. 64.

posledních dní a informoval jej o snaze zprostředkovat osmanskou misi do Petrohradu.²⁰⁴ Jak shrnuje na základě Buolovy instrukce Bruckovi z 31. května 1853 Unckel: „*cílem [Buolovy - M.F.] politiky za současné krize bylo zachovat Turecko a naléhat na jeho reformy v oblasti správy a náboženské politiky, aby se na jedné straně vyšlo vstříc carovým politicko-náboženským požadavkům a aby na druhé straně byla posílena odolnost Porty proti chamtivým přáním zvenčí a novým otřesům zevnitř.*“²⁰⁵ Zároveň se ale Buol nechtěl vzdát vazeb na Rusko. habsburská monarchie byla svou polohou a vnitřní organizací odsouzena spoléhat při své případné obraně ve větším evropském konfliktu na pomoc zvenčí. Rakousko nemohlo samo vojensky vzdorovat Rusku, které bylo jeho přímým sousedem a v případě většího konfliktu ani francouzskému náporu v Itálii, který by byl navíc pravděpodobně doprovázen vzpourami v dalších částech monarchie.²⁰⁶

Poslední kroky ruského spojence však Vídeň netěšily. Neposkytnutí podpory Rusům hrozilo „*v dlouhodobém výhledu,*“ jak píše Kraehe, „*pravděpodobnou ztrátou ochrany v Evropě, to bylo ale vyváženo bezprostřední jistotou, že Rusko nebude Rakousku moci poskytnout jakoukoliv ochranu, dokud bude válka,*“ ke které se schylovalo, „*pokračovat.*“²⁰⁷ Buol se dokonce vyjádřil v tom smyslu, že „*by byl ochoten obětovat výsledky Leiningenovy mise, kdyby toto obětování odvrátilo pravděpodobné výsledky mise Menšikovovy.*“²⁰⁸ Přesto se i po přerušení rusko-tureckých diplomatických vztahů odmítal Buol připojit k protiruské koalici. Schroeder poukazuje na to, že neúspěch navrhovaných řešení Východní otázky v této době spočíval ve vzájemné nedůvěře Velké Británie a Rakouska, která znemožňovala oběma stranami navrhované společné akce na záchranu Turecka.²⁰⁹

²⁰⁴ Akten I/1, Nr. 59, Buol an Klezl, 30.5. 1853, s. 159an.

²⁰⁵ Unckel, c. d., s. 88. Srov. Akten I/1, Nr. 61, Buol an Bruck, 31.5. 1853, s. 163an. To zcela odpovídá Buolovu přesvědčení, že car žádá protektorát, protože se obává o osud „*rajas*“ v Osmanské říši, která není s to zajistit jejich práva, a že nejlepší cestou k uklidnění Ruska nebo minimálně zisku morální podpory ostatních velmocí Tureckem bude prokázání snahy o změnu a důsledné dodržování práv křesťanských poddaných. Srov. Akten I/1, Nr. 49, Buol an Klezl, 2.5. 1853, s. 138an.

²⁰⁶ V této době sice existovala alianční smlouva s Pruskem, to se ale zdráhalo nastoupit protiruský kurs. V případě Francie už byla situace o něco lepší, i tak ale ne zcela jistá, především pokud by Rakousko žádalo o pomoc v Itálii.

²⁰⁷ Kraehe, c. d., s. 29.

²⁰⁸ Schroeder, Crimean War, s. 30. Je však otázkou, zda by Menšikovova mise neprobíhala podle stejného schématu i v případě neuskutečnění mise Leiningenovy. Jisté je, že Rusové přišli s nápadem podobné mise dříve než Rakousko.

²⁰⁹ Schroeder, Crimean War, s. 34. Schroeder píše, že aktivní spolupráce obou velmocí vedla v letech 1821–23 a 1839–40 k omezení ruských úspěchů, kdežto osamocené Británii se v letech 1825–29 a 1831–33 eliminovat

Den před Nesselrodovým ultimátem car opět napsal Františku Josefovi I., ve snaze získat mladého monarchu pro své plány. Car oznámil císaři obsazení podunajských knížectví a případnou válku, pokud Osmané nesplní jeho „*oprávněné požadavky*“.²¹⁰ S odkazem na pomoc v Uhrách v roce 1849 car požadoval, aby ho Rakousko podpořilo dočasným obsazením Srbska a Hercegoviny.²¹¹ Zároveň slíbil Rakousku pomoc v případě, že by kvůli podpoře ruských zájmů bylo napadeno v Itálii. Odpověď rakouského císaře musela být pro cara zklamáním - očekával plnou vojenskou a diplomatickou pomoc Rakouska, kterou sám sliboval za Leiningenovy mise, a zatím se mu dostalo jen neurčitě formulované diplomatické podpory, v tom smyslu, že se Rakousko zasadí u Porty, aby Rusko požadované garance dostalo, a u západních velmocí, aby obsazení podunajských knížectví nebylo bráno jako *casus belli*. Císařův argument ochrany vlastních zájmů byl více než na místě.²¹² Car ovšem nebral argumenty Františka Josefa I. vážně, neboť byl v zajetí vlastních iluzí o situaci v Evropě, které ještě podporovali jeho diplomaté.

Sultán ruskému ultimátu nevyhověl. 4. června vydal alespoň ferman upravující práva křesťanských církví (především pravoslavné). V polovině června se britské námořní síly přidaly k francouzským a přesunuly se s nimi do zálivu Beşik poblíž Dardanel.

Britové navrhli konferenci čtyř velmocí - tedy bez Ruska - s cílem podpořit integritu Osmanské říše a naplánovat další kroky. Ačkoliv Rusko i Velká Británie v jednu chvíli zastávaly názor, že mír je v rukou habsburské monarchie, rozhodně Rakousku tuto roli, kterou se samo snažilo hrát, neulehčovali. Ani během krizových měsíců roku 1853 nepolevoval britský tlak na Rakousko kvůli dění ve Švýcarsku a v Lombardii. Britové se navíc snažili spolupracovat hlavně s Francií, která ale v této době přicházela s návrhy konkurenčními britským.²¹³ Rusko se naopak cítilo uraženo rakouskými návrhy, aby se spokojilo s výsledky

ruské zisky nepodařilo. K britsko-rakouským vztahům více Schroeder, *Crimean War*, s. 35-40, případně pro léta 1848–1852 Heindl, c. d., především s. 113-156.

²¹⁰ Unckel, c. d., s. 89.

²¹¹ Car zamýšlel v případě neústupnosti Turecka postupovat následovně: okupace podunajských knížectví, blokáda Bosporu, povzbuzení Rakouska k okupaci Hercegoviny a Srbska, spolu s Rakouskem uznání nezávislosti okupovaných území. Rich, c. d., s. 62. Srov. Schroeder, *Crimean War*, s. 41.

²¹² Unckel, c. d., s. 90. Představy obou monarchů se lišily i v tom, jak by se s osmanským dědictvím mělo naložit. Zatímco car chtěl z Konstantinopole udělat svobodné město a plánoval společný protektorát nad Balkánem, císař chtěl volná území rozdělit a anektovat.

²¹³ Schroeder, *Crimean War*, s. 46an.; Rich, c. d., s. 70an. V červnu se částečně z carovy iniciativy připravoval návrh rakouský, o jehož konec se postaral Stratford na konferenci velvyslanců čtyř velmocí v Konstantinopoli (Srov. Akten I/1, Nr. 91, Bruck an Buol, 27.6. 1853, s. 218an.), a francouzský (Viedeňská nóta). Zároveň měl Stratford velký podíl na formulování turecké odpovědi (ultimáta) na ruskou okupaci podunajských knížectví.

Menšikovovy mise nebo aby odložilo okupaci podunajských knížectví. Koncem června vyslali Rakušané do Petrohradu misi hraběte Gyulaiho. Úkolem této mise bylo zjistit, zda Petrohrad skutečně zamýšlí vyvolat válku, osvětlit mu rakouské stanovisko a pokusit se o pozdržení okupace podunajských knížectví nebo alespoň o její jasné časové ohraničení ze strany Ruska. Buol byl přesvědčen, že evropský mír je nyní v carových rukou a že by car měl dále jednat, než aby úspěchal proklamované obsazení Moldavska a Valašska a ztratil možnost sám rozhodnout o zachování míru v Evropě.²¹⁴ Co se Rakouska týče, píše Buol: „*Car by měl, jak se mi zdá, nyní pochopit, že Rakousko v každém případě nepozvedne meč pro náboženské a politické cíle, které těm jeho odporují, a už vůbec nebude riskovat své postavení v Evropě kvůli dobrodružným projektům v Orientě.*“²¹⁵

Buolovi šlo o hodně. Ve Vídni pozorovali s velkým znepokojením carovo odhodlání obsadit podunajská knížectví, dokud mu nebude Tureckem vyhověno. Na Ballhausplatzu se báli, že by to mohlo podpořit separatistické a revoluční snahy jižních Slovanů a zapříčinit novou vlnu revolucí v monarchii. Buol navíc správně odhadl, že ruské chování vůči Osmanské říši západní velmoci s mlčením rozhodně nepřejdou a bylo mu také zřejmé, že Paříž a Londýn budou chtít po Rakousku jasné stanovisko, až k ruské akci dojde. Spolu s ruským velvyslancem v Londýně Brunnowem navíc Buol viděl zbytečnost ruské snahy. Jak psal Brunnov již začátkem dubna 1853 Nesselrodemu: „*Ruský vliv [v Turecku - M.F.] je určen faktickou situací, nikoliv slovy.*“²¹⁶

Stejně jako se z důvodů vážné kolize s vlastními zájmy nemohl Buol přidat na ruskou stranu, nemohl se přidat ani na stranu západních mocností. Pomineme-li výše zmíněné obavy o obranu Rakouska, které by v druhém případě pravděpodobně samo čelilo ruskému náporu ve vlastní zemi a hluboce zakořeněnou nedůvěru mezi Londýnem a Vídni, byl tu ještě další fakt, který hovořil proti výraznému angažmá Rakouska po boku západních velmocí. Zdrucující porážka Ruska by totiž uškodila Rakousku (i Prusku) stejně jako výrazné ruské vítězství.²¹⁷ I přes jisté napětí a příležitostné střety v balkánské politice obou velmocí bylo totiž Rusko konzervativní oporou Evropy, kterou si Vídeň ani Berlín nemohly dovolit zcela ztratit.

²¹⁴ Unckel, c. d., s. 92an.; Schroeder, Crimean War, s. 44an.; Akten I/1, Nr. 95, Buol an Gyulai, 30. 6. 1853, s. 227an.; Baumgart, W.: *Die Aktenedition zur Geschichte Krimkriegs. Eine Zwischenbilanz auf Grund der österreichischen Akten.* In: Ostmitteleuropa. Berichte und Forschungen. Hrsg. v. U. Hausteiner, Stuttgart: 1981, s.228. (dále Aktenedition)

²¹⁵ Akten I/1, Nr. 95, Buol an Gyulai, 30.6. 1853, s. 228.

²¹⁶ Rich, c. d., s. 58.

²¹⁷ Schroeder, Crimean War, s. 52.

Všechny pokusy o zmírnění ruských aspirací z jara a z počátku léta 1853 se ukázaly marnými. Car neuposlechl výzev Rakouska k odložení zamýšlené akce a k novému zvážení všech argumentů ani varování západních velmocí. 2. července 1853 překročila ruská armáda o síle 89 000 mužů pod velením generála Gorčakova hraniční řeku Prut a zahájila obsazování Moldavska a Valašska.²¹⁸

²¹⁸ Gombár, c. d., s. 152.

III. Si vis pacem, para bellum - rakouská zahraniční politika v průběhu Krymské války

III.1 Vídeňská nóta

Ačkoliv se zdálo, že snahy Vídně o zažehnutí války selhaly, Buolova aktivita nepolevovala. Obsazení podunajských knížectví ostatně nebylo v této době ani v Londýně ani v Konstantinopoli bráno jako bezprostřední casus belli.²¹⁹ Stejně jako na jaře a začátkem léta 1853 se ani nyní mírové snahy Vídně neobešly bez komplikací. Především stále pokračovaly některé mírové projekty z doby před okupací Moldavska a Valašska. Ačkoliv se Buol snažil podporovat vždy jen jeden projekt, byla situace v létě 1853 poněkud nepřehledná.²²⁰

Ještě v červnu se uvažovalo o zprostředkování mise zvláštního osmanského vyslance do Petrohradu. Porta měla znovu uvážit svou odpověď na Menšikovovu nótu a pokusit se vyjít Rusům vstříc tam, kde to bylo možné bez zásahu do sultánovy suverenity. Komplikace však přinesla osmanská odpověď na Nesselrodeho ultimátum. Ačkoliv Reşit Paşa v této nótě sám navrhuje vyslání zvláštní mise do Petrohradu, nenabízí Rusům nic nového. Na dotaz rakouské vlády, zda by Petrohrad přijal osmanskou misi pouze k pokračování jednání přerušených Menšikovovým odjezdem, odpověděl Petrohrad negativně. Buol považoval Reşitovu odpověď na Nesselrodeho ultimátum za rozpornou. Konstantinopol podle něj na jedné straně říká, že mezinárodněprávní závazky ohledně zachování privilegií ortodoxní církve nejsou možné a na druhé straně tvrdí, že je připravena poskytnout příslušná ujištění.²²¹ Ačkoliv si na tento postoj Porty Buol oprávněně stěžoval, viděl v něm i skrytou naději na přijetí

²¹⁹ Schroeder, Crimean War, s. 51.; Buol an Bruck, 4.7. 1853, Nr. 2, HHStA PA XII Türkei, Kt. 48. Ačkoliv podle této depeše prohlásil Reşit Paşa, že okupace podunajských knížectví nebude brána jako casus belli, propustil sultán v reakci na ruský vpád do Moldavska a Valašska a naléhání válečné strany velkého vezíra Mustafu Pašu i ministra zahraničí Reşita Pašu a přijal je zpět až na naléhání reprezentantů velmocí. Bruck an Buol, 9.7. 1853, Nr. 9A a 9B, HHStA PA XII, Kt. 47. Viz také protestní nótu Vysoké Porty proti obsazení podunajských knížectví Ruskem *Aktenstücke zur orientalischen Frage, nebst chronologischer Uebersicht*. Erster Band. Zusammengestellt von J. von Jasmund. Berlin: Schneider 1855-1859, Nr. CII, s. 141an. (dále Jasmund I).

²²⁰ Schroeder, Crimean War, s. 54an. Svůj podíl na tom měla zřejmě i skutečnost, že Konstantinopol neměla po většinu války přímé telegrafické spojení s evropskými metropolemi.

²²¹ Akten I/1, Nr. 89, Bruck an Buol, 23.6. 1853; Nr. 90, Buol Bruckovi, 27.6. 1853, s. 214an.; Nóta Reşita Paşi Nesselrodemu, Jasmund I, Nr. XC, s. 112.

Menšikovovy nóty nebo vypracování kompromisního návrhu na jejím základě a ukončení sporu. V tomto smyslu byl instruován i Bruck.²²²

Na Menšikovově nótě stavěla i společná akce reprezentantů velmocí v Konstantinopoli. Na dvou setkáních 24. a 26. června se britský a francouzský velvyslanec, pruský vyslanec a rakouský internuncius Bruck dohodli doporučit Portě vypracování syntézy z Menšikovovy nóty a z turecké odpovědi na ni. Návrh měl být předán identickými instrukcemi prvním tlumočnickům jednotlivých misí. To však Bruck odmítl, protože by to mohlo vyvolat dojem koaličního postupu. Ačkoliv byl britský velvyslanec Stratford proti této změně, nakonec svolil k formulaci „*analogické instrukce*.“ To již bylo podle Brucka v pořádku.²²³ Apel reprezentantů velmocí se však minul účinkem. Porta nebyla schopna během přijatelné doby předložit vlastní návrh, a tak zvolil Buol jinou strategii.

Mezitím však došlo k obsazení podunajských knížectví ruskou armádou. Buol se pokoušel přesvědčit Londýn a Paříž k recipročnímu stažení jejich flotil z Černého moře v případě, že se Rusové stáhnou z Moldavska a Valašska. Zatímco Paříž to potvrdila, britský ministr zahraničí odmítl v této věci cokoliv slíbit.²²⁴

Koncem června se do mírových snah naplno zapojila i francouzská vláda. Po předjednání v Petrohradě a schválení v Londýně byl francouzský návrh kompromisní nóty 1. července oficiálně předán do Petrohradu.²²⁵ Uvažovalo se také o konání konference. Buol si přál, aby se takové konference účastnili i zástupci Ruska, pouze pokud odmítnou, mělo se jednat ve čtyřech.²²⁶ V červenci se objevil také návrh britský. Jeho podstatou nebyla žádná nóta, ale imperiální dekret (Hatt-ı Şerif), který měl být oficiálně zaslán všem zúčastněným

²²² Akten I/1, Nr. 100, Buol an Bruck, 4.7. 1853; Nr. 101, Buol an Bruck, 4.7. 1853, s.235an. Srov. také Akten I/1, Nr. 70, Buol an Bruck, 9.6. 1853, s. 181an.

²²³ Akten I/1, Nr. 91, Bruck an Buol, 27.6. 1853, s. 218an.

²²⁴ Srov. Akten I/1, Nr. 99, Buol an Hübner/Collaredo, 2.7. 1853; Nr. 105, Collaredo Buolovi, 11.7. 1853; Hübner Buolovi, 12.7. 1853, s. 234an.

²²⁵ Tento návrh s několika změnami je znám jako Vídeňská nóta (viz dále). Unckel, c. d., s. 96; Jasmund I, Nr. XCIII a CV, s. 118an.

²²⁶ Akten I/1, Nr. 102, Buol an Hübner, 5.7. 1853, s. 239.

velmocem.²²⁷ Tím by se docílilo vnitrostátní záruky práv ortodoxní církve a zároveň mezinárodního dohledu, aniž by bylo založeno právo některé z velmocí přímo zasahovat do suverenity Osmanské říše. Podle Colloredovy zprávy z rozhovoru s Clarendonem měl být tento návrh důvěrně předložen v Konstantinopoli a v Petrohradě.²²⁸ Buol se nebránil ani tomuto projektu, trval však na tom, že Rakousko nemůže „*podporovat žádný nový projekt, dokud nebude znát osud toho, který je nyní v chodu.*“²²⁹

Tento Buolův postoj byl zcela pochopitelný. Množství různých projektů a odlišné cesty jejich prosazování narušovaly i vztahy mezi Francií a Velkou Británií a nepřispívaly ani k upevnění rakouské mediační pozice, neboť po Rakousku byla na jedné straně žádána podpora či předložení projektů a na druhé straně bylo obcházeno. O společném tlaku na Turecko samozřejmě nemohla být za této situace žádná řeč.²³⁰ Buol očekával v první polovině července osmanský návrh, k jehož vypracování vyzývali Portu koncem června reprezentanti velmocí. Když se ale více než po týdně nezdálo, že by Porta v této věci něco podnikala, doporučil Bruckovi podporovat francouzský projekt, který byl již schválen Londýnem a Petrohradem, a který odpovídal i rakouským představám. Co se britského návrhu týče, byl Buol skeptický. Jeho výsledkem by byla v podstatě smlouva a proti této formě řešení se již dříve stavěl britský velvyslanec v Konstantinopoli Stratford de Redcliffe. Zároveň ale tento projekt nepřinášel nic nového a byla tedy otázka, jak se k němu postaví Petrohrad. Bruck měl podporovat osmanský návrh, pokud by žádný nebyl, tak projekt francouzský a v případě, že by se Stratford snažil prosadit britský plán, neměl mu klást překážky, ale ani jej podporovat.²³¹

Mezitím však došlo v Konstantinopoli k posunu. 14. července Porta oficiálně protestovala proti obsazení podunajských knížectví Ruskem. Ačkoliv tento protest vylučoval okamžité vojenské akce jako odpověď na ruský nepřátelský akt, dle Brucka to zcela změnilo situaci a

²²⁷ Návrh měl 3body: 1) Měl být vydán „*imperiální dekret udělující (exkluzivní) privilegia ortodoxní církvi odvozená ze smluv nebo předpisů se zvláštní zmínkou opatření ze dvou Jeruzalémských fermanů.* 2) *Tento imperiální dekret oznámený buď sultánem carovi nebo velkým vezírem Nesselrodemu, má být poslán skrze zvláštního tureckého zplnomocněnce.* 3) *Kopie tohoto imperiálního dekretu má být Portou oficiálně zaslána misím velmocí v Konstantinopoli, aby se věci dodal evropský rozměr.*“ Buol an Bruck, 26.7. 1853, Nr. 2, příloha „*Project laid before Count Nesselrode by Sir Hamilton Seymour,*“ HStA PA XII Türkei, Kt. 48.

²²⁸ Akten I/1, Nr. 115, Buol an Bruck, 18.7. 1853; pozn. 5, s. 257.

²²⁹ Akten I/1, Nr. 116, Buol an Bruck, 18.7. 1853, s. 258. Pokud současný projekt padne, byl Buol ochoten podporovat cokoli, co schválí Londýn i Paříž a co bude mít šanci na přijetí v Petrohradě.

²³⁰ Srov. Schroeder, *Crimean War*, s. 54-57.; Unckel, c.d., s. 96an.

²³¹ Akten I/1, Nr. 114 a 116, Buol an Bruck, 18.7. 1853, s. 254 an.

pohřbilo šance na přijetí francouzského projektu. Spolu s pruským vyslancem Wildenbruckem, který měl podobné instrukce jako Bruck, se rozhodli nechat francouzský projekt padnout a místo toho se pokusit o další společnou akci s francouzským a britským kolegou. Na společném jednání se diplomaté dohodli, že Reşit Paşa pošle Nesselrodemu dopis spolu s překlady několika fermanů a s opisem tureckého protestu a dotáže se, zda nyní Rusové přijmou mimořádného tureckého vyslance. Návrh dopisu byl hned druhý den předán Reşitu Paşovi, který jej nadšeně přijal. Obratem byli informováni také vídeňští kolegové všech zúčastněných. Dopis měl být do Petrohradu předán přes Vídeň. Stratford a de la Cour, francouzský velvyslanec u Porty, dokonce přislíbili reciproční stažení svých flotil z Černého moře, pokud se Rusové stáhnou z Podunají.²³² Již o dva dny později mohl Bruck zaslat Buolovi soubor dokumentů, známý v literatuře jako tzv. Turecké ultimátum. Buol jej s podporou císaře odmítl předat do Petrohradu.²³³

Turecké ultimátum dorazilo do Vídně 29. července. V té době však na Ballhausplatzu vznikala tzv. Vídeňská nóta. Buol několik týdnů vzdoroval návrhům na konání konference k Východní otázce, protože chtěl dát šanci iniciativě reprezentantů velmocí v Konstantinopoli. Když ještě v polovině měsíce nebyly vidět žádné výsledky, vložil se do dění sám císař a pověřil Buola přípravou konference velvyslanců velmocí, která se ve Vídni poprvé sešla 24. července. Za základ jednání posloužil francouzský projekt, který sice v Konstantinopoli odmítli, byl ale již schválen v Londýně a ani Petrohrad ani Vídeň k němu neměly zásadní výhrady. Po provedení několika úprav byla Vídeňská nóta podepsána 31. července 1853.²³⁴

²³² Akten I/1, Nr 118, Bruck an Buol, 18.7. 1853, s. 260. Ačkoliv Bruck prezentuje tento návrh jako svůj vlastní, Rich jej prezentuje jako Stratfordovu intriku. Jisté je, že Stratford de Redcliffe měl velký vliv na přípravu dopisu Nesselrodemu, který pro zvolené formulace Buol odmítl předat do Petrohradu. Rich, c.d., s. 72. Srov. Schroeder, *Crimean War*, s. 57.; Schroeder, P. W.: *Bruck vs. Buol: The dispute over Austrian Eastern Policy, 1853–1855*. In: *The Journal of Modern History* 40 (1968), s. 196. (dále Bruck vs. Buol)

²³³ Akten I/1, Nr. 128, Buol an Bruck, 30.7. 1853, s. 276an., pozn. 2. Přílohou Bruckovy depeše z 20.7. bylo memorandum o jednání reprezentantů velmocí v Konstantinopoli, dopis Reşita Paşi Nesselrodemu, dopisy francouzského a britského velvyslance jejich kolegům do Vídně a dopis Gorčakova Reşitu Paşovi. Část Reşitovy nóty a doprovodného dopisu v německém překladu je v Jasmund, Nr. CVI a CVII, s. 148an. Buol argumentoval tím, že projekt nebude v Petrohradě patrně přijat a pokud ano, bude vést pouze k dalším zdoluhavým jednáním s velmi nejistým výsledkem, což v současné situaci není v zájmu žádné ze stran. Srov. Schroeder, *Crimean War*, s. 57.; Rich, c.d., s. 74.; Akten I/1, Nr. 129 a 132, Buol an Bruck, 1.8. 1853, s. 277an.

²³⁴ Francouzský text v Akten I/1, Nr. 130, 1.8. 1853, s. 280an.; částečný německý překlad v Jasmund I, Nr. CVIII a CV, s. 149.

Petrohrad byl informován již 28. července, 1. srpna byl návrh nóty spolu s císařovým osobním psaním sultánovi a s instrukcemi poslán do Konstantinopole Bruckovi.²³⁵

Oproti Tureckému ultimátu jsou formulace Vídeňské nóty smířlivější, a zatímco se ultimátum odvolává pouze na poslední vydané fermány a upřímnou vůli privilegia zachovat, obsahuje vídeňský návrh i garanci ve formě odkazu na imperiální dekret z 15. února 1852, který předcházela vydání fermanů, dále deklaraci sultánovy vůle neměnit přiznaná privilegia a oficiální slib Vysoké Porty, že případné změny budou předem dohodnuty s ruskou a francouzskou vládou a nebudou na úkor jiných křesťanských vyznání. Výslovně je zmíněna věrnost slibům týkajících se křesťanského vyznání ze smluv z Küçük-Kaynarça a z Drinopole.²³⁶ Dále nabízí Vídeňská nóta Petrohradu místo pro zřízení ruského kostela a špitálu v Jeruzalémě nebo blízkém okolí a vyjadřuje ochotu předat je pod dohled ruského generálního konzula v Sýrii a Palestině.²³⁷ Schroeder zmiňuje v této souvislosti Temperlyho kritiku na základě Stratfordova prohlášení, že „*Turecké ultimátum představuje absolutní hranici tureckých ústupků a [Vídeňská nóta - M.F.] zraňuje tureckou hrdost,*“ protože byla dříve poslána do Petrohradu. Buol si toho byl patrně vědom a proto dával zpočátku přednost tureckým návrhům. Dle Schroedera to byl Bourqueney, kdo požadoval zaslání nóty nejdříve do Petrohradu. V každém případě by se naopak předání nóty nejprve do Konstantinopole jistě neobešlo bez ruských protestů.²³⁸

Stratford nebyl jediný, komu se znění Vídeňské nóty nelíbilo. Výhrady k ní měl i rakouský internuncius v Konstantinopoli Bruck. Právě v červenci 1853 se objevily první vážnější rozpory mezi Bruckem a Buolem v názorech na směřování rakouské zahraniční politiky, které vyústily v Bruckovo odvolání v lednu 1855. Ačkoliv měl Bruck ve Vídni vlivné přátele, jeho nerealistická vize spojené střední Evropy vedené Rakouskem, která by vnutila mír oběma

²³⁵ Unckel, c. d., s. 98.; Akten I/1, Nr. 128, Buol an Bruck, 30.7. 1853; Nr. 130 Buol an Bruck, 1.8. 1853; Nr. 131, rakouská redakce nóty; Nr.132, Franz Joseph an Abdülmecid, 1.8. 1853; Nr. 133, Buol an Bruck, 1.8. 1853, s. 276an.

²³⁶ Drinopol je český název dnešního tureckého Edirne, zahraniční literatura užívá staršího názvu Adrianopolis.

²³⁷ Srov. Jasmund I, Nr. CV a CVIII, Francouzský návrh a jeho změny provedené na vídeňské konferenci a Nr. CVI, část nóty Reşita Paşi Nesslerodemu, s. 147an.

²³⁸ Schroeder, Crimean War, s. 57. Srov. Jasmund I, Nr. CVII, s. 149. Jedná se o krátký výtah z Reşitova dopisu Nesslerodemu, který byl součástí Tureckého ultimáta a který potvrzuje Stratfordův postřeh: „*Oficiálně prohlašují, že Porta je rozhodnuta nepřekročit hranice nóty, která se co nejpřesněji shoduje s tímto návrhem, protože se jí každé jiné uspořádání jeví jako porušení jejich svatých suverénních práv a její nezávislosti.*“

stranám sporu, se neprosadila a jeho vliv na rakouskou zahraniční politiku nebyl ani v Konstantinopoli ani později ve Vídni velký.²³⁹

Rusové Vídeňskou nótu schválili a oznámili ochotu přijmout tureckého vyslance, který jim nótu doručí přijatou Portou beze změn.²⁴⁰ V Konstantinopoli vyvolalo nepředání Tureckého ultimáta do Petrohradu zklamání. Ačkoliv dostali britský i francouzský velvyslanec instrukce vídeňský projekt podporovat, přinejmenším Stratford nebyl v plnění tohoto úkolu příliš přesvědčivý.²⁴¹ 18. srpna divan odmítl Vídeňskou nótu beze změn akceptovat a 19. srpna oznámil Reşit Paşa reprezentantům velmocí v Konstantinopoli, jaké změny Porta požaduje a že jakmile Petrohrad přijme Turecké ultimátum nebo Vídeňskou nótu s požadovanými modifikacemi, pošle Porta do Petrohradu svého zvláštního vyslance. Samozřejmě pod podmínkou vyklizení podunajských knížectví.²⁴²

Opatrné naděje Paříže a Vídne, že by mohli Rusové ustoupit, se nenaplnily. Ruský ministr zahraničí Nesselrode se vyjádřil jasně: „*Bud' jsou změny, které Porta požaduje, důležité; potom je velmi prosté, že se s nimi zdráháme souhlasit; nebo jsou nepodstatné a potom se táži, proč by na nich měla Porta činit své přijetí závislým, když nejsou nutné.*“²⁴³ Své stanovisko i pro tento případ dal Petrohrad ostatně najevo už v depeši, kterou přijímal Vídeňskou nótu. Ze zářijové Nesselrodeho odpovědi jasně vyplývá, že Rusové přijali Vídeňskou nótu tak, jak byla, v domnění, že se jedná o rakouské ultimátum, které bude nuceno Turecku, a proto se vzdali všech pozměňovacích návrhů. Cesta pro přijetí tureckého vyslance s původní verzí Vídeňské nóty, pokračoval nyní Nesselrode, je však stále otevřená a jakmile dorazí, bude vydán rozkaz k vyklizení Moldavska a Valašska.²⁴⁴

Buol opět apeloval na Brucka, aby se snažil prosadit původní znění Vídeňské nóty, a navrhoval garanci její interpretace osobním dopisem sultána carovi a podpoření ruské kladné

²³⁹ Schroeder, Bruck vs. Buol, s. 196an. Ve Vídni zastával Bruck až do své smrti post ministra financí.

²⁴⁰ Telegrafická zpráva, Buol an Bruck, 6.8. 1853, HHStA PA XII Türkei, Kt. 48. (Vzhledem k tomu, že Konstantinopol neměla přímé telegrafické spojení s Vídni, byly zprávy obvykle posílány do Zemunu na srbsko-uherské hranici, předány do nedalekého Bělehradu a odtud poslány tatem do Konstantinopole, pro přehlednost uvádím v celé práci jména koncových odesílatelů/adresátů); Jasmund I, Nr. CIX, Nesselrode Meyendorffovi, s. 149an.

²⁴¹ Schroeder, Crimean War, s. 60.; Rich, c.d., s. 75an.; Akten I/1, Nr. 144, Bruck an Buol, 11.8. 1853, s. 298an.

²⁴² Telegrafická zpráva, Bruck an Buol, 24.8. 1853, HHStA PA XII Türkei, Kt. 47.; Jasmund I, Nr. CX, Nóta Reşita Paşi reprezentantům čtyř velmocí v Konstantinopoli, s. 150an.

²⁴³ Jasmund I, Nr. CXVII, Nesselrode Meyendorffovi, 7.9. 1853, s. 161.

²⁴⁴ Tamtéž; Schroeder, Crimean War, s. 58.

odpovědi deklaracemi jednotlivých velmocí. Mezitím však západní velmoci označily ruský rozbor tureckých dodatků za agresivní interpretaci (v literatuře uváděno jako „violent interpretation“) Vídeňské nóty a po krachu britského návrhu společné garance čtyř velmocí Turecku proti ruské dezinterpretaci původního znění Vídeňské nóty odmítly na jejím základě dále jednat.²⁴⁵

Koncem září se císař František Josef I. odebral za Buolova doprovodu do Olomouce, kde se setkal s carem Mikulášem I. a ruským kancléřem Nesselrodem. Právě tam se zrodil další mírový projekt, v literatuře zvaný Buolův nebo Olomoucký. Carovy záruky, že nechce od Porty žádná nová práva a nebude se vměšovat do jejích vnitřních záležitostí, měly být spolu s deklarací velmocí, že Vídeňská nóta neohrožuje sultánovu suverenitu a vážnost, a spolu s původním zněním Vídeňské nóty znovu předloženy Osmanům. Účelem bylo stanovit hranice pro interpretaci nóty a vyjít tak nepřímou vstříc tureckým požadavkům.²⁴⁶ Ačkoliv Buol telegrafoval Bruckovi ještě 30. září základní informace o Olomouckém projektu s prosbou připravit mu vhodnou půdu, nenaplnila se jeho očekávání a Clarendon projekt odmítl podpořit.²⁴⁷ Paříž se k Londýnu samozřejmě přidala a pruská podpora k protlačení návrhu v Konstantinopoli nestačila, a tak skončil tento nadějný projekt ještě dříve, než byl oficiálně do Konstantinopole předán. Když Bruck 6. října dostal o Olomouckém projektu podrobnější informace, odbyl jej Reşit Paşa, že je již pozdě, a odmítl o Vídeňské nótě dále jednat.²⁴⁸

Situace v Konstantinopoli se mezitím totiž zcela změnila. V důsledku zpráv o nepokojích dostali francouzský a britský velvyslanec povolení povolát své flotily do osmanského hlavního města. Oficiální zdůvodnění hovořilo o ochraně životů a majetku. Když se turecká vláda dozvěděla o ruském odmítnutí a rozboru jejích návrhů na změnu Vídeňské nóty, rozhodl se divan koncem září pro konečné odmítnutí Vídeňské nóty a pro válku, pokud

²⁴⁵ Schroeder, *Crimean War*, s. 64an.; Unckel, c. d., s. 100an.; Rich, c. d., s. 79an. Schroeder uvádí, že jak Británii tak Francii vyhovovalo, že se Vídeňské nóty zbavily. Clarendonovi to umožnilo vést populární více protureckou politiku a Paříži upevnit spojení s Brity a vyvíjet větší tlak na Rakousko, aby se připojilo k britsko-francouzské entente.

²⁴⁶ Schroeder, *Crimean War*, s. 77.; Unckel, c. d., s. 101.; Rich, c. d., s. 84an. Francouzské znění v Akten I/1, Nr. 176, s. 344an.; Německý nedatovaný překlad v Jasmund I, Nr. CXXIX, s. 179an.

²⁴⁷ Telegrafická zpráva, Buol an Bruck, 30.9. 1853, HHStA PA XII Türkei, Kt. 48; Schroeder, *Crimean War*, s. 77an.; Unckel, c. d., s. 102.

²⁴⁸ Bruck an Buol, 6.10. 1853, Nr. 40A, HHStA PA XII Türkei, Kt. 47.; Akten I/1, Nr. 190, Radosavljević an Buol, 12.10. 1853, s. 368an.

Rusové podunajská knížectví nevyklidí.²⁴⁹ Ačkoliv o tomto rozhodnutí musel Buol vědět, měl Bruck v Konstantinopoli zachovat konzistentnost rakouské politiky, připomenout Portě, že Rakousko v Olomouci bránilo její zájmy a že její současné chování neodpovídá ohledům, které na ni braly při svém jednání vlády Rakouska, Pruska, Velké Británie a Francie, a trvat na Vídeňské nótě, která vzešla z porad vídeňské konference, a žádá ze stran tedy nemá právo ji „svévolně vykládat.“²⁵⁰

4. října 1853 byl v Konstantinopoli vydán manifest a vyhlášena válka Rusku, pokud do čtrnácti dní od doručení ultimáta nevyklidí podunajská knížectví. Ultimátum poslal Őmer Paša veliteli ruských jednotek v knížectvích Gorčakovovi, který však nebyl zmocněn rozhodnout o míru či válce ani vyklidit Moldavsko a Valašsko.²⁵¹ Car na tureckou výzvu odpověděl 1. listopadu vyhlášením války.²⁵² Rakousko již předem vyhlásilo neutralitu a potvrdilo dříve zamýšlenou redukci armády.²⁵³

Události ze začátku podzimu 1853 opět prohloubily spory mezi Bruckem a Buolem. Zatímco Buol se po dohodě s Nesselrodem snažil o přímá rusko-turecká jednání i o společné prostředkování čtyř velmocí ve sporu, Bruck jej nabádal, aby nyní lokalizovaný konflikt nebrzdil, ale s Ruskem po boku vyčkal příchodu jara, kdy by Osmané měli dostat rozum a uzavřít pro Rusko a Rakousko výhodný mír.²⁵⁴ Buol však měl o rakouské politice jasno. Ostatně jeho slova z června 1853 platila stále: „*Pokud se plně vrhneme do rukou Francie a Anglie, bude to rozhodně válka, když se dáme k dispozici Rusku a budeme sdílet všechny následky politiky více než smělé, nebude to jen válka, ale celkové rozrušení Evropy - možná dokonce revoluce.*“²⁵⁵ Právě obava z revoluce, která v letech 1848–1849 vedla téměř k rozpadu habsburské monarchie, se zdá být jednou z hlavních příčin opatrné rakouské politiky před Krymskou válkou i po celou dobu jejího trvání. Zdaleka nešlo jen o rakouskou Itálii a

²⁴⁹ Schroeder, *Crimean War*, s. 73an.; Unckel, c. d., s. 102.; Bruck an Buol, 26.9. 1853, Nr. 36; 29.9. 1853, 37A; telegrafická zpráva, Bruck Buolovi, 29.9./9.10. 1853, HHStA PA XII Türkei, Kt. 47.

²⁵⁰ Akten I/1, Nr. 179, Buol an Bruck, 3.10. 1853, s. 346an. Oba zmiňované telegramy se nemohly týkat ničeho jiného, než tureckého rozhodnutí pro válku, srov. Bruckovy zprávy výše.

²⁵¹ Jasmund I, Nr. CXXXIV-CXXXVII, s. 187an.

²⁵² Jasmund I, Nr. CXL, s. 194.

²⁵³ Schroeder, *Crimean War*, s. 84.; Unckel, c. d., s. 104; Srov. Jasmund I, Nr. CXLI, s. 194.; Akten I/1, Nr. 187, Mínikonferenz, 9.10. 1853, s. 359an.

²⁵⁴ Schroeder, *Bruck vs. Buol*, s. 200.; Unckel, c. d., s. 103.

²⁵⁵ Buol Hübnerovi/Colloredovi, 21.6. 1853. Unckel, c. d., s. 94.

uherské agitátory rozeseté po Evropě. Vídeň se obávala také snah neklidných Jihoslovanů, jejichž revolučního potenciálu si bylo Rusko dobře vědomo.²⁵⁶ Protiturecké nálady se navíc objevovaly i v Řecku, odkud psal rakouský chargé d'affaires Eder: „*Panuje zde naprostá shoda, že turecká krize nedospěje ke konci bez zvětšení řeckého území.*“²⁵⁷ Neklid v Řecku sice neměl na habsburskou monarchii přímý vliv, hrozil ale oslabením Osmanské říše a tedy porušením jedné z hlavních devíz rakouské zahraniční politiky ještě z dob Metternichových, kterou bylo zachování statu quo v Turecku.

Nepříliš výraznou roli hrálo ve Východní otázce již od počátku Prusko, přesto si jej ostatní velmoci nemohly dovolit zcela ignorovat. To platí zejména pro Rakousko, pro které Prusko představovalo jednak partnera v evropském kontextu a jednak nesmiřitelného rivala v německém prostoru. Podobně jako Rakousko cítilo se i Prusko být ohroženo Ruskem na své východní hranici, což vylučovalo otevřené spojení se Západem. Zároveň se ale Berlín obával i Francie na Rýně, proto si nemohl dovolit ani otevřenou podporu Ruska a postupoval tedy velice obezřetně i co se podpory rakouských snah o prostředkování mezi Ruskem, Tureckem a západními velmocemi týče. Na nedostatek spolupráce pruského vyslance si v srpnu 1853 takto stěžoval Bruck z Konstantinopole: „*Pan von Wildenbruck jedná zcela podle pruské představy, podle které je úkolem politiky Pruska opřít se dle okolností především o Rusko nebo o Anglii, díky čemuž je zpravidla vliv, který by to mohlo mít, neutralizován.*“²⁵⁸ Na podzim 1853 sice pruský král Fridrich Vilém IV. odmítl ruské návrhy na obnovení Svaté aliance, k Rakouskem navrhovanému společnému vyhlášení neutrality se však Berlín nepřipojil.²⁵⁹

Ve druhé polovině října se opět objevilo několik návrhů na urovnání rusko-tureckého sporu. Základem Buolova návrhu byl Olomoucký projekt. Porta měla dále označit své vyhlášení války za politováníhodné a na výzvu čtyř velmocí se sejít se zástupci Ruska k jednání na neutrální půdě.²⁶⁰ Clarendon však Buolův návrh odmítl, aniž by počkal na podrobnosti, a přišel s vlastním. Jednalo se o prohlášení reprezentantů čtyř velmocí v

²⁵⁶ K plánům Ruska ohledně revolucí na Balkáně např. Schroeder, *Crimean War*, s. 138an., konkrétně situaci na Balkáně shrnuje např. Nr. 126, Grünne an Gyulai, Akten I/1, 27.7. 1853, s. 273an.; K rakouskému strachu z revoluce obecně např. Akten I/1, Nr. 111, Franz Joseph an Friedrich Wilhelm, 15.7. 1853, s. 251an.

²⁵⁷ Akten I/1, Nr. 186, Eder an Buol, 7.10. 1853, s. 359.

²⁵⁸ Bruck an Buol, 11.8. 1853, Nr. 22B, HHStA PA XII Türkei, Kt. 47.

²⁵⁹ Unckel, c. d., 101an.; Srov. Akten I/1, Nr. 207, Prokesch an Buol, 30.10. 1853, s. 389an.

²⁶⁰ Schroeder, *Crimean War*, s. 99.; Srov. Akten I/1, Nr. 200, s. 381.

Konstantinopoli, že Rusko nehodlá zasahovat do vnitřních záležitostí Porty, a nótu, kterou by Konstantinopol zaručila dodržování starých smluv a ochranu křesťanů na svém území s výslovným zmíněním privilegií pravoslavných. Tento projekt se však rozpadl pod Buolovou kritikou, že forma nóty je nyní již nedostatečná a že navíc obsahuje formulace, které již dříve Porta odmítla. Francouzský ministr zahraničí Drouyn de Lhuys se rozhodl, nedávaje najevo svůj souhlas s Buolem ohledně Clarendonova projektu, počkat na ohlášený návrh z Konstantinopole, než zaujme stanovisko k Buolovu návrhu.²⁶¹ Stratfordův návrh se však také zakládal na formě nóty, a proto byl ve Vídni odmítnut. Buol ve svém soukromém dopise Bruckovi z 11. listopadu charakterizoval uplynulý čas slovy „*Noten-Wut*“ a kategoricky odmítl kterýkoliv z těchto návrhů podporovat, protože nyní nadešel čas pro přímá jednání. Vrátil se tedy k ruskému pozvání k jednacímu stolu, které v říjnu vtělil do svého projektu, a předal je nyní přímo do Konstantinopole spolu se seznamem věcí, které by měla Porta ve své odpovědi uvážit, aniž by měl předem zajištěnu podporu ostatních velmocí či souhlas znovu svolané Vídeňské konference zástupců Francie, Anglie a Pruska.²⁶² Zatímco Stratford návrh odmítl, pruský vyslanec slíbil podle svých instrukcí Brucka podporovat.²⁶³

Záhy se však opět ozval Clarendon. Dříve než Buol předal ruskou nabídku do Konstantinopole, pokusil se dojednat kolektivní nótu čtyř velmocí, která by vyzývala ke klidu zbraní a ke svolání konference k podmínkám míru. Návrh se tehdy nesetkal s pozitivní odezvou, Clarendon se k němu však v polovině listopadu vrátil. Ve Vídni měla být připravena nóta, která vyzve Turecko k určení podmínek pro jednání s Ruskem a Petrohrad je měl bez dalšího akceptovat.²⁶⁴ Z této iniciativy vznikla ve Vídni nóta z 5. prosince.²⁶⁵ Protokol a nóta v zásadě shrnují již dříve učiněná prohlášení a záruky dané ze strany Ruska, zapovídají možnost, že by konflikt vedl k územním změnám v Orientě, a vyzývají Vysokou Portu k oznámení podmínek, za kterých by byla ochotna jednat o uzavření mírové smlouvy.

4. prosince informoval Reşit Paşa britského a francouzského velvyslance, že Rusové zničili 30. listopadu větší část turecké flotily kotvící v sinopském přístavu.²⁶⁶ Tato událost

²⁶¹ Schroeder, *Crimean War*, s. 96an.; Akten I/1, Nr. 205, Buol an Franz Joseph, 30.10. 1853, s. 387an.

²⁶² Akten I/1, Nr. 231, Buol an Bruck, 11.11. 1853, s. 417an. Srov. také Nr. 229, tamtéž, s. 414an.; Schroeder, *Crimean War*, s. 106.; Unckel, c. d., s. 108.

²⁶³ Bruck an Buol, 24.11. 1853, Nr. 53A, HHStA PA XII Türkei, Kt. 47.

²⁶⁴ Schroeder, *Crimean War*, s.106an.; Unckel, c. d., s. 108an.; Srov. Akten I/1, Nr. 239, s. 435.

²⁶⁵ Jasmund I, Nr. CLII, s. 207. Srov. také protokol z této konference, Nr. CLI, tamtéž.

²⁶⁶ Jasmund I, Nr. CLIV, s. 209.

vedla k přesunu francouzské a britské flotily do Černého moře, na pokusy o mírová jednání však neměla zásadní vliv.²⁶⁷

Nejnovější vídeňská nóta se však i tak ke slovu nedostala. Buolův telegram i instrukce dorazily do Konstantinopole společně teprve 16. prosince. Den předtím však předali zástupci velmocí v Konstantinopoli Reşitu Paşovi kolektivní nótu deklarující, že i přes vyhlášení války a jeho následky nepovažuje car jednání s Portou za vyloučená, a doporučující jako základ pro budoucí jednání s carskou říší jmenování zplnomocněnce Porty a výběr neutrálního místa, dále požadavek na co nejrychlejší vyklizení podunajských knížectví, obnovení starých smluv, ujištění velmocem ohledně fermanů zaručujících práva a výsady křesťanských poddaných sultána, definitivní schválení dříve zmiňovaných ruských staveb v Jeruzalémě, formální potvrzení integrity Osmanské říše velmocemi a deklaraci rozhodnutí Porty provést reformy s ohledem na potřeby a očekávání všech jejích poddaných.²⁶⁸ Bylo jasné, že v této situaci Bruck podporu pro vídeňský návrh nenajde. Hlavní předností konstantinopolského projektu bylo předběžné vymezení podmínek pro budoucí jednání, čehož si byl vědom nejen Bruck.²⁶⁹ Na druhou stranu vyvolalo Bruckovo chování ve Vídni císařovu nevoli a důrazné varování, aby se pro příště držel instrukcí a vyšel ze Stratfordova stínu, nebo aby se alespoň jeho chování nedalo vykládat jako výraz spolenectví. Rozladění Vídně bylo naprosto pochopitelné. Buol nejen nesdílel Bruckovo přesvědčení, že předání nóty z 5. prosince by předpokládalo stažení konstantinopolského návrhu, ale neměl ani v úmyslu poskytnout Osmanům volnou ruku při stanovování podmínek jednání. Jak vyplývá z osobního dopisu Bruckovi, chtěl Buol pouze znát podmínky, za kterých je Porta ochotna jednat, aniž by se velmoci zavazovaly je prosadit. Velmoci měly pouze podporovat přímá mírová jednání, nikoliv diktovat podmínky. Buol byl ochoten akceptovat zdržení předání, nikoliv ale odmítnutí Vídeňskou nótu předat, koncem prosince se proto pokusil o předání nóty prostřednictvím osmanského velvyslance ve Vídni. O podrobnostech vídeňského projektu bylo mezitím již informováno Rusko.²⁷⁰ Bruck však všechny výhrady odmítl.²⁷¹

²⁶⁷ Schroeder, *Crimean War*, s. 119an.

²⁶⁸ *Jasmund I*, Nr. CLV, s. 210.

²⁶⁹ *Akten I/1*, Nr. 258, *Bruck an Buol*, 19.12. 1853, s. 472. Srov. *Schroeder, Crimean War*, s. 107.

²⁷⁰ *Akten I/1*, Nr. 260, *Buol an Thun*, 20.12. 1853; Nr. 266, *Buol an Bruck*, 2.1. 1854; Nr. 278, *Buol an Bruck*, 16.1. 1854, s.474an.; *Schroeder, Crimean War*, s. 128an.

²⁷¹ *Akten I/1*, Nr. 282, *Bruck an Buol*, 16.1. 1854, s. 513an. Srov. *Schroeder, Bruck vs. Buol*, s. 202an.

Zdálo se však, že Osmanská říše je nyní ukončení sporů s Rusy nakloněna. Krátce po předání kolektivní nóty reprezentantů velmocí se sešel divan a po dlouhém jednání dal ministerstvu zahraničí plnou moc k mírovým jednáním za podmínky vyklizení knížectví a zachování integrity a suverenity říše. 31. prosince pak Osmané oficiálně akceptovali návrh reprezentantů velmocí a dali ruské vládě čtyřicet dní na rozhodnutí, zda za těchto podmínek obnoví mírová jednání.²⁷² Vídeňská konference nótu 13. ledna schválila a Buol ji okamžitě předal do Petrohradu.²⁷³

O tři dny později informoval Buol císaře o posledním vývoji Východní otázky a navrhl možné scénáře rakouské politiky pro případ války Ruska s Francií a Velkou Británií. Jednalo se o reakci na veplutí britské a francouzské flotily do Černého moře a chystanou misi hraběte Orlova do Vídně.²⁷⁴ Klíčovou roli hrály v Buolových úvahách ujištění a válečné cíle Ruska. Možné byly dle Buolova názoru tři scénáře. Za prvé přátelská neutralita, pokud by Rusko dalo Rakousku dostatečné záruky, že nebude od Porty požadovat žádná nová práva či území, okupace podunajských knížectví bude pouze dočasná a ruská armáda nerozšíří své válečné operace přes Dunaj. V této situaci předpokládal Buol tlak Paříže a Londýna, aby se Rakousko aktivně podílelo na snaze o zachování integrity Osmanské říše, jak se k ní přihlásilo v protokolu Vídeňské konference z 5. prosince. Nejspolehlivější ochranou proti těmto tlakům na vstup Rakouska do války by bylo, kdyby se Prusko a Německý spolek jasně připojili k rakouské neutralitě. Druhou předvídanou možností a podle Buola nejpravděpodobnější byla ta, že Rusko rozšíří vojenské operace na druhý břeh Dunaje a zároveň popře dobovačné cíle. V tom případě by Rakousko mělo varovat Petrohrad, že v jeho postupu spatřuje riziko ohrožení integrity Osmanské říše, a umístit poblíž bojiště ne nevýznamnou pozorovací armádu. Nutné bude také jednání s ostatními třemi velmocemi, aby byla zajištěna integrita a suverenita Osmanské říše a domluven případný další postup. Třetí, dosti nepravděpodobnou cestou, kterou by se rusko-turecký konflikt mohl ubírat, byla ruská otevřeně dobovačná válka. Buol varoval před připojením se k Rusku v takovém případě - znamenalo by to jen nést obrovské břímě boje se západními velmocemi a revolucí a Rakousko by tím ne získalo nic, naopak by hrozilo, že se dostane do ruského vleku. Buol tedy opatrně doporučoval uzavření

²⁷² Jasmund I, Nr. CLXVII, s. 227an.

²⁷³ Jasmund I, Nr. CLXX, s. 230. Unckel, c. d., s. 113an.; Schroeder, Crimean War, s. 130. Srov. Akten I/1, Nr. 275, s. 499an.

²⁷⁴ Bruck an Buol, 5.1. 1854, Nr. 3A; 16.1. 1854, Nr. 6A, HHStA PA XII Türkei, Kt. 50. Bruck proti tomuto počínání Francie a Anglie spolu se svým pruským kolegou protestoval, Buol jej však nabádal ke zdrženlivosti. Srov. Schroeder, Bruck vs. Buol, s. 203. K Orlovově misi viz dále.

aliance s Pruskem, Francií a Británií za podmínky jasného vymezení nasazení jednotek jednotlivých států.²⁷⁵

Buolem předpokládané záruky požadovalo Rakousko od Ruska v podstatě již od vyhrocení Východní otázky a obsazení podunajských knížectví v létě 1853. Nejnověji tak učinil sám císař v lednovém dopise carovi.²⁷⁶ Mimořádná konference konaná ve Vídni 23. ledna za předsednictví císaře Buolův plán jednohlasně schválila s tím, že slib nepřekročení Dunaje má být požadován nejen od Ruska ale i od Turecka a pokud možno má být získána finanční podpora od západních velmocí.²⁷⁷

Koncem ledna dorazil do Vídně zvláštní ruský vyslanec hrabě Orlov. Účelem jeho mise bylo informování Rakouska o ruských podmínkách pro mírová jednání a pokus o obnovení úzké spolupráce mezi Petrohradem, Vídní a Berlínem. V Prusku předložil podobné návrhy tamní ruský vyslanec baron Budberg. Orlov přinášel také carovu odpověď na dopis Františka Josefa I. ze 7. ledna. Car odmítl zaručit, že nepřekročí Dunaj a v případě vypuknutí křesťanských revolt na Dunaji bylo jeho úmyslem je podporovat, nikoliv brzdit, a případně dokonce uznat jejich nezávislost. Taková území pak měla být pod společnou ochranou Ruska a Rakouska. Unckel poukazuje na to, že Orlov nepřišel vyjednávat, ale spíše ultimativně předat ruské návrhy. Místo požadovaných ujištění tedy Orlov předložil rakouské vládě návrh společného protokolu, jenž obsahoval následující tři body: 1) Rakousko a Prusko zachovají v případě účasti Francie a Velké Británie v rusko-tureckém sporu striktní neutralitu a na její případné porušení zvenčí odpoví silou; 2) útok na Rakousko, Prusko či jiný německý stát ze strany západních velmocí bude nahlížen signatáři protokolu jako útok na vlastní území a poskytnou si potřebnou vojenskou pomoc; 3) car vyjadřuje vůli k ukončení války a v případě změn ohledně Osmanské říše se zavazuje dohodnout nejdříve s Rakouskem a Pruskem, než uzavře jakoukoliv dohodu s Francií a Velkou Británií. Jasmund ve své edici zařadil pod stejné

²⁷⁵ Akten I/1, Nr. 279, Buol an Franz Joseph, 16.1. 1854, s. 505an.; Schroeder, P. W.: *A Turning Point in Austrian Policy in the Crimean War: the Conference of March, 1854*. In: *Austrian History Yearbook* 4-5 (1968-9), s. 160. (dále: Turning Point)

²⁷⁶ Srov. Akten I/1, Nr. 269, s. 491an.

²⁷⁷ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*. Abteilung III, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 3. Bearb. von W. Heindl. Wien: öbv 1984, Außerordentliche Konferenz (AK), 23.1. 1854/I, s. 423an. (dále Prokolle III/3) Tisk také v Akten I/1, Nr. 287, s. 521an. Specifikem těchto mimořádných konferencí, které vlastně formulovaly rakouskou zahraniční politiku především v roce 1854, bylo, že se jich účastnili jen ministr zahraničí, financí a vnitra, nikoliv tedy ministr spravedlnosti a ministr kultu a výuky. Mezi účastníky lze naopak nalézt také Prezidenta Říšské rady Kübecka, šéfa štábu vrchního ubytovatele Hesse a prvního generálního adjutanta císaře Grünneho a samozřejmě císaře samotného, jenž těmito konferencím předsedal. Na rozdíl od běžných ministerských konferencí se protokoly mimořádných konferencí nacházejí v Politickém archivu Ministerstva zahraničí, a proto jsou v Protokollech III/3 otištěny odděleně v příloze.

číslo jako tento protokol ještě „*analýzu*“ doprovodné Nesselrodeho nóty. Vzhledem k roku vydání edice a někdy nedostatečnému označování jednotlivých dokumentů nelze s jistotou říci, zda se jedná o vlastní Jasmundův doprovodný text, který Nesselrodeho nótu shrnuje či o analýzu rakouské či pruské vlády. Z textu však jasně vyplývá ostré varování Petrohradu, že v případě, že Vídeň či Berlín zaujmou k Rusku nepřátelské stanovisko nebo jejich neutralitní chování nebude splňovat očekávání Petrohradu, zařídí se Rusko podle toho a nechá je napospas jejich nepřítelům a revoluci.²⁷⁸

To muselo ve Vídni jistě hluboce zapůsobit. Zahájení válečných operací kolem Dunaje na podzim 1853 vedlo Vídeň k mírnému zvýšení početního stavu jednotek na jihovýchodě monarchie. Důvodem byly obavy z náhodného proniknutí méně disciplinovaných částí turecké armády na rakouské území a z nepokojů, které by blízkost ruských a tureckých jednotek mohla způsobit v příhraničí i v sousedních tureckých provinciích.²⁷⁹ Nehledě na to, že ve Vídni museli dobře vědět, že navzdory svým ujištěním car ještě zcela neopustil myšlenku rozdmýchání křesťanských revolt proti Turkům na Balkáně. Aby Vídeň předešla zapojení balkánských polonezávislých států často již jen formálně pod tureckou svrchovaností do konfliktu, zakázala již na podzim 1853 vývoz zbraní do sousedních osmanských provincií a tento zákaz koncem ledna 1854 rozšířila i na cín, železo a další suroviny potřebné k výrobě zbraní. Coronini, velitel rakouských jednotek v Temešvářském Banátu, se měl navíc přesunout i s dalšími jednotkami do Zemunu na srbské hranici.²⁸⁰

Vídeň však nehodlala popřít celou svou dosavadní politiku a její principy. Ruská ujištění o vojenské pomoci se účastníkům mimořádné konference konané 31. ledna za předsednictví císaře nezdála věrohodná a v podpisu ruského protokolu spatřovali pouze negativa. Ani třetí bod protokolu nepřinášel dle Buola nic nového, protože tento závazek Rusko převzalo již smlouvou z Mnichova Hradiště roku 1833, kterou svým chováním nyní fakticky porušuje. Ministr financí Baumgartner podpis protokolu dokonce označil za „*podporu revolučních plánů*.“ Nehledě na to, že ještě před konferencí informovali Buola Prusové o odmítnutí protokolu v Berlíně. Konference se také usnesla na nutnosti zachovat si volné ruce pro

²⁷⁸ Unckel, c. d., s. 115an.; Schroeder, Crimean War, s. 140an.; Jasmund I, Nr. CLXXXIX, s. 267an.; Akten I/1, Nr. 308, Ministerkonferenz, 31.1. 1854, s. 551an. Tisk také v Protokolle III/3, AK 31.1. 1854/I, s. 423an.

²⁷⁹ Protokolle III/3, MK 13.11. 1853/I, s. 36an.

²⁸⁰ Schroeder, Crimean War, s. 138an.; Akten I/1, Nr. 300, Grünne an Coronini, 28.1. 1854; Nr. 302, Buol an AOK, 30.1. 1854; Nr. 307, Grünne an Coronini, 31.1. 1854, s. 541an. Tato rakouská opatření se neminula účinkem, jak informoval rakouský generální konzul z Bukurešti Laurin. Akten I/1, Nr. 341, Laurin an Buol, 21.2. 1854, s. 609an. Oprávněnost rakouských obav dokazuje i reakce Petrohradu na neúspěch Orlovovy mise v lednu 1854. Srov. Habsburgermonarchie VI/2, s. 448.

zvažované obsazení Srbska. Bylo tedy rozhodnuto. Jak sdělil císař ještě téhož dne Orlovovi, zachová Rakousko prozatím neutralitu, postaví na své hranici s Osmanskou říší pozorovací armádu a vyčká dalšího vývoje.²⁸¹

Úvahy o obsazení Srbska byly inspirovány rakouskou snahou o zachování statu quo. Jak vyplývá z Buolových instrukcí, mělo být Srbsko obsazeno nejen pokud by hrozilo svržení srbského knížete revolucí, ale také za účelem zabránění vzniku ruského protektorátu. Pro tyto případy bylo ve Vojvodině připraveno 25 000 mužů. Orlov přičítal svůj neúspěch rakouskému strachu z Francie, která stále hrozila podporou revolucionářů nejen v Itálii. Rakouský zájem o Srbsko a obavy z překročení Dunaje ruskou armádou však spíše dokládají Schroederovu tezi o nedůvěře v carskou politiku. Konference z 31. ledna jasně ukázala, že car sliboval jednoduše nemožné a že se Rakousko poučilo z více než půlročního vývoje Východní krize. Po neúspěchu Orlovovy mise prohlédl i car Mikuláš a leden 1854 je tedy možné považovat za definitivní konec Svaté aliance.²⁸²

Rusové také odpověděli na tureckou nótu, kterou jim 13. ledna předala Vídeňská konference. Místo přijetí tureckých návrhů poslali do Vídně vlastní podmínky zahrnující obnovení dřívějších smluv mezi carskou říší a Portou a podepsání protokolu obsahujícího záruky ohledně privilegií ortodoxní církve, jejího kléru a institucí, dále vyklizení Podunají až po uzavření smlouvy, obnovení správy v Moldavsku a Valašsku podle drinopolské smlouvy a úpravu pobytu politických uprchlíků. Jednání měla být přímá a vedená zplnomocněnci stran v Petrohradě či v ruském velitelském stanu, což bylo samozřejmě pro všechny zúčastněné strany nepřijatelné. Zároveň Rusko odmítlo revizi londýnského protokolu o Úžinách z roku 1841 s tím, že je stále v platnosti. Vídeňská konference odmítla takovouto ruskou odpověď předat do Konstantinopole a postoupila ji jednotlivým vládám k posouzení.²⁸³

Ještě před Orlovovým odjezdem se Buol pokusil zachránit situaci a vyzval prostřednictvím Orlova Petrohrad, aby znovu posoudil turecký návrh a s ohledem na deklarované podmínky Vídeňské konference navrhl nové podmínky příměří a preliminárního míru a předal je do Vídně. Rusko tak učinilo až začátkem března. Tento vlastně již druhý ruský návrh podmínek preliminárního míru však byl Vídeňskou konferencí opět odmítnut, neboť obsahoval

²⁸¹ Protokolle III/3, AK 31.1. 1854/I, s. 423an.

²⁸² Tamtéž; Schroeder, *Crimean War*, s. 141.; *Habsburgermonarchie VI/2*, s. 448.; Baumgart, *Aktenedition*, s. 227an.; *Akten I/1*, Nr. 311, Buol an Coronini, 2.2. 1854; Nr. 312, Franz Joseph an Coronini, 2.2. 1854; Nr. 354, Franz Joseph an Schaffgotsch/Coronini, s. 557an. Srov. Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 67an.

²⁸³ *Jasmund I*, Nr. CXCII-CXCIV, Protokol Vídeňské konference z 2.2. 1854, ruská nóta a doprovodný návrh protokolu pro jednání s Turky, s. 269an.

ustanovení, která byla v rozporu s protokoly konference ze 13. ledna a 2. února. Schroeder označuje ztroskotání tohoto návrhu za „*ránu z milosti*“ Buolovým mírovým snahám. Car nebyl ochoten k dalším ústupkům a britský ministr zahraničí Clarendon zase k vyslechnutí dalších návrhů.²⁸⁴ Jak napsal v lednu Clarendon do Vídně Westmorlandovi: „*Dost už bylo dětského hraní.*“²⁸⁵

Jaro 1854 potvrdilo neodvratnost směřování k válce. Již začátkem února přerušilo Rusko diplomatické vztahy s Velkou Británií a Francií, neboť dle jeho názoru nevysvětlily západní velmoci uspokojivě veplutí svých flotil do Černého moře.²⁸⁶ Začátkem března selhaly poslední mírové pokusy a Francouzi se snažili o podpis protokolu s Velkou Británií, Pruskem a Rakouskem, který by opět potvrdil integritu Osmanské říše a zavázal podepsané velmoci k podpoře vyklizení podunajských knížectví ze strany Ruska a k revizi konvence o Úžinách z roku 1841.²⁸⁷ Rakousko po úpravě textu tak, aby respektoval jeho volnost jednání, s podpisem souhlasilo, pokud ztroskotá poslední mírový návrh, který Buol poslal do Petrohradu po Orlovovi a pokud se k protokolu připojí i Prusko. Berlín ovšem na přelomu února a března procházel zahraničněpolitickou krizí vyvolanou počínáním příznivců liberálního kursu pruské politiky, velvyslance v Londýně svobodného pána von Bunsena a hraběte Pourtalèse, který byl do Londýna vyslán Fridrichem Vilémem IV. na zvláštní misi. Tato tzv. Bunsenova aféra, spočívající ve velmi neobratném předložení návrhů na alianci se západními velmocemi a válku s Ruskem pruskému králi, vedla začátkem března k odvolání Bunsena z Londýna a posílení pruských konzervativců a Manteuffelovy neutralitní politiky. Po tomto excesu se Fridrich Vilém IV. odmítl podílet na společném protokolu čtyř velmocí a naopak hledal cestu k separátnímu dorozumění s Rakouskem.²⁸⁸ Koncem února také poslali Clarendon a Drouyn Nesselrodemu požadavek na úplné vyklizení podunajských knížectví do konce, respektive do

²⁸⁴ Schroeder, *Crimean War*, s. 143an.; Schroeder, *Turning Point*, pozn. 5, s. 161.; Unckel, c. d., s. 120an.; Jasmund I, Nr. CCIV a CCV, ruský návrh preliminárního míru a protokol Vídeňské konference ze 6.3. 1854, s. 279an.

²⁸⁵ Schroeder, *Crimean War*, s. 130.

²⁸⁶ Srov. Jasmund I, Nr. LCXXXV, carův manifest z 9.2. 1854, s. 247an.

²⁸⁷ Francouzský text návrhu otištěn v Akten I/1, Nr. 348, s. 618an. Srov. také Nr. 351, Buol an Thun, 26.2. 1854, s. 622an.

²⁸⁸ Schroeder, *Crimean War*, s. 147. Srov. také Appendix B, tamtéž, s. 430an. Schroeder zde zasazuje Bunsenovu aféru do tehdejší britské politiky a uvádí, že impuls k Bunsenovu značně nerealistickému memorandu vzešel zřejmě od Palmerstona.; Hálek, J.: *Německý spolek a Krymská válka*. In: *Historický obzor IX.-X.* (2007), s. 212an.; Akten I/1, Nr. 359, Thun an Buol, 4.3. 1854, s. 636.; Huber, E. R.: *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*. Band III, Bismarck und das Reich. Stuttgart: Kohlhammer 1963, s. 233an.

poloviny dubna, s tím, že posel má nařizeno počkat v Petrohradě na odpověď šest dní a zamítnutí požadavku nebo mlčení bude bráno jako vyhlášení války. Car neodpověděl. Až 11. dubna vydal manifest, ve kterém označil požadavek Velké Británie a Francie a jeho formu za urážku a odmítl všechna obvinění na adresu ruské politiky posledních měsíců.²⁸⁹ Francie a Velká Británie uzavřely s Osmanskou říší 12. března smlouvu o vojenské pomoci a 27. respektive 28. března vyhlásily Rusku válku.²⁹⁰

III.2 Německo a rakouská výzva k vyklizení podunajských knížectví

Složitost situace dobře vystihl Metternich v březnu 1854: „*Dnes panuje naprostý zmatek a v tom spočívá hlavní nebezpečí současné politické situace. Je možné na tento stav myslet, přemýšlet o něm ale nelze. K přemýšlení náleží báze, ze které člověk vychází - tu ale nyní nemá; je tu právě jen zmatek.*“²⁹¹ Snaha rakouského ministra zahraničí tento zmatek ukončit a zažehnat potenciální i opravdová nebezpečí, která habsburské monarchii hrozila právě kvůli ne příliš předvídatelnému a kontrolovatelnému vývoji východního konfliktu, a události posledního měsíce vedly ve Vídni k další mimořádné konferenci o směřování zahraniční politiky. Konferencím konaným 22. a 25. března předcházelo opět Buolovo pojednání o posledním vývoji a návrh dalšího postupu adresovaný císaři. Buol v něm připomněl závěry učiněné na mimořádné konferenci 31. ledna a poukázal na poslední ruská vyjádření, která Rakousku znemožňují setrvat v přátelské neutralitě a nebezpečí přílišného rozšíření konfliktu přímým zapojením západních velmocí. Dle Buola bylo tedy třeba realizovat lednový plán B, a sice pokusit se o sblížení s Francií a Velkou Británií a vyčkat dalšího vývoje připraveni k případné vojenské intervenci v podunajských knížectvích či na Balkáně.

Buolův březnový „Vortrag“ zcela odhaluje, co bylo hnací silou jeho politiky v době Krymské války: „*Zachování principů, které jsme vyslovili společně s Pruskem a námořními velmocemi, pro nás zároveň představuje státní zájem nejvyššího stupně. Bez těžkého ohrožení*

²⁸⁹ Jasmund I, Nr. CXCIX a CCXVI, britské ultimátum a carova odpověď, s. 277an.; Schroeder, Crimean War, s. 152.

²⁹⁰ Srov. Jasmund I, CCVII a CCXV, smlouva mezi Portou, Anglií a Francií a vyhlášení války anglickou královnou, s. 283an.; Gombár, c. d., s. 158.; Akten I/1, Nr. 387, Bruck an Buol, 16.3. 1854, s. 678an.

²⁹¹ Baumgart, W.: *Österreich und Preussen im Krimkrieg 1853-1856*. In: *Vorträge und Studien zur preussisch-deutschen Geschichte. Neue Forschung zur brandenburg-preussischen Geschichte 2*. Hgg. von Oswald Hauser. Köln/Wien: Böhlau Verlag 1983, s. 45. (dále Österreich und Preussen)

vážnosti, mocenského postavení a morální váhy Rakouska by se vláda Vašeho Veličenstva nemohla v boji, který se tolik blíží, chovat lhostejně a přenechat obranu svých zájmů a principů událostem mimo své území a libosti ostatních sil.“ Případné neomezené pokračování ruské přítomnosti v Moldavsku a Valašsku dle Buola „ohrožuje kredit a blahobyt rakouské monarchie úplným obětováním, [nebo - M.F.] přinejmenším hlubokým otřesem, jak by to sama dokázala rychle rozhodnutá válka.“ Navíc „ještě žádná doba nenabízela domu habsburskému tak vhodnou příležitost vyřešit úspěšně Východní otázku, která stále jako Damoklův meč visí nad osudy Rakouska, může zůstat vyhrazeno turecké říši, zda bude trvat nadále nebo přišel moment jejího rozpadu; pokud by ale nebyl vystižen ten správný moment k jednání, byl by pro nás nenávratně ztracen.“²⁹² Nezbyvá než souhlasit s Baumgartem, že „hlavní hnací pružinou rakouské politiky za Krymské války byl holý strach.“²⁹³ Strach z nekontrolovaného vývoje ve Východní otázce a z možných separátních úmluv mezi ostatními velmocemi, které by mohly těžce ohrozit rakouské zájmy, strach z vypuknutí nových revolucí především na Balkáně a v Itálii, strach z přílišného posílení či oslabení Ruska a strach, že z revolučních let stále ještě oslabená habsburská monarchie neobstojí ve zkouškách následujících měsíců. Tento pocit se jistě netýkal jen Buola, ale i dalších špiček rakouské politiky, které si sice většinou uvědomovaly závažnost Buolových argumentů, nebyly ale ochotny nést odpovědnost za rozhodné kroky, které požadoval Buol, aniž by však navrhly jinou realistickou alternativu.²⁹⁴

Četnost, s jakou se v protokolech konferencí i v diplomatickém materiálu objevuje slovo půjčka, dává tušit, že na tom Rakousko nebylo po finanční stránce nejlépe, což mělo vliv i na zahraniční politiku monarchie. Způsob financování rozpočtového deficitu činil Rakousko závislým na kapitálovém trhu, což se mělo záhy projevit jako velice problematické. Komplikace přinesla v roce 1853 také neúroda na řadě míst monarchie a skokové zvýšení cen obilí na evropském trhu v následujícím roce. Současníci viděli jádro problémů rozpočtu v armádě. Jistý podíl na finanční situaci země měl i sám císař, byť si ne vždy uvědomoval finanční dopady svých vojenských rozkazů, které byly mimo veškerou předběžnou kontrolu úřadů zodpovědných za státní finance, a když byl na finanční problémy upozorněn, snažil se

²⁹² Akten I/1, Nr. 393, Buol an Franz Joseph, 21.3. 1854, s. 688an.

²⁹³ Baumgart, Österreich und Preussen, s. 50.

²⁹⁴ Tamtéž; Baumgart, Aktenedition, s. 227an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 73an.; Schroeder, Turning Point, s. 168.; Unckel, c. d., s. 75an; Akten I/2, s. 18an. Toto nezůstalo skryto ani současníkům. Výčet několika dalších důvodů k obavám přináší Leopold von Gerlach v dopise Bismarckovi, Baumgart, Österreich und Preussen, s. 51.

místo provedení reforem šetřit na jednotlivostech.²⁹⁵ Pokusy získat půjčku ve Francii či Londýně nebyly úspěšné a návrhy ministra financí Baumgartnera včetně uvalení jednorázové daně z hlavy narazily na ministerské konferenci na odpor, proto sáhla ministerská konference k tzv. národní půjčce, která se v této době osvědčila ve Francii. Hlavním organizátorem projektu se stal ministr vnitra Alexander Bach. Ačkoliv habsburské monarchii chyběly hospodářské a sociální předpoklady pro takový podnik, zaznamenal Bach v létě 1854 obrovský úspěch.²⁹⁶ Celkovou finanční situaci monarchie to však výrazně nezlepšilo a finanční i morální dopady tohoto „*dobrodružství*“ byly dvojaké.²⁹⁷ Na podzim 1854 sáhlo Rakousko k již dříve zvažované možnosti prodeje státního majetku. Výsledky jednání s francouzskou firmou Crédit Mobilier o prodeji části státní železnice a dolů sice nebyly zcela uspokojivé, ale jak podotkl Baumgartner: „*V současnosti existuje sotva jiný prostředek k obstarání peněz.*“²⁹⁸ Transakce byla nakonec provedena v lednu 1855 a krátce na to vystřídal Baumgartnera v úřadě ministra financí z Konstantinopole povoláný Bruck, který sledoval jinou linii finanční politiky než jeho předchůdce.²⁹⁹ Ani tato změna však nevedla ke konsolidaci státních financí, jejichž stav i nadále negativně ovlivňoval manévrovací možnosti monarchie v zahraniční politice.

Vojenské přípravy pro zásah na Balkáně a pozdější obsazení podunajských knížectví nároky kladené ze strany armády na státní rozpočet ještě zvýšily. Rozpočtový výhled na rok 1855 nebyl na ministerské konferenci projednáván vůbec.³⁰⁰ Buol však neviděl jinou možnost postupu, dle jeho názoru Rakousko neutrální zůstat nemohlo. Nehledě na to, že si západní velmoci mohly na základě účasti Rakouska v mírových jednáních a na základě jeho prohlášení činit morální nárok na zapojení rakouských sil do konfliktu, bylo jasné, že bez rakouského zásahu musí válka dříve či později skončit dohodou západních velmocí s Ruskem,

²⁹⁵ Brandt, H.-H.: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848-1860*. Band 1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1978, s. 683an.; Protokolle III/3, s. XIVan. Srov. také Protokolle III/3, MK 26.11. 1853, s. 45an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 86an.

²⁹⁶ Protokolle III/3, s. XXIAn.; Brandt, c. d., s. 673an. a především 689an. K provedení srov. také Protokolle III/3, MK 1.7. 1854/ II, 4.7. 1854/I a 8.7. 1854/II, s. 280an.

²⁹⁷ K výnosům i dopadům tohoto projektu viz Brandt, c. d., s. 697-699.

²⁹⁸ Protokolle III/3, s. XXIIIAn., MK 11. 10. 1854/IV, s. 336an.; Unckel, c. d., s. 174an.

²⁹⁹ Protokolle III/3, s. XXVAn. Srov. Akten I/2, Nr. 323, Baumgartner an Franz Joseph, 9.1. 1855, s. 680an.

³⁰⁰ Protokolle III/3, s. XVIII.; Srov. např. *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I, Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, Band 2. Bearb. von Zürrer W., München, Wien: Oldenbourg Verlag 1980, Nr. 11, Bamberg an Franz Joseph, 9.4. 1854, s. 90an., konkrétněji také Nr. 186, Baumgartner an Grünne, 12.9. 1854, s. 409an. (Dále Akten I/2)

neboť bez zapojení Rakouska či Pruska do války mohly západní velmoci útočit jen přes Černé moře či na Baltu, což se podle Metternicha rovnalo „*střelbě zpoza rohu*.“³⁰¹ Pokud by Rakousko zůstalo neutrální, viděl Buol situaci v černých barvách. V zásadě podle něj mohly nastat dvě možnosti - buď nastane situace, která Rakousko donutí vzdát se neutrality, jako v případě revoluční války, a potom nebude moci svobodně určit ani okamžik ani rozsah svého zapojení do konfliktu, anebo dojde k rozhodnutí konfliktu či k rozpadu Osmanské říše a ostatní zúčastněné velmoci se spolu dohodnou bez ohledu na rakouské zájmy a aniž by Rakousko mělo jakoukoliv možnost průběh či výsledky jednání ovlivnit. Nadto by mohlo protažení konfliktu ještě zničit rakouské obchodní vztahy. Nejhorší noční můrou rakouského ministra zahraničí - a dodejme nejen tohoto - byla však aliance Francie a Ruska, která by se posléze obrátila proti Rakousku. A tato možnost byla podle Buola nanejvýš pravděpodobná.³⁰²

Hlavním bodem Buolova návrhu císaři bylo donutit Rusko k odchodu z podunajských knížectví. Mnoho současníků i pozdějších autorů považuje březnový Buolův Vortrag za důkaz Buolovy agresivní proválečné politiky.³⁰³ Buol nezastíral, že jím navrhovaná cesta může vést k válce s Ruskem a skutečně je ve Vortragu i zmínka o rakouském protektorátu v podunajských knížectvích a Srbsku, nicméně při zohlednění výše zmíněných pasáží a souvislostí nezbyvá než souhlasit se Schroederem, že „*jeho argument je defenzivní*“,“³⁰⁴ a válka tedy rozhodně nebyla Buolovým cílem, spíše jen velmi pravděpodobným následkem jím navrhované aktivní zahraniční politiky. Zároveň je třeba odmítnout názor Riche, který na základě Buolova březnového Vortragu císaři hodnotí Buolovu politiku jako „*nerrealistickou, zmatenou, protichůdnou a nekonzistentní s předchozím vedením státních záležitostí*.“³⁰⁵ Podobně jako někteří starší autoři obviňuje Buola z politiky konfrontace s Ruskem a

³⁰¹ Baumgart, Österreich und Preussen, s. 46.; Akten I/1, Nr. 393, Buol an Franz Joseph, 21.3. 1854, s. 691an. Srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s.15an.

³⁰² Akten I/1, Nr. 393, Buol an Franz Joseph, 21.3. 1854, s. 691.

³⁰³ Srov. Schroeder, Turning Point, s. 161 an.; Baumgart, Österreich und Preussen, s. 47.

³⁰⁴ Schroeder, Turning Point, s. 164. Srov. Baumgart, Österreich und Preussen, s. 55. To potvrzují i zmínky z Buolových depeší. Např. když začátkem května psal Thunovi o další chystané mobilizaci a uváděl na pravou míru domněnky ruského vyslance v Berlíně, připojil na závěr dopisu přání: „*Kéž by nebe zařídilo, aby se tyto velké oběti již jako demonstrace neminuly účinkem*.“ Akten I/2, Nr. 38, Buol an Thun, 9.5. 1854, s. 139. Další příklady uvádí výše citovaný Baumgart.

³⁰⁵ Rich, c. d., s. 115.

vysvětluje to tím, že Buol „ztratil smysl pro rovnováhu a soudnost.“³⁰⁶ Že tomu tak nebylo, osvětluje dostatečně Baumgart. Rich navíc nebere v potaz finanční situaci monarchie.³⁰⁷

Rakousko samozřejmě nemělo jednat samo. Dle Buolova návrhu bylo pro rakouský zásah třeba zjistit, zda hodlají západní velmoci napadnout Rusko i na pevnině a sice v podunajských knížectvích, aby Rakousko neneslo případné břímě války na pevnině samo. Ve chvíli, kdy budou spojenecké jednotky připraveny k zásahu, měl být Rusku poslán další mírový návrh a teprve v případě jeho neúspěchu mělo být v zájmu Turecka vojensky zasáhnuto v Podunají. Rakouská vojenská akce měla být pro případ komplikací kryta Pruskem a Německým spolkem. Buol si nedělal iluze o společném postupu s Německým spolkem, to byla spíše záležitost císaře. V polovině března však pruský král přišel s nabídkou spojenectví s Rakouskem, které Buol hodlal pro svůj plán využít. Ještě před zásahem v Moldavsku a Valašsku měla být uzavřena dohoda se západními velmocemi, jejímž cílem mělo být osvobození osmanského území. Samozřejmostí bylo vyloučení možnosti územních zisků a separátních dohod s Ruskem a bližší určení vojenských závazků jednotlivých států. Součástí dohody však také měl být tlak na Portu ohledně zajištění postavení křesťanů na jejím území a podpora poválečného protektorátu Rakouska v Srbsku a podunajských knížectvích. K podpisu měla být dohoda nabídnuta i Prusku, avšak zmínka o tom, že mu má být zachována možnost připojit se i později, ukazuje, že s pruským zapojením Buol moc nepočítal. Účelem konvence se západními velmocemi bylo nejen vyjádřit rakouskou ochotu intervenovat a blíže ji vymezit, ale zároveň také minimalizovat rizika takového postupu pro Rakousko a regulovat postup západních velmocí pomocí závazků ze smlouvy, které se týkaly války s Ruskem obecně. Armády spojenců se měly zastavit na Prutu a nabídnout Rusku mírová jednání, teprve jejich odmítnutí by vedlo k další koordinaci postupu.³⁰⁸ Tento Buolem navrhovaný etapový postup, jehož součástí jsou mírové návrhy Rusku, snaha zavázat všechny účastníky konfliktu k nerevoluční válce a vyloučení teritoriálních změn i pokus o zapojení Pruska, opět podporuje názor, že válka skutečně nebyla Buolovým cílem.

Pruská nabídka z 11. března 1854 byla vedena obavami z izolace. Tajná defenzivní smlouva s Rakouskem z května 1851 šla ke svému konci a Berlín, který se odmítl podílet na únorovém protokolu čtyř velmocí a i jinak postupoval jen velice opatrně, se začal bát

³⁰⁶ Rich, c. d., s. 112.

³⁰⁷ Viz pozn. 304, srov. především Baumgart, *Österreich und Preussen*, s. 48-49. K finanční situaci srov. s. 73an., k Buolově politice viz níže.

³⁰⁸ Akten I/1, Nr. 393, Buol an Franz Joseph, 21.3. 1854, s. 688an.

rakouského příklonu k západním velmocem, zejména k Francii, který by mohl znemožnit pokračování jeho neutralitní politiky.³⁰⁹ Buol nebyl návrhem zcela nadšen, neboť pruskou iniciativu považoval za past, která má Rakousko odradit od zásahu v Podunají.³¹⁰ Při bližším pohledu na vývoj v Německu v posledních měsících se nemůžeme obezřetnosti rakouského ministra zahraničí divit. Vzájemná nedůvěra Pruska a Rakouska a protichůdné představy o budoucnosti Německa z let 1848–1852 samozřejmě s vyhocením Východní otázky neskončily. Vídeň se pokoušela i nadále o německou politiku ve Schwarzenbergově duchu, de iure parita ve vedení Německého spolku byla tedy i nadále vyloučena. V důsledku toho byl k neúspěchu odsouzen rakouský pokus o společný postup z podzimu 1853.³¹¹

Na rozdíl od Rakouska si navíc Prusko mohlo dovolit i v průběhu konfliktu zůstat navenek neutrální. Východní otázka se přímo nedotýkala jeho zájmů a ani přímo nesousedilo s krizovou oblastí, takže při vyloučení otevřené podpory Ruska neměly Francie a Velká Británie na jeho postavení takový zájem jako v případě Rakouska. Londýn byl navíc Prusku nakloněn více než Rakousku. Zatímco britští politici z různých důvodů mařili rakouské mírové snahy a mnoho z nich nebylo ochotno vidět v habsburské monarchii rovnocenného partnera,³¹² Prusko vzbuzovalo sympatie Londýna přinejmenším svou averzí ke katolické Francii a liberální obchodní politikou, kterou se snažilo prosazovat v německém Celním spolku. Prusku bylo dokonce tolerováno obchodování s Ruskem během války.³¹³

Rakouskou snahu o koordinaci s Berlínem navíc ztěžovala pruská indiskrece. Jedním z příkladů může být nota Vídeňské konference z 5. prosince, která byla včetně protokolu a identických instrukcí pro zástupce velmocí v Konstantinopoli přeposlána již tři dny před podpisem pruskému vyslanci v Petrohradě generálu Rochowovi, který ji obratem předal

³⁰⁹ Habsburgermonarchie VI/2, s. 25.; Baumgart, Österreich und Preussen, s. 53an.; Hálek, c. d., s. 213an.; Schroeder, Crimean War, s. 153.

³¹⁰ Akten I/1, Nr. 401, Buol an Hess, 25.3. 1854, s.718an.; Schroeder, Turning Point, s. 168.

³¹¹ Srov. Akten I/1, Nr. 222, Zirkular Buols an alle kais. Gesandtschaften bei den deutschen Bundesregierungen, 6.11. 1853; Nr. 244, Buol an Thun, 26.11. 1853, s. 406an. Srov. také Schroeder, Crimean War, s. 141an.; Hálek, c. d., s. 212. Nalézt společnou řeč na Spolkovém sněmu ve Frankfurtu bylo těžké i v březnu 1854. Akten I/1, Nr. 392, Prokesch an Buol, 20.3. 1854, s. 687an.

³¹² Schroeder hodnotí britskou politiku za Krymské války následovně: „reckless and irresponsible in general, brutal and treacherous toward Austria in particular.“ Schroeder, Bruck vs. Buol, pozn. 65, s. 207. Srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 26an.

³¹³ Schroeder, Crimean War, s. 137.; Habsburgermonarchie VI/1, s. 543an.; Davis, J. R.: *Great Britain, Russia and Germany during the Crimean War*. In: Deutsch-russische Beziehungen. Politische Wirtschaftliche und kulturelle Aspekte von der frühen Neuzeit bis zum 20. Jahrhundert. Beiträge der internationalen Konferenz in Prag vom 24.-25. November 2005. Praha 2007, s. 122an., 130.

ruskému kancléři Nesselrodemu.³¹⁴ Rakouské návrhy navíc Berlín někdy používal i ke snaze zdiskreditovat Vídeň na východě i na západě.³¹⁵ Neutěšené poměry na berlínském dvoře, pruský vyslanec ve Vídni dokonce žádal svého ministerského předsedu v březnu 1855, zda by šlo změnit praxi, neboť depeše „*leží v královském pokoji otevřeny jako noviny*,“ pokračovaly i nadále a Buol byl nucen pruskou ležérností v zacházení s citlivými informacemi a existencí „*tajné burzy zpráv*“ v Berlíně zohlednit ve svých plánech. Tak se mohl Berlín oprávněně cítit dotčen, když se o rakouském spojení se západními velmocemi z prosince 1854, stejně jako o rakouském ultimátu Rusku o rok později, dozvěděl na poslední chvíli.³¹⁶

Pruský alianční návrh, který předpokládal vzájemnou garanci hranic a dokonce pomoc Rakousku v případě ruského útoku na jeho území v důsledku rakouského obsazení podunajských knížectví,³¹⁷ sklídl na první mimořádné březnové konferenci větší ohlas než Buolem navrhované kroky v zahraniční politice. Pro císaře, Hesse, Grünneho, Kübecka i Bacha byla možnost rakouského zásahu v podunajských knížectvích bez pruské podpory takřka nemyslitelná a objevily se také pochyby, zda je skutečně nutné zasáhnout již nyní, nebo by bylo i s ohledem na vojenskou nepřipravenost, a jak se vyjádřil Baumgartner také finanční potíže monarchie, lepší počkat na příhodnější dobu. Buol byl však přesvědčen, že nazrál čas přinejmenším k dalším jednáním se západními velmocemi. Rakousko se s nimi shodlo na morálním odsouzení ruského chování a oba dvory v této době sondovaly, zda by je Vídeň byla ochotna podpořit v tažení na Dunaji. Buol v této souvislosti upozornil, že Velká Británie podporuje spíše zásah v Sevastopolu nebo na Kavkaze a může se stát, že dunajské tažení z jejich válečných plánů zcela vypadne. Pokud by navíc zůstalo Rakousko zcela neaktivní, bude na západě očerňováno tiskem a navíc se nedá odhadnout, zda Napoleon III. v takovém případě nenaplní své hrozby patrně podporou revoluce v Itálii či Polsku, aby upevnil své postavení v Paříži. Snad aby uklidnil další účastníky konference, podotkl Buol, že dle jeho názoru zásah v Podunají nemusí nutně vyústit ve válku s Ruskem a v krajním případě, kdyby Francie a Velká Británie překročily dohodnuté cíle, byl by možný i rakouský zásah po boku Ruska. Zatímco Hess považoval „*jednotu s Pruskem, která má na zbylé Německo určující vliv, za základ našeho systému*,“ varoval Buol, že Rakousko je pánem německé

³¹⁴ Akten I/1, Nr. 259, Buol an Thun, 20.12. 1853, s. 474an.

³¹⁵ Např. Schroeder, Crimean War, s. 142, zmiňuje takovýto Manteuffelův pokus z ledna 1854.

³¹⁶ Baumgart, Österreich und Preussen, s. 60an.

³¹⁷ Unckel, c. d., s. 125.

politiky a není v jeho zájmu ustanovit Prusko arbitrem svých rozhodnutí a rakouská řeč v Berlíně má být „stejně otevřená jako rozhodná.“³¹⁸

Na druhé březnové konferenci, kterou František Josef I. svolal o pár dní později, aby oznámil pověření Hesse misí do Berlína a došel shody na jeho instrukcích, se opět plně projevíly názorové rozdíly.³¹⁹ Shoda panovala snad pouze v tom, že by aliance měla trvat déle než po dobu války, pokud na to Prusko přistoupí. Klíčovou se stala Hessova prosba o vyjasnění, co má v Berlíně odpovědět, když se zeptají „*zda, kdy a na základě jakého právního titulu*“ Rakousko zasáhne v Podunají. Buol tedy opět vysvětlil, že by se rakouská akce zakládala na dříve daných zárukách, které car nyní porušuje, a na principech, na kterých se Rakousko již dříve dohodlo s Pruskem, Francií a Velkou Británií. Zdůraznil také, že Rakousko nemůže nadále zůstat pasivní a vyjádřil politování nad postojem dalších účastníků konference, neboť nyní nechtějí naplnit, co na lednové konferenci schválili. Dle Buola má jím navrhovaný postup „*svůj nejhlubší základ v tradičním poslání Rakouska vystupovat proti egoistické rozmáhající se orientální politice Ruska*“ a je přesvědčen, že jeho předchůdce kníže Schwarzenberg by volil stejný postup. Opět navíc zdůraznil, že dle jeho názoru nepovede po uzavření prusko-rakouské aliance rakouská okupace Moldavska a Valašska ke střetu s Ruskem. Dlužno poznamenat, že v tom dal další vývoj Buolovi za pravdu.

Císař však nesouhlasil a navrhl dát Berlínu ujištění, že Rakousko teď žádný zásah proti Rusku neplánuje a že k němu sáhne jen v nejzazším případě. S tím ovšem nesouhlasil Buol, patrně lépe obeznámený jaké poměry panují na pruském dvoře, zvláště co se důvěrných sdělení týče, navíc také namítl, že by tím Vídeň ochromila na všechny strany vytrvale prosazovanou volnost v rozhodování a jednání. Schroeder v této souvislosti upozorňuje, že ačkoliv se císař a Hess snažili být k Prusku přátelštější, bylo jimi navrhované řešení ve svých důsledcích méně upřímné, než Buolova tvrdá a otevřená politika.³²⁰ Ani Hess, ani císař František Josef I. nevěřili, že se car stáhne z Podunají dobrovolně, a Rakousko by tedy dříve či později zasáhlo, ačkoliv nyní vlastně navrhovali slíbit Prusku, že se tak nestane. Dle Hessových odhadů měla být rakouská armáda připravena k zásahu zhruba za tři měsíce.³²¹

³¹⁸ Akten I/1, Nr. 395, Ministerkonferenz, 22.3. 1854, s. 697an.; Protokolle III/3, AK 22.3. 1854/I, s. 427an.

³¹⁹ Akten I/1, Nr. 399, Ministerkonferenz, 25.3. 1854, s. 708an.; Protokolle III/3, AK 25.3. 1854/I, s. 434an.; Hálek, c. d., s. 214.

³²⁰ Schroeder, Turning Point, s. 173an.

³²¹ Srov. Akten I/1, Nr. 400, Hess an Franz Joseph, 25.3. 1854, s. 713an.

Průběh a výsledky mimořádných konferencí z ledna a března 1854 dostatečně ilustrují, proč vedlo Rakousko po celou dobu konfliktu onu pověstnou „Schaukelpolitik“, pro kterou byl Buol často kritizován. Na jedné straně byla hra na kočku a myš součástí Buolových plánů, jak donutit Rusko k ústupu a zároveň se vyhnout přímému vstupu do války. Na druhé straně neměl Buol plnou kontrolu zahraniční politiky. Po Schwarzenbergově smrti měl poslední slovo v zahraniční politice vždy císař, jehož bezvýhradnou podporu Buol neměl, a musel jej tedy stále přesvědčovat o jednotlivých krocích svých koncepcí, a zcela bez vlivu nebyli ani někteří další účastníci mimořádných konferencí. Nehledě na finanční potíže monarchie a nechuť ke konečnému rozchodu s Ruskem, která byla jednou z příčin odporu k otevřené alianci se západními velmocemi a zaznívala i v Bruckových konkurenčních návrzích na kurs zahraniční politiky, které měly na jaře a v létě 1854 jistý vliv na armádní velení.³²² Na rozdíl od některých rakouských představitelů měl car Mikuláš I. v této věci již několik týdnů jasno, jak dokládá tento jeho výrok: *„Nejhloupějším polským panovníkem byl Jan Sobieski, protože osvobodil Vídeň od Turků. Nejhloupější ze všech ruských panovníků jsem já, protože jsem Rakušanům pomohl v uherském povstání.“*³²³

Ještě větší iluze panovaly co se týče Pruska a jeho politiky. Buol měl však jasno: *„Základní myšlenkou pruské politiky je obehrát nás v Německu o naši pozici, uvolnit a nakonec přerhat kořeny německého postavení Rakouska, zmocnit se nejdříve převládajícího vlivu, poté výhradního vedení a nakonec úplného panství nad Německem.“* Ačkoliv Hessovy instrukce podléhaly císařově kontrole, tato pasáž v nich zůstala. Vyškrtnuty však byly poznámky o tom, že Prusko podobné spojení Rakousku dlouho odmítalo a že jej nabízí až ve chvíli, kdy již žádné nebezpečí nehrozí, stejně jako Buolův postřeh, že pokud se vágně formulovaná zmínka o vojenské pomoci Rakousku nevztahuje také na Moldavsko a Valašsko, jedná Prusko v naprosté shodě s Orlovovými lednovými návrhy. Hess měl především vyjasnit sporný bod vojenské pomoci Rakousku v případě napadení Ruskem v podunajských knížectvích, uzavřít o tomto bodě předběžnou dohodu a poté dojednat vojenskou stránku aliance.³²⁴

³²² Srov. Akten I/1, Nr. 400, Hess Franz Joseph, 25.3. 1854, s. 713an.; Schroeder, Bruck vs. Buol, s. 206an.; Schroeder, Turning Point, s. 172.; Unkel, c. d., s. 129.; Baumgart, Österreich und Preussen, s. 24an.

³²³ Habsburgermonarchie VI/2, s. 448.

³²⁴ Akten I/1, Nr. 401, Buol an Hess, 25.3. 1854, s. 718an. Částečný tisk ve znění před korekturou císaře Schroeder, Turning Point, s. 197an. Tisk vojenské konvence: Jasmund I, Nr. 223, s. 304. Vojenská konvence potvrdila protiruské zaměření aliance. Všechny vojenské síly se měly soustředit při východní hranici konkrétně Halič, Sedmihradsko a Morava a Východní Prusku, Poznaň a Vratislav. Srov. Akten I/2, Nr. 12, Hess an Franz Joseph., 9.4. 1854, s. 92an.

Uvážíme-li protichůdnost zájmů obou států, proběhla jednání o smlouvě rychle. Jednání se vedle Hesse účastnil také berlínský vyslanec rakouského císařství Friedrich hrabě Thun-Hohenstein, za pruskou stranu ministerský předseda Manteuffel a generálové Gröben a Gerlach.³²⁵ Prusko záhy odmítlo uzavřít spojení na dobu delší než trvání války a navrhlo předat identická ultimáta Rusku, aby získalo větší kontrolu nad rakouským postupem směřujícím k obsazení podunajských knížectví a tedy vzniku casu foederis. Právě dodatek ke smlouvě ohledně pruských záruk rakouského zásahu v Podunají činil největší problémy. Pruský král chtěl před jeho podpisem znát obsah společného ultimáta Rusku. Ultimátum původně navrhoval Manteuffel, nakonec však společnou diplomatickou akci v Petrohradě Berlín odmítl. Po menší slovní přestřelce byl však dodatek ke smlouvě podepsán. Prusko riskovalo svou vážnost v Německu a hlavně projednávání svého vojenského angažmá v rámci Vídeňské konference za účasti Velké Británie a Francie a ničím nebrzděný příklon Rakouska k západním velmocem, pro Rakousko zase byla velmi lákavá představa mít Pruskem garantovánu i držbu neněmeckých zemí, což přesahovalo pruské závazky v rámci Německého spolku a bylo důležitou oporou Buolova plánu, ačkoliv podle jeho záměru mělo spojení s Pruskem vlastně především uklidnit domácí oponenty jeho politiky.³²⁶ Význam podpisu dodatku ke smlouvě pro Rakousko ještě zvýšila pruská neochota zahájit mobilizaci již nyní, jak Rakousko požadovalo. Nepodepsání dodatku v takovém případě hrozilo krachem jednání. Prusko také muselo učinit ústupek ve formulaci textu, neboť Vídeň chápala zmínku o nebezpečí ze západu i východu jako zbytečnou provokaci prozatím velice klidné francouzské politiky vůči Německu a původní pruský návrh zákazu veškerých aliancí se třetími státy v průběhu trvání prusko-rakouské smlouvy Vídeň samozřejmě také akceptovat nemohla.³²⁷

Smlouva o ofenzivní a defenzivní alianci mezi Rakouskem a Pruskem byla podepsána 20. dubna 1854. Zahrnovala vzájemnou garanci všech, tedy i neněmeckých, zemí obou panovníků pro případ útoku zvenčí „*odkudkoliv přijde*“ a pro případ útoku vyprovokovaného akcí na ochranu zájmů Německa, pokud bude podniknuta ve shodě s druhou velmocí. Součástí smlouvy byla také odděleně dohodnutá vojenská konvence, s jejímž dojednáním neměl Hess vážnější potíže. Sporný článek zakazující vstup do dalších spojení byl na rakouský návrh přeformulován tak, že zakazoval další spojení, „*kteřá by nestála v nejúplnější shodě se*

³²⁵ Hálek, c. d., s. 214.

³²⁶ Akten I/2, Nr.7, Thun an Buol, 3.4. 1854; Nr. 16, Buol an Hess, 10.4. 1854; Nr. 18, Buol an Thun, 10.4. 1854; Nr. 21, Buol an Hess, 14.4. 1854; Nr. 25, Hess an Buol, 19.4. 1854, s. 80an.; Baumgart, Österreich und Preussen, s. 53an.; Unckel, c. d., s. 132.

³²⁷ Akten I/2, Nr. 16 a 17, Buol an Hess, 10.4. 1854; Nr. 18, Buol an Thun, 10.4. 1854, s. 105an.

základy současné smlouvy.“ V dodatku ke smlouvě pak signatáři vyjádřili předsvědčení, že nadále trvající obsazení podunajských knížectví je v rozporu „s *politickými, morálními i materiálními zájmy celého Německa,*“ a svou neochotu k aktivnímu vstupu do konfliktu na kterékoliv straně. Pro případ, že by odpověď na pruské návrhy Petrohradu z 8. dubna nebyla uspokojivá,³²⁸ dohodli se signatáři smlouvy na rakouské výzvě Petrohradu podporované Pruskem, aby jeho vojska dále neútočila na turecká území³²⁹ a aby je ujistil o urychleném stažení z podunajských knížectví. Pokud se tak nestane, bude na přijatá opatření nahlíženo v souladu se článkem II smlouvy a případný útok na garantovaná území bude považován za casus foderis. Signatáři se také zavázali ofenzivně vystoupit v případě anexe podunajských knížectví Ruskem nebo ruského postupu na Balkán.³³⁰

Vágní formulace jednotlivých ustanovení a odlišné cíle obou velmocí vedly již od počátku k nejasnostem ve výkladu smlouvy a dodatku a k rozdílným představám o významu a přínosu smlouvy. Dodatek ke smlouvě byl trnem v oku pruským konzervativcům, neboť za určitých podmínek zavazoval Prusko k vystoupení po rakouském boku proti Rusku. Pozdější vývoj a přijetí dalšího dodatku na podzim 1854 však jasně ukázal, že původní dodatek nebyl vůbec tak jasný, jak si Vídeň přála a Berlín se obával.³³¹ To se týkalo i dalších ustanovení smlouvy. Zatímco Prusko si představovalo, že smlouvou posílilo své neutralitní postavení a získalo páku, s jejíž pomocí bude brzdit rakouské akce proti Rusku a jeho příklon k západním dvorům, Rakousko vnímalo smlouvu jako pojistku své plánované intervenční politiky.³³² Ne všichni se ovšem nechávali zaslepit vlastními ambicemi. Otto von Bismarck, toho času pruský

³²⁸ Pruská očekávání se nenaplnila. Místo spolupráce zahrnul Petrohrad Manteuffela výčitkami kvůli pruské účasti na vídeňském protokolu. Akten I/2, s. 148, pozn. 1. Srov. Protokolle III/3, AK 8.5. 1854/I, s. 441.

³²⁹ Doslova: „*aby bylo ihned zastaveno veškeré další pronikání Jeho [carovy - M.F.] armády na tureckém území.*“ Domnívám se, že mělo jít pouze o podunajská knížectví a s nimi sousedící turecké provincie za Dunajem. Celý dodatkový článek je ve smlouvě chápán jako preciznější doplněk článku II hlavní smlouvy, kde se hovoří o výše zmíněné ochraně německých zájmů, a těch se válka v Černém moři nebo na kavkazské frontě dotýkala v této fázi konfliktu minimálně.

³³⁰ *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte.* Band 2 1850-1900. Hrsg.. E. R. Huber. Stuttgart: W. Kohlhammer 1986, Nr. 8, s. 12. (Dále Dokumente 2)

³³¹ Hálek, c. d., s. 214; Huber, c. d., s. 240.; srov. Dokumente 2, Nr. 10, s. 15. a Akten I/2, Nr. 36, Thun an Buol, 7.5. 1854, s. 132an. K pruské neochotě mobilizovat a k dodatkovému článku spojenecké smlouvy viz Akten I/2, Nr. 96, Buol an Thun, 5.7. 1854; Nr. 107, Buol an Thun, 12.7. 1854; Nr. 108, Grünne an Mayerhofer, 12.7. 1854; Nr. 112 Hess an Grünne, 15.7. 1854; Nr. 117, Buol an Franz Joseph, 20.7. 1854; Nr. 123, Franz Joseph an Friedrich Wilhelm, 23.7. 1854, s. 245an.

³³² Schroeder, Crimean War, s. 166an.; Unckel, c. d., s. 133.; Hálek, c. d., s. 214; Baumgart, Österreich und Preussen, s. 53an.; Srov. Akten I/2, Nr. 58, Prokesch an Buol, 30.5. 1854, s. 182an. Prokesch se zde zmiňuje o své rozmluvě s Bismarckem, který byl zhruba měsíc po ratifikaci spojenecké smlouvy toho názoru, že v případě války Rakouska s Ruskem, má Prusko mezi nimi prostředkovat. Jaký to spojenec!

vyslanec u německého Spolkového sněmu, si k rakousko-pruské alianci poznamenal následující: „20. duben zklamal očekávání německých států a zdiskreditoval u nich Prusko; vidí, že Rakousko je jeho pánem!“³³³

V reakci na vstup západních velmocí do války s Ruskem byl na Vídeňské konferenci 9. dubna přijat další protokol. Prusko a Rakousko v něm uznaly oprávněnost kroku Velké Británie a Francie, všichni opět deklarovali v dřívějších protokolech schválené principy a cíle a zavázali se neuzavírat bez předchozí porady žádně dohody s Ruskem.³³⁴ Jednání s Pruskem o alianci posloužila Buolovi jako argument pro oddálení jednání o rakouském vstupu do války. I přes tlak západních velmocí Buol stále trval na tom, že Rakousko samo určí okamžik svého zapojení do vojenských operací, a že mu bude předcházet další výzva Rusku ohledně vyklizení podunajských knížectví.³³⁵

Bylo však jasné, že se tato doba blíží. Rusové překročili Dunaj, řecké nepokoje³³⁶ trvaly i nadále a ve Vídni se opět objevilo znepokojení z možnosti propuknutí protitureckých vzpour poblíž hranic monarchie. Po další mobilizaci a rakouském zásahu již volal i polní maršál Hess.³³⁷ Znepokojen byl i císař³³⁸ a navrhoval obsazení Skadaru, aby se zabránilo spojení Řeků s Černohorci. Trval však na souhlasu Porty, pokud by měl mít rakouský zásah jen preventivní charakter. Akce se však nesetkala s nadšením ani u rakouského guvernéra v Dalmácii Mamuly, ani v Konstantinopoli.³³⁹ Řecko bylo pro Vídeň vůbec citlivou záležitostí. Zatímco Francouzi a Bruck volali po intervenci, Londýnu se nechtělo tento nepopulární krok učinit a tlačil proto k zásahu Vídeň. Buol nehodlal kvůli Řecku ztratit podporu Bavorska v Německu, nehledě na možnou ruskou reakci, omezil se proto na formální hlídkování, ostré varování rakouskému Lloydovi, aby nedovážel Řekům válečný materiál a radu králi Otovi držet

³³³ Hálek, c. d., s. 214.

³³⁴ Jasmund I, Nr. 219, s. 299an.

³³⁵ Srov. Akten I/2, Nr. 39, s. 139.

³³⁶ Akten I/2, Nr. 22, Leykam an Buol, 14.4. 1854, s. 113an. Srov. také dřívější zprávy z Atén. Schroeder, Crimean War, s. 173an.

³³⁷ Akten I/2, Nr. 29, Hess an Franz Joseph, 28.4. 1854, s. 122an. Srov. také císařův dopis Bachovi ohledně spolupráce s armádou při odvozech rekrutů, Jasmund I, Nr. 225, s. 305an.

³³⁸ Viz pozn. 337a 339.; Akten I/2, Nr. 42, Franz Joseph an Buol, 15.5. 1854, s. 147.

³³⁹ Akten I/2, Nr. 33, Franz Joseph an Mamula/Radetzky/Wimpffen, 4.5. 1854, s. 128an., tamtéž, pozn. 6.; Akten I/2, Nr. 35, Bruck an Buol, 4.5. 1854, s. 131an.; Jasmund I, Nr. CCXXXIII., s. 320an.

se zpět.³⁴⁰ Zároveň se s ruským „ne“ pruským návrhům přiblížila doba rakouského ultimáta na vyklizení podunajských knížectví.³⁴¹

Začátkem května si Rakousko a Prusko předaly ratifikační listiny ke své spojenecké smlouvě a dohodly se v souladu s článkem IV. smlouvy předložit ji Spolkovému sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem. Vzhledem k tomu, že spojenecká smlouva přesahovala vojenské závazky vyplývající ze spolkové ústavy a očekávaly se tedy problémy a vzhledem ke snahám zvláště středních států o samostatnou politiku, dohodly se Berlín a Vídeň na informativním předložení své smlouvy a posledního protokolu Vídeňské konference a požadavek souhlasného vyjádření sněmu eventuelně s příslibem spolupráce, místo přímého požadavku na přistoupení ke smlouvě.³⁴² To mělo své opodstatnění i z právního hlediska. Jak se vyjádřil bavorský ministerský předseda von der Pfordten, mohlo by být přistoupení dalších německých států k alianci Rakouska a Pruska skrze rozhodnutí Spolkového sněmu chápáno ostatními velmocemi, které byly signatáři Závěrečné akty Vídeňského kongresu, jako začlenění neněmeckých území Rakouska a Pruska do Spolku a překročení jeho defenzivního charakteru a tím i porušení Německé spolkové akty a ujednání Vídeňského kongresu.³⁴³

Státy tzv. středního Německa však měly také své partikulární zájmy. Bály se zatažení do války s Ruskem svou účastí na rakousko-pruské spojenecké smlouvě, problémem byl především její dodatek, a nechtěly se vzdát svých většinou dobrých vztahů s Ruskem, se kterým byly některé spojeny dynasticky. Nehledě na sny některých z nich o výraznějším zapojení do evropské politiky. Klíčovou událostí se stalo setkání zástupců středních států Německa v Bambergu ve dnech 25. a 26. května 1854. Britští diplomaté podezírali z organizace jejich společné politiky Württembersko, které nejdéle odolávalo přistoupení k rakousko-pruské smlouvě.³⁴⁴ Hlavními hráči však byly Bavorsko a Sasko.

Saský ministr zahraničí Beust se snažil o sledování neutralitního kursu, a tedy odvrácení Rakouska od války. Zvláště se mu nelíbil dodatek ke spojenecké smlouvě a snažil se hrát jak

³⁴⁰ Akten I/2, Nr. 31, Buol an Leykam, 3.5. 1854, s. 126an.; Schroeder, *Crimean War*, s. 173an.

³⁴¹ Protokolle III/3, AK 8.5. 1854/I, s. 441an.

³⁴² Akten I/2, Nr. 34, Thun an Buol, 4.5. 1854; Nr. 37, Buol an die kaiserl. Gesandtschaften in Deutschland, 9.5. 1854, s. 130an.

³⁴³ Akten I/2, Nr. 40, Apponyi an Buol, 14.5. 1854, s. 141an. Srov. preambuli a čl. 2 Německé spolkové akty, *Deutsche Bundesakte*, 8.6. 1815, <http://www.verfassungen.de/de/de06-66/bundesakte15-i.htm> (5.4. 2012); Srov. Huber, c. d., s. 241an.

³⁴⁴ Davis, c. d., s. 120.; Unckel, c. d., s. 136.; Hálek, c. d, s. 214an.; Baumgart, *Österreich und Preussen*, s. 65.

rakouského tak pruského přítele.³⁴⁵ Bavorský král Maxmilián II. psal začátkem května Františku Josefovi I., neboť se obával, že by spojenecká smlouva mohla nutit Bavorsko k zásahu proti Řecku, kde vládl jeho bratr Oto. Zároveň požadoval von der Pfordten od Vídně zajištění účasti Bavorska na mírových jednáních, buď přímo nebo alespoň za Německý spolek a vítal možné protifrancouzské zaměření paktu,³⁴⁶ což samozřejmě neodpovídalo realitě.³⁴⁷

Buol reagoval na bamberskou schůzku a na její posunutí až ke konci května podrážděně. Dle jeho názoru měly německé státy již dostatek prostoru a informací, aby si ujasnily svá stanoviska a jednání v Bambergu za neúčasti Rakouska a Pruska mohla vést leda ke vzbuzení nadějí v Petrohradě a pochybností v Paříži a Londýně.³⁴⁸ 24. května bylo rakousko-pruské prohlášení o spojení předloženo na Spolkovém sněmu.³⁴⁹ O několik dní později se v Bambergu dohodli zástupci Bavorska, Saska, Hannoverska, Württemberska, Bádenska, Kurhessenska, Hessenska-Darmstadt a Nasavska, že ke spojenecké rakousko-pruské smlouvě přistoupí, pokud bude doplněna o reciproční stažení ostatních velmocí v případě stažení Ruska a pokud se budou moci účastnit mírových jednání.³⁵⁰

Za to se na další mimořádné konferenci, konané ve Vídni dne 29. května, přimlouval i polní maršál Hess. Tato konference, jejímž jediným bodem bylo schválení Buolových návrhů na výzvu Rusku k vyklizení podunajských knížectví, navázala na předchozí ze začátku května, na které nebylo přijato žádné rozhodnutí. Podle Kübeckova zápisu Hess pouze

³⁴⁵ Rakouský vyslanec v Drážďanech ve své zprávě uvádí, že ohledně připravované konference v Bambergu mu Beuts sdělil, že „*střední státy budou jednat jen ve smyslu a k užítku Rakouska, zatímco hraběti Redernovi [pruskému vyslanci v Drážďanech, - M.F.] řekl, že konference skrze své rozhodnutí přiměje Rakousko k umírněnosti.*“ Akten I/2, Nr. 44, Kuefstein an Buol, 17.5. 1854, s. 149an.; Schroeder, Crimean War, s. 176.

³⁴⁶ Obava z Francie se u německých knížat a vlád v této době objevuje poměrně často. Podle údajů v Akten I/2, s. 144, pozn. 9, začal Napoleon na jaře 1854 soustřeďovat na severofrancouzském pobřeží jednotky pro zásah proti Rusku. Možné využití těchto sil proti Německu odmítala Vídeň připustit. Srov. např. Akten I/2, Nr. 46, Franz Joseph an Friedrich Wilhelm, 19.5. 1854, s. 155an. Sám von der Pfordten navíc později přiznal, že přesvědčení, že Francie odvede rakouskou pozornost zapletením do války s Ruskem a napadne poté Německo, se mu stává „*fixní ideou.*“ Akten I/2, Nr. 72, Aponnyi an Buol, 7.6. 1854, s. 204an.

³⁴⁷ Akten, I/2, Nr. 40, Aponnyi an Buol, 14.5. 1854; Nr. 47, Franz Joseph an Maximilian II., 19.5. 1854, s. 141an.; Hálek, c. d., s. 215.; Schroeder, Crimean War, s. 176an.

³⁴⁸ Akten I/2, Nr. 52, Buol an die kaiserl. Gesandtschaften in Deutschland, 22.5. 1854, s. 168an.

³⁴⁹ Jasmund I, Nr. 227, s. 307an.; Schroeder, Crimean War, s. 178.

³⁵⁰ Bamberská nóta ze 3.6. 1854, Jasmund I, Nr. 228, s. 309an.; Schroeder, Crimean War, s. 178.; Huber, c. d., s. 241.; Hálek, c. d., s. 215.

seznámil přítomné s průběhem vojenských příprav a jejich výhledem.³⁵¹ Hess, Kübeck ani Bach si nedokázali představit, že by se car stáhl z Moldavska a Valašska bez boje či alespoň nějakých ústupků. Císař však stál tentokrát zcela za svým ministrem zahraničí. Ve své řeči zdůraznil, že Rakousko, Prusko, Francie a Velká Británie se sice sjednotily ke společnému cíli, co se však prostředků týče uzavřely Francie s Anglií a Rakousko s Pruskem nezávisle na sobě spojenectví a pokračoval: „*Z toho pramenící akce obou politických mocenských uskupení, třebaže obrácených k těmž cíli, nemůže být proto oprávněně směřována.*“ Císař také vyjádřil souhlas s Buolovým pojetím, podle kterého bylo obsazení Moldavska a Valašska „*nepřátelský akt,*“ zatímco přítomnost spojeneckých flotil v Černém moři je z hlediska mezinárodního práva dovolená pomoc spojenci. Ačkoliv Hess namítal, že rakouské jednotky v Haliči budou připraveny teprve koncem července, Buol uzavřel, že i v případě odmítavé odpovědi Ruska není Rakousko nijak vázáno zakročit ihned a „*zůstane i potom ještě pánem volby výhodného momentu*“ pro svou akci. Jak text ultimáta Rusku a instrukce rakouskému vyslanci v Petrohradě Esterházy, tak návrh konvence s Tureckem ohledně rakouského obsazení Moldavska a Valašska, které stále nominálně zůstávalo pod sultánovou suverenitou, byly schváleny.³⁵²

Ultimátum bylo spolu s doprovodnými dopisy Esterházy odesláno 3. června. Bylo v něm vyzdvihnuto, že Rakousko pouze chrání své a německé zájmy a žádá o nerozšiřování operací za Dunajem a stanovení data vyklizení Moldavska a Valašska, jinak bude Rakousko nuceno bránit své zájmy. Zároveň byl car varován, že kladení podmínek, jejichž splnění Vídeň nemůže zajistit, rakouskou akci neodvrátí.³⁵³ O několik dní později odeslal příslušné instrukce do Petrohradu také Manteuffel.³⁵⁴

Vídeň nyní opět obrátila svou pozornost k Německu. 8. června se v Děčíně setkali panovníci Rakouska a Pruska. Výsledkem byla společná odpověď na Bamberskou nótu. Vídeň a Berlín připustily, že je i jejich cílem stažení všech válečných států nejen Ruska, zároveň ale nepřipojily k tomuto bodu žádné záruky či prohlášení, zůstal tedy pouhou

³⁵¹ Protokolle III/3, AK 8.5. 1854/I, s. 441an. Na této konferenci nebyl přijat žádný protokol, proto se autoři edice opírají o Kübeckův zápis o jednání této konference.

³⁵² Protokolle III/3, AK 29.5. 1854/I, s. 442an.; Akten I/2, Nr. 56, Ministerkonferenz, 29.5. 1854, s. 178an.

³⁵³ Jasmund I, Nr. 231, s. 317an. Srov. Akten I/2, Nr. 64-66, s. 192an.; Rich, c. d., s. 120an.; Schroeder, Crimean War, s. 178an.; Unckel, c. d., s. 135. Jak přesně vystihují editoři Akten I/2, měl být text ultimáta „*pevný obsahem a smířlivý formou.*“ Akten I/2, Nr. 62, Buol an Thun, 1.6. 1854, s. 189an. Již v dopisech Esterházy byl zmíněn úmysl uzavřít konvenci s Tureckem o obsazení podunajských knížectví, bude-li to nutné.

³⁵⁴ Jasmund I, Nr. 232, s. 319an.

deklarací. Podobně zní i odkaz na zachování řeckého království. Je vidět, že se Prusko a Rakousko snažily vyjít středním státním vstříc, aniž by došlo ke změnám ve spojenecké smlouvě a aniž by se k čemukoliv přímo zavázaly.³⁵⁵ Rozčarování, které ve Vídni bangerská schůzka a hlavně její závěry způsobily, je naopak dobře vidět v Buolově oběžníku německým vyslancům v souvislosti se společnou odpovědí na bangerskou nótu. Buol příkře odmítl požadavek bavorského ministerského předsedy na mnohem větší zapojení Spolkového sněmu do jednání mezi velmocemi a postěžoval si na nespolehlivost vídeňských zástupců Bavorska, Saska a Württemberska, které ztěžuje spolupráci s těmito státy.³⁵⁶

Nakonec byla rakousko-pruská snaha o zapojení Německa do smlouvy korunována úspěchem. Rusko ve své odpovědi na rakousko-pruské ultimátum vyjádřilo ochotu ke stažení svých vojsk z podunajských knížectví. To rozptýlilo pochyby a obavy většiny německých států. S výjimkou Meklenburska přistoupily 24. července 1854 spolkovým rozhodnutím ke spojenecké smlouvě obou německých velmocí včetně jejího dodatkového článku.³⁵⁷ Jak psal Prokesch von Osten z Frankfurtu: „*Nyní je věc rozhodnuta a špinavé prádlo vypráno za zavřenými dveřmi. Navenek se neukazuje nic jiného než svornost.*“³⁵⁸ Ta ovšem ani navenek dlouho nevydržela.

III.3 Přes Podunají na západ

Na jaře 1854 se opět projeví rozpory mezi Bruckem a Buolem. Bruck si přál ozbrojenou neutralitu Rakouska spolu s Pruskem a zbytkem Německa, která by působila stejně rozhodně proti Rusku i proti Velké Británii a v rozhodujícím momentu by zasáhla a diktovala mírové podmínky na obě strany.³⁵⁹ V Konstantinopoli již delší čas pozoroval neshody mezi britským a francouzským velvyslancem a žádal o povolení spojit se s francouzským kolegou na

³⁵⁵ Jasmund I, Nr. 229, s. 315an.; Akten I/2, Nr. 75, Buol an die kaiserl. Gesandtschaften in Deutschland, 13.6. 1854, s. 210. Schroeder, Crimean War, s. 190.

³⁵⁶ Akten I/2, Nr. 81, Buol an die kaiserl. Gesandtschaften in Deutschland, 17.6. 1854, s. 222an.

³⁵⁷ Dokumente 2, Nr. 9, s. 14an.; Jasmund I, Nr. 230, s. 317.; *Aktenstücke zur orientalischen Frage, nebst chronologischer Uebersicht*. Zweiter Band. Zusammengestellt von J. von Jasmund. Berlin: Schneider 1855-1859, Nr. CCCLIV., Verhandlung der Bundesversammlung vom 24. Juli 1854, s. 229an. (dále Jasmund II); Hálek, c.d., s. 215.; Huber, c.d., s. 241an.

³⁵⁸ Akten I/2, Nr. 124, Prokesch an Buol, 24.7. 1854, s. 301an.

³⁵⁹ Schroeder, Bruck vs. Buol, s. 205an.

odstranění Reşita Paşi a oslabení Stratfordova vlivu u Porty. Zklamán byl také výsledkem jednání s Pruskem a neváhal ve svých depeších stále opakovat svůj nesouhlas.³⁶⁰ Ačkoliv Buolova koncepce zahraniční politiky byla zcela odlišná,³⁶¹ Brucka v Konstantinopoli trpěl. Co k tomu Buola vedlo, není zcela jasné. Schroeder uvádí, že k jednoznačnému zodpovězení této otázky chybí dokumenty, domnívá se však, že Buol „*preferoval tolerovat Brucka v Konstantinopoli raději než riskovat konfrontaci ve Vídni, kde měl Bruck silný vliv a přátele.*“³⁶² Prozatím tedy Buol trpělivě vysvětloval a odmítal Bruckovy výtky, že nemá dostatek informací.³⁶³

Jak psal Buol Hübnerovi začátkem dubna, v následujících měsících půjde o to, „*zda může Rakousko ve vytlačování Rusů z podunajských knížectví uspět rychleji, než bude Západ schopn jej zatáhnout do války.*“³⁶⁴ V souvislosti se svým vstupem do války s Ruskem se obě západní velmoci snažily více či méně upřímně nalákat Rakousko do svého tábora. Jak ukázala únorová a březnová jednání s Francií o Itálii, tedy jedné z citlivých a klíčových otázek pro rakouskou zahraniční politiku této doby, nehodlal Buol v žádném případě ustoupit ze své zásady, že Vídeň sama určí, kdy a jak vstoupí do právě naplno propuknuvšího válečného konfliktu. To nemohl změnit ani již zmiňovaný dubnový protokol Vídeňské konference.³⁶⁵ Západní velmoci byly rovněž zklamány rakouskou výzvou Rusku k vyklizení podunajských knížectví, neboť ani její odmítnutí Ruskem neslibovalo okamžitou ozbrojenou odpověď Rakouska.³⁶⁶

³⁶⁰ Akten I/2, s. 170, pozn. 1 a 3.; Srov. např. Akten I/1, Nr. 387, Bruck an Buol, 16.3. 1854, s. 678an.; Akten I/2, Nr. 35, Bruck an Buol, 4.5. 1854, s. 131an.

³⁶¹ Srov. podkapitolu III.2, především Buolovy návrhy císaři a následné mimořádné konference z ledna a března 1854 a také Akten I/2, Nr. 206, Buol an Franz Joseph, 26.9. 1854, s. 459an.

³⁶² Schroeder, Bruck vs. Buol, s. 208.

³⁶³ Akten I/1, Nr. 388, Bruck an Buol, 16.3. 1854, s. 681.; Akten I/2, Nr. 53, Buol an Bruck, 22.5. 1854, s. 170an.

³⁶⁴ Schroeder, Crimean War, s. 168.

³⁶⁵ Schroeder, Crimean War, s. 148an.; Unckel, c. d., s. 133an.; Schroeder, Danubian Principalities, s. 224. Schroeder shrnuje Buolovy podmínky vstupu do války do následujících tří bodů: „1) Rusko odmítne evakuaci Moldavska a Valašska; 2) spojenci se zúčastní operace na Dunaji; 3) po vytlačení Ruska z podunajských knížectví budou spojenci ochotni vyjednávat o míru za konečných a umírněných podmínek (4 body).“ Schroeder, Danubian Principalities, pozn. 22, s. 224.

³⁶⁶ Jasmund I, Nr. CCXXXI., Depesche des Grafen Buol an den Grafen Esterhazy in St. Petersburg, 3.6. 1854, s. 317an.; viz pozn. 353.

Potěšen byl naopak Reşit Paşa. I přesto, že byl v té době na dovolené, byla 14. června bez větších problémů uzavřena rakousko-turecká konvence o obsazení podunajských knížectví Rakouskem.³⁶⁷ Konvence je relativně stručná a neobsahuje žádné přesně formulované podmínky vstupu rakouských vojsk do podunajských knížectví. V souladu s aktuální rakouskou politikou císař v preambuli deklaroval, že vyklizení Moldavska a Valašska je nutné k zachování integrity Osmanské říše a zavázal se použít všechny prostředky - předně diplomatické, bude-li to nezbytné i vojenské - k dosažení cíle konvence, tedy vytlačení nepřátelských jednotek z podunajských knížectví (Art. 1). Rakouské jednotky měly po celou dobu podléhat pouze rakouskému velení (Art. 2). Správa provincií měla být obnovena a zachována a úřady měly rakouské armádě na požádání poskytovat pomoc v oblasti zásobování a komunikace (Art. 3 a 6). Rakousko se také zavázalo neuzavírat s Ruskem žádné dohody, které by se přičily integritě Osmanské říše či sultánově suverenitě, držet své jednotky na uzdě a vyklidit obsazená území po uzavření mírové smlouvy mezi sultánem a carem (Art. 4,5,6).³⁶⁸ Zároveň se dále jednalo o případné rakouské pomoci na západním Balkáně, jak navrhoval Turecku v polovině května František Josef I.³⁶⁹

S koncem jara se také začalo více diskutovat o válečných cílech bojujících stran a zejména o podmínkách pro mírová jednání sine quibus non. Francouzi požadovali především shodu na osudu podunajských knížectví, o plavbě po Dunaji a na Černém moři, což se později stalo základem tzv. Čtyř bodů. Především otázce podunajských knížectví ve vztahu k rakouské politice za Krymské války se dostalo již mezi současníky značné pozornosti.³⁷⁰ Ačkoliv se ve Vídni objevovaly názory ve prospěch expanzivní politiky na Balkáně nebo právě v podunajských knížectvích, nikdy v průběhu války se tato nestala oficiální politikou habsburské monarchie. Buol byl příliš prozíravý a opatrný, než aby se tak mohlo stát. Tyto úvahy se objevily u Hesse a Grünneho a některých dalších vlivných mužů rakouské politiky v souvislosti s bosenskou krizí na jaře 1853 a také později v souvislosti s okupací podunajských knížectví. V Buolově „Vortragu“ císaři z 21. března 1854 se sice také mluví o rakouském

³⁶⁷ Akten I/2, Nr. 70, Bruck an Buol, 5.6. 1854; Nr. 74, Bruck an Buol, 12.6. 1854, s. 201an.

³⁶⁸ Jasmund I, Nr. CCXXXVI., Vertrag zwischen Österreich und der Pforte über Besetzung der Donaufürstentümer, vom 14. Juni 1854, s. 323an. Francouzský text Jasmund, s. 463an.

³⁶⁹ Viz dříve. Srov. Jasmund I, Nr. CCXXXIII.-CCXXXV., Note Reschid Paschas an Baron Bruck, 24.5. 1854; Instruction der türkischen Regierung für die Gouverneure der westlichen Provinzen; Schreiben des Divans an den Gouverneur in Bosnien, s. 320an.; Akten I/2, Nr. 93, Buol an Bruck, 3.7. 1854, s. 240an.

³⁷⁰ Že se nejednalo pouze o rakouské poddané, dokládá Schroederova úsměvná historka o Beustově záznamu, údajného Buolova výroku, že „*Rakousko má podunajská knížectví v kapse.*“ Schroeder, Danubian Principalities, s. 217, pozn. 3.

protektorátu nad Srbskem, Moldavskem a Valašskem, a sice v tom smyslu, že by se v rámci spojenecké smlouvy s Rakouskem západní velmoci zavázaly podporovat u Porty přenesení protektorátu nad těmito územími z Ruska na Rakousko. Je však třeba zdůraznit, že zatímco Hess mluví v květnu 1853 ve svých návrzích otevřeně o „*plánech prince Evžena [Savojského - M.F.]*“, z kontextu celého Buolova návrhu císaři z března 1854 jasně vyplývá, že se mělo jednat nanejvýš o protektorát, který Schroeder označuje jako „*reálný*“ či „*mezinárodní*“, tedy jakýsi patronát nad daným územím, který nenarušuje práva suveréna, ale snaží se v jejich mezích působit ve prospěch daného území či komunity, a nikoliv o protektorát koloniálního typu, který by vedl k postupné absorpci daného území. Sám Buol však používal spíše výrazů jako „*významný hlas*“ Rakouska nebo „*přirozený vliv*“ a příkře odmítal návrhy na anexi, ať již přicházely zvenčí nebo zevnitř.³⁷¹

^K této interpretaci se přiklání i sám Schroeder a odmítá starší tezi o agresivní a dobovačné rakouské politice.³⁷² Se Schroederem souhlasí také Baumgart a vytýká Unckelovi, že přeceňuje rakouskou snahu o rozšíření své sféry vlivu na jihovýchod.³⁷³ Dle mého názoru hrály ekonomické a řekněme ideologické zájmy monarchie na Balkáně v rakouské zahraniční politice za Krymské války určitou roli.³⁷⁴ Je však třeba mít na paměti, že jejich role byla pouze okrajová ve srovnání s hlavními cíli rakouské politiky, kterými byly, jak bylo již dříve řečeno, zachování monarchie, k němuž lze přiřadit i prevenci revolučních hnutí v jejím příhraničí, a zabránění celoevropské válce. Okupace Moldavska a Valašska byla pro Buola jednoznačně pouze nástrojem ke stabilizaci situace ve Východní otázce a tím v celé Evropě.

³⁷¹ Jak bylo již výše zmíněno, chtěl Buol zavázat signatáře spojenecké smlouvy, aby nevedli dobovačnou válku a zachovali integritu Osmanské říše a tím i sultánova suverénní práva. Akten I/1, Nr. 393, Buol an Franz Joseph, 21.3. 1854, s. 692. Již ve svém lednovém návrhu zahraniční politiky Rakouska Buol zmiňuje, že rakouská okupace ochrání evropské provincie Osmanské říše a její hlavní město před válkou a nezmiňuje v této souvislosti žádné rakouské expanzivní cíle. Akten I/1, Nr. 279, Buol an Franz Joseph, 16.1. 1854, s. 507an.; Unckel, c. d., s. 86.; Baumgart, Aktenedition, s. 232an.; Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 65.; Schroeder, *Danubian Principalities*, s. 218an., srov. zejména pozn. 4, s. 223an., 228an. Sám Schroeder upozorňuje, že hranice mezi těmito dvěma druhy protektorátu je jen velmi úzká a záleží především na úmyslech držitele takového protektorátu. Jako ilustraci tohoto faktu lze uvést Bruckovy návrhy ohledně zlepšení splavnosti ústí Dunaje. Bruck se ve svém posudku zmiňuje také o Srbsku, Bosně, Hercegovině a Černé Hoře a navrhuje vytvoření celní unie mezi těmito státy a rakouskou Dalmácií a podpis sanitární dohody. V závěru uvádí: „*Rakousko by tyto země sice formálně nevlastnilo, ale fakticky by se stalo vlastníkem.*“ Akten I/2, Nr. 45, Bruck an Buol, 18.5. 1854, s. 151an.

³⁷² Schroeder, *Danubian Principalities*, s. 216an.

³⁷³ Baumgart, Aktenedition, s. 217an. Srov. také Hálek, c. d., s. 215 a Huber, c. d., s. 243, se kterými v tomto bodě nemohu souhlasit.

³⁷⁴ Srov. pozn. 157 a s. 75an. Samozřejmě nelze také podceňovat rakouskou snahu o prevenci revolučních aktivit v oblasti. Srov. Schroeder, *Danubian principalities*, s. 226 a také dále v této kapitole.

Proto také trval na legálním základě rakouského zásahu, na kooperaci se spojenci a evropském charakteru protektorátu, o kterém měla definitivně rozhodnout až mírová konference.³⁷⁵

Návrhy na rakouskou expanzi do Podunají se objevily již v létě 1853 u západních velmocí. Francie spatřovala v podunajských knížectvích dějiště rozhodujícího rozkolu mezi Vídní a Petrohradem, který by konečně mohl přinést ofenzivní alianci s Rakouskem a definitivní konec vzájemné podpory tří východních dvorů. Trvalejší rakouská přítomnost v tomto prostoru navíc slibovala odříznutí Rusů od Balkánu, a tedy oslabení jejich vlivu v jihovýchodní Evropě. I přes jasnou snahu zatáhnout Vídeň do války s Ruskem byla okupace Podunají Rakouskem pro některé západní politiky více než pouhým lákadlem pro Vídeň. Drouyn de Lhuys nebyl jediný, kdo viděl další výhody rakouské přítomnosti v tomto prostoru. I ve Velké Británii se našly podobné hlasy, jmenujme například ministerského předsedu Aberdeena, bohužel ale nebyly schopny prolomit pro Krymskou válku typický protirakouský kurs britské zahraniční politiky udržovaný Clarendonem, Palmerstonem, Russelem a Stratfordem de Redcliffe. V této skupině převažoval názor, že trvalá rakouská přítomnost v Moldavsku a Valašsku je přípustná, pouze pokud se tím docílí posunutí celé monarchie na východ v důsledku opuštění italských provincií. Tato myšlenka nebyla později cizí ani francouzskému císaři.³⁷⁶ Pro Vídeň však byla samozřejmě nepřijatelná. Buol odpovídal na podobné návrhy požadavkem spojeného evropského protektorátu v podunajských knížectvích, jehož vykonavatelem by bylo Rakousko. V tomto duchu byl také později upraven návrh francouzského ministra zahraničí Drouyna de Lhuys z počátku července 1854. Paříž v něm navrhovala za základ jednání následujících pět bodů: „1) svoboda ústí Dunaje; 2) podřízení podunajských knížectví protektorátu jiné moci, a sice Rakouska; 3) ukončení náboženského protektorátu Ruska v Osmanské říši; 4) otevření Černého moře; 5) zřízení válečného přístavu a stanice lodní dopravy pro námořní velmoci na pobřeží Černého moře.“³⁷⁷ Buol trval na změně u druhého bodu a vyjádřil pochybnost, zda lze pátého bodu dosáhnout, aniž by to bylo

³⁷⁵ Srov. Schroeder, *Danubian Principalities*, s. 222an.; Baumgart, *Aktenedition*, s. 230an.; *Akten I/2*, Nr. 157, Buol an Coronini, 15.8. 1854, s. 356an.

³⁷⁶ Schroeder, *Danubian Principilaties*, s. 219an.; Unckel, c. d., s. 143.; V Londýně se v březnu 1854 objevil návrh na překreslení mapy Evropy, jehož součástí měl být i výše zmíněný posun Rakouska na východ. Ačkoliv byla nereálnost toho plánu podporovaného Palmerstonem vnímána i současníky, stály tyto představy v pozadí britské zahraniční politiky po téměř po celý zbytek války. Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 31an. Srov. také průběh květnového jednání britského kabinetu, Schroeder, *Crimean War*, s. 170an.

³⁷⁷ Unckel, c. d., s. 160.

spojeno s odstoupením území, což bylo zase v rozporu s protokoly Vídeňské konference. Britové navíc zřejmě neměli v úmyslu zřizovat na černomořském pobřeží vlastní přístav.³⁷⁸

Zhruba koncem července našly Rakousko a Francie na Čtyřech bodech shodu. Celá jednání však měla ještě jeden rozměr, a sice neshody mezi Londýnem a Paříží ohledně místa spojenecké operace proti Rusku. Zatímco Francie slibovala Vídní operaci na Dunaji, Britové preferovali zásah na Krymu, při kterém by mohli využít i svou převahu na moři. Zničení Sevastopolu také více odpovídalo představám britské veřejnosti i francouzského císaře o prestižním vítězství. Prozatím se spojenecké síly podle Brucka o síle 120 000 mužů přesunovaly k Varně.³⁷⁹

První neoficiální zprávy, že se Rusové chystají stáhnout, se objevily již koncem května 1854. Nebylo však jasné, zda vyklidí obě podunajská knížectví či jen nějakou jejich část.³⁸⁰ Dobrovolné vyklizení Moldavska a Valašska dříve než k tomu bude Rusko donuceno, požadoval například maršál Paskevič, velitel ruské armády na Dunaji. V ruských vojenských kruzích o tom však nepanovala shoda a car se nechtěl vzdát tak lehce. Naopak nařídil ještě na jaře překročit Dunaj a oblehnout Silistrii.³⁸¹ Nicméně rakouská politika slavila úspěch a koncem června bylo oficiálně potvrzeno ukončení tohoto obléhání.³⁸² Turecké jednotky se z jihu dostaly do Malého Valašska již na přelomu dubna a května. V polovině května obsadily Craiovu a začátkem července překročili Dunaj u Giurgiu.³⁸³ 5. července dostaly rozkaz k vpochodování do Malého Valašska i rakouské jednotky. V té době mělo rakouské vojenské velení již zprávy, že Rusové opustili Bukurešť, a nepředpokládaly se tedy žádné střety.³⁸⁴

Začátkem července přišla do Vídně odpověď na rakouskou žádost o stanovení pevného data vyklizení podunajských knížectví a o nerozšiřování operací na druhé straně Dunaje z

³⁷⁸ Tamtéž. Srov. Akten I/2, Nr. 92, Buol an Hübner, 2.7. 1854, s. 238an. Plánována byla kooperace s rakouskými jednotkami proti Rusům v oblasti Podunají, k níž v důsledku odlišného vývoje událostí, než jaký se předpokládal, nedošlo. Zvláště francouzská armáda trpěla nemocemi a nepřízní osudu. Akten I/2, Nr. 158, Kalik an Hess, 15.8. 1854, s. 358an.

³⁷⁹ Schroeder, Crimean War, s. 183an.; Akten I/2, Nr. 90, Bruck an Buol, 29.6. 1854, s. 234an.

³⁸⁰ Akten I/2, Nr. 51, Laurin an Buol, 21.5. 1854, s. 166an. Zda se Rusové stáhnou zcela, nebylo jasné ani později, ještě v polovině července počítal Hess s variantou, že Moldavska se dobrovolně nevzdají. Akten I/2, Nr. 112, Hess an Grünne, 15.7. 1854, s. 270an

³⁸¹ Schroeder, Crimean War, s. 152, 168, 175. Srov. Akten I/2, Nr. 98, s. 249.

³⁸² Akten I/2, Nr. 90, Bruck an Buol, 29.6. 1854, s. 234an.

³⁸³ Akten I/2, Nr. 110, Bruck an Buol, 13.7. 1854, s. 226an, pozn. 6.

³⁸⁴ Akten I/2, Nr. 101, Franz Joseph an Hess, 8.7. 1854, s. 253an., pozn. 5.

počátku června.³⁸⁵ Ačkoliv v jejím textu Vídeň varovala Rusko, aby nevážalo stažení z podunajských knížectví na žádné podmínky, které sama nemůže splnit,³⁸⁶ přesně to Petrohrad udělal. Nesselrode ve své ostře formulované depeši novému ruskému velvyslanci ve Vídni knížeti Gorčakovovi dovozuje, že pokud si Rakousko opravdu myslí, že okupace podunajských knížectví vedla k válce, mělo by jejich opuštění Rusy vést k ukončení nepřátelství a táže se: „*Je vídeňský kabinet schopen nám tuto jistotu zaručit?*“ Zároveň odmítá rakouské a německé obchodní zájmy jako důvod pro stažení, neboť je uplatňován jednostranně pouze proti Rusku a nikoliv vůči západním velmocem, jejichž akce poškozují celoevropský obchod v Černém a Baltském moři. Svůj požadavek garancí při vyklizení Moldavska a Valašska opírá Nesselrode o protokol Vídeňské konference z 9. dubna 1854. Dle Nesselrodeho názoru opravňuje totiž protokol Rakousko k tomu, aby samo zvolilo prostředky k donucení Ruska k vyklizení podunajských knížectví, které by bylo slučitelné s ruskou „*ctí a bezpečností*.“ Západní velmoci, jako signatáři protokolu, by v tom Rakousku dle jeho názoru neměly bránit, což implikuje myšlenku, že by měly Rusku podle protokolu poskytnout potřebné záruky.³⁸⁷ Následujícího dne byla odeslána o poznání mírnější depeše Prusku. Nesselrode vyjádřil naději, že když Berlín souhlasí s Ruskem, že je třeba ukončit nepřátelství z obou stran, pokusí se působit ve Vídni, aby změnila názor a vyšla Rusku v souladu s jeho interpretací dubnového protokolu Vídeňské konference vstříc.³⁸⁸

Buol tuto odpověď samozřejmě zhodnotil jako neuspokojivou, nicméně slíbil předložit žádost o garance v Paříži a Londýně, což v druhé polovině července také učinil. Aniž by se snažil o nátlak, předložil oběma velmocem věcné argumenty a zdůraznil, že cíl jejich společného snažení je nyní na dosah.³⁸⁹ Jak se dalo očekávat odpověděly oba dvory

³⁸⁵ Jasmund I, Nr. CCXXXI., Depesche des Grafen Buol an den Grafen Esterhazy in St. Petersburg, 3.6. 1854, s. 317an.

³⁸⁶ To lze považovat za Buolův úspěch, neboť jak ve Vídni tak v Berlíně se v nejvyšších kruzích objevovaly názory, že Rusko má právo požadovat něco výměnou, obvykle se mluvilo o recipročním stažení spojeneckých flotil z Černého moře. Dostatečně ilustrativní je v této souvislosti Berlínu adresovaná odpověď na rakouské ultimátum ze začátku června 1854. Jasmund I, Nr. CCXXXVIII., Depesche des Grafen Nesselrode an den Baron von Budberg in Berlin, 18./30.6. 1854, s. 327an.

³⁸⁷ Jasmund I, Nr. CCXXXVII., Depesche des Grafen Nesselrode an Fürst Gortschakoff in Wien, 17./29.6. 1854, s. 325an.

³⁸⁸ Jasmund I, Nr. CCXXXVIII., Depesche des Grafen Nesselrode an den Baron von Budberg in Berlin, 18./30.6. 1854, s. 327an.

³⁸⁹ Jasmund I, Nr. CCXLI., Depesche des Grafen Buol an den Baron von Hübner in Paris und den Grafen Colloredo in London, 21.7. 1854, s. 330an.; Unckel, c. d., s. 138.; Schroeder, Crimean War, s. 184an. Uvažovalo se také o předložení ruské odpovědi Vídeňské konferenci, kvůli pruskému odporu ale císař rozhodl o předání

negativně. Buol tedy požádal jejich vyslance ve Vídni, aby tuto žádost ještě jednou zvážily, a navrhl Čtyři body jako podmínky míru pro Rusko.³⁹⁰

Úrodnou půdu ovšem našla ruská odpověď v Berlíně. S rakouským postojem nesouhlasil Manteuffel ani král Fridrich Vilém IV. Nejen, že se Manteufflovi ruská odpověď nezdála natolik neuspokojivá, aby byla v podstatě smetena ze stolu, ale byl také přesvědčen, že pouze Rakousko a Prusko jako signatáři spojenecké smlouvy z 20. dubna 1854 mají a mohou posoudit dostatečnost či nedostatečnost ruské odpovědi, aniž by se měli nechat ovlivnit západními velmocemi nebo předkládat tuto otázku k posouzení konferenci čtyř velmocí. Buol souhlasil, že rozhodnutí ohledně naplnění cílů spojenecké smlouvy s Pruskem náleží pouze oběma německým velmocem, ruská odpověď ale přesto měla být předložena konferenci čtyř, protože to byly právě západní velmoci, kdo měl udělat ústupky. Manteuffel se však obával, že předložení této záležitosti konferenci bez předchozího vymezení se vůči jejímu rozhodnutí povede k nebezpečnému precedentu podřízení se německých velmocí západním dvorům, které pak zatáhnou Německý spolek do války proti jeho vůli. Namítal, že se tak Rakousko a Prusko postaví ochotně pod kontrolu Londýna a Paříže. To Buol přešel konstatováním, že kontrola je přece vzájemná a jednání všech čtyř velmocí je limitováno protokoly Vídeňské konference. Z Manteuffelových vyjádření a Buolových komentářů k nim jasně vyplývá již dříve řečené - Manteuffel argumentoval z pozice čistě německých a pruských zájmů, Buol však trval na závazcích a principech obsažených v protokolech Vídeňské konference čtyř velmocí a vnímal tak celou záležitost v jejích evropských a pro Rakousko důležitých souvislostech. Buol odmítal nadále hrát pouze roli zprostředkovatele, nechtěl na sebe ale ani vzít Manteuffelem navrhovanou roli smírčího soudce, která by dle jeho názoru mohla vést k válce s Francií a Velkou Británií.³⁹¹ Nápadné je, nakolik se Thunem tlumočené Manteuffelovy názory shodují s Bruckovými představami, jen perspektiva je u

ruské nóty na západ skrze vyslance. Srov. dále a Akten I/2, Nr. 123, Franz Joseph an Friedrich Wilhelm IV., 23.7. 1854, s. 299an.

³⁹⁰ Jasmund I, Nr. CCXLIV., Depesche des Grafen Buol an die kaiserl. Gesandten in Paris und London, 29.7. 1854, s. 337an.; Schroeder, Crimean War, s. 192an.

³⁹¹ Akten I/2, Nr. 113, Thun an Buol, 16.7. 1854, s. 273an. S Buolovými názory ohledně ruské odpovědi souhlasil i císař František Josef I. Srov. Akten I/2, Nr. 123, Franz Josef an Friedrich Wilhelm IV., 23.7. 1854, s. 299an. Srov. Lutz, c. d., s. 312. Lutz sice uvádí, že názory na rakouskou politiku zhruba od poloviny r. 1854 se různí, přiklání se však právě k verzi ozbrojené neutrality, kterou Buol odmítá, a zdá se být překvapen rakouskou prosincovou aliancí.

obou státníků jiná, i když to z Thunovy zprávy na první pohled nevyplývá.³⁹² Se ztotožněním se s oficiální rakouskou politikou měl v této době problémy i sám Thun, proto bylo vyhověno jeho žádosti o dovolenou, a do Berlína byl jako náhrada za něj vyslán na mimořádnou misi Georg hrabě Esterházy von Galántha.³⁹³

Situace začátkem léta nebyla ani pro Vídeň ani pro Petrohrad jednoduchá. Car Mikuláš se bál rakouského útoku, který by mohl rozhodujícím způsobem ovlivnit vývoj konfliktu v neprospěch Ruska. Nevěřil ale také ve vyloučení tohoto scénáře, pokud vyklidí podunajská knížectví.³⁹⁴ A právě to Vídeň znepokojovalo. Podle Nagyovy zprávy ze začátku července 1854 byly ruské jednotky soustředěny podél hranice s Rakouskem, zatímco rusko-pruské pomezí bylo Rusy obsazeno výrazně méně a některé jednotky, se kterými se původně počítalo proti Prusku, se přesunovaly blíže k Haliči. Včetně sil v Moldavsku a Valašsku tak podle Nagyeho mohlo být proti Rakousku do konce července připraveno k nasazení bezmála tři sta tisíc ruských vojáků.³⁹⁵ Komunikace s Berlínem vážla a ani dodatek k dubnové smlouvě, jak se v této době ukázalo, neposkytoval Rakousku dostatečné záruky. Dokonce ani čerstvé přistoupení Německého spolku k dubnové alianční smlouvě dvou německých velmocí nepřinášelo potřebnou jistotu pro rozhodnou akci, neboť se nezdálo být příliš upřímným.³⁹⁶ Buol tedy zareagoval na opakované výzvy svého pařížského vyslance Hübnera a začal souběžně s dohadováním Čtyř bodů, zamýšlených jako preliminární podmínky míru, neoficiálně jednat s Paříží o spojenecké smlouvě. Jeho návrh počítal se spojeneckou podporou Rakousku v případě války s Ruskem. Ta mohla nastat, když by Rusko odmítlo vyklizení Moldavska a Valašska nebo bezpodmínečně nepřijalo již zmíněné Čtyři body. O rakouské podpoře spojencům ve válce dokument mlčel. Buol navrhoval spojit podpis této konvence s

³⁹² Srov. Akten I/2, Nr. 113 a 114, Thun an Buol, 16.7. 1854, s. 281an. K Bruckovým názorům viz dříve a také Schroeder, Bruck vs. Buol, co se postavení Rakouska ve sporu týče např. Akten I/2, Nr. 118, Bruck an Buol, 20.7. 1854, s. 288an.

³⁹³ Akten I/2, Nr. 117, Buol an Franz Joseph, 18.7. 1854, s. 287.; Akten I/2, s. 312, pozn. 2. Srov. Baumgart, Aktenedition, s. 221.

³⁹⁴ Akten I/2, Nr. 97, Esterházy an Buol, 6.7. 1854, s. 247an.

³⁹⁵ Akten I/2, Nr. 99, Nagy-Memorandum, [7.7. 1854], s. 250an.

³⁹⁶ Akten I/2, Nr. 107, Buol an Thun, 12.7. 1854; Nr. 108, Grünne an Mayerhofer, 12.7. 1854; Nr. 112, Hess an Grünne, 15.7. 1854, s. 262an. K rozdílnosti rakouského a pruského pohledu srovnej Buolem komentované Thunovy zprávy, Akten I/2, Nr. 113 a 114, Thun an Buol, 16.7. 1854, s. 273an. a jednu z prvních zpráv G. Esterházyho, Akten I/2, Nr. 141, G. Esterházy an Buol, 8.8. 1854, s. 332an.; Jasmund II, Nr. CCCLIV., Verhandlung der Bundesversammlung vom 24. Juli 1854, s. 229an.; Akten I/2, Nr. 125, Prokesch an Buol, 24.7. 1854, s. 301an.

dohodou o statu quo v Itálii a osobně byl ochoten podepsat ji i bez účasti Pruska, kterému měl přístup ke konvenci zůstat výslovně otevřen.³⁹⁷

Paříž a Londýn přistoupily na Čtyři body nótou svých velvyslanců Buolovi 8. srpna 1854. Vyhradily si ovšem právo přijít kdykoliv s dalšími podmínkami a také právo na změnu Čtyř bodů, pokud to bude vyžadovat vývoj situace. Konečné znění Čtyř bodů bylo následující: 1) konec ruského protektorátu v podunajských knížectvích a Srbsku, který bude skrze dohodu se sultánem nahrazen garancí privilegií daných území velmocemi; 2) svobodná plavba v ústí Dunaje a její úprava podle akt Vídeňského kongresu; 3) revize protokolu o Úžinách z roku 1841; 4) konec ruského protektorátu nad pravoslavnými v Osmanské říši a jeho nahrazení společným tlakem pěti velmocí na zachování náboženských privilegií křesťanských církví a provádění reforem slíbených sultánem.³⁹⁸ Shodou na Čtyřech bodech vypadla z jednání o spojenecké smlouvě se západem jednání o předběžných podmínkách míru.

K podpisu spojenecké smlouvy nakonec nedošlo. 7. srpna 1854 oznámil ruský velvyslanec ve Vídni Gorčakov Buolovi, že se Rusové z Moldavska a Valašska stáhnou. Spojenectví se západními velmocemi by tak působilo jako rakouská provokace nejen vůči Rusku, ale hlavně v Německu.³⁹⁹ Vídeň chtěla s podpisem tedy počkat na ruskou reakci na Čtyři body.⁴⁰⁰ Mezitím začalo Prusko konečně mobilizovat a koncem července vyzval Buol k mobilizaci poloviny spolkového kontingentu i vlády Německého spolku.⁴⁰¹ Pruská podpora však stále nebyla jistá. Ačkoliv začali v Berlíně konečně vybírat důstojníka, který měl být v souladu se spojeneckou smlouvou vyslán do Vídně, a zbrojení také pokračovalo, nepočítali s tím, že by při rakouském obsazení podunajských knížectví došlo na casus foederis a nepodporovali příliš ani Buolovy požadavky na Spolkovém sněmu. Manteuffelův oběžník pruským vyslancům v Německu se od rakouského postupu distancuje a jako jediný důvod „dobrovolného a nezávislého rozhodnutí“ k pruským vojenským opatřením uvádí „zachování

³⁹⁷ Unckel, c.d., s. 160an.; Schroeder, Crimean War, s. 192an. Srov. Akten I/2, Nr. 120, Buol an Hübner, 21.7. 1854, s. 290an.

³⁹⁸ Jasmund I, Nr. CCXLVII., Note des Représentanten Englands (resp. Frankreichs) an Graf Buol, 8.8. 1854, s. 341an. Ve francouzském originále Jasmund I, s. 464an. Srov. Unckel, c. d., s. 163.

³⁹⁹ Unckel, c. d., s. 163.; Schroeder, Crimean war, s. 196an.; Srov. Akten I/2, Buol an Prokesch, 12.8. 1854, s. 351an. Dle Buola si byl Gorčakov velmi dobře vědom, že podpis spojenecké smlouvy mezi Vídni a západními velmocemi je na spadnutí a pokusil se tomu svým sdělením ohledně Moldavska a Valašska úspěšně zabránit. Ne však na dlouho.

⁴⁰⁰ Akten I/2, Nr. 136, Buol an Hübner, 3.8. 1854, s. 321an.

⁴⁰¹ Akten I/2, Nr. 130, Buol an G. Esterházy, 30.7. 1854, pozn. 2, s. 312an.; Jasmund II, Nr. CCCLV., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kaiserl. Gesandten in Deutschland, 28.7. 1854, s. 232an.

moci a důstojnosti Pruska v současné krizi.“ O plnění spojeneckých závazků, jak ve Vídni doufali, nemohla být tedy řeč. Co hůře, Esterházy se zmiňuje, že se v Berlíně snažili poštvat proti Rakousku Francii.⁴⁰² Prusko od konce května příliš nespolupracovalo na Vídeňské konferenci, což bylo také jedním z důvodů, proč byly Čtyři body dohodnuty přímo mezi vládami. Buol se obával, že zapojení Pruska do jednání by vedlo ke krachu či blokačním jednáním, a dodával, že pruská účast na Čtyřech bodech není nezbytná.⁴⁰³

10. srpna poslal Buol Čtyři body ke schválení do Petrohradu. Důvodem byl fakt, že dle názoru západních dvorů, ale i Vídne, Rusko nepřistoupilo na všechny principy obsažené v protokolu Vídeňské konference z 9. dubna a to mělo přijetí Čtyř bodů, které z tohoto protokolu vycházejí, napravit, a zároveň mělo být garancí, že válka nevypukne ze stejného důvodu znovu. Výměnou za otevřené přijetí těchto staronových podmínek slibovalo Rakousko „pouze,“ že se u západních velmocí zasadí o otevření mírových jednání na tomto základě a přerušení válečných operací.⁴⁰⁴ Berlín rakouskou snahu podpořil.⁴⁰⁵

Rakousko těžko mohlo nabídnout Petrohradu více. Palmerston zastával názor, že Čtyři body mají být základem jednání, pokud by se konflikt vyvinul nepříznivě, a Clarendon také odmítal slíbit přistoupení na mírová jednání v případě, že Petrohrad výzvu akceptuje. Stejně tak Drouyn odpovídal vyhýbavě.

Rozladění Rusové s odpovědí příliš nespěchali, a tak zůstala celková situace i v srpnu 1854 nepřehledná. Ačkoliv ruské jednotky opouštěly území podunajských knížectví, šířily se zvěsti, že si chtějí ponechat v držení alespoň některé opěrné body. Navíc hovořili Rusové o svých pohybech v Moldavsku a Valašsku pouze jako o vojenském opatření bez jakéhokoliv náznaku vztahu k politickým jednáním. Protože se Gorčakov Buolovi vyhýbal, nemohla si

⁴⁰² Jasmund I, Nr. CCXLV., Analyse einer Depesche des Freiherrn von Manteuffel an die königlichen Missionen in Deutschland, 3.8. 1854, s. 339an.; Akten I/2, Nr. 140, Prokesch an Buol, 7.8. 1854; Nr. 141, G. Esterházy an Buol, 8.8. 1854; Nr. 142, Mayerhofer an Grünne, 8.8. 1854; Nr. 145, Prokesch an Buol, 9.8. 1854, s. 330an. Esterházy se domnívá, že Lví podíl na formulaci pruského oběžníku měl Otto von Bismarck.

⁴⁰³ Unckel, c.d., s. 161an.; Baumgart, Österreich und Preussen, s. 52, pozn. 21; Akten I/2, Nr. 129, Buol an Hübner/Collredo, 29.7.1854, s. 311an.

⁴⁰⁴ Jasmund I, Nr. CCXLIX., Depesche des Grafen Buol an den Grafen Esterhazy in St. Petersburg, 10.8. 1854, s. 343an. Rusové byli pochopitelně velmi rozladěni, Rakousko však v této době těžko mohlo nabídnout více.

⁴⁰⁵ Jasmund I, Nr. CCL., Depesche des Freiherrn von Manteuffel an den Baron von Werther in St. Petersburg, 13.8. 1854, s. 345an.

Vídeň být jistá, že konflikt s Ruskem kvůli knížectvím je zcela zažehnán a i nadále tedy plánovala vojenské operace a snažila se pojistit si svůj krizový scénář v Německu.⁴⁰⁶

Svůj pohled na postavení Rakouska v Německu a roli Spolku v současné situaci shrnul Buol v depeši mnichovskému vyslanci Apponyimu. Základem jsou pro něj následující čtyři premisy: „1) *ve hře jsou nejvýznamnější zájmy Německa; 2) Rakousko je v Německu první velmocí; 3) [Rakousko je -M.F.] v této otázce první a nejbližší zainteresovanou velmocí; 4) Rakousko samo přineslo oběť, aby získalo respekt svému názoru, mělo tedy zcela jiné postavení než ti, kdo chtěli radit bez spoluúčasti.*“ Zvláště Bavorsko by mělo zanechat své ješitnosti, uznat tyto premisy a nepodléhat přesvědčení, že se Rakousko nechá zastavit formálními otázkami nebo si dokonce nechá diktovat, co má dělat.⁴⁰⁷ Německá jednota však zůstávala z pohledu Rakouska prázdným pojmem. Právě to je příčinou negativního hodnocení Bruckova konceptu rakouské zahraniční politiky u Schroedera. Základní Bruckova premisa bylo jednoduše zcela mimo realitu.⁴⁰⁸ Vídeň nezbývalo než se přizpůsobit. Dle Baumgarta využil Buol tuto německou neochotu k jakékoliv akci tak, že „*Rusku na jedné straně imponoval výhrušnými gesty a na druhou stranu před západními velmocemi předstíral rakouskou aktivitu směřující ke vstupu do války,*“ kterou nechával blokovat Pruskem. Rusko si samozřejmě nemohlo být Rakouskem zcela jisto, což byl ostatně Buolův záměr. Nabízí se však otázka, nakolik mohlo, řečeno Baumgartovým jazykem, brát některá Buolova gesta vážně s ohledem na pravděpodobně velmi dobré informace, které měl Petrohrad o dění v Německu.⁴⁰⁹

Petrohrad navíc vůči Rakousku zvolil podobnou taktiku. Dle Gorčakova totiž měla Rakousku více než válka ublížit nejistota ohledně ruského chování. Petrohrad se tedy snažil nedat Vídeň záminku k otevřenému spojení s Francií a Velkou Británií, zároveň ale volil takovou rétoriku, že si Vídeň nemohla být jistá jeho chováním a demobilizovat, což značně zatěžovalo její rozpočet. Přesně tomuto schématu odpovídá Nesselrodeho odpověď na rakouskou notu vyzývající k přijetí Čtyř bodů. Zatímco se Rusové stahují za Prut, označují to pouze za vojenské opatření (nikoliv přijetí mezinárodních závazků) a zdůrazňují, že zůstanou

⁴⁰⁶ Akten I/2, Nr. 158, Kalik an Hess, 15.8. 1854; Nr. 159, Buol an Hess, 17.8. 1854; Nr. 164, Buol an Prokesch, 21.8. 1854; Nr. 167, Hess an Franz Joseph, 22.8. 1854; Nr. 170, Hess an Buol, 23.8. 1854, s. 358an.

⁴⁰⁷ Akten I/2, Nr. 168, Buol an Apponyi, 23.8. 1854, s. 376.

⁴⁰⁸ A Bruck se jí i nadále odmítal vzdát. Srov. Schroeder, Bruck vs. Buol; Akten I/2, Nr. 191, Bruck an Buol, 14.9. 1854, s. 424.

⁴⁰⁹ Baumgart, Österreich und Preussen, s. 52.; Baumgart, Aktenedition, s. 220.

v defenzivě, hned na to odmítají Čtyři body, lamentují nad rakouským bezohledným chováním a mluví o válečném štěstí, které má rozhodnout o propozicích mírových jednání.⁴¹⁰

17. srpna byly Bundestagu Pruskem a Rakouskem předloženy dokumenty a informace k činnosti obou dvorů ve východním konfliktu. V souvislosti s tím požadoval Buol vyjasnění postoje Spolku k současnému vývoji, především k trvání vojenských závazků ze společné spojenecké smlouvy a ke Čtyřem bodům, a zaslal Prokeschovi sedm otázek, které měly být zodpovězeny na blížícím jednání dvou výborů Spolkového sněmu pověřených Východní otázkou. Výbory se sice dohodly předložit Spolkovému sněmu návrh usnesení k těmto otázkám, proti bylo pouze Württembersko, ohledně obsahu si však vyslanci spolkových vlád chtěli vyžádat nové instrukce z domova. Ačkoliv Prokesch hodnotí tato zasedání spíše pozitivně, jasně se zde ukázaly rozpory mezi Rakouskem a Pruskem, které mimo jiné odmítalo Čtyři body. Zbýlé státy s výjimkou prorusky orientovaného Württemberska však prozatím vystupovaly nejednotně a přikláněly se tu na jednu, tu na druhou stranu.⁴¹¹

V polovině srpna dostaly rakouské síly rozkaz k obsazení Valašska. Jak bylo již dříve zmíněno, turecké jednotky je předešly a dostaly se až do Bukurešti. Ačkoliv to Hess a Bruck nesli nelibě, Buol neviděl žádnou legální cestu, jak turecké jednotky přinutit ke stažení z Valašska a ani ji upřímně nehledal, neboť v jeho pojetí rakouského obsazení podunajských knížectví turecká přítomnost ničemu nevadila, pokud se Turci nepokoušeli pronásledovat ustupující ruská vojska nebo rušit stará privilegia těchto území. Pocit klidu rakouským vojenským špičkám nepřinášelo ani rozhodnutí o přesunu anglických a francouzských jednotek na Krym a tedy o změně původního plánu, kdy měly v případě konfliktu Rakouska s Ruskem napadnout ruské levé křídlo. Buol však i v tom dokázal najít pozitivní stránku, a sice zviditelnění Rakouska v oblasti a také vyhnutí se mnoha praktickým problémům.⁴¹²

⁴¹⁰ Schroeder, *Crimean War*, s. 200; Jasmund I, Nr. CCLI, *Depesche des Grafen Nesselrode an den Fürsten Gortschakoff in Wien*, 14/26.8. 1854, s. 347an.

⁴¹¹ Jasmund II, Nr. CCCLVI., *Erklärung Oesterreichs und Preussens, die orientalische Frage betreffend*, in der Bundestagssitzung vom 17. August 1854, s. 233an.; Akten I/2, Nr. 171, Prokesch an Buol, 25.8. 1854; Nr. 173, Buol an Prokesch, 29.8. 1854, s. 383an.; Jasmund I, Nr. CCLIII., *Propositionen des österreichischen Bundestagsgesandten im Ausschus des Bundestages*, 25.8. 1854, s. 350an. Dne 25. srpna již probíhalo jednání výboru, pokyny tedy musel Prokesch dostat dříve. Jasmund zde pravděpodobně vychází z opisu Prokeschových propozic, který si vyžádali účastníci jednání a proto volí toto datum. *Srov. Akten I/2, Nr. 171, s. 384.*

⁴¹² Akten I/2, Nr. 158, Kalik an Hess, 15.8. 1854; Nr. 159, Buol an Hess, 17.8. 1854; Nr. 160, Buol an Hess, 18.8. 1854; Nr. 167, Hess an Franz Joseph, 22.8. 1854; Nr. 170, Hess an Buol, 23.8. 1854; Nr. 176, Bruck an Buol, 31.8. 1854; Nr. 177, Buol an Hess, 3.9. 1854, s. 358an.; Schroeder, *Danubian Principalities*, s. 223an.; Unckel, c. d., s. 147.

Již od začátku rakouské okupace podunajských knížectví trval Buol na několika principech, které shrnul v instrukci veliteli rakouských sil v Podunají Coroninimu a v dalších depeších vojenským představitelům Rakouska a internunciovi Bruckovi. Předně Buol striktně rozlišoval „*prozatímní obnovu zákonného stavu za trvání války*,“ kterou je třeba provést co nejdříve a ve shodě s Portou, a „*konečnou úpravu politických a správních poměrů*“ v Moldavsku a Valašsku, která má zůstat vyhrazena mírovému kongresu.⁴¹³ Zvláštní pozornost měl Coronini již od počátku věnovat revolučním žvlům a vzbouřencům, kteří se do Podunají vraceli s tureckými jednotkami. Ömer Paša se po jistou dobu bránil propouštění Rakousku nepohodlných jedinců ze své armády. Pro Vídeň to však byla nejen teoretická otázka, jak by se dala nazvat všudypřítomná obava z celoevropské revoluce a opakování otřesů z let 1848–1849, ale především ryze praktický problém velkého dosahu. Valašsko a Moldavsko bylo vyčerpáno ruskou okupací, administrativa obou zemí byla rozvrácena a spory o znovudosazení obou hospodarů, především však valašského hospodara Štirbeye, a obavy, že Turci zruší privilegia obou území, k uklidnění situace rozhodně nepřispívaly a to vše se dělo na hranicích monarchie. Nehledě na spekulace, že Ömer Paša chce z Podunají udělat vlastní polozávislé území, jako se to dříve podařilo Muhammadu ʿAli Pašovi v Egyptě, což by byla do budoucna pro Rakousko jistě jedna z nejhorších variant. Vídeň měla nejen zájem na udržení klidu ve svém příhraničí, ale k podunajským knížectvím měla také obchodní vazby a opomenout nelze ani otázku Dunaje.⁴¹⁴

K obsazení Moldavska rakouskými jednotkami došlo teprve v polovině září.⁴¹⁵ Specifikem Moldavska bylo, že podle předválečných smluv tam neměli být přítomni ani Rusové ani Turci. Nicméně Ömer Paša se rozhodl obsadit Brăilu a Galați. To vyvolalo Hessův protest a uspišení rakouského přesunu. K obsazení obou měst rakouskými oddíly došlo 22. respektive 23. září 1854.⁴¹⁶ Již 21. září však vydal císař rozkaz nebránit tureckému postupu. Hess se tedy rozhodl vyžádat si další rozkazy s tím, že se z obou měst raději stáhne, než aby byl nucen krýt osmanský vpád do ruské Besarábie, který měl Ömer Paša svým postupem sledovat. Tento Hessův záměr byl císařem schválen. Mezitím však došlo mezi

⁴¹³ Akten I/2, Nr. 157, Buol an Coronini, 15.8. 1854, s. 356an. Srov. Baumgart, Aktenedition, s. 232an.

⁴¹⁴ Tamtéž; Bruck an Buol, 31.8. 1854, Nr. 72C, HHSStA PA XII Türkei, Kt. 50.; Unckel, c. d., s. 143an.; Schroeder, Crimean War, s. 206an.

⁴¹⁵ Akten I/2, s. 394, pozn. 4.

⁴¹⁶ Akten I/2, Nr. 196, Hess an Grünne, 20.9. 1854; Nr. 197, Hess an Bruck, 20.9. 1854; Nr. 202, Kellner an Grünne, 24.9. 1854, s. 432an.; Unckel, c. d., s. 148.

veliteli rakouských a osmanských sil k dohodě, že turecké jednotky obsadí Brăilu a rakouské jednotky strategicky významnější Galați s tím, že si vzájemně garantují právo k obsazení druhého města, a situace se tak vyřešila sama.⁴¹⁷

V této záležitosti se opět projevila názorová rozdílnost mezi Buolem na jedné straně a Bruckem, který měl jistý vliv na Hesse a Coroniniho, na straně druhé. Zatímco Bruckova strana se pokoušela prosadit exkluzivní okupaci obou knížectví Rakouskem, ať již z důvodů ekonomicko-politických či vojensko-strategických, a vytvořit na místě prorakouskou stranu, aby tak pojistila převládající rakouský vliv v obou knížectvích, Buol trval na tom, že rakouská přítomnost v prostoru nemá vést k zablokování spojeneckých akcí a vyloučení vlivu ostatních velmocí.⁴¹⁸ Buol a Bruck se neshodovali ani ve volbě prostředků. Jak Bruck sám přiznává: „*Nejprve jednat, potom vyjednávat, [to - M.F.] je v těchto věcech má zásada.*“⁴¹⁹ Není snad třeba zdůrazňovat, že Buol postupoval zcela opačně. Již v depeších Hessovi z první poloviny září je znát důraz, který Buol klade na dorozumění mezi Hessem a veliteli spojeneckých vojsk, především však s veliteli osmanských jednotek.⁴²⁰ Před prosazováním výlučného práva na okupaci Podunají, které ostatně podle Buola a navzdory tvrzení jeho oponentů z rakousko-turecké konvence nevyplývá, varoval Buol také Brucka.⁴²¹ Jak Buol zcela správně vysvětlil císaři, Rusové Rakousku podunajská knížectví nepředali, ale opustili je a zanechali jejich osudu. Rakousko obě země obsadilo v souladu se svou dohodou s Osmanskou říší, a to pouze za účelem obrany těchto území proti Rusům. Rakousko nemá žádné právo bránit Osmanům v pohybu, neboť jsou na svém vlastním území a rakousko-turecká konvence v této záležitosti nic bližšího neuvádí. Stejně tak nemá Rakousko právo zasahovat do dohod, které mají Osmané uzavřeny s dalšími státy, a nelze tedy bránit ani přesunům jejich vojenských jednotek, ať se tak děje za jakýmkoliv účelem. Postavení rakouských sil ve Valašsku a Moldavsku nemělo být neutrální ani zprostředkující, jak si je někteří vykládali. Rakušané tam byli v roli osmanských spojenců s tím rozdílem, že se zavázali nepřekročit Prut. Císař se s

⁴¹⁷ Akten I/2, Nr. 205, Hess an Grünne, 25.9. 1854, s. 458an. Srov. Hessoovo líčení celého incidentu, Akten I/2, Nr. 208, Hess an Bruck, 26. 9. 1854, s. 463an.; Schroeder, Crimean War, s. 208an.

⁴¹⁸ Schroeder, Danubian Principalities, s. 228an.; Schroeder, Crimean War, s. 210.; Unckel, c. d., s. 147an. Srov. především Akten I/2, Nr. 206, Buol an Franz Joseph, 26.9. 1854, s. 459an.

⁴¹⁹ Akten I/2, Nr. 190, Bruck an Buol, 14.9. 1854, s. 422.

⁴²⁰ Akten I/2, Nr. 177, Buol an Hess, 3.9. 1854, srov. také pozn. 4, s. 393an.

⁴²¹ Akten I/2, Nr. 203, Buol an Bruck, 25.9. 1854, s. 449an.

tímto Buolovým výkladem ztotožnil a nechal Hessovi a Coroninimu zaslat vysvětlující instrukci o orientální politice Rakouska.⁴²²

Za rakouské akce v Moldavsku a Valašsku nesla příslušný díl odpovědnosti jednotlivá ministerstva. Vzhledem k tomu, že vláda jako celek nefungovala, měl Buol, který nesl hlavní díl zodpovědnosti za vztahy s Portou a jejími spojenci, jen nepřímý vliv, ačkoliv to byl právě on, kdo v očích mnohých nesl odpovědnost za rakouskou zahraniční politiku a tedy i za veškeré problémy, které se v Podunají během rakouské přítomnosti mohly objevit. Od začátku září fungovala ve Vídni konference, pracující ve složení Buol, Bach, Baumgartner, Kempen a Grünne, která měla omezit přímé udělování instrukcí vojenské správě Moldavska a Valašska jednotlivými ministry a zpřehlednit tak situaci.⁴²³

To však samo o sobě nestačilo, neboť se na Buolově stole hromadily stížnosti na vystupování rakouského internuncia Brucka v Konstantinopoli. Šlo především o otázku exkluzivních práv Rakouska na okupaci Moldavska a Valašska a také o smysl této okupace, neboť Bruck se snažil brzdit osmanské a spojenecké akce proti Rusům připravované v Podunají. Koncem září zaslal Buol Bruckovi depeši vysvětlující oficiální interpretaci rakousko-turecké červnové konvence a začátkem října byli o vídeňské politice v současné krizi poučeni i oba velitelé rakouských sil v Podunají.⁴²⁴ Bruck se však nepolepšil, dokonce hrozil Turkům stažením rakouských jednotek, pokud mu nevyjdou vstříc. Nehledě na problémy, které mohla způsobit Bruckova korespondence s Hessem a Coroninim, které vytrvale zásoboval argumenty proti oficiální politice Vídně, stěžovaly si Londýn a Paříž na dvojakost rakouské politiky a dokonce tvrdily, že místo hledání porozumění s nimi Bruck oficiálně vyjadřuje sympatie Petrohradu, a to nemohl Buol dále tolerovat. V polovině října proto odešel do Konstantinopole výčet Bruckových omylů s žádostí o nápravu a osobní dopis, který zprvu otcovským tónem apeloval: „*Zapřísahám Vás, abyste si vzal k srdci, jak my všichni podléháme té samé povinnosti řídit se císařovou vůlí a jaké neblahé komplikace z toho*

⁴²² Akten I/2, Nr. 206, Buol an Franz Joseph, 26.9. 1854; Nr. 216, Franz Joseph an Hess, 3.10. 1854, s. 459an.; Unckel, c. d., s. 148an. Stejný text byl důvěrně zaslán Esterházyemu do Berlína a dalším rakouským vyslancům v Německu jako odpověď na Pruskem požadované záruky, Jasmund I, Nr. CCLX., Vertrauliche Depesche des Grafen Buol an Graf Esterhazy in Berlin, 30.9. 1854, s. 369an. Srov. Schroeder, Crimean War, s. 213an. Jak se mají rakouské síly chovat v různých situacích, vyjasňuje také Buolova instrukce Hessovi, Akten I/2, Nr. 241, Buol an Hess, 25.10. 1854, s. 522an. I ona je důkazem rozhodné, avšak v jádru defenzivní politiky Vídně.

⁴²³ Unckel, c. d., s. 146an.; Schroeder, Danubian Principalities, s. 230. Rakouské jednotky opustily podunajská knížectví až v březnu 1857. K rakouským aktivitám v Moldavsku a Valašsku během jejich obsazení srov. Unckel, c. d., s. 146-158 a Schroeder, Danubian Principalities, pozn. 40, s. 230.

⁴²⁴ Akten I/2, Nr. 203, Buol an Bruck, 25.9. 1854; Nr. 216, Franz Joseph an Hess, 3.10. 1854, s. 449an.; Unckel, c. d., s. 167, 178an. Srov. Schroeder, Danubian Principalities, s. 228an.

musí vzniknout, když chce každý uplatnit svůj vlastní názor, i když tento pramení z ryzích vlasteneckých citů. “ Poté ale již po několikáté zcela stroze shrnul situaci: *„Chceme pro Rusko získat dobrý mír, v případně nutnosti jej získáme silou. Dokud nepřijme Čtyři body jako základ pro jednání, jsme protivníky Ruska. Tento mír můžeme získat jen ve srozumění se západními velmocemi. Proto je [naším - M.F.] prvním zájem, aby toto porozumění nic nerušilo. Velké sjednocení s Německem, abychom prosadili rozhodnutí na Východ i na Západ, je krásný, avšak planý sen. Prusko k nám cítí jen nenávisť a zášť a malé státy lze přinutit nanejvýš k tomu, co je jim k užítku. Spoléhat se na takové spojence by bylo příliš naivní.*“⁴²⁵ Na Buolův návrh byly na podzim 1854 všechny sporné otázky mezi Rakušany a Turky v podunajských knížectvích dány do pravomoci Vídeňské konference, a tak byla umožněna spojenecká kontrola rakouského postupu v Podunají.⁴²⁶

Před Pruskem Buola varovali jeho němečtí vyslanci již nějakou dobu. Prokesch již od léta volal po alianci se Západem s tím, že Prusko samo svým chováním dává najevo, že dubnovou spojeneckou smlouvu nepovažuje za aktuální a nehodlá plnit závazky z ní plynoucí. Rakouské čekání a snaha o porozumění s Pruskem dávala podle Prokesche Berlínu jen účinnou zbraň, jak blokovat rakouskou zahraniční politiku, a dopřávala mu čas na získání podpory ve Spolku pro svá stanoviska a očerňování Rakouska v Paříži a Londýně. Řeči o právu Spolkového shromáždění na přezkum ruské odpovědi a dalších dokumentů byly podle Prokesche jen dalším pruským trikem.⁴²⁷ Po změně kursu volal i nový berlínský vyslanec Rakouska Georg Esterházy. Neutralita podle něj již nebyla nadále možná ani pro Rakousko ani pro Německo. Rakousko buď mělo popřít několik desetiletí své orientální politiky, schválit ruský postup a stát se de facto na Rusku závislým, nebo se spojit proti Rusku se Západem. Esterházy byl přesvědčen, že do stejného bodu jako nyní Buol by dospěl i Metternich či Schwarzenberg, protože aliance se západními velmocemi nebyla toliko svobodnou volbou Vídně, ale jedinou schůdnou cestou pro zachování vlastních zájmů, na kterou Rakousko svým chováním přivedl Petrohrad.⁴²⁸ Oba vyslanci se shodli, že současnou vídeňskou politiku nelze z dlouhodobého

⁴²⁵ Akten I/2, Nr. 231 a 233, Buol an Bruck, 16.10. 1854, s. 505an. Prokesch píše v jedné z depeší, že se podle spolehlivých zdrojů měl velitel francouzských sil maršál St. Arnaud vyjádřit v tom smyslu, že Rakušané připravili spojenecké jednotky o výsledky jejich tažení. Akten I/2, Nr. 182, Prokesch an Buol, 6.9. 1854, s. 401. Rozeznání rakouským odmítáním přímého vstupu do války byli i v Londýně a v Paříži, proto byla v této ožehavé situaci jednotnost v prezentaci rakouské politiky navenek více než potřebná.

⁴²⁶ Schroeder, *Danubian Principalities*, s. 230.; Schroeder, *Crimean War*, s. 212, 217.

⁴²⁷ Akten I/2, Nr. 145, Prokesch an Buol, 9.8. 1854; Nr. 182, Prokesch an Buol, 6.9. 1854, s. 338an. Srov. Schroeder, *Danubian Principalities*, s. 226an.

⁴²⁸ Akten I/2, Nr. 184, G. Esterházy an Buol, 8.9. 1854, s. 404an.

hlediska udržet už jen kvůli velkým materiálním obětem, které monarchie přináší bez jasně viditelného cíle. Zvláště Esterházy volal téměř prorocky po jasném kursu zahraniční politiky: „*Lepším se ukáže pomýlený, ale přeci rozhodný směr než takový, který se zdá být rozkolísaný, neboť ten by se hrozivě vymstil. Lepší je riskovat rozkol se západními velmocemi, revoluci v Itálii, velké pozdější nesnáze v knížectvích a ruskou převahu v Orientě, než aby veřejné mínění dalo prostor podezření, že politika, kterou sledujeme, není zcela ve shodě s osobním přesvědčením našeho nejmilostivějšího pána a císaře.*“⁴²⁹ Zároveň není podle názoru obou diplomatů třeba starat se tolik o pruský postoj. Esterházy vylučuje možnost rusko-pruské aliance a tvrdí: „*Ale Prusko by se v očích národů Německa totálně zruinovalo, kdyby proti nám chtělo obrátit své zbraně.*“⁴³⁰ Prokesch je v tomto bodě realističtější a domnívá se, že Prusko by na uzdě udržela rozhodná řeč spojenců, zvláště Velké Británie.⁴³¹

Buol však nechtěl válku, a proto vyzýval Prokesche k trpělivosti.⁴³² I jemu však bylo jasné, že uzrál čas pro další krok Vídně směrem na západ, neboť výše zmíněné problémy, s nimiž se Rakousko v této době potýkalo, pramenily z jeho navenek ne zcela jasné pozice mezi západními velmocemi, Německem a Ruskem. Buol byl přesvědčen, že Rusko nemůže dát Rakousku mír a společný postup s Německem povede jen k izolaci a ohrožení rakouské pozice. Zbývala tedy jen jediná cesta: „*Musíme se tak dlouho, dokud Rusko nebude chtít jednat o míru, upřímně připojit k politice západních velmocí a mít odvalu to vyslovit na všechny strany.*“⁴³³ František Josef I. tento plán přijal.

O rozruch v Německu se postarala snaha Vídně pohnout Spolek k vyjádření ohledně své politiky ve Východní otázce požadovanému již v srpnu. Šlo o uznání platnosti dubnové spojenecké smlouvy a eventuelně i o přijetí Čtyř bodů. Nesselrodeho odpověď na Čtyři body spolu s vysvětlením rakouských kroků a výkladu závazků plynoucích z dubnové spojenecké smlouvy byla nejprve předložena jednotlivým členským vládám Spolku. Zároveň jim mělo být oznámeno, že Vídeň navrhla Berlínu, že Spolku se společným vysvětlením předloží zmíněnou Nesselrodeho depeši a vyzvou jej k potvrzení závazků z dubnové spojenecké smlouvy, k níž v létě přistoupil. Rakousko se také vzdalo oficiálního předložení Čtyř bodů,

⁴²⁹ Tamtéž, s. 406-407.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 405-406.

⁴³¹ Akten I/2, Nr. 145, Prokesch an Buol, 9.8. 1854, s. 339.

⁴³² Akten I/2, Nr. 194, Buol an Prokesch, 16.9. 1854, s. 427an.

⁴³³ Akten I/2, Nr. 206, Buol an Franz Joseph, 26.9. 1854, s. 461.; Unckel, c. d., s. 168an.; Schroeder, Crimean War, s. 214an.

protože je Prusko prozatím nepřijalo, ačkoliv jim svým chováním Berlín vyjádřil morální podporu. Buol ale také naznačil, že se nebude bránit jejich částečnému projednání ve Frankfurtu, neboť německých zájmů se přímo dotýká pouze plavba po Dunaji a otázka protektorátu v Moldavsku a Valašsku.⁴³⁴ Berlín odpověděl požadavkem vysvětlení, nakolik rakouská přítomnost v Podunají zajistí, že z tohoto území nebudou vedeny spojenecké vojenské operace proti Rusku, a požadavkem slavnostního prohlášení, že Rakousko nepřevzme žádný závazek k aktivnímu vojenskému postupu proti Rusku ani za účelem prosazení Čtyř bodů a omezí se tak v případě nutnosti jen na striktně defenzivní vojenské operace.⁴³⁵ Vídeň pruské požadavky odmítla. Zdůvodnění zasláné důvěrně G. Esterházymu a dalším rakouským vyslancům v Německu se zcela shoduje s argumenty, které na podporu svého stanoviska ohledně role Rakouska v Moldavsku a Valašsku předložil Buol císaři. Navíc zde ale dovozuje, že v případě ruské reakce na útok z podunajských knížectví, na kterém se rakouské jednotky nebudou podílet, se Rusové musí zastavit na Prutu, jinak by nastal casus foederis.⁴³⁶ To Berlín samozřejmě odmítal. Prokesch dokonce píše: „*Řeč pana von Bismarcka by nemohla být více strohá, když by měl vyhlášení války v kapse,*“ a radí k defenzivní alianci se Západem, která by předešla pruskému spojenectví s Ruskem a útoku na monarchii.⁴³⁷ Esterházyho zpráva o rozmluvě s králem Fridrichem Vilémem vyznívá o poznání pozitivněji, i když i on dochází k přesvědčení, že „*se pro naši monarchii nehne prstem.*“ Zvláště, když měl podle pruského krále car vydat rozkaz, že na rakouské jednotky proniknuvší na ruské území se nemá útočit, ale má se jim „*prokázat čest.*“⁴³⁸ Diametrálně odlišná pojetí spojeneckých závazků, rozdílné názory na rakouský postup v posledních měsících i do budoucna a na hrozbu ruského útoku na habsburské jednotky, které zastávaly obě německé velmoci, hrozily rozpadem Německého spolku.⁴³⁹

⁴³⁴ Jasmund I, Nr. CCLVII., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kaiserl. Gesandten in Deutschland, 14.9. 1854, s. 359an.; Srov. Unckel, c. d., s. 170an.

⁴³⁵ Jasmund I, Nr. CCLVIII., Depesche des Freiherrn von Manteuffel an Graf Arnim in Wien, 21.9. 1854, s. 363an.

⁴³⁶ Akten I/2, Nr. 209, Franz Joseph an Friedrich Wilhelm IV., 29.9. 1854, s. 466an.; Jasmund I, Nr. CCLIX., Depesche des Grafen Buol an Graf Esterhazy in Berlin, 30.9. 1854; Nr. CCLX., Vertrauliche Depesche des Grafen Buol an Graf Esterhazy in Berlin, 30.9. 1854; Nr. CCLXI., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kaiserliche Gesandten in Deutschland, 1.10. 1854, s. 366an.

⁴³⁷ Akten I/2, Nr. 226, Prokesch an Buol, 10.10. 1854, s. 495an.

⁴³⁸ Akten I/2, Nr. 225, G. Esterházy an Buol, 10.10. 1854, pozn. 4, s. 493an.

⁴³⁹ Viz dříve a také Jasmund I, Nr. CCLXII., Depesche des Freiherrn von Manteuffel an Graf Arnim in Wien, 13.10. 1854; Nr. CCLXIV., Depesche des Grafen Buol an Graf Esterhazy in Berlin, 23.10. 1854; Nr. CCLXV.,

Za této situace se bavorský ministerský předseda von der Pfordten na rozkaz svého krále vydal na zprostředkovávací misi do Berlína a do Vídně. Pfordten se měl v Berlíně zasadit o bezpodmínečný příslib vojenské pomoci a přijetí Čtyř bodů. To odpovídalo i rakouským požadavkům, které měl Prokesch po vyjádření Berlína předložit na výboru Spolkového sněmu.⁴⁴⁰ Po Rakousku se zase žádalo ujištění, že se omezí na Čtyři body a že se nepřidá k západním velmocem, což by dle názoru Mnichova a Berlína mohlo vést dříve nebo později ke kolizi zájmů a rozpadu Spolku. S prvním bodem neměl Buol větší problém, i když odmítal dát i v tomto bodě formální slib, druhému ujištění se však pokoušel obvyklými frázemi vyhnout, neboť jednání s Paříží a Londýnem o spojenecké smlouvě byla již za nejpřísnějšího utajení v běhu. Zároveň nechal Buol Esterházyho nahlédnout pod roušku tajemství obestírající pravé záměry jeho zahraniční politiky, když své odmítavé stanovisko k přijetí výše zmíněných garancí odůvodnil snahou kontrolovat politiku západních dvorů, jednak kvůli ochraně rakousko-německých zájmů a jednak jako prevenci kladení příliš těžkých podmínek Rusku, a snahou donutit Rusko k větší ústupnosti a čisté hře tím, že na něj Rakousko s pomocí Západu a eventuelně i Německa vyvine větší tlak.⁴⁴¹ Ještě jasněji odkryl Buol Esterházymu své karty v osobním rozhovoru vedeném při jeho vídeňském pobytu krátce před Pfordtenovou misí, se kterým jistě souvisí i v Aktech otištěná instrukce. Zde se doslova zmiňuje „*dvojitý úmysl*“, kterým je vedena rakouská politika, a dále se praví: „*Pokud dojdou námořní velmoci k přesvědčení, že zamýšlíme zastupovat pouze naše a německé zájmy, nebudou se s námi přirozeně radit ani oni o těch svých a nenechají si námi omezit vlastní požadavky. Stejně tak pokud zcela vyloučíme z okruhu eventualit válku proti Rusku, máme jistě menší šanci dostat*

Instruction für den kaiserlichen Präsidialgesandten, [nedatováno, tyto instrukce ale byly poslány do Berlína spolu s předchozí depeší], s. 371an.; Hálek, c. d., s. 216.; Huber, c. d., s. 243. Rakouskou hrozbu, že vystoupí z Německého spolku, jak to Hálek zřejmě převzal od Hubera, se mi nepodařilo nalézt ani u jím citovaného Eckhardta (Eckhardt F.: *Die deutsche Frage und der Krimkrieg*. Berlin: Ost-Europa-Verlag 1931.) ani v mnou používaných edicích pramenů. Huber pro toto své tvrzení žádné prameny ani literaturu neuvádí. Zdá se mi velmi nepravděpodobné, že by Vídeň tuto hrozbu použila, neboť nebylo v jejím zájmu stáhnout se dobrovolně z Německa. Pokud přijmeme Baumgartovo schéma Buolovy zahraniční politiky, byli pro Vídeň Německý spolek a Prusko nepostradatelní a takový krok by měl zvláště na podzim 1854 velice vážné a pro Vídeň katastrofální následky. To však nic nemění na tom, že řeč Buolových instrukcí byla rozhodná a mnohdy tvrdá, byť se jednalo vlastně o rakouské spojení.

⁴⁴⁰ Třetím bodem navrhovaného usnesení mělo být pověření vojenské komise k přijetí potřebných opatření, tak aby v případě potřeby byly spolkové jednotky připraveny. Jasmund I, Nr. CCLXV, Instruction für den kaiserlichen Präsidialgesandten, s. 379an.

⁴⁴¹ Buol opět tvrdil, že nevstoupí se západními dvory do žádného spojení, které by se mohlo dostat do střetu s německými závazky Vídně. Přijetí formálního závazku v obou bodech považoval za neslučitelné se ctí císaře. Akten I/2, Nr. 239, Buol an G. Esterházy, 23.10. 1854, s. 518an.

mír, který potřebujeme.“ Buol se také necítil vázán prosazovat jakékoliv požadavky jdoucí nad Čtyři body, v zájmu úspěchu výše zmíněné strategie však nebylo radno dávat to najevo.⁴⁴²

Největší starostí Bavorska i Pruska a dalších bylo vyloučit rakouské spojení se Západem, o kterém již kolovaly pověsti.⁴⁴³ Pruský král se proto odhodlal k domnělým ústupkům Rakousku. Poslal Vídní návrh pruského podání na Spolkovém sněmu, kterým by Spolek přistoupil ke Čtyřem bodům. V případě, že by je Rusko na základě společné výzvy obou německých velmocí a Spolku přijalo, mělo se Rakousko zavázat neklást další podmínky. Dále se mělo Rakousko zavázat konzultovat všechny své kroky předem se svými německými spojenci. Výměnou za to měl Spolek a Prusko poskytnout Rakousku v případě ruského „ne“ vojenskou pomoc. Za tímto účelem měla Vídeň poslat Berlínu návrh doplňkového článku k dubnové spojenecké smlouvě. Zároveň Berlín poslal Petrohradu další výzvu k přijetí Čtyř bodů.⁴⁴⁴ Vzhledem k výše řečenému byla Buolova reakce více než jasná. Odmítl pruské návrhy a pokusil se vrátit ke třem bodům zaslaným Prokeschovi v druhé polovině října. Bavorsko pak zamýšlel využít jako protiváhu Pruska ve Spolku, spoléhaje na to, že rozhodné vystoupení Mnichova zajistí prorakouskou většinu. Císař byl na Buolově straně.⁴⁴⁵ I přes tento plán však chtěl dát Buol ještě Berlínu šanci. V odpovědi na pruské návrhy znovu vysvětlil, v jakých bodech a proč se oba dvory neshodnou. Důležité pro něj bylo především to, aby vojenská pomoc Německa nebyla vázána až na ruské odmítnutí, ale aby naopak její příslib předcházel opětovnému odeslání Čtyř bodů Petrohradu. Zároveň také upřesnil, že Čtyři body mají mít ve spolkovém rozhodnutí povahu minimálních podmínek míru a nikoliv konečných. Ústupkem bylo konstatování, že Vídeň netrvá na výslovném odůvodnění vojenských příprav Spolku ruskou hrozbou Rakousku, ale že postačí „*všeobecně nebezpečný stav evropských záležitostí.*“ Ve třetí a tentokrát důvěrné depeši Esterházy, jejíž opis byl poslán bavorskému králi, Manteuffelovi však měly být podle uvážení Esterházyho sděleny jen její části, Buol shrnuje garance, které je Rakousko ochotné dát. Nikoliv však oficiálně, ale pouze touto cestou. Buol zde opět opakuje, že se Rusko při přijetí Čtyř bodů, které budou

⁴⁴² Akten I/2, Nr. 240, Buol an G. Esterházy, 23. 10. 1854, s. 521.

⁴⁴³ Akten I/2, Nr. 243 a 244, Esterházy an Buol, 27.10. 1854, s. 525an.

⁴⁴⁴ Jasmund I, Nr. CCLXVI., Analyse einer Depesche des Freiherrn v. Manteuffel an Graf Arnim in Wien, 30.10. 1854; Nr. CCLXVIa., Propositionen Preussens zum Antrag am Bunde, der Depesche des Freiherrn von Manteuffel an Graf Arnim in Wien beigefügt, 30.9. 1854, s. 383an. Datace druhého dokumentu nedává smysl. Zřejmě jde o chybu a dokument má nést stejně jako depeše Arnimovi datum 30. října. Unckel, c. d., s. 172an.

⁴⁴⁵ Akten I/2, Nr. 254, Franz Joseph an Maximilian II., 9.11. 1854; Nr. 255, Buol an Apponyi, 10.11. 1854, s. 550an.

vykládány spravedlivě na obě strany, nemusí bát rakouské ofenzívy a že pokud nebude Vídeň donucena k účasti na válečném konfliktu, nebude klást žádné další podmínky. Zároveň ale varuje, že ruské zamítnutí společné výzvy německých velmocí a Spolku k přijetí Čtyř bodů by znamenalo přerušení diplomatických styků mezi Vídní a Petrohradem a Německo si musí uvědomit, jaké by to mohlo mít následky, než se k tomuto kroku rozhodne. Zajímavá je v obvyklých formulacích psaná pasáž o dohodách s dalšími velmocemi, která končí slovy: „*a o kterých bychom ostatně vždy s předstihem informovali naše německé spojence.*“⁴⁴⁶ Právě to se za nedlouho stalo dalším podnětem ke sporům.

První zprávy o von der Pfordtenových jednáních ve Vídni se nezdály slibovat předpokládané výsledky, naopak musel Apponyi v Mnichově ujišťovat, že Buol prosazuje císařovu politiku a že mezi nimi nejsou výrazné názorové rozdíly. Poslední zprávy však již vyznívaly příznivěji.⁴⁴⁷ Jednání v Německu nebyla ještě u konce, když Buol musel vzdorovat dalším potížím, tentokrát přímo ve Vídni. V druhé polovině října totiž císař nařídil bojovou pohotovost všech jednotek do konce února 1855. Hess, který si nedělal přílišné iluze o úspěchu rakouského tažení proti Rusku, předal císaři memorandum o vojenských, finančních a politických otázkách nastalé situace a případné ofenzívy proti Rusku a požádal jej o svolání mimořádné konference.⁴⁴⁸ Na konferenci, která se sešla 15. a 17. listopadu 1854 nebylo přijato žádné rozhodnutí. Kübeck se vyjádřil proti válce s Ruskem, protože neviděl ani důvod k ní ani žádný zájem monarchie, který by bylo třeba touto cestou prosadit, a vyslovil se tedy pro roli prostředkovatele mezi Ruskem a západními velmocemi. Zcela opačného názoru byl Bach, který pochyboval, zda by bylo možno Rakousko ještě označovat za velmoc, kdyby již předem vyloučilo válečný konflikt s Ruskem, a argumentoval zcela v Buolově linii, odmítaje lamentování Baumgartnera, Hesse a Kübecka tím, že „*vojenské a finanční síly se už nějak*

⁴⁴⁶ Jasmund I, Nr. CCLXVIII.-CCLXX., Depesche des Grafen Buol an Graf Esterhazy in Berlin, 9.11. 1854, s. 387an. Poslední z těchto depeší je označena jako důvěrná, Esterházy měl informovat o rakouských záměrech obsažených v této depeši pouze ve stejné důvěrnosti, s jakou byl Manteufflem na jednotlivé věci tázán, sdělení celého obsahu depeše bylo ponecháno jeho uvážení. Mnohem otevřenější byla Vídeň vůči bavorskému králi, kterému byl zaslán opis všech tří depeší. Srov. Akten I/2, Nr. 254, Franz Joseph an Maximilian II., 9.11. 1854, s. 550.

⁴⁴⁷ Akten I/2, Nr. 257, Apponyi an Buol, 10.11. 1854, s. 560an. Za zmínku stojí také Kuefsteinova poznámka, že saský ministr zahraničí Beust nemůže svému bavorskému kolegovi „zapomenout, že ještě dříve než se Prusko definitivně vyjádřilo, instruoval královského bavorského vyslance u Spolkového sněmu, aby hlasoval pro rakouské návrhy.“ Akten I/2, Nr. 265, Kuefstein an Buol, 20.11. 1854, s. 576. Rakouský plán B pro Německo byl tedy zřejmě na dobré cestě.

⁴⁴⁸ Akten I/2, Nr. 256, Hess an Franz Joseph, 10.11. 1854, s. 553an.; Unckel, c. d., s. 181.

najdou.“⁴⁴⁹ Protokol z konference se nezachoval a Kübeck ve svém zápise císařovo stanovisko neuvádí, těžko lze však i s ohledem na další dokumenty z této doby předpokládat, že by František Josef během několika dní výrazně změnil svůj názor. Přesto byla rozkazem z 21. listopadu pozastavena mobilizace.⁴⁵⁰

S koncem listopadu nabraly události spád. Berlín vyšel Rakousku vstříc a 26. listopadu byl ve Vídni podepsán dodatek k dubnové spojenecké smlouvě. Prusko se v ní zavázalo hledět na Čtyři body jako na základ budoucích mírových jednání a poskytnout Rakousku pomoc i v případě napadení jeho jednotek v podunajských knížectvích.⁴⁵¹ Dohady o rakouských námluvách se západními velmocemi se dostaly i do Petrohradu, který ve snaze zabránit opět Rakousku v uzavření aliance přijal Čtyři body jako základ mírových jednání.⁴⁵²

Vážnější jednání o rakousko-britsko-francouzské alianci začala v říjnu, kdy byl z Vídně odeslán návrh na defenzivní spojení vypracovaný Buolem a velvyslanci západních velmocí. Západ se měl zavázat ke Čtyřem bodům a neuzavřít žádný mír bez Rakouska a Rakousko se zavazovalo vlastně jen k tomu, co již fakticky činilo, a sice k držbě a obraně Moldavska a Valašska proti Rusku.⁴⁵³ V Paříži ani v Londýně se návrh s pozitivním přijetím nesesetkal, neboť obě vlády trvaly na určení data aktivního vstupu Rakouska do války a především v Londýně se báli zatažení do mírových jednání, která by předešla vojenské zisky a omezila tak kladení dalších požadavků Rusku. Kolem poloviny listopadu poslali do Vídně vlastní návrh obranné smlouvy, která počítala s účastí Turecka a s jen vágně formulovaným casu foederis. Skoro nikdo nečekal, že by mohl mít tento návrh úspěch. Clarendon byl přesvědčen, že Vídeň nic nepodepíše, dokud nepadne Sevastopol, k němuž se spojenecká vojska přesunula v září 1854. Buol ovšem všechny zaskočil, když návrh s několika drobnými modifikacemi přijal. Měla být vyloučena účast Osmanské říše a casus foederis upraven tak, že

⁴⁴⁹ Schroeder, Crimean War, s. 221an.; Akten I/2, Nr. 256, Hess an Franz Joseph, 10.11. 1854; Nr. 262 Votum Kübeck's für die Ministerkonferenz, 17.11. 1854; Nr. 263, Votum Bachs für die Ministerkonferenz, 17.11. 1854, s. 553an.; Protokolle III/3, AK 15./17.11. 1854/I, s. 446an. V Kübeckově záznamu konference nelze přehlédnout jistou nechuť a jízlivost vůči Bachovi a potažmo i Buolovi. Jednou z příčin může být také nesouhlas s tzv. národní půjčkou, která přinesla neočekávaný úspěch a jejímž hlavním organizátorem byl Bach (viz výše), který také ve svém votu k této konferenci spoléhá na obětavost národa vůči císaři co se finančních záležitostí týče.

⁴⁵⁰ Protokolle III/3, AK 15./17.11. 1854/I, s. 446an.; Akten I/2, Nr. 262, pozn. 6, s. 572.

⁴⁵¹ Jasmund I, Nr. CCLXXIV., Zusatzartikel zum österreichisch-preussischen Vertrag vom 20. April 1854, 26.11. 1854, s. 396an. Srov. také Manteuffelovy doprovodné depeše Jasmund I., Nr. CCLXXII. a CCLXXIII., Depesche des Freiherrn von Manteuffel an Graf Arnim in Wien, 15.11. 1854, s. 395an.

⁴⁵² Jasmund I., Nr. CCLXXV., Note des Fürsten Gortschakoff an Graf Buol, 28.11. 1854, s. 397.

⁴⁵³ Schroeder, Crimean War, s. 215an.; Unckel, c. d., s 169an.

„pokud nebude zajištěn mír na základě Čtyř bodů, budou tři velmoci jednat o dalších opatřeních k dosažení cílů aliance.“ Termín, ke kterému se tak mělo stát, chtěl Buol posunout z konce roku 1854 na duben 1855, aby se tak získalo více prostoru pro jednání s Ruskem za zimních měsíců, kdy se nebude naplno bojovat. Zároveň Buol také ustoupil ze svého požadavku společného ultimáta Rusku. Drouyn nakonec překonal britskou nechuť a slíbil také zahájení jednání v případě, že Rusko přistoupí na Čtyři body. Konečná jednání proběhla ve Vídni ve dnech 26. až 28. listopadu. Císař František Josef I. alianci schválil následujícího dne. Jak Schroeder přesvědčivě dokazuje, nestalo se tak pod tlakem, jak se někdy uvádí. Formální podpis byl posunut na 2. prosince, aby Vídeň mohla v předstihu informovat pruského spojence.⁴⁵⁴

Cílem smlouvy mělo být obnovení celoevropského míru a získání záruk, že se podobná situace jako nyní nebude opakovat. Spojenci se zavázali neuzavírat s Ruskem bez porady s ostatními žádné dohody. Rakousko se zavázalo bránit Moldavsko a Valašsko proti Rusku a nebránit průchodu britských, francouzských či osmanských sil. Zároveň byla ve Vídni oficiálně zřízena komise, do které byli přizváni i Osmané a která měla řešit možné potíže v Podunají, ať se již jednalo o průchod vojenských jednotek či o civilní záležitosti. Dále smlouva obsahovala neurčitý závazek vojenské pomoci v případě konfliktu mezi Rakouskem a Ruskem a také závazek k jednání o dalších opatřeních, pokud nebude mír obnoven do konce roku 1854.⁴⁵⁵ Tato opatření měla dle tajného dodatku spočívat ve stupňujících se vojenských akcích.⁴⁵⁶

I tato druhá spojenecká smlouva Rakouska byla provázena rozdílností představ signatářů. Jak upozorňuje Baumgart, západním velmocem šlo při jejím podpisu především o zlepšení vlastního postavení pro válku s Ruskem. Síly na Krymu byly prozatím vyrovnány a nemocemi sužovaní spojenci se obávali začínající zimy. O to větší byl tlak na rakouskou vojenskou pomoc. Buol chtěl naopak rychlý mír a byl ochoten přinést mu oběti.⁴⁵⁷ Rakousku

⁴⁵⁴ Schroeder, *Crimean War*, s. 219an.; Unckel, c. d., s. 181an. Srov. Temperly H.: *Austria, England, and the Ultimatum to Russia 16. Dec. 1855*, in: *Wirtschaft und Kultur. Festschrift zum 70. Geburtstag von Alfons Dopsch*, usp. Bognetti, G.P., Baden/Leipzig: Rohrer 1938, s. 627. Jak ukazuje časová souslednost jednotlivých událostí, je třeba odmítnout i teze, že Buol smlouvu prosadil navzdory ruskému přijetí Čtyř bodů (Huber, c. d., s. 244.) či že ji uzavíral v době, kdy o ruském ústupku věděl a mohl tedy vyloučit vstup Rakouska do války. Srov. Schroeder, *Crimean War*, s. 225an.

⁴⁵⁵ Jasmund I., Nr. CCLXXVIII., *Vertrag zwischen England, Frankreich und Österreich*, 2.12. 1854, s. 398an.

⁴⁵⁶ Unckel, c. d., s. 186.

⁴⁵⁷ Baumgart, *Aktenedition*, s. 223an.; Schroeder, *Crimean War*, s. 226an. Srov. Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 70an.

smlouva žádné zvláštní výhody nepřinášela. Buolovi se nepodařilo jasně zavázat Francii a Velkou Británii, aby se omezili na Čtyři body jako podmínky míru, Londýn dokonce ani neslibil začít jednat, pokud Čtyři body přijme Petrohrad. Smlouva nepřinášela ani žádné záruky ohledně budoucího vlivu habsburské monarchie v Podunají, jak Buol začátkem roku zamýšlel. Jediným ziskem tak byla francouzsko-rakouská konvence zachovávající status quo v Itálii a slibující vojenskou pomoc v případě společných vojenských akcí v Orientu. Konvence však značně ztratila na lesku tím, že byla vázána na rakouskou vojenskou spolupráci a Velká Británie se k ní odmítla připojit a dokonce již v této době připravovala alianci se Sardinským královstvím.⁴⁵⁸ Schroeder a Eckhardt považují Buolův záměr mírnit aspirace Francie a Velké Británie skrze alianci za pošetilý. Unckel však upozorňuje na oficiální zprávu o rakouské politice z Augsburger Allgemeine Zeitung, která je samozřejmě poněkud tendenční, lze s ní ale souhlasit v tom ohledu, že Rakousko získalo podpisem aliance prostor pro jednání a vrátilo do hry alespoň částečně Čtyři body.⁴⁵⁹ Za zmínku také stojí vyloučení separátních dohod s Ruskem, čehož se Buol velmi obával.⁴⁶⁰

Prusku byla aliance notifikována 28. listopadu. Kurýr s obsáhlejšími materiály se však o den zpozdil a dorazil do Berlína až 1. prosince. Následkem toho došla do Vídně žádost Berlína o posunutí podpisu a jeho účast na jednáních už při vzniku smlouvy teprve několik hodin před samotným podpisem smlouvy se zástupci Francie a Velké Británie. Rozladěnost Berlína však Buol odmítl s tím, že vzhledem k vlastně rozdílným cestám obou velmocí v posledních měsících Vídeň neočekávala, že by Prusko mělo o alianci zájem a přílišný zájem o pruskou účast nejevily ani západní dvory. Clarendon se dokonce vyjádřil, že pruská účast by znamenala přibrat špióna nepřítele, i přesto však byla ve smlouvě možnost pruské účasti výslovně zakotvena. Navíc jakmile byla potvrzena dubnová aliance s Pruskem, byla Berlínu smlouva notifikována.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Srov. Schroeder, *Crimean War*, s. 225an.; Unckel, c. d., s. 188an.; Kraehe, c. d., s. 29.; Baumgart, *Aktenedition*, s. 228. K podpisu smlouvy došlo 22. prosince 1854. Akten I/2, Nr. 311, Buol an Franz Joseph, 29.12. 1854, s. 657an. Srov. Schroeder, *Crimean War*, s. 237an.

⁴⁵⁹ Schroeder, *Crimean War*, s. 226.; Unckel, c. d., s. 187. Srov. Akten I/2, Nr. 278, Buol an G. Esterházy, 3.12. 1854, s. 594an.

⁴⁶⁰ Viz výše, např. Akten I/1, Nr. 393, Buol an Franz Joseph, 21.3. 1854, s. 691.

⁴⁶¹ Akten I/2, Nr. 275, Buol an die kaiserliche Gesandtschaften in Deutschland, 30.11. 1854; Nr. 276, G. Esterházy an Buol, 30.11. 1854; Nr. 278, Buol an G. Esterházy, 3.12. 1854, s. 591an.; Unckel, c. d., s. 185, 190.; Srov. Hálek, c. d., s. 216.; Baumgart, *Österreich und Preussen*, s. 60an.

III.4 Vídeňská konference

Uzavření prosincové aliance Rakouska, Francie a Velké Británie nebylo v Německu uvítáno s nadšením. Ačkoliv důvody, které Vídeň k tomuto kroku vedly, tedy zajištění ochoty Paříže a Londýna jednat, přijme-li Rusko Čtyři body, a snaha omezit další spojenecké cíle na únosnou mez, posílit rakouské postavení v podunajských knížectvích a zajistit ofenzivní a defenzivní alianci pro případ války s Ruskem, byly zvláště s ohledem na chybějící rozhodnou podporu rakouské politiky v Německu více než pochopitelné.⁴⁶² Hned první z uvedených Buolových argumentů, který se však poněkud míjel s pravým stavem věcí, se měl navíc záhy projevit i v praxi, neboť Rusko přijalo koncem listopadu, tedy v době, kdy byla spojenecká smlouva dojednána, ovšem ještě ne notifikována německým spojencům a podepsána, Čtyři body jako základ mírových jednání. Tentokrát se tedy Petrohradu nepodařilo přerušit jednání Rakouska se západními dvory jako v létě 1854, na posílení negativního ohlasu nejnovějšího rakouského kroku ve Spolku to však stačilo.

Německo se cítilo podvedeno. Ještě na začátku listopadu jej Buol ujišťoval, že jej bude s předstihem informovat o rakouských dohodách s ostatními velmocemi. Formálně se tak stalo, němečtí spojenci si ovšem tuto informační povinnost Rakouska vykládali výrazně šířeji. Nehledě na to, že důvodem jejich podzimních ústupků Vídni byla snaha právě uzavřené alianci předejít.⁴⁶³ Prusko potřebovalo nabrat po tak překvapivé zprávě dech, smlouva byla tedy 14. prosince 1854 ratifikována bez jeho účasti.⁴⁶⁴ Berlín odmítal přebírat závazky nejasného dosahu. Fridrich Vilém IV, se proto pokusil dojednat Prusku přímou diplomacií přijatelné podmínky. Jak již bylo řečeno výše, nebyli noví rakouští spojenci představou zapojení Pruska do aliance nadšeni, a tak neměly tyto snahy pruského krále žádné výsledky. Fridrich Vilém se chtěl za každou cenu válce vyhnout, na rozdíl od Rakouska však i za cenu

⁴⁶² Akten I/2, Nr. 275, Buol an die kaiserlichen Gesandtschaften in Deutschland, 30.11. 1854, s. 591an. Srov. Akten I/2, Nr. 301, Apponyi an Buol, 20.12. 1854, s. 640an. Baumgart dochází k následujícímu výkladu rakouského spolenectví se západními velmocemi: „*Tedy svobodné a silné vystupování na obě strany, za podpory té strany, u které bylo právo, a za výhružného postoje vůči druhé straně, která právo překroutila.*“ Baumgart, Aktenedition, s. 227. Srov. také tamtéž, s. 223an.

⁴⁶³ Akten I/2, Nr. 280, Kuefstein an Buol, 3.12. 1854; Nr. 284, 5.12. 1854, Prokesch an Buol, 5.12. 1854; Nr. 288, G. Esterházy an Buol, 9.12. 1854; Nr. 299, G. Esterházy an Buol, 18.12. 1854; Nr. 301, Apponyi an Buol, 20.12. 1854; Nr. 302, Koller an Buol, 21.12. 1854, s. 598an.; Huber, c. d., s. 244.; Schroeder, Crimean War, s. 226an., 239.

⁴⁶⁴ Akten I/2, pozn. 4, s. 617.

obětování vlastních zájmů, a směřoval tedy spolu s dalšími německými státy do ozbrojené neutrality.⁴⁶⁵

Vídeň, aby dodala váhu své zahraniční politice, chtěla donutit Berlín k mobilizaci na základě jeho dubnových závazků potvrzených ještě listopadovým dodatkem ke spojenecké smlouvě. Berlín však trval na tom, že ruský útok na Rakousko nehrozí, že Petrohrad přijal Čtyři body a jedinou otázkou je nyní jejich interpretace. Právě to ale dělalo Vídní starosti, i přes úspěchy posledních dní byl mír stále v nedohlednu. Hess, kterého Buol požádal o stanovisko, varoval, že právě Čtyři body povedou k válce, pokud nebude jejich interpretace smířlivá a zaměřená pouze na trvání Osmanské říše.⁴⁶⁶ Stejná otázka zaměštnávala i londýnský kabinet, jen z jiného úhlu pohledu. V Londýně se báli míru, který by nebyl slučitelný s britskou ctí a výrazněji by omezoval britské cíle. Vzhledem k problémům krymské operace, kterou Palmerston ostatně chápal pouze jako začátek boje o novou tvář Evropy, doba pro mír podle něj ještě nenadešla. Další otázkou bylo, nakolik má být Londýn k Rakousku upřímný, neboť bylo třeba předložit Rusům spojeneckou interpretaci Čtyř bodů.⁴⁶⁷ Prosincová aliance sice trochu vylepšila obraz Rakouska ve Velké Británii, i tak ale „*Rakousko, Rusko a Řím platili tehdy v Anglii jako synonyma pro nesvobodu.*“ Během roku 1855 Rakousko v očích britské veřejnosti opět kleslo především vinou jarních mírových konferencí a uzavření konkordátu se Svatým stolcem.⁴⁶⁸ Podobné antipatie jako u britské veřejnosti bylo možno nalézt i v britských politických a diplomatických kruzích. Zatímco první a čtvrtý bod, tedy ruský protektorát v podunajských knížectvích a nad ortodoxními křesťany v Osmanské říši, byly celkem jasné a druhý bod týkající se Dunaje nebyl pro Británii tolik podstatný, přinášela revize smlouvy o Úžinách z roku 1841 obsažená ve třetím bodě spojencům značné interpretační problémy. Paříž a Londýn se celkem snadno shodly již koncem roku 1854 na nutnosti zničení Sevastopolu a myšlence zřídit v ruských černomořských přístavech vlastní konzuláty. Bylo však jasné, že je třeba ruské síly v Černém moři omezit. V obecné rovině se nabízely dvě cesty. Buď celková neutralizace Černého moře, tedy úplný zákaz přítomnosti vojenských plavidel, nebo omezení jejich počtu, které se však v

⁴⁶⁵ Unckel, c. d., s. 190an.; Srov. Akten I/2, Nr. 299, G. Esterházy an Buol, 18.12. 1854; Nr. 309, Buol an Prokesch, 26.12. 1854, s. 636an.; Lutz, c. d., s. 312an.

⁴⁶⁶ Akten I/2, Nr. 292, Hess an Buol, 14.12. 1854, s. 620an.; Hálek, c. d., s. 216an.; Srov. Akten I/2, pozn. 3, s. 625.

⁴⁶⁷ Schroeder, Crimean War, s. 232an., srov. také s. 278.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 20, 31an.

⁴⁶⁸ Baumgart, Der Friede von Paris, s. 29. Srov. Schroeder, Crimean War, s. 197.; Akten I/2, Nr. 314, Bruck an Buol, 1.1. 1855, s. 665an.

představách britského kabinetu v podstatě rovnalo neutralizaci. Clarendon byl tentokrát překvapivě pro otevřenost vůči Vídní. Vedla ho k tomu obava, že Vídeň couvne, až se v průběhu jednání dozví, co jí Francie a Velká Británie zatajily, a také naděje, že Rusko tyto tvrdé podmínky odmítne ihned a Rakousko pak vstoupí do války. Drouyn byl však jiného názoru. Západní velmoci zůstaly tedy někde napůl cesty.⁴⁶⁹ Podklad pro společnou nótu Rusku, na které trval Buol, byl zostřen. Třetí bod však byl formulován pouze vágně s tím, že je třeba revizí smlouvy o Úžinách „*učinit konec převaze Ruska v Černém moři,*“ ale že konkrétní opatření závisí na válečném štěstí.⁴⁷⁰ Zástupci Francie, Velké Británie a Rakouska podepsali společný protokol o výkladu Čtyř bodů ve Vídni dne 28. prosince 1854. Jeho část byla obratem sdělena Gorčakovovi. Formulace třetího bodu se zdála poskytovat jistý prostor pro vyjednávání. To však bylo výrazně omezeno tajnou dohodou Londýna a Paříže na minimálních požadavcích k tomuto bodu, pod které nepůjdou.⁴⁷¹

Prusko stále oddalovalo konečné rozhodnutí, zda se zapojí do prosincové protiruské aliance nebo ne. Dne 9. prosince přistoupil Německý spolek oficiálně k listopadovému dodatku ke spojenecké smlouvě mezi Rakouskem a Pruskem. Přijal tedy Čtyři body jako základ míru pro Evropu a uznal svůj zájem především o první a druhý bod. Potvrdil *casus foederis* také pro případ napadení rakouských jednotek v podunajských knížectvích a zmocnil oba výbory Spolkového sněmu, jejichž práce se dotýkala Východní otázky, k podávání žádostí ohledně vojenských opatření, která bylo třeba přijmout, aby Spolek dostal svým závazkům.⁴⁷² Na Štědrý den 1854 pověřil Buol Esterházyho, aby v Berlíně zjistil postoj pruské vlády k mobilizaci a ke společnému postupu na Spolkovém sněmu za stejným účelem. Svůj krok Buol odůvodnil tím, že „*pokud se neobjeví bezpečný výhled na obnovení všeobecného míru v nejbližší možné lhůtě, jmenovitě ještě před uplynutím tohoto měsíce,*“ nebude pochyb o potřebě mobilizovat alespoň polovinu příslibených sil. To ještě podpořil

⁴⁶⁹ Schroeder, *Crimean War*, s. 232an.

⁴⁷⁰ Jasmund I., Nr. CCLXXXV., *Aide-mémoire für die Conferenz vom 28. Dezember 1854*, s. 407an.; Jasmund II., Nr. CCCXLII. *Memorandum, von den Bevollmächtigten Oesterreichs, Frankreichs und Großbritanniens dem Fürsten Gortschakoff mitgetheilt, am 28. Dezember 1855*, s. 81an. Rok je uveden chybě, jednoznačně jde o protokol z 28. prosince 1854, jak vyplývá i ze systematiky edice.

⁴⁷¹ Schroeder, *Crimean War*, s. 236.; Unkel, c. d., s. 208. Paříž a Londýn si bez vědomí Rakouska vyměnili 17. a 19. prosince nóty o třetím bodu, ve kterých se dohodli na přísné limitaci námořních sil v Černém moři a zničení Sevastopolu a případně i dalších pevností na černomořském pobřeží.

⁴⁷² Jasmund I., Nr. CCLXXX., *Bundesbeschluss vom 9. Dezember 1854*, s. 401.; *Akten I/2*, Nr. 305, Buol an G. Esterházy, 24.12. 1854, s. 647an.

konstatováním, že Rusové jsou schopni napadnout Rakousko díky koncentraci sil na své západní hranici dříve, než Prusko vyzbrojí své vojáky a odvelí je na domluvená stanoviště.⁴⁷³

Berlín však byl jiného názoru. Rusko to podle pruských zpráv myslelo s mírovými jednáními vážně, což dokazovalo i vybavení Gorčakova rozsáhlejší plnou mocí. Tisk navíc prý informoval mylně o pohybech ruské armády a přímé nebezpečí útoku dle názoru Berlína nehrozilo. Stejně jako Prusko odmítlo pokračovat v přípravách své armády nad rámec již dříve přijatých opatření, odmítlo také podporovat rakouský návrh Spolkovému sněmu s tím, že pro něj je příslušný Vojenský výbor, který již má své propozice.⁴⁷⁴ Zároveň také Berlín naznačil, že jako signatář dřívějších evropských smluv by se měl podílet i na jejich revizi. To rakouští diplomaté považovali za marný pokus uniknout z izolace, kterou si Prusko zavinilo svým chováním ve Východní otázce.⁴⁷⁵

Nelze v této souvislosti nezmínit Huberem a Hálkem citovaný Buolův výrok zaznamenaný ministrem kultu a školství Leopoldem hrabětem Thun-Hohenstein: „*Pokud dojde k válce, budu raději, když Prusko nebude s námi. Válka s Pruskem proti Rusku je pro nás velká nesnáz. Když bude Prusko držet s Ruskem, povedeme společně s Francií válku proti Prusku. Poté získáme Slezsko; Sasko bude obnoveno a budeme mít klid v Německu. Na oplátku si může Francie vzít Porýní. Co nám záleží na tom, zda bude německé nebo francouzské?*“⁴⁷⁶ Podobné vyjádření lze najít v této době i u Prokesche, který komentuje výše zmíněnou pruskou depeši takto: „*Z vojenského hlediska se mi zdá odmítnutí mobilizace spíše příznivé než nevýhodné, protože u Vratislavi stojící pruská armáda by byla podle ducha pruské politiky spíše nebezpečím pro Rakousko než pro Rusko.*“⁴⁷⁷ Přesto není možné oba výroky směřovat. Zatímco Prokesch, který čelil Bismarckovým intrikám ve Frankfurtu nad Mohanem, byl již dlouhou dobu zastáncem západní aliance Rakouska a společné války proti Rusku, je těžké přiřadit Buola k jedné ze „stran“ na vídeňském dvoře.⁴⁷⁸ Buol na rozdíl od

⁴⁷³ Akten I/2, Nr. 305, Buol an G. Esterházy, 24.12. 1854, s. 647an.

⁴⁷⁴ Jasmund I., Nr. CCLXXXVII., Depesche des Freiherrn v. Manteuffel an Graf Arnim in Wien, 5.1. 1855, s. 409an.

⁴⁷⁵ Akten I/2, Nr. 325, G. Esterházy an Buol, 12.1. 1855; Nr. 326, Prokesch an Buol, 12.1. 1855; Nr. 339, G. Esterházy an Buol, 20.1. 1855, s. 685an. Prusko se nakonec Vídeňské konference neúčastnilo, což přinášelo menší formulační problémy, neboť Berlín byl signatářem konvence o Úžinách, o jejíž revizi se také jednalo. Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. II., 17.3, 1855, s. 93an.

⁴⁷⁶ Hálek, c. d., s. 216.; Huber, c. d., pozn. 89, s. 244an.

⁴⁷⁷ Akten I/2, Nr. 326, Prokesch an Buol, 12.1. 1855, s. 688.

⁴⁷⁸ Srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 66.

Prokesche válku nechtěl. Jistě by upřímně podepsal výrok, kterým Esterházy v Berlíně bránil před Manteuffelem alianci se západními velmocemi: „*Toto spojení je ostatně třeba pokládat také jen za prostředek k [dosazení - M.F.] míru.*“⁴⁷⁹ Buol již před koncem roku 1854 rezignoval na sblížení s Pruskem či se zbylými státy Německého spolku, zároveň si ale nemohl dovolit zcela se stáhnout z tohoto prostoru a umožnit tak Prusku, aby plně rozvinulo své plány a Rakousko z německého prostoru úplně vytlačilo.⁴⁸⁰ Poučen pruským chováním zvláště od léta 1854 Berlínu nedůvěřoval, zároveň jej ale potřeboval. I přes pruskou nespolehlivost a intriky vycházel Berlín alespoň zčásti ze stejných principů jako Vídeň a byl tak důležitou protiváhou liberální Velké Británii a poněkud nevypočitatelné Francii. Postoje Berlína také významně ovlivňovaly rakouské vojenské plány, především s ohledem na velice napjatý rakouský rozpočet. Na rozdíl od vyjádření Prokesche, který ve své výše citované depeši označil Prusko za ruského spojence,⁴⁸¹ ilustruje dle mého názoru Buolův výrok spíše celkovou nepřehlednost situace⁴⁸² než „*nenávisť*“ vůči Prusku jak uvádí Srbik.⁴⁸³ Je pravda, že se Buol snažil tvrdě prosazovat svou politiku na půdě Německého spolku a nebral přitom na Prusko větší ohledy, dokonce se snažil o přehlasování Pruska na Sněmu či uzavření separátních aliancí s některými členy Spolku, což by pravděpodobně skončilo jeho rozpadem.⁴⁸⁴ Je také pravda, že byl Berlín o uzavření rakouské prosincové aliance informován pozdě. Jak bylo již zmíněno, vedla k tomu Buola pruská indiskrétnost a také vědomí, že se s Berlínem neshodne zvláště na ráznější politice vůči Rusku. Prusko se v této době z evropského koncertu vyloučilo samo. V podstatě již od začátku východní krize směřovalo do ozbrojené neutrality, která hrozila na přelomu let 1854–1855 izolací, místo aby vystoupilo na jedné či druhé straně sporu nebo přijalo Buolovu hru a pokusilo se prostředkovat aktivně ve sporu hrozbami a silou. Buol si nemohl dovolit učinit Prusko arbitrem rakouské zahraniční

⁴⁷⁹ Akten I/2, Nr. 325, G. Esterházy an Buol, 12.1. 1855, s. 686.

⁴⁸⁰ Srov. Baumgart, Österreich und Preussen, s. 52.

⁴⁸¹ K Prokeschovým názorům ohledně Pruska srov. také Akten I/2, Nr. 363, Prokesch an Buol, 8.2. 1855, s. 748an.

⁴⁸² Srov. Metternichův výrok citovaný na str. 72 a Baumgart, Der Friede von Paris, s. 37.

⁴⁸³ Hálek převzal tento Buolův výrok od Hubera, Huber jej převzal ze Srbik, H.: *Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom Heiligen Reich bis Königgrätz*. Band II. München: Bruckmann 1935. S. 249an. Srbik má tento výrok z pozůstalosti hraběte Thuna, a sice z vlastnoručních poznámek ze začátku roku 1855.

⁴⁸⁴ S menším odstupem Buol celou záležitost s tajným rakouským návrhem označil za „zkoušku, ve které německé státy příliš neobstály.“ Akten I/2, Buol an Prokesch, 4.2. 1855, s. 747.; Srov. Baumgart, Österreich und Preussen, s. 66an.

politiky a pevně se k německému spojenci a rivalovi zároveň připoutat. Na druhou stranu stále trval na tom, aby aliance se Západem i jednání vídeňské konference zůstala Prusku otevřená. Tyto snahy byly pravděpodobně nesený chladným politickým kalkulem, nikoliv pocitem spřízněnosti či jednotou německého ducha, často zmiňovanou zpočátku krize zvláště v korespondenci obou korunovaných hlav, pro výše zmiňovanou nenávist však chybí v Buolových depeších jednoznačné doklady.⁴⁸⁵

Za zády Berlína jednal Buol i koncem prosince 1854. Aniž by čekal na pruskou odpověď na svá sdělení z 24. prosince, obeslal Buol již 26. prosince ostatní členy Spolku ohledně plánovaných rakouských požadavků na vojenské přípravy spolkových sil. Některé vlády poslaly do Frankfurtu instrukce, aniž by počkaly na pruská vyjádření.⁴⁸⁶ Podobný postup zvolil Buol i v polovině ledna, kdy pověřil Prokesche, aby na Spolkovém sněmu ve Frankfurtu předložil návrh na mobilizaci alespoň poloviny spolkových sil. Oběžník rakouským vyslancům u spolkových vlád, kterým Buol tento záměr oznamoval, byl nesen apelem „na zdravé smýšlení německých vlád“ a odmítnutím pruského postoje, neboť závažnost situace ve svém prosincovém rozhodnutí uznal sám Spolkový sněm a od té doby se nic nezměnilo.⁴⁸⁷ Oběžník byl doplněn ještě přísně důvěrnou depeší, která nabízela některým německým panovníkům separátní spojenectví s Rakouskem v případě, že by bylo rozhodnutí k aktivnímu zákroku po rakouském boku na sněmu zablokováno. Tato depeše nebyla poslána do Berlína, neboť její protipruské zaměření je v textu výslovně zmíněno, i když celý návrh je označen jen jako eventualita k nepříznivému vývoji ve Frankfurtu.⁴⁸⁸ Poté, co Prokesch oficiálně požádal oba zainteresované výbory Spolkového sněmu o projednání rakouských návrhů a přijetí rozhodnutí v této věci,⁴⁸⁹ dostala se patrně díky saskému ministru zahraničí

⁴⁸⁵ Srov. např. z této doby Akten I/2, Buol an Prokesch, 4.2. 1855, s. 747.

⁴⁸⁶ Akten I/2, Nr. 328, Buol an Prokesch, 14.1. 1855, s. 691an.

⁴⁸⁷ Jasmund I., Nr. CCXCI., Circulardepesche des Grafen Buol an die k. Gesandtschaften in Deutschland, 14.1. 1855, s. 413an.

⁴⁸⁸ Jasmund I., Nr. CCXCII., Geheime Depesche des Grafen Buol an mehrere kaiserliche Gesandtschaften in Deutschland, 14.1. 1855, s. 415an.; Unckel, c. d., s. 192.; Srov. Baumgart, Österreich und Preussen, s. 66an.

⁴⁸⁹ Rakouské návrhy odůvodnil Prokesch velice chytře těmito slovy: „Oběžníkem ze 14. tohoto [měsíce - M.F.] sdělila císařská vláda veškerým členům Spolku [své M.F.] přesvědčení, že, jakkoliv potěšující je pro ni nynější zahájení mírových jednání, nemůže považovat mír skrze tento úvodní krok za zaručený, závažnost situace a rozumnost odůvodněná velkými zájmy, které jsou ve hře, vyžadují záruku vojenského postavení, ať již spojeným rozvinutím sil ke skutečně důrazné podpoře mírových jednání a jejich zdárnému konci, anebo v politováníhodném případě, že míru, který vyžadují zájmy Německa, nebude možno dosáhnout cestou jednání, k jeho vynucení.“ Jasmund I., Nr. CCXCVI., Antrag des Bundesgesandten in den vereinigten Ausschüssen, 22.1. 1855, s. 421.

Beustovi tajná rakouská depeše k berlínské vládě, což pohřbilo naděje na prosazení mobilizace na Spolkovém sněmu, ačkoliv jí byly z počátku některé spolkové vlády nakloněny.⁴⁹⁰ S kompromisním návrhem přišlo Bavorsko. Spolek neměl odhlasovat mobilizaci, ale vojenskou pohotovost. Prokesch se za toto řešení velmi přimlouval, neboť to k mobilizaci nemělo daleko a na rozdíl od druhé alternativy toto řešení nehrozilo rozpadem Spolku.⁴⁹¹ Nejen formální problémy přinášela také otázka, kdo bude pověřen velením spolkových sil.⁴⁹² Spolkový sněm nakonec přijal 8. února 1855 návrhy svých výborů a schválil přijetí opatření k vojenské pohotovosti spolkových sil tak, aby v případě rozhodnutí Spolkového sněmu byly do dvou týdnů připraveny k nasazení. Nesporný Prokeschův úspěch kalil fakt, že tato opatření byla odůvodněna celkově neutěšenou situací v Evropě a základním posláním Spolku, jímž bylo podle čl. 2 Spolkové akty „*zachování vnější a vnitřní bezpečnosti Německa a nezávislosti a neporušitelnosti jednotlivých německých států*“, nikoliv pomocí rakouskému spojení. Výbory a potažmo Spolkový sněm dokonce odmítly přímý vztah ke spojeneckým závazkům, když konstatovaly, že „*nutnost přikročit k plnění defenzivních závazků, přijatých rozhodnutím z 9. prosince předchozího roku, není nyní prokázána*.“ Jako důvod je uváděn nedostatek informací o probíhajících jednáních s Ruskem.⁴⁹³ Do textu navíc

⁴⁹⁰ Akten I/2, Nr. 341, Apponyi an Buol, 21.1. 1855; Nr. 342, Prokesch an Buol, 22.1. 1855; Nr. 345, G. Esterházy an Buol, 24.1. 1855; Nr. 349, Prokesch an Buol, 26.1. 1855; Nr. 357, Prokesch an Buol, 3.2. 1855, s. 715an.; Jasmund I., Nr. CCXCVI., Antrag des Bundesgesandten in den vereinigten Ausschüssen, 22.1. 1855, s. 421an.

⁴⁹¹ Akten I/2, Nr. 349, Prokesch an Buol, 26.1. 1855, s. 727an. Další alternativou byl postup podle čl. 42 Vídeňské závěrečné akty. Tento článek zaručoval menšině členů Spolku přesvědčených oproti většinovému rozhodnutí, že Spolku hrozí nebezpečí, aby si mezi sebou domluvili a přijali obranná opatření. <http://www.verfassungen.de/de/de06-66/schlussakte20.htm> (13.6. 2012) Dle Prokeschova názoru by postup podle tohoto článku znamenal rozkol uvnitř Spolku („*ein Bruch nicht des Bundes aber im Bunde*.“).

⁴⁹² Akten I/2, Nr. 328, Buol an Prokesch, 14.1. 1855; Nr. 341, Apponyi an Buol, 21.1. 1855; Nr. 351, G. Esterházy an Buol, 28.1. 1855; Nr. 357, Prokesch an Buol, 3.2. 1855, s. 691an.; Jasmund I., Nr. CCCII., Gutachten der vereinigten Ausschüsse über den österreichischen Antrag, [nedatováno], s. 432an. Buol původně zamýšlel, že by velení spolkových sil mohl převzít osobně rakouský císař, v tomto případě by však bylo nutné vyřešit jeho vztah ke Spolku, protože vojenská ústava Spolku počítala s tím, že vrchní velitel bude ke Spolku v postavení generála ke svému suverénovi a bude tedy skládat přísahu a přijímat rozkazy, což bylo nejen pro Františka Josefa I. nemyslitelné. Srov. Akten I/2, pozn. 8, s. 692.

⁴⁹³ I přesto se Vídeň snažila prosadit svou interpretaci, opírajíce se mimo jiné o argument, že když něco není prokázáno, neznamená to nutně, že to neexistuje, a že je třeba rozlišovat mezi motivy, kterými je hlasování vedeno, a jeho materiální formou, kterou je přijetí souhlasného či odmítavého stanoviska k návrhu, o kterém se hlasuje, v tomto případě předloženým vídeňskou vládou. Jasmund I., Nr. CCCXa., Erklärungen des österreichischen und preussischen Bundestagsgesandten in der Bundestagssitzung vom 22. Februar 1855, s. 444an.

Bismarck prosadil formulaci „*k odvrácení hrozícího nebezpečí v každém směru*,“⁴⁹⁴ což ještě více oslabilo hodnotu této demonstrace. Spolek sice vyšel habsburské monarchii váhavě vstříc, v zásadě však znamenalo jeho rozhodnutí rakouskou prohru.⁴⁹⁵ Jak si povzdechl Buol již koncem ledna: „[*S tím, - M.F.] kdo dnes ještě věří po obrovském úsilí, které Rakousko vyvinulo, aby vydobylo mír, že jeho cílem je válka, je dorozumění těžké. Skrze tuto demonstraci mělo být přeci zamezeno právě té válce, do které, když se my zapleteme, by bylo z donucení zataženo Německo. Cožpak necítí, s jakou zcela jinou vahou bychom vstoupili do jednání, kdyby chtělo Německo udělat o něco více, než nás neochotně a s úšklebky následovat?*“⁴⁹⁶

Mezitím se ve Vídni naplno rozbíhala předběžná jednání s Ruskem. Gorčakov překvapivě neodmítl protokol o interpretaci Čtyř bodů, který mu byl spojenci přečten ještě 28. prosince, ihned, ale s žádostí o instrukce a případné rozšíření svých plných mocí jej poslal do Petrohradu.⁴⁹⁷ Buol vkládal do těchto jednání velké naděje. Začátkem ledna napsal V. Esterházy: „*Odpořev' Petrohradu je pro nás skutečnou otázkou míru či války. Odmítnutí Ruska by náš osud uvrhlo na dráhu velmocí vedoucích válku; přijetí by pro nás bylo svobodou.*“⁴⁹⁸ Esterházy to pochopil dokonale. Již po vypuknutí války byl ostatně přesvědčen, že Rusko nedonutí k ústupkům ohledy na spojence, ale rozhodná řeč Rakouska v kombinaci s důkazy, že to, co říká, myslí skutečně vážně.⁴⁹⁹

Ke zděšení Londýna a Paříže Gorčakov 7. ledna oznámil, že car je ochoten na základě Čtyř bodů jednat. Ve svém prohlášení si však vyhradil, že projednávání třetího bodu nebude vést k omezení carovy suverenity, a u čtvrtého bodu, že budou práva křesťanů v Osmanské říši

⁴⁹⁴ Jasmund I., Nr. CCCII., Gutachten der vereinigten Ausschüsse über den österreichischen Antrag, [nedatováno], s. 432an. Srov. Hálek, c. d., s. 217.

⁴⁹⁵ Jasmund I., Nr. CCCII., Gutachten der vereinigten Ausschüsse über den österreichischen Antrag, [nedatováno]; Nr. CCCIIa., Anträge der Bundesausschüsse, in der Sitzung des Bundestages vom 8. Februar 1855 angenommen, s. 432an.; Unckel, c. d., s. 192an.; Hálek, c. d., s. 217. Srov. Akten I/2, Nr. 362, Buol an Prokesch, 4.2. 1855, s. 747. Prokesch považoval Bismarckovo chování a prosazení jeho výše zmíněné formulace do textu rozhodnutí za „*děťinské.*“ Akten I/2, Nr. 363, Prokesch an Buol, s. 8.2. 1855, s. 748.

⁴⁹⁶ Akten I/2, Nr. 346, Buol an Kuefstein, 25.1. 1855, s. 722an. Srov. Baumgart, Österreich und Preussen, s. 67an.

⁴⁹⁷ Jasmund I., Nr. CCLXXXIX., Artikel der offiziellen österreichischen Correspondenz über die Konferenz vom 7. Januar 1855, s. 412.; Jasmund II., Nr. CCCXLII. Memorandum, von den Bevollmächtigten Oesterreichs, Frankreichs und Großbritanniens dem Fürsten Gortschakoff mitgetheilt, am 28. Dezember 185[4], s. 81an.

⁴⁹⁸ Schroeder, Crimean War, s. 243.

⁴⁹⁹ Baumgart, Aktenedition, s. 222an.

zaručena účinně a nikoliv jen planými sliby.⁵⁰⁰ Kola jednání se pomalu začínala roztáčet a západní velmoci se je pokoušely všemožnými způsoby zastavit. Clarendon přemýšlel o zveřejnění britsko-francouzské tajné dohody o třetím bodu, Paříž zvažovala požadavek na předběžné vyklizení Krymu ruskou armádou a Stratford se v Konstantinopoli snažil ovlivnit jmenování osmanského zplnomocněnce pro vídeňskou konferenci.⁵⁰¹

Na konci ledna došlo k přistoupení Sardinského království k britsko-francouzské spojenecké smlouvě. Cavour původně požadoval výměnou za přístup k alianci politické ústupky, jako tlak na Rakousko v majetkových záležitostech Sardinců a projednání italské otázky na mírovém kongresu, nakonec ale ustoupil a spokojil se pouze s garancí integrity sardinského území a finanční podporou. Výměnou za to mělo sardinské království postavit a udržovat 15 000 mužů, které měli Britové bezplatně dopravit na bojiště. Cavour tímto tahem získal účast Sardinského království na pařížské mírové konferenci a dal západním velmocem další prostředek k vyvíjení tlaku na Rakousko, ačkoliv jak Londýn tak Paříž sardinskou pomoc nepřeceňovaly.⁵⁰²

Ještě před začátkem vídeňské konference v polovině března 1855 došlo k několika více či méně významným změnám na evropské politické scéně. V Londýně padla koncem ledna Aberdeenova vláda a byla nahrazena Palmerstonovým kabinetem. Palmerston však musel několika členům své vlády slíbit, že bude pracovat pro mír, i vzhledem k jeho značnému vlivu za předchozí vlády nepřinesla tato obměna výrazné změny v kursu britské zahraniční politiky.⁵⁰³ V polovině ledna se František Josef I. rozhodl pro změnu ve vídeňském kabinetě. Na Baumgartnerovo místo ministra financí byl povolán rakouský internuncius u Porty Bruck. Vzhledem ke složité situaci v Konstantinopoli a Bruckově nedůvěře k tamnímu legačnímu radovi přijal Bruck císařovu výzvu se zpožděním a byl jmenován až 10. března. Své převzetí úřadu podmínil podporou několika kroků, především co se armádního rozpočtu týče, neboť byl přesvědčen, že ozdravení státních financí si žádá rázného zásahu. Ve Vídni Bruck totiž shledal, že se redukcím armády nelze vyhnout, což vedlo vlastně v rozporu s jeho původními

⁵⁰⁰ Jasmund I., Nr. CCLXXXVIII., Erklärung des Fürsten Gortschakoff über die vier Punkte in der Conferenz vom 7. Januar 1855, s. 411an.

⁵⁰¹ Schroeder, Crimean War, s. 244an. Akten I/2, Nr. 336, Bruck an Buol, 18.1. 1855, s. 705an.

⁵⁰² Jasmund I., Nr. CCC. - CCCb., Beitritts-Erklärung der sardinischen Regierung zum englisch-franz. Tractat, Militär-Convention zwischen Sardinien Frankreich und England, Finanz-Convention zwischen Sardinien und England, 26.1. 1855, s. 429an.; Schroeder, Crimean War, s. 237an.; Unckel, c. d., s. 194an. Na tuto smlouvu navazovala v polovině března uzavřená spojenecká smlouva Sardinského království s Osmanskou říší. Jasmund II., Nr. CCCXX., Allianztraktat zwischen der Pforte und Sardinien vom 15. März 1855, s. 12an.

⁵⁰³ Schroeder, Crimean War, s. 247an.; Srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 27an.

představami o rakouské roli v řešení orientální krize k zavádění dalších úsporných opatření v létě 1855. I nadále zůstal v opozici proti Buolovi, na zahraniční politiku habsburské monarchie však nezískal ani ve Vídni větší vliv.⁵⁰⁴ V Konstantinopoli Brucka nahradil dřívější rakouský vyslanec v Hannoveru August svobodný pán Koller.⁵⁰⁵ Těsně před zahájením konferencí ve Vídni došlo také ke změně na ruském carském trůně. Dne 2. března skonal car Mikuláš I., jeho nástupcem se stal jeho syn Alexandr II. Jak ukazuje již Alexandrův manifest, nedaly se výrazné změny v ruské zahraniční politice očekávat.⁵⁰⁶

Aby Vídeň podpořila své záměry, vyslala do Paříže na zvláštní misi generálmajora Franze hraběte Folliot von Crenneville. Jeho úkolem bylo předjednat s Napoleonem III. společný vojenský zásah proti Rusku pro případ selhání vídeňských jednání. Tato mise se dá označit za podařený krycí manévr. Crenneville žádal na Hessův pokyn pomoc 500 000 spojeneckých vojáků. V případě dotazu na plánované operace měl odvětit, „že je záměrem jeho Majestátu mluvit o tom až poté, kdy bude počet jednotek, potřebný pro případy zmíněné v obou vojenských exposé, mobilizován.“ Dle oficiálního odhadu nebyla celá mobilizace uskutečnitelná dříve než za dva měsíce, mluvit o společné vojenské akci před polovinou dubna bylo tedy nemyslitelné.⁵⁰⁷ Vídeň tak vyšla alespoň částečně vstříc tlaku spojenců a zároveň v podstatě znemožnila otevření fronty na své hranici s Ruskem.

Zároveň se Buol snažil tlačit na provádění již schválených vojenských příprav v Německu. Šalamounské rozhodnutí Spolkového sněmu z 8. února přineslo habsburské monarchii přinejmenším interpretační potíže. Rakousko jím bylo jako člen Spolku vázáno a v konečném důsledku by tedy v případě rozhodnutí Spolku bylo nuceno nasadit své jednotky proti svým spojencům Francii a Velké Británii. Buol se to snažil vyřešit poukazem na fakt, že

⁵⁰⁴ Akten I/2, Nr. 337, Bruck an Buol, 18.1. 1855, s. 707an.; Schroeder, Bruck vs. Buol, 213an.; Brandt, c. d., s. 709an.; Unckel, s. 222an. Srov. Huber, c. d., s. 246. K okolnostem jmenování srov. Unckel, c. d., pozn. 28, s. 222.

⁵⁰⁵ Akten I/2, pozn. 4, s. 644.; Instrukce Akten I/2, Nr. 354, Buol an Koller, 1.2. 1855, s. 735an. Zmínku si zaslouží zvláště pasáž, která Kollera upozorňuje, že i přes podpis alianční smlouvy a jednotu cílů se mohou mezi spojeneckými vládami objevit rozdíly ve volbě prostředků. Koller má v takovém případě působit opatrně k získání Osmanů pro rakouské představy, ale má se vyvarovat všeho, co by mohly spojenecké vlády užít proti Rakousku.

⁵⁰⁶ Jasmund I., Nr. CCCIX., Manifest des Kaisers Alexander II., s. 443. Ačkoliv Gombár uvádí, že Alexandr II. byl odpůrcem války, chtěl však alespoň zpočátku zachovat kurs, který dal ruské zahraniční politice jeho otec. Gombár, c. d., s. 159.

⁵⁰⁷ Akten I/2, Nr. 350, Grünne an Crenneville, 27.1. 1855; Nr. 395, Crenneville an Grünne, 14.3. 1855, s. 729an.; Akten I/2, pozn. 5, s. 808. Schroeder, Crimean War, s. 250an.; Unckel, c. d., s. 198.; Baumgart, Aktenedition, s. 224. Představy Napoleona III. o nasazení rakouských sil byly značně rozdílné. Srov. Akten I/2, pozn. 1, s. 790. Grünne to odmítl. Akten I/2, Nr. 388, Grünne an Crenneville, 8.3. 1855, s. 790an.

Spolek rozhoduje nejen na základě své ústavy, ale také na základě svých spojeneckých závazků, a Bismarckem prosazená formulace je tedy pouze prázdnu frází, protože protiruské zaměření vojenských příprav Spolku je dáno jeho prosincovým rozhodnutím.⁵⁰⁸ I přesto, že byl Bismarck v polovině ledna Fridrichem Vilémem IV. pokárán, neustával ve svých protirakouských výpadech, především co se týkalo interpretace spolkového rozhodnutí z 8. února a sporu o to, zda mají být jednotky uváděné do pohotovosti podle tohoto spolkového rozhodnutí soustředěny výhradně na území Spolku, nebo zda je možné k nim počítat i rakouské jednotky mimo spolková území.⁵⁰⁹ Buol však sledoval jasný cíl a nenechal se těžkostmi v Německu odradit. Hledaje podporu v Bavorsku, napsal v polovině února von der Pfordtenovi tato slova: *„Vyslovuji před Vaší Excelencí zcela otevřeně jako své krédo, že tak dlouho, dokud dosud nezávazný slib Ruska nebude opravdu splněn, musí být na Rusko vyvíjen přinejmenším stejně silný tlak, jako byl ten, jímž se [tato - M.F.] severská velmoc nechala pohnout k udělení příslibu.“* Buolův dopis měl za cíl zlepšit vztahy s Bavorskem a důvěrnou cestou připravit Mnichov na možnost války v případě, že Rusko přeruší jednání.⁵¹⁰

V únoru byl Prokesch pověřen stát se vedle Buola druhým zástupcem habsburské monarchie na chystané Vídeňské konferenci. Ve Frankfurtu nebyl zastoupen pruským vyslancem, jak tomu obvykle bývalo, ale Vídeň tam na přechodnou dobu poslala Johanna Bernharda hraběte Rechberg und Rothenlöwen, který už měl s touto agendou jisté zkušenosti.⁵¹¹ Prusko v této době procházelo krizí. Zatímco Manteuffel a princ Vilém dospěli k názoru, že aliance se Západem je lepší než izolace, král Fridrich Vilém se rozhodl pro přímá avšak nepřiliš koordinovaná vyjednávání na západních dvorech. Dokonce se objevila zvěst, že se Prusko bude snažit zapojit do jednání mírové konference přes návrh Konstantinopole. Ačkoliv Buol podporoval pruskou účast na jednáních, tento postup odmítal. Londýn stále

⁵⁰⁸ Jasmund I., Nr. CCCV., Depesche des Grafen Buol an die kaiserlichen Gesandtschaften in Deutschland, 16.2. 1855, s. 436an.; Akten I/2, Nr. 363, Prokesch an Buol, 8.2. 1855, s. 748an.; Unkel, c. d., s. 194.

⁵⁰⁹ Akten I/2, Nr. 325, G. Esterházy an Buol, 12.1. 1855; Nr. 375, Buol an G. Esterházy, 20.2. 1855; Nr. 378, Prokesch an Buol, 23.2. 1855, s. 685an.; Jasmund I., Nr. CCCVII., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kaiserl. Gesandten in Deutschland, 28.[2.] 1855; Nr. CCCX., Circulardepesche des Grafen Buol an die kaiserlichen Gesandtschaften in Deutschland, 5.3. 1855; Nr. CCCXa., Erklärung des österreichischen und preussischen Bundestagsgesandten in der Bundestagssitzung vom 22. Februar 1855, s. 439an. Jasmund chybně datuje první zmíněnou depeši do 28. ledna, to však neodpovídá obsahově ani ve vztahu k další korespondenci.

⁵¹⁰ Akten I/2, Nr. 371, Buol an v. d. Pfordten, 15.2. 1855, s. 764.

⁵¹¹ Akten I/2, Nr. 372, Buol an Prokesch, 18.2. 1855; Nr. 375, Buol an G. Esterházy, 20.2. 1855; Nr. 382, G. Esterházy an Buol, 2.3. 1855, s. 765an.

nebyl nakloněn pruské participaci v alianci a Paříž odmítala dát Prusku zvláštní podmínky. Prusko tedy nakonec zůstalo mimo jarní vídeňská jednání.⁵¹²

V důsledku komplikací s plnými mocemi několika účastníků začala Vídeňská konference opožděně. Francouze a Brity k ní pohnul mimo jiné nepříznivý vývoj domácího veřejného mínění a snaha zabránit Napoleonovi III. v cestě na Krym a osobnímu převzetí vedení válečných operací. Velká Británie se rozhodla vyslat do Vídně lorda Johna Russella, člena válečné strany a kritika Rakouska a pokusit se tak „jednání elegantně pohřbit.“⁵¹³ Tato taktika však Clarendonovi nevyšla. Russell překvapil. Přijetí mise podmínil snahou o účast Pruska a naléhal na otevřenost vůči Vídni, zvláště co se ujednání o třetím bodě týče, a ve Vídni, kde se přesvědčil, že to Rakousko myslí s mírem vážně, zcela otočil. Druhým britským zástupcem na konferenci byl vyslanec ve Vídni Westmorland. Stejně tak byly zastoupeny i další dvory.⁵¹⁴

První spojenecká porada před konferencí proběhla 7. března. Prokesch nás informuje, že Buol byl pověřen zahajovací řečí a že se zástupci Rakouska, Francie a Velké Británie shodli na projednávání jednotlivých bodů tak, jak jdou po sobě.⁵¹⁵ V tom je třeba spatřovat britský ústupek, neboť původní britskou strategií bylo začít třetím bodem a dovést jednání ke krachu. Francouzi s ohledem na celkovou situaci preferovali právě postupné projednávání jednotlivých bodů v naději, že mezitím dojde k příznivému vývoji na Krymu nebo to alespoň oddálí očekávanou krizi jednání u třetího bodu.⁵¹⁶

Vídeňská konference byla oficiálně zahájena 15. března 1855. Očekávání ve Vídni byla značná. Již v prosinci předchozího roku psal Buolovi Hess: „*Vaše Excellence má nyní v ruce*

⁵¹² Akten I/2, Nr. 351, G. Esterházy an Buol, 28.1. 1855; Nr. 368, G. Esterházy an Buol, 11.2. 1855, Nr. 373, Buol an Koller, 19.2. 1855, s. 730an.; Schroeder, Crimean War, s. 252an.

⁵¹³ Schroeder, Crimean War, s. 249

⁵¹⁴ Schroeder, Crimean War, s. 249an.; Unckel, c. d., s. 198an. Srov. Akten I/2, Nr. 390, Buol an Koller, 12.3. 1855, s. 792an. Otevření konference se podle protokolu účastnili Buol a Prokesch za habsburskou monarchii, Bourqueneý za Francii, Russell a Westmorland za Spojené království, Gorčakov a Titov za Rusko a Arif Effendi za Osmanskou říši. Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. I., 15.3. 1855, s. 83an. Později dorazili ještě Drouyn de Lhuys a Âli Paša, viz dále. Co se Russella týče, svůj prorakouský postoj nezměnil ani po návratu do Londýna, i když vystupoval v květnu 1855 v parlamentních jednáních loajálně k vládě a v létě byl Palmerstonem donucen zavrhnout rakouské ultimátum. Den po tomto svém vynuceném prohlášení rezignoval. Schroeder, Crimean War, s. 297an.

⁵¹⁵ Akten I/2, Nr. 384, Prokesch-Tagebucheintrag, 7.3. 1855, s. 783an.

⁵¹⁶ Schroeder, Crimean War, s. 250.

*otěže, aby dala světu mír či válku, stejně jako kníže Metternich na kongresech své doby.*⁵¹⁷
Jak se však mělo záhy ukázat, doba se změnila.

První zasedání konference proběhlo ve smířlivém duchu. Všichni se shodli, že je třeba dát Evropě mír na solidním základě. Západní velmoci si vyhradili právo dalších požadavků, stejně tak učinil zástupce Osmanské říše. Buol vyhradil habsburské monarchii právo svobodně posoudit všechny další podmínky jdoucí nad Čtyři body. Gorčakov pouze varoval, že nepřistoupí na podmínky neslučitelné s ruskou ctí. Ihned také začaly první porady o prvním bodě, kterým byly změny v Moldavsku, Valašsku a Srbsku.⁵¹⁸ Své návrhy předložili Prokesch a ruská strana. Cílem jednání bylo celkově zlepšit situaci v obou knížectvích a zároveň zrušit zvláštní práva, která vůči nim vykonával car na základě smluv s Osmanskou říší. Gorčakov navrhl, že by měla konference určit jádro privilegií všech tří knížectví, které zůstane zachováno, a poté teprve přezkoumat další privilegia daných území. Za tímto účelem předložil dva dokumenty, a sice výčet základních privilegií Srbska a částečně komentovaný výčet privilegií Moldavska a Valašska. Zástupci ostatních zúčastněných států souhlasili v jádru s touto myšlenkou, chtěli však přezkoumat, zda se mezi ně nedostala i privilegia nucená Portě na základě prohraných válek. Již na prvním zasedání se účastníci konference shodli, že jednotlivé detaily předložených bodů vypracují komise, které své závěry posléze předloží ke schválení celé konferenci. Gorčakovovy návrhy měly tedy být předány k uvážení příslušné komisi, až začne svá zasedání.⁵¹⁹ Zároveň byl předložen dokument, který v několika člancích rozvíjel garance a principy obsažené v prvním bodě. Po zohlednění Titovova komentáře a Prokeschových návrhů byl odsouhlasen s tím, že si Porta vyhradila právo jeho větší část znovu uvážít, až dorazí nový turecký zástupce s rozšířenými plnými mocemi a také až Porta dokončí své návrhy k tomuto bodu. Dokument obnovoval stará práva všech tří knížectví a vylučoval vznik jakýchkoliv ochranných práv ve vztahu k nim. Dále zaručoval svobodu náboženství, obchodu, plavby a legislativy a zapovídal zmenšení území všech tří knížectví. Vliv zúčastněných velmocí byl zajištěn právem spolurozhodovat o ústavních principech a jejich výkladu a zmínkou o širším obranném systému, do kterého měla být všechna tři knížectví začleněna. Bez dohody zúčastněných také nemohla být provedena žádná intervence na daných územích, zároveň se ale Porta zavázala nestrpět v těchto knížectvích ve

⁵¹⁷ Akten I/2, Nr. 292, Hess an Buol, 14.12. 1854, s. 623.

⁵¹⁸ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. 1, 15.3. 1855, s. 83an.

⁵¹⁹ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. II, 17.3. 1855; Beilage Lit. A zum Protokoll Nr. II., Fürsterthümer Moldau und Walachei.; Beilage Lit. B. zum Protokoll Nr. II., Serbien.; Protokoll Nr. III., 19.3. 1855, s. 93an.

spolupráci s místními úřady žádné revoluční živly, které by mohly ohrožovat klid na jejím území či v sousedních státech. Rakousko mohlo být s výsledkem jednání spokojeno.⁵²⁰ I přesto se tato otázka objevila na jednání konference ještě později. Na jejím šestém zasedání 26. března 1855 totiž přečetl Bourqueneý memorandum francouzské vlády, které první bod dále rozvíjelo, a trval na jeho připojení k protokolu. Šlo v něm především o myšlenku spojení Moldavska a Valašska v jedno knížectví, které by se stalo monarchií vedenou evropským princem pod sultánovou suverenitou, a které by lépe vzdorovalo ruskému tlaku. O memorandu se dále nejednalo, neboť i Bourqueneý uznával, že klíčová je v této věci iniciativa Porty.⁵²¹

Porady o druhém bodě začaly 21. března 1855 na čtvrtém zasedání konference a neprobíhaly již tak hladce jako u bodu prvního. Základem pro jednání se stal Prokeschem předložený návrh, který vycházel z principů schválených Vídeňským kongresem a jehož cílem byla volná plavba obchodních lodí na dolním toku Dunaje. Problémem bylo především ruskou stranou zpochybňované označení odborné komise jako „Evropský syndikát“ ve čtvrtém článku Prokeschova návrhu a obava, že její činnost bude spojena s výkonem suverénních práv.⁵²² Podobně reagoval Gorčakov i na návrh neutralizace delty Dunaje, který se v jeho očích rovnal vyvlastnění. Další spor s Rusy byl veden o plánované právo všech stran mít v deltě Dunaje jednu či dvě válečné lodě za účelem udržení pořádku. Gorčakov chtěl tuto záležitost spojit s jednáním o třetím bodě, protože by jeho schválením došlo k porušení konvence o Úžinách z roku 1841. Bourqueneý navrhl vyslovit souhlas s přítomností válečných plavidel zúčastněných států v deltě Dunaje s tou výhradou, že se tak stane v souladu s mezinárodními smlouvami. S tím souhlasili zástupci jak Velké Británie, tak Rakouska. K dalším rozporům došlo hned v následujícím bodě, který předpokládal, že výkonná komise výše zmíněného syndikátu bude složena pouze ze zástupců pobřežních států. S tím nesouhlasil Russell, neboť dle jeho názoru to neodpovídá britským zájmům na evropském obchodu. Rakouští zástupci však trvali na svém, argumentující akty Vídeňského

⁵²⁰ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Beilage zum Protokoll Nr. I., Entwicklung des ersten Punktes.; Beilage Lit. C zum Protokoll Nr. II, Entwicklung des ersten Punktes.; Beilage zum Protokoll Nr. III., s. 91an.; Akten I/2, Nr. 398, Prokesch-Memorandum, [19.3. 1855], s. 811an.

⁵²¹ Jasmund II., CCCXLII., Protokoll Nr. VI., 26.3. 1855; Beilage zum Protokoll Nr. VI., s. 125an. Srov. Unckel, c. d., s. 204an. Spojení Moldavska a Valašska se nebránili ani Rusové.

⁵²² Syndikát se měl sejít po uzavření míru a zmapovat na místě překážky plavby na dolním toku Dunaje. Syndikát měl také vypracovat právní předpisy pro plavbu a policii, které měly po schválení signatáři mírové smlouvy platit na dolním Dunaji. Jasmund II., Nr. CCCXLII., Beilage zum Protokolle Nr. IV., Entwicklung des zweiten Punktes, s. 111an.

kongresu. Stejně tak Prokesch odmítl účast Bavorska, kterého se dle jeho názoru regulace dolního toku Dunaje netýká. Arif Effendi si opět vyhradil právo vyjádřit se k tomuto bodu, až dorazí další zástupce Porty.⁵²³

V konečném znění vychází rozšíření druhého bodu z akt Vídeňského kongresu a z principu svobodné plavby, který vylučuje kladení jakýchkoliv administrativních překážek mimo smlouvu a vyžaduje odstraňování těch přírodních, zároveň ale ponechává v platnosti privilegia jednotlivých pobřežních států, která těmto principům neodporují. Ve třetím článku je zaveden jednotný poplatek pro obchodní lodě, z jehož výnosu má být vyčištěna a zplavněna dunajská delta. Slovo „syndikát,“ které opět narazilo na ruský odpor, bylo v konečné redakci nahrazeno výrazem „Evropská komise.“ Její pravomoci a postavení byly posíleny. Komise mohla být rozpuštěna jen po dohodě a kromě předpisů pro plavbu a o říční policii měla vypracovat také instrukce pro užší permanentní výkonnou komisi složenou ze zástupců habsburské monarchie, Ruska a Osmanské říše. Rusko se vzdalo své karanténní linie na sulinském kanálu, odmítlo však přistoupit na neutralizaci ostrovů v deltě Dunaje, ačkoliv Prokeschův původní návrh výslovně přiznával Rusku jurisdikci nad tamními poddanými. Místo toho byl tedy schválen Prokeschem přeformulovaný text, který pouze uváděl, že Rusko bude podporovat činnost permanentní komise.⁵²⁴

Projednávání třetího bodu se protahovalo. Buol v úvodu poznamenal, že v obecné rovině existují dvě cesty, jak konvenci o Úžinách zrevidovat. Buď princip neutralizace, tedy zákaz pro všechny státy mít na Černém moři vojenská plavidla v době míru, snad jen s výjimkou pobřežních strážních lodí, nebo princip limitace sil obou států, který by přinesl dohodu na početním omezení válečných lodí a zároveň zahrnoval sankce pro případ nedodržení těchto omezení. Navrhl také, aby se konference zabývala nejprve druhým principem, který Rakousko preferovalo, a tedy hledala možné prostředky limitace, a pokud nedojde ke shodě, přešla k principu neutralizace, a vyzval zástupce Ruska a Osmanské říše, aby se chopili iniciativy. Buol preferoval řešení dobrovolnou limitací ze strany Petrohradu, který by si, pokud by tuto myšlenku přijal, nemohl stěžovat na omezení carovy suverenity spojeneckými návrhy. Ani jeden z oslovených se však necítil být k podávání takových návrhů zmocněn,

⁵²³ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. IV., 21.3. 1855; Beilage zum Protokolle Nr. IV., Entwicklung des zweiten Punktes., s. 105an. Srov. Unckel, c. d., s. 201an.

⁵²⁴ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. V., 23.3. 1855; Beilage zum Protokoll Nr. V., Entwicklung des zweiten Punktes., s. 115an. prokesch byl s odsouhlaseným kompromisem spokojen. Akten I/2, Nr. 408, Prokesch-Memorandum, [23.3. 1855], s. 826an.

proto byla jednání o třetím bodě odložena.⁵²⁵ Buolův konstruktivní návrh, přejít na dobu čekání na další instrukce osmanské a ruské vlády ke čtvrtému bodu, byl překažen instrukcemi z Londýna a Paříže, že se mají zástupci Velké Británie a Francie držet postupu, který byl schválen na začátku jednání. Buol tedy navrhl alespoň shromážďovat zatím materiály ke čtvrtému bodu, aniž by se došlo k řešení daného problému. Na přání ostatních zmocněnců se zástupci Velké Británie a Francie rozhodli, vyžádat si k tomu telegraficky svolení svých vlád.⁵²⁶ To však nedostali, proto byla konference i s ohledem na očekávaný příjezd Drouyna de Lhuys a Âli Paši a na nadcházející Velikonoce o týden odložena. Další odložení si pak vyžádalo čekání na instrukce z Petrohradu k jednáním o třetím bodě.⁵²⁷ Ani to však neposunulo jednání dále. Gorčakov totiž prohlásil, že Petrohrad oceňuje, že mu byla v této záležitosti přenechána iniciativa, ale že ji nevyužije, a zopakoval, že trvá na výhradách učiněných již na předběžném jednání 7. ledna 1855. S návrhem nepřišli ani zástupci Osmanské říše. Drouyn de Lhuys tedy navrhl spojeneckou schůzku a pozdější projednání jejich závěrů s Ruskem. K tomu došlo i přes námitky ruských zástupců.⁵²⁸

Shoda na úpravě třetího bodu nepanovala ani mezi spojenci. Zatímco Vídeň preferovala princip limitace, nejlépe dobrovolné, ve spojení se systémem protiváh, dávaly západní velmoci spíše přednost neutralizaci. Buol nevěděl o francouzsko-britské dohodě z poloviny prosince, jednání tak probíhala celé jaro. Cestou na konferenci ve Vídni se Drouyn zastavil v Londýně. Bylo dohodnuto, že Rakousku se dá na výběr mezi plány limitace a neutralizace. Ten, který Rakousko vybere, bude předložen do Petrohradu a pokud Rusové odmítnou, vstoupí Rakousko do války. V případě, že Rakousko odmítne aktivní zapojení do válečných operací po boku svých spojenců, má být předložena Západem preferovaná neutralizace, a pokud nebude přijata, budou jednání přerušena. Po svém příjezdu do Vídne však Drouyn změnil taktiku a pokoušel se najít s Buolem, který odmítal vázat rakouský vstup do války na to, zda budou mít Rusové v Černém moři o několik vojenských plavidel více či méně, společnou řeč. Stejně tak Vídeň se bála o svou alianci se Západem, Buol proto vypracoval nový návrh. Ruská námořní moc v oblasti měla být limitována na status quo ante bellum a dodržení tohoto omezení mělo být zajištěno systémem protiváh, kterými byly výjimky pro průjezd spojeneckých válečných lodí přes Úžiny a evropská garance osmanských hranic

⁵²⁵ Jasmund II., CCCXLII., Protokoll Nr. VI., 26.3. 1855, s. 125an.; Schroeder, Crimean War, s. 257, 264.

⁵²⁶ Jasmund II., CCCXLII., Protokoll Nr. VII., 29.3. 1855, s. 133an.

⁵²⁷ Jasmund II., CCCXLII., Protokoll Nr. VIII., 2.4. 1855; Protokoll Nr. IX., 9.4. 1855, s. 135an.

⁵²⁸ Jasmund II., CCCXLII., Protokolle Nr. X., 17.4. 1855, s. 139an.

doplněná rakousko-britsko-francouzskou spojeneckou smlouvou. Tento plán však padl o pár dní později na desátém jednání konference, kde Gorčakov odmítl nechat si předeepsat počet lodí, které Rusko může v Černém moři mít. Jednání mezi Rakouskem, Francií a Velkou Británií o třetím bodě probíhala paralelně s jednáními na konferenci i dál. Západ se pokoušel, aby Vídeň přijala jako *casus foederis* dosažení nynějšího počtu ruských válečných lodí v Černém moři,⁵²⁹ Buol to však odmítal.⁵³⁰

Na dalším zasedání konference přišel s vlastním návrhem, který však zohledňoval Buolovy názory, Drouyn de Lhuys. Jeho návrh spočíval na limitaci námořních sil Ruska i Osmanské říše na 4 lodě a ponechával v platnosti modifikované pravidlo uzavření Úžin. Připuštěny byly i nadále lehké lodě patřící diplomatickým misím v Konstantinopoli a sultán měl také možnost na základě svého firmanu nechat Úžinami proplout několik včas notifikovaných válečných lodí jiných států a v případě ohrožení, které nebylo dále specifikováno, otevřít Úžiny pro lodě svých spojenců. Signatáři smlouvy také měli mít právo na otevření svých konzulátů v černomořských přístavech obou států. Drouyn počítal i s beztréstností obyvatel válkou zasažených či přímo obsazených území včetně obyvatel Alandských ostrovů. Gorčakov se otázal rakouského ministra zahraničí, zda bude dle jeho názoru tato limitace vynucena silou, pokud ji Rusko odmítne. Buol odpověděl, že Rakousko podporuje tento projekt, ale je na císaři, aby svobodně zvolil prostředky pro prosazování své zahraniční politiky. Drouyn ve snaze udělat Rusku ústupek navrhl, že přesné číslo povolených vojenských plavidel nemusí být přímo ve smlouvě, ale může být předmětem separátní rusko-osmanské konvence. To se však ukázalo jako neprůchodné, jednak kvůli bojovnému naladění obou dotčených stran a jednak kvůli smluvním závazkům Porty, které vylučovaly separátní dohody s Ruskem. Ruská strana dostala na svou žádost čas pro uvážení odpovědi na Drouynovy návrhy.⁵³¹

Třetí bod se netýkal pouze revize konvence o Úžinách, ale také zachování územní integrity Osmanské říše. Právě touto otázkou otevřel Drouyn jedenácté zasedání konference

⁵²⁹ Schroeder to označuje jako „*status quo afloat*.“ Stanovení této hranice je logické, neboť boje dále pokračovaly a jak vyplývá z literatury Paříž i Londýn doufaly ve válečné štěstí, které by jistě mimo jiné vedlo ještě k další redukci černomořské ruské flotily. Otázkou je, zda se její početní stav na jaře 1855 výrazně lišil od spojeneckých požadavků na přísnou limitaci, protože po vylodění spojenců na Krymu opustil Menšikov s ruskou armádou Sevastopol a nechal potopit válečné lodě v přístavu. Gombár, c. d., s. 159.

⁵³⁰ Unckel, c. d., s. 208an.; Schroeder, s. 264an.; Baumgart, Aktenedition, s. 225.; Jasmund II., CCCXLII., Protokolle Nr. X., 17.4. 1855, s. 139an.; Srov. Akten I/2, Nr. 431, Buol an Franz Joseph, 15.4. 1855, s. 864.

⁵³¹ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokolle Nr. XI., 19.4. 1855; Beilage Lit. B. zum Protokoll Nr. XI., s. 147an.; Unckel, c. d., s. 214.; Schroeder, Crimean War, s. 271.; Unckel, c. d., s. 214an.

dne 19. dubna 1855. Bez větších problémů byly přijaty dva články zaručující nezávislost a územní integritu Osmanské říše. Na dalším zasedání však Gorčakov opět zopakoval svou výhradu, že se Rusko přijetím tohoto článku nezavazuje k žádné aktivní garanci územní integrity Osmanské říše a přešel k dalšímu bodu jednání, jímž měla být samotná revize smlouvy o Úžinách. Místo odpovědi na francouzské návrhy, přečetl své připravené memorandum, ve kterém argumentoval, že námořní převaha Ruska v Černém moři není dána silou jeho flotily, ale je „*výsledkem přirozenosti a souhrnu politických vztahů obou pobřežních států.*“⁵³² Dále se snažil poukázat na omezenou možnost Ruska ohrozit po moři Konstantinopol a na sílu spojeneckých flotil, které nejsou za nebezpečí považovány. V závěru předložil vlastní návrh, kterým ten francouzský zcela postavil na hlavu. Chtěl totiž otevřít Černé moře válečným lodím všech států bez rozdílu a vyhradit sultánovi právo průjezd Úžinami uzavřít nebo jej omezit v případě, že bude sám ve válce či se bude cítit ohrožen konflikty vznikajícími mezi jinými velmocemi. Francouzská a britská delegace prohlásily, že nejsou zmocněny o takovém návrhu jednat, stejně se vyjádřil i Âli Paša, neboť Konstantinopol trvala na zachování principu *mare clausum*. Přesto se strhla bouřlivá diskuse, ve které se dospělo opět k otázce garance integrity Osmanské říše. Âli Paša navrhl vágnější verzi prvních dvou bodů dohodnutých na minulém zasedání a bylo rozhodnuto zohlednit je při definitivní redakci návrhů ke třetímu bodu. Buol se pokusil zažehnat hrozící pat konstatacím, že „*nevidí různé možnosti řešení jako vyčerpané a považuje jmenovitě za úkol Rakouska, zabývat se hledáním prostředků ke sblížení.*“ Ačkoliv byla tato snaha oceněna, prohlásili Russell a Bourqueney své instrukce za vyčerpané.⁵³³

Přesto se konference sešla znovu 26. dubna 1855, tentokrát však již bez Russella. Stalo se tak na žádost ruské strany, která přišla s novým návrhem. Gorčakov předložil dva články, které ponechávaly v platnosti princip uzavření Černého moře a dávaly sultánovi právo otevřít Úžiny pro lodě cizí moci, pokud se bude cítit ohrožen. To bylo však účastníky konference odmítnuto s poukazem na to, že toto řešení konfliktu nepředchází, pouze načrtává jeho možné řešení. Nejsmířlivější byla reakce rakouských zástupců, kteří projekt i přes Gorčakovův nesouhlas označili za „skicu“ zatímco zástupci ostatních zúčastněných států trvali na vyčerpání svých instrukcí a odmítli se o Gorčakovově návrhu v tomto stavu bavit.⁵³⁴

⁵³² Jasmund II., Nr. CCCXLII., Beilage Lit. A. zum Protokoll Nr. XII., s. 171.

⁵³³ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. XII., 1.4. 1855; Beilage Lit. A. zum Protokoll Nr. XII.; Beilage Lit. B. zum Protokoll Nr. XII., Beilage Lit. C. zum Protokoll Nr. XII., s. 157an.

⁵³⁴ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. XIII., 26.4. 1855; Beilage zum Protokoll XIII., s. 177an.

Spojenecká jednání o třetím bodě mezitím dále pokračovala, poté co konference dospěla do slepé uličky, však již nezbývalo mnoho prostoru k jednání. Buol se tedy vrátil ke svému návrhu z poloviny dubna s tím, že je ochoten předložit jej Rusku jako rakouské ultimátum, pokud získá podporu Londýna a Paříže. Šlo o systém, který navrhoval v několika stupních až po casus foederis odpověď spojenců na přílišné ruské zbrojení v Černém moři. V případě, že počet ruských lodí překročí ten současný (status quo na hladině), měly být západní velmoci oprávněny poslat do Černého moře o polovinu více vojenských plavidel, než jich tam mělo Rusko. Pokud by se sultán cítil ohrožen, mohl také spojeneckou flotilu povolát. Dále měly všechny velmoci garantovat územní nedotknutelnost Osmanské říše. To hrálo roli v plánované poválečné alianci Rakouska, Francie a Velké Británie, ve které měl být jako přímý casus foederis stanoven ruský útok na Osmanskou říši nebo překročení předválečného počtu ruských černomořských válečných lodí.⁵³⁵ Nyní však bylo třeba získat podporu západních dvorů. Ani na jednom z nich se rakouský návrh nesetkal s nadšením. Buol tedy udělal drobné změny. V oficiálním textu smlouvy měl být casus foederis „*nadměrný rozvoj ruské flotily*,“ tajný dodatek to měl specifikovat na dosažení statusu quo ante bellum. Tato verze již získala podporu Bourqueneye, Drouyna i Westmorlanda. Zbývalo tedy přesvědčit Napoleona a londýnský kabinet. Této role se zhostil Russell, jehož pochybnosti, zda Vídeň dostojí svému slovu, byly rozptýleny ještě než 23. dubna opustil Vídeň. Palmerston a Clarendon však nechtěli jeho argumenty slyšet. Hlavním advokátem tohoto plánu v Paříži byl Drouyn, taktně ovšem zamlčel, pravý obsah návrhu na tajný dodatek, neboť se neúspěšně pokoušel přesvědčit Buola ke stanovení casu foederis už na současný stav ruské flotily v Černém moři.

Britský kabinet nakonec rakouský návrh začátkem května odmítl, vyslovil ale ochotu přijmout jej v Drouynově verzi, pokud tak učiní francouzský císař i Vídeň. V Paříži se však Drouynovi postavil britský velvyslanec a jeden z největších odpůrců Rakouska Cowley, kterému se spolu s francouzským ministrem války maršálem Vaillantem podařilo přesvědčit Napoleona III., aby trval na přísné limitaci a Drouynův i rakouský plán odmítl.⁵³⁶ Po zbytek května se pak Londýn snažil vymyslet, jak zamítnutí rakouského ultimáta, o kterém byl nejen Russell přesvědčen, že je solidním návrhem pro trvalejší mír, a na kterém vlastně spolupracovali i zástupci západních velmocí na konferenci, a konec vídeňské konference vysvětlit, aniž by to podrylo reputaci vlády a přineslo obvinění, že zahodila dobrou šanci na ukončení války. V souvislosti s tím čelili Russell a Clarendon několikrát interpelacím v

⁵³⁵ Schroeder, Crimean War, s. 270.

⁵³⁶ Schroeder, Crimean War, s. 271an.

parlamentu, mírová strana ale nebyla jednotná. Bylo také nutno kontrolovat dění v Paříži. Drouyn de Lhuys byl na postu ministra zahraničí vystřídán Alexandrem hrabětem Colonna-Walewskim, který byl Buolově plánu na další zasedání konference nakloněn s odůvodněním, že Západ buď dostane dobrý mír, nebo dojde k ještě většímu sblížení s Rakouskem. To však nezapadalo do britských plánů. Důležitou roli sehrál v Paříži opět Cowley, který dokázal několikrát přemluvit francouzského císaře, aby změnil instrukce svého velvyslance ve Vídni a zajistil tak shodný postup zástupců obou velmocí na posledním zasedání konference. Stejně tak nevyšel Buolův pokus prosadit svůj kompromisní návrh přes Osmanskou říši. Âli Paša, který se nyní stal velkým vezírem, byl sice míru nakloněn, závislost Osmanské říše na britském spojenci byla ale příliš silná.⁵³⁷

Vídeňská konference se naposledy sešla 4. června 1855. Svolal ji Buol a předložil na ní svůj další návrh. V britských představách měl Buol prostě prohlásit konferenci dále za bezpředmětnou kvůli odmítavému postoji Ruska nebo prostě konstatovat, že se nepovedlo najít kompromis, na který by přistoupily obě strany, a konferenci ukončit. Obojí však Buol odmítl. Jeho návrh, původně zamýšlený jako rakouské ultimátum, ale v důsledku odmítnutí londýnského kabinetu a Napoleona předkládaný v prosté formě, v pěti člancích zaručoval integritu a nezávislost Osmanské říše, ponechával v platnosti princip uzavření Úžin s tím, že Rusko a Turecko si vzájemně domluví početní stav svých válečných flotil, který nesmí přesáhnout současný stav ruské černomořské flotily a ostatní státy mohou mít v Černém moři se souhlasem sultána dvě fregaty, sultán měl také právo při hrozbě útoku na Osmanskou říši otevřít Úžiny svým spojencům. Ačkoliv se Gorčakov neoficiálně, za svou osobu vyjádřil ve prospěch návrhu s menší výhradou ohledně rusko-turecké dohody a chtěl jej předložit do Petrohradu, ostatní účastníci konference návrh odmítli s tím, že jejich instrukce jsou vyčerpány a že návrh beztak spočívá na principu limitace, který Gorčakov s Titovem již na předchozích zasedáních odmítli. S tímto závěrem nesouhlasila ani ruská ani rakouská strana, přesto byla konference prohlášena za uzavřenou.⁵³⁸

⁵³⁷ Schroeder, Crimean War, s. 285an. Srov. Jasmund II., Nr. CCCXXXI., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kaiserlichen Gesandtschaften in Deutschland, 25.5. 1855, s. 51an. Právě před tureckou závislostí na Velké Británii varoval Buola Bruck a používal ji ve svých depeších jako argument ve prospěch svého konceptu spojené střední Evropy prostředkující mezi nepřátelými velmocemi s tím, že by to dalo zároveň šanci Turecku opřít se o Rakousko a získat více prostoru pro vlastní politiku ve vztahu k západním spojencům. Srov. např. Bruck an Buol, 21.12. 1854, Nr. 111B, HHStA PA XII Türkei, Kt. 50.

⁵³⁸ Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. XIV., 4.[6.] 1855; Beilage zum Protokoll Nr. XIV., s. 191an. Jasmund chybně datuje závěrečné zasedání Vídeňské konference na začátek července.; Unckel, c. d., s. 216an.; Schroeder, Crimean War, s. 292an.

Schroeder se zamýšlí nad výtkami na adresu rakouského návrhu z řad současníků i později píšících historiků. Považuji za nutné vyzdvihnout Schroederovo hodnocení Buolova návrhu, když v odpovědi na britskou nedůvěru, zda Rusové dodrží závazky z takové smlouvy, odpovídá: „*Rakouský systém nezávisel na ruské dobré víře a sebeovládání, ale na minimu obezřetnosti a rozumném chování, který jeden musí předpokládat, když připravuje mír s protivníkem, aniž by ho zcela porazil.*“⁵³⁹ Buol se snažil vtáhnout Turecko do evropského systému a dát mu tak záruky proti přirozeně silnějšímu sousedovi, ale zároveň omezit osmanskou možnost tohoto postavení zneužít ve sporech mezi evropskými velmocemi.

Snaha ukončit válečný konflikt u jednacího stolu a rakouská touha po míru i za cenu vlastních ztrát padla za obět' neústupnosti zvláště britského kabinetu a zatížila prosincovou alianci do budoucna.⁵⁴⁰ Nezbyvalo než vyčkat, až budou národní vášně uklidněny a válečné cti bude na jedné či druhé straně učiněno zadost.

III.5 Rakouské ultimátum a mírová jednání

Rakouský ministr zahraničí chtěl mír. A tento cíl neztrácel z dohledu ani přes neúspěchy posledních týdnů a kritiku jeho politiky nejen ve Vídni. I přes krizi, kterou procházela prosincová aliance ke konci a po krachu Vídeňské konference, měla pro Buola vazba na západní velmoci stále cenu. Nebyl ale ochoten vzdát se za žádných okolností principu svobodného rozhodování a volby prostředků ani nechat se Velkou Británií zatlačit do druhořadého postavení v alianci.⁵⁴¹ Svou prozápadní orientaci neudržoval v důsledku hrozeb svých spojenců, které nyní ještě zesílily, ale „*jednoduše [z - M.F.] přesvědčení, že válka by*

⁵³⁹ Schroeder, Crimean War, s. 281.

⁵⁴⁰ Srov. Schroeder Crimean War, s. 278an.

⁵⁴¹ V reakci na společný postup Bourqueneye s Westmorlandem na posledním zasedání Vídeňské konference Buol napsal Hübnerovi: „*Raději než dovolit, aby nám byla určována pravidla suverénem, který ze sebe ve svých obrazech dělá hračku anglického ministra, by bylo lepší vrátit se do závislosti na Rusku. Myšlenka, že by zájmy kontinentu měly být zvažovány a rozhodovány v Londýně je překonaná. Především zde již nejsou Angličané minulých dní, a navíc, my již také nejsme titíž.*“ Schroeder, Crimean War, s. 301. Buol to Hübner, 6 June 1855, PA XI/51. I přes všechny překážky, které Londýn v této době Buolovi kladl, uvádí Schroeder, že našel pouze jeden doklad toho, že se Buol nedokázal ovládnout, a to v souvislosti s červnovým zasedáním vídeňské konference a zcela nevěřejně. Schroeder, Crimean War, s. 292.

*ztratila veškerý smysl, kdyby se politická fronta vzniklá k zastavení Ruska na Východě rozpadla.*⁵⁴²

Co hůře Walewski na přelomu června a července rezignoval před Cowleym a Napoleonem a choval se v souladu s britskými požadavky, a to i přes varování svého velvyslance ve Vídni Bourqueneye. Velká Británie následována francouzským císařstvím tak anulovala výsledky vídeňské konference a Londýn odmítl opatrné francouzské návrhy na formální potvrzení defenzivní aliance s Rakouskem. Ani Clarendon však ještě nechtěl jasný konec prosincového spojení, přesto musel Buol svůj formální dotaz, zda se západní dvory cítí být stále vázány Čtyřmi body, dvakrát opakovat, než dostal pozitivní odpověď. První přišla z Paříže. Aliance byla tedy prozatím zachráněna.⁵⁴³

Prakticky však spory trvaly dál a Buolovi nezbylo než vyčkat vývoje na Krymu, neboť Londýn v podstatě udělal ze svého vojenského úspěchu podmínku sine qua non a jednání tedy prozatím neměla příliš smyslu. Pozice Vídně byla i nadále táz, Colloredovi a Hübnerovi Buol 3. července napsal: *„Chtěli by nás mít ve válce, aniž by nás vyslechli na poradě. Nicméně chceme zůstat na naší politické pozici. Velmoci nás na ní znovu naleznou, když nám naznačí, že chtějí. Ale volbu a míru prostředků pro naše udržení se zde musí nechat na nás. Požadujeme v tomto ohledu tu samou svobodu a tu samou důvěru, kterou jim dáváme my na jimi sledovaných cestách.*⁵⁴⁴ Podobně jasně vystihl rakouskou politiku i Prokesch: *„Naše spojení se západními velmocemi je jen prostředek. Cílem je zlomení politické převahy Ruska. To, co nevede k tomuto cíli, si válku nezaslouží.*⁵⁴⁵ Před Beustem se Buol v létě 1855 bránil: *„Nikdy jsme nemysleli na to, že bychom chtěli vést válku, a i kdyby Francie prostřednictvím Drouyna d'Lhuys přijala naše návrhy, nevypálili bychom jediný výstřel. Rakouská „demonstrace“ by působila i bez toho, kdyby se k ní jen bylo přidalo Německo.*⁵⁴⁶

⁵⁴² Schroeder, Crimean War, s. 287.

⁵⁴³ Schroeder, Crimean War, s. 286an.

⁵⁴⁴ Schroeder, Crimean War, s. 305. Buol to Hübner, 3 July, PA IX/51. Srov. Akten I/2, Nr. 450, Prokesch-Memorandum, 9.5. 1855, s. 906an. Prokesch v tomto svém memorandu navrhuje, co by mělo Rakousko udělat, pokud Londýn jeho ultimátum zamítne, jak se v průběhu května skutečně stalo. Jádrem jeho návrhu je trvání na Čtyřech bodech a na rakouském pojetí třetího, dále snaha získat od Ruska separátně garance k již dohodnutým prvním dvěma bodům, zůstat v přátelském spojení se Západem a pokusit se, aby Prusko a Německý spolek srovnali svůj krok s Vídni. Podobnou linii se Buol pokoušel v průběhu roku 1855 s větším či menším úspěchem sledovat.

⁵⁴⁵ Akten I/2, Nr. 457, Prokesch-Memorandum, 12.5. 1855, s. 918an.

⁵⁴⁶ Baumgart, Der Friede von Paris, pozn. 201, s. 77. Srov. Akten I/3, Nr. 87, Lago an Buol, 28.12. 1855, s. 194an.

Situace v Německu však nebyla pro Vídeň o mnoho lepší než vztahy se Západem. Pfordten nevyšel Buolovo naléhání a stavěl se spíše na stranu pruské neutralitní politiky, i když odmítal některé vyloženě protirakousky zaměřené Bismarckovy nápady a snažil se mezi oběma německými velmocemi působit jako prostředník.⁵⁴⁷ Rakousko tak ztrácelo v německém prostoru půdu pod nohama, hlavně u konzervativní strany. Rechberg napsal Buolovi zcela otevřeně, že úspěch v hlasování o mobilizaci spolkových sil na Spolkovém sněmu nelze zaručit.⁵⁴⁸ G. Esterházyho zpráva z konce března sice naznačovala v Prusku možné mírné zlepšení vztahů s Rakouskem, Buol tomu ale nepřikládal valný význam. Berlín dal sice najevo ochotu přistoupit k protokolu tří velmocí z 28. prosince 1854, Buol ale odmítl hrát mu v této věci zprostředkovatele a nechal jej v zajetí jeho planých nadějí. Ač bylo na Vídeňské konferenci vyjádřeno politování nad Pruskou neúčastí, zůstal Berlín v izolaci. Buol zvolil v Německu vyčkávací taktiku. Nic jiného mu ostatně nezbývalo, diskuse nikam nevedly a v případě krachu Vídeňské konference mělo Rakousko páky nebo si alespoň myslelo, že je má, jak pohnout své německé spojence k rozhodnutí pro jednu či druhou stranu.⁵⁴⁹ Císař František Josef I. tuto politiku schvaloval. G. Esterházy po své audienci u něj s nadšením referoval Buolovi: „Zastihl jsem při této audienci císaře tak, jak jsem si přál: pevného a rozhodného na Východ i Západ, velmi si přejícího mír, avšak ne za cenu naší cti, v jeho postoji skromného, otevřeného a se zdravým úsudkem.“⁵⁵⁰

Toho všeho bylo záhy habsburské monarchii třeba. Nesselrode se opět pokusil přimět Německý spolek k oficiálnímu vyhlášení neutrality. V době, kdy byla Vídeňská konference v podstatě skončena, napsal svému vyslanci v Kurhessensku, tou dobou však na zvláštní misi u Spolkového sněmu, že si Rusko cení toho, co bylo na Vídeňské konferenci dohodnuto, a ačkoliv není formálně vázáno, zachová car to, co bylo dohodnuto o prvním a druhém bodě, které se ostatně jediné týkají německých zájmů, pokud zůstane Německý spolek striktně neutrální.⁵⁵¹ To mohlo být pro habsburskou monarchii nebezpečnější, než se na první pohled zdá. Nesselrode totiž vlastně nabídl Německu to, po čem některé státy se Saskem v čele

⁵⁴⁷ Akten I/2, Nr. 385, Apponyi an Buol, 7.3. 1855, s. 785an.

⁵⁴⁸ Akten I/2, Nr. 393, Rechberg an Buol, 14.3. 1855; Nr. 409, Rechberg an Buol, 27.3.1855, s. 801an.

⁵⁴⁹ Akten I/2, Nr. 405, G. Esterházy an Buol, 22.3. 1855; Nr. 416, Buol an Rechberg, 1.4. 1855; Nr. 422, G. Esterházy an Buol, 7.4. 1855; Nr. 436, Buol an Rechberg, 20.4. 1855; Nr. 439, Lederer an Buol, 22.4. 1855; Nr. 451, Rechberg an Buol, 9.5. 1855, s. 821an.; Jasmund II., Nr. CCCXLII., Protokoll Nr. 2, s. 93an.

⁵⁵⁰ Akten I/2, Nr. 438, G. Esterházy-Memorandum, 22.4. 1855, s. 874an.

⁵⁵¹ Jasmund II., Nr. CCCXXIV., Depesche des Grafen Nesselrode an Hrn. v. Glinka, 30.4. 1855, s. 31an.

volaly. Rozdělil Čtyři body a nabídl pro jejich odpovídající část ruské garance. Nesselrodeho dopis nebyl po dohodě s Vojenskou komisí Spolkového sněmu předložen plénu, ale měl být předán ruskou misí přímo zástupcům členských států. Buol to považoval za nesmyslný návrh neslučitelný ani se ctí ani se zájmy Vídně. A na rozdíl od ruského kancléře také zatím nepovažoval jednání Vídeňské konference za uzavřená. Ani Berlín ani nikdo jiný Spolkovému sněmu nepředložil návrh usnesení o této ruské nabídce a s příchodem léta celá záležitost utichla. Snad k tomu přispělo i předání protokolů Vídeňské konference německým vládám, ke kterému se Vídeň odhodlala poté, co měly být projednány v britském parlamentu.⁵⁵²

Po krachu Vídeňské konference nemohl Buol příliš vzdorovat Bruckově volání po redukci armády. Den před ministerskou konferencí, na které se o ní mělo jednat, pouze požádal Rusko o neformální ujištění ohledně Čtyř bodů a neútočení přes deltu Dunaje a Turecko, aby neprovádělo žádné vojenské akce z podunajských knížectví. Obojí bylo dáno na vědomí i západním velmocem, které neskrývaly svou rozladěnost z těchto kroků. Rusko Vídní žádaná ujištění poskytlo, pokud nebude v dané oblasti terčem útoku, Konstantinopol odpověděla zamítavě. Na konferenci Buol bez dalšího souhlasil s redukcí mužstva, co se koní týče, chtěl počkat až na odpověď Petrohradu, Londýna a Paříže. Příslušné rozkazy vydal císař ještě před koncem června. Reakce západu byla samozřejmě negativní, přesto záleželo oběma západním velmocem na zachování prosincové aliance.⁵⁵³

Prokesch, vracející se na svůj předchozí post rakouského vyslance u Spolkového sněmu, byl pověřen nechat na Sněmu schválit rakouskou politiku posledních měsíců. Za tímto účelem byl německým spojencům předložen text prosincové aliance mezi Rakouskem a západními velmocemi, protokol z 28. prosince o výkladu Čtyř bodů a také protokoly z jednání Vídeňské konference. Rakousko pouze žádalo Spolek o potvrzení jeho vázanosti rozhodnutím z 8. února, tedy o potvrzení pohotovosti spolkových sil. Po takovém kroku volal G. Esterházy z

⁵⁵² Akten I/2, Nr. 441, Kuefstein an Buol, 23.4. 1855; Nr. 455, Buol an Apponyi, 11.5. 1855; Nr. 462, Buol an Rechberg, 15.5. 1855, s. 879an.; Jasmund II., Nr. CCCXXVIII., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kais. Gesandten in Deutschland, 14.5. 1855, Nr. CCCXXIX., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kais. Gesandtschaften in Deutschland, 17.5.1855; Nr. CCCXXX., Depesche des Grafen Buol an Graf Esterhazy in Berlin, 17.5. 1855; Nr. CCCXXXVIII., Note des kaiserl. russischen Geschäftsträger Herrn v. Glincka an den kaiserl. österreich. Bundespräsidial-Gesandten Grafen v. Rechberg, 9.6. 1855, s. 49an. Schroeder, Crimean War, s. 295an.; Unckel, c. d., s. 220an.

⁵⁵³ Redukce mužstva se týkala rezervistů a tyfem postižených rakouských sil v Haliči, celkem šlo o více než 62 000 mužů. Protokolle III/4, MK 11.6. 1855/I, s. 83an.; Akten I/2, Nr. 484, Ministerkonferenz-Protokoll, 11.6. 1855; Nr. 492, Buol an Franz Joseph, 19.6. 1855, s. 954an.; Jasmund II., Nr. CCCXL., Armeebefehl des Kaisers von Österreich, 24.6. 1855, s. 74.; Schroeder, Crimen War, s. 302an.; Unckel, c. d., s. 222an.

Berlína. Dle jeho názoru se jím Rakousko mělo dostat z dvojího nebezpečí - jednak předejít posilování Pruska v pruských konzervativních kruzích spojeného s rostoucí podporou neutralitního kursu a jednak zabránit dalším ruským pokusům o izolaci Rakouska ve Spolku. Bohužel nebyla podpora Pruska a dokonce ani Bavorska vůbec jistá.⁵⁵⁴ Buol chápal tento krok „jako pouhou okolnostmi nabídnutou formalitu,“ a pokračoval: „Spolek nás nerozmazlil svou intenzivní podporou, nejde také chvála Bohu o to žádat po něm nějakou zvláštní námahu.“⁵⁵⁵ Tyto výroky naznačují, že Buol od spolkového rozhodnutí mnoho nečekal, rozhodně ne aktivní zapojení Spolku do evropské politiky, která si nyní ostatně dopřávala chvíli oddechu a s napětím čekala na nové zprávy z bojiště. Rakousko se nakonec spokojilo s kompromisním Bismarckem formulovaným návrhem. Německý spolek v něm Rakousku poděkoval za informování a za jeho mírové snahy, vyjádřil vůli nepřebírat žádné další závazky, potvrdil své rozhodnutí z 8. února 1855 a ponechal tedy spolkové jednotky ve stavu pohotovosti. Vídeň neměla zapotřebí vyvolávat hádky s Pruskem či středními státy, rozhodnutí Spolkového sněmu jí dovolilo zůstat ve vyčkávacím postavení, které zaujala po krachu Vídeňské konference a zmínka spolkových rozhodnutí z 24. července a 9. prosince 1855 mohla být využita jako argument pro nedělení Čtyř bodů. Za současných okolností byl Buol spokojen.⁵⁵⁶

„V politice naprosté bezvětrí a to je teď také to nejlepší. Je to možná nelidské, čím více se mezi sebou páni na Krymu bijí, tím dále můžeme počítat s klidem a ten, jak věřím, nyní potřebuje každý. Dosáhli jsme toho, o co jsme usilovali a co jsme potřebovali, a toho se budeme a musíme držet a já jsem pevně přesvědčen, že na konci všichni rádi dojdou k míru na naší bázi,“⁵⁵⁷ napsal František Josef I. koncem srpna 1855 vévodovi Albertu Saskému. Vídeň počítala s vyčerpáním na obou stranách a očekávala další zimní kolo mírových jednání.⁵⁵⁸ Ono bezvětrí nevydrželo dlouho. 9. září rozluštili ve Vídni francouzskou depeši z Krymu z předchozího dne hlásící francouzský úspěch při dobývání Malachovského opevnění u

⁵⁵⁴ Jasmund II., Nr. CCCLXV., Cirkulardepesche des Grafen Buol an die kais. Gesandtschaften in Deutschland, 28.6. 1855, s. 208an.; Akten I/2, Nr. 480, G. Esterházy an Buol, 8.6. 1855; Nr. 505, G. Esterházy an Buol, 3.7. 1855; Nr. 507, Buol an Apponyi, 12.7. 1855, s. 948an. Srov. Schroeder, Crimean War, s. 309an.

⁵⁵⁵ Akten I/2, Nr. 507, Buol an Apponyi, 12.7. 1855, s. 990.

⁵⁵⁶ Jasmund II., Nr. CCCLXXXVIII. a CCCCXVII. Beschluss der Bundesversammlung von 26. Juli 1855, s. 299an.; Akten I/2, Nr. 514, Prokesch an Buol, 20.7. 1855; Nr. 523, Buol an Prokesch; Nr. 532, G. Esterházy an Buol, 7.9. 1855, s. 1002an. Srov. Unckel, s. 218an.

⁵⁵⁷ Franz Joseph an Herzog Alberg von Sachsen, 28.8. 1855. Unckel, c. d., s. 227.

⁵⁵⁸ Srov. Akten I/2, Nr. 526, Hess an Metternich, 11.8. 1855, s. 1018an.

Sevastopolu. Britům u Redanu bylo však vítězství odepřeno.⁵⁵⁹ V důsledku dobytí strategického bodu spojenci se Rusové 11. září stáhli z města. Přesto to ze začátku nevypadalo na návrat k jednacímu stolu. Car Alexandr psal svému veliteli na Krymu: „*Sevastopol není Moskva, Krym není Rusko,*“ a vzpomínal na ruské úspěchy v napoleonských válkách.⁵⁶⁰ Podobné odhodlání panovalo i na druhé straně Evropy. Palmerston komentoval v dopise svému bratrovi očekávaný pád Sevastopolu již koncem srpna těmito slovy: „*Nebezpečí, které nám hrozí, v té době začne – nebezpečí míru, a ne nebezpečí války. Rakousko nás znovu zkusí zatáhnout do jednání o nedostatečném míru a my nyní ještě nedosáhneme onoho rozhodujícího úspěchu, který by nás oprávnil trvat na takových podmínkách, které by v budoucnu efektivně držely na uzdě ruské ambice.*“⁵⁶¹ Rakousko však zůstalo navenek netečné, ačkoliv více či méně zřejmé pobídky k převzetí iniciativy a organizaci dalších mírových jednání přicházely doslova ze všech stran.⁵⁶²

Buol s císařem byli v září 1855 na dovolené v Ischlu. Snad to byla právě tato okolnost, která zapříčinila menší diplomatický incident mezi Rakouskem a Francií. František Josef I. totiž vyjádřil Napoleonovi III. politování nad pokusem o atentát spáchaným pouhý den před vítězstvím na Krymu, blahopřání k úspěchu při dobývání Malachovského opevnění však neposlal. Teprve po třech týdnech byla odeslána gratulace do Londýna a omluva do Paříže.⁵⁶³

Společnou mediaci navrhovalo Rakousku Prusko. Vídeň však prozatím neviděla větší naději na úspěch mírových jednání a už vůbec se nechtěla spojovat za tímto účelem s Berlínem, Buol dával jasně přednost přímým jednáním se západními velmocemi. Ačkoliv z Napoleonova okolí se ozývaly hlasy vybízející k míru, Napoleon o něm ještě nebyl přesvědčen a přivést k jednacímu stolu Brity bylo těžké i později, neboť v Londýně se mnozí

⁵⁵⁹ Akten I/2, Nr. 533, Werner an Grünne, 9.9. 1855, s. 1031.; Rich, c.d., s. 137.; Schroeder, Crimean War, s. 311.

⁵⁶⁰ Czar Alexander an Michael Gorčakov, Oberbefehlshaber der russischen Truppen auf der Krim, 14.9. 1855. Unckel, c. d., s. 227an. a Baumgart, Der Friede von Paris, s. 94.

⁵⁶¹ Palmerston an seinen Bruder, Piccadilly, 25.8. 1855. Unckel, c. d., s. 228. Srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 32.

⁵⁶² Schroeder, Crimean War, s. 311. Bezprostředně po pádu Sevastopolu to ale na mírová jednání ještě nevypadalo. Buol se nebránil sondování situace, na vážnou mírovou iniciativu ale Vídeň nepomýšlela. Srov. *Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I, Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, Band 3, Bearb. von W. Baumgart. München/Wien: R. Oldenburg Verlag 1979 (dále Akten I/3), Nr. 2, Werner an G. Esterházy, 10.9. 1855; Nr. 5, Werner an Grünne, 16.9. 1855; Nr. 8, Werner an G. Esterházy, 21.9. 1855, s. 49an.

⁵⁶³ Akten I/2, pozn. 3, s. 1031.; Akten I/3, Nr. 5, Werner an Grünne, 16.9. 1855, s. 54an.; Temperly, Ultimatum, s. 628.

domnívali, že je třeba ve válce ještě alespoň rok pokračovat, aby dosáhli svých cílů. Buol se rozhodl zůstat mimo Vídeň až do konce září, aby se vyhnul setkání s Gorčakovem, který jel právě v tento čas do Varšavy. Hned po svém návratu do Vídně začal Buol jednat s Bourqueneyem. Výsledkem bylo již začátkem října společné memorandum, které měl Bourqueney zkusit prosadit při svých podzimních konzultacích v Paříži.⁵⁶⁴ Rakousko nebylo jediné, které sondovalo možnosti mírových jednání. Pfordten a Beust se v Paříži u příležitosti světové výstavy setkali jak s císařem, tak s jeho spolupracovníky. Výsledkem bylo přesvědčení, že Francie je míru nakloněna, nechce však sama udělat první krok, což bylo také neoficiálně sděleno Petrohradu. Mírové podmínky však měly vycházet ze Čtyř bodů a konkrétně u třetího bodu byla požadována neutralita Černého moře, což Nesselrode odmítal. Petrohrad také nepovažoval dobu krátce po pádu Sevastopolu za vhodnou pro mírovou iniciativu ze své strany. Neoficiálními či polooficiálními cestami se o mír snažilo i Prusko a sám francouzský císař byl nejpозději od konce října tajně a nepřímou s Rusy v kontaktu přes korespondenci vévody z Morny s ruským velvyslancem ve Vídni Gorčakovem a prostřednictvím saského vyslance v Paříži barona Seebacha, který si dopisoval s ruským kancléřem Nesselrodem a byl v úzkém kontaktu s francouzským ministrem zahraničí Walewskim. Žádný z těchto pokusů však k přímým mírovým rozhovorům nevedl, přesto nelze jejich vliv na pozdější mírová jednání zcela vyloučit.⁵⁶⁵

Začátkem listopadu se Bourqueney vrátil z Paříže s návrhem úpravy Čtyř bodů zpět do Vídně a opět se rozběhla jednání s Buolem. Jejich výsledkem bylo předložení společného návrhu ke schválení císaři. Ústupkem Velké Británii bylo připojení pátého bodu, který umožňoval válku vedoucím velmocem připojovat další podmínky. Jako hlavní rakouské výdobytky viděl Buol vyškrtnutí několika mezi Vídní a Paříží sporných míst, např. spojení Moldavska a Valašska, z původního francouzského návrhu a odstoupení části Besarábie, které promění Dunaj v „německý proud,“ čímž získá Rakousku politickou výhodu v Německu, a navíc umožní vyloučit Rusko z výkonné komise pro dunajskou plavbu. Na schválení Buol spěchal kvůli příznivým podmínkám ve Velké Británii. Ta byla z jednání prozatím vyloučena a habsburská monarchie přenechala její získání pro návrh plně Paříži. Buol se domníval, že pokud Petrohrad přijme neutralizaci Černého moře, nebude požadavek na malý územní

⁵⁶⁴ Akten I/3, Nr. 8, Werner an G. Esterházy, 21.9. 1855; Nr. 16, G. Esterházy an Buol, 1.10. 1855, s. 58an.; Schroeder, Crimean War, s. 311an.; Unckel, c. d., s. 228an.; Temperly, Ultimatum, s. 629an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 41an.

⁵⁶⁵ Baumgart, Der Friede von Paris, s. 92an.; K von der Pfordtenově pobytu v Paříži srov. především Akten I/3, Nr. 37, Apponyi an Buol, 15.11. 1855, s. 111an. K Sasku srov. Akten I/3, Nr. 62, Kuefstein an Buol, 14.12. 1855, s. 159.

ústupek v Besarábii větším problémem.⁵⁶⁶ V tom se ale mýlil, neboť neutralizace Černého moře představovala ve své podstatě status quo, zatímco ztráta území, navíc tradičně psychologicky spojená s porážkou, o níž v případě krymské války nelze hovořit, nepostihla Rusko od dob Petra Velikého. Na Buolovu obranu lze podotknout, že to původně nebyl jeho nápad a že jej v průběhu Pařížské konference neprosazoval příliš nadšeně.⁵⁶⁷

František Josef I. návrh schválil, a tak došlo již 14. listopadu k podpisu francouzsko-rakouského memoranda doplněného o návrh mírových podmínek, které bylo základem pozdějšího rakouského ultimáta. Rusku mělo tento návrh předložit samo Rakousko s tím, že pokud nebude bezpodmínečně přijat, budou přerušeny diplomatické vztahy mezi Vídní a Petrohradem a Rakousko se poradí se svými západními spojenci o dalším postupu. Odmítnutí tohoto ultimáta tedy neznamenal nutně rakouský vstup do války. Vídeň nenechala západní velmoci na pochybách, co se této otázky týče. Koncem listopadu přistoupila habsburská monarchie k další redukci armády. Buol nebyl principiálně proti. Dle jeho názoru nemělo v nejbližší době dojít k rakouskému vstupu do války a na menší demonstraci, která by za určité politické situace byla dostatečná, rakouské síly stačily v obou případech. Redukci armády požadovanou Bruckem dokonce na ministerské konferenci bránil proti Grünemu. Ohradil se pouze ve chvíli, kdy císař navrhl stažení části jednotek z podunajských knížectví.⁵⁶⁸

Domluva s Velkou Británií byla těžká. Londýn nevěděl, co vlastně chce, věděl jen, co určitě nechce - mírová jednání. Zároveň se v Londýně báli také francouzsko-rakouského společného postupu, neboť mohl ohrozit i francouzskou vazbu na Spojené království nebo vést ke vzniku protibritské kontinentální ligy. Protože Rakousko bylo tím členem tohoto tandemu, který měl být oslaben, dělali mu Britové nepříjemnosti, kdekoliv to bylo možné. Buol, vědom si účinku posledních vojenských opatření habsburské monarchie, se však snažil vyjít Londýnu vstříc alespoň politicky doslova, kde se dalo. Navrhl velmi smířlivou dohodu o zabráném majetku uprchlých Lombardů v Itálii, jejíž zničení stálo Cavoura hodně sil a

⁵⁶⁶ Akten I/3, Nr. 27, Buol an Franz Joseph I., 6.11. 1855; Nr. 32, Buol an Franz Joseph I., 9.11. 1855, s. 95an. (Srov. také Nr. 28-29 a 33-34 tamtéž); Baumgart, Der Friede von Paris, s. 78an. Srov. Akten I/3, Nr. 45, Buol an Metternich, 25. 11. 1855, s. 126.

⁵⁶⁷ Schroeder, Crimean War, s. 314an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 80an.

⁵⁶⁸ Protokolle III/4, MK 27.11. 1855/I, s. 188an.; Akten I/3, Nr. 42, Grünne an Franz Joseph, 21.11. 1855; Nr. 49, Ministerkonferenz, 27.11. 1855, s. 120an. Je třeba odmítnout interpretaci tohoto kroku u Unckela a Brandta. Z protokolu konference jasně vyplývá, že Buol argumentoval, ač velice opatrně, již od začátku konference pro omezení armádních výdajů. Buol nechtěl válku a i v případě odmítnutí rakouského ultimáta ze strany Ruska počítal s dalšími jednáními, ne vojenským konfliktem. Unckel, c. d., s. 233an.; Brandt, c. d., s. 709an.; Schroeder, Crimean War, s. 326an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 86an.

přemlouvání. Přijal bez obtíží nového britského vyslance Hamiltona Seymoura, z jehož odmítnutí plánoval Clarendon vytěžit body u britské veřejnosti. Choval se opatrně v Itálii i v Řecku. A konečně ustoupil i v několika formulacích připravovaného ultimáta. Britové přijali jeho návrh chladně, již 20. listopadu jej však vláda odhlasovala spolu s několika změnami a v rozporu s Palmerstonovým názorem. Část britských výhrad nenašla podporu ani v Paříži. Předložit Rusku i britské požadavky plánované pod pátým bodem jako podmínku, bez jejíhož splnění se ani nezačne jednat, odmítl Buol. Palmerston nakonec povolil. Lze to přičítat nejen královním obavám o alianci s Francií, která sice vyšla Britům částečně vstříc, avšak odmítla nechat padnout projekt, který byl v jádru její, ale také zprávám od Gorčakova a Seebacha, že Rusové nepřijmou.⁵⁶⁹

V. Esterházy, rakouský vyslanec u ruského carského dvora, dostal na cestu do Petrohradu tři depeše různě důvěrného charakteru.⁵⁷⁰ První depeše doporučovala k přijetí preliminární podmínky míru formulované v pěti bodech a uklidňovala, že dodatečné podmínky v pátém bodě budou kladeny v evropském zájmu a nebudou vážnou překážkou míru. Přijetí mělo následovat podepsání dohody o klidu zbraní a konečná jednání o míru. Ve druhé důvěrné depeši byl pak celý návrh rozebrán, zvláště co se druhého a třetího bodu týče, a bylo připojeno upozornění, že nepřijetí povede k přerušení diplomatických styků. Ve třetí tajné depeši byl pak celý návrh označen jako ultimátum, jehož nepřijetí bez podmínek ve lhůtě tří týdnů povede k výše zmíněnému, a zároveň bylo připojeno ujištění, že dodatečné podmínky podle pátého bodu nebudou obsahovat požadavek reparací či odstoupení dalšího území nad rámec návrhu. Esterházy nakonec použil všechny tři, přičemž první byla prezentována ještě koncem ledna, hned po jeho příjezdu do Petrohradu.⁵⁷¹

Preliminární podmínky byly následující: Rusko se mělo vzdát jakéhokoliv zvláštního vlivu v podunajských knížectvích. Jejich privilegia měla být sultánem potvrzena a mělo být také zreformováno jejich vnitřní uspořádání, a sice „*s ohledem na potřeby a přání obyvatelstva*,“

⁵⁶⁹ Schroeder, Crimean War, s. 315an.; Temperly, Ultimatum, s. 629an.; Unckel, c. d., s. 236an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 55an.; Protokolle III/4, MK 29.1. 1856/II, s. 226an. Podle Baumgartova odhadu měla Francie v Orientu asi 200 000 mužů, zatímco Britové spolu s Turky jen asi 80 000, osud turecké asijské armády je nejasný. Už z tohoto nepoměru vyplývá důležitost britsko-francouzské spolupráce, ač se zdá, že to Palmerston a někdy i další britští představitelé nebrali v potaz.

⁵⁷⁰ První z nich je otištěna spolu s konečným zněním pěti bodů v Jasmund II, Nr. CCCC. a CCCCI., s. 310an. a v Akten I/3, Nr. 64 a 65, s. 161an. Druhá depeše označená jako důvěrná je v Akten I/3, Nr. 66, s. 164an., následována třetí tajnou depeší, Nr. 67, a. 166an.

⁵⁷¹ Akten I/3, s. 20. Poslední jmenované bylo v rozporu s britskými představami, srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 26an.

což lze považovat za ústupek Západu. Zároveň zde byla ale řeč o zařazení obou knížectví do obranného systému, dodejme rakouského.⁵⁷² Součástí prvního bodu byl také hrubý náčrt nové hranice mezi Ruskem a evropskou částí Osmanské říše, jejíž konečná úprava byla ponechána mírové konferenci. Získané území mělo být odstoupeno podunajským knížectvím. Druhý bod předpokládal zřízení evropské komise pro plavbu po Dunaji se zvláštním postavením pobřežních států. V důsledku předchozího bodu tedy znamenal vyloučení Ruska z výkonné komise a přiznával mu pouze takové postavení, které měly mít Francie s Velkou Británií. Signatáři smlouvy mohli mít v ústí Dunaje jedno až dvě lehká vojenská plavidla. Podle třetího bodu mělo být Černé moře zcela neutralizováno a uzavřeno všem válečným lodím. Výjimku dostaly lodě určené pro ústí Dunaje a lodě pobřežní stráže. O těch měla být sice uzavřena separátní rusko-turecká dohoda, jak požadovalo Rakousko, ale ta měla být schválena ostatními kontrahenty a zcela podléhat režimu hlavní smlouvy. Vídeň zde tedy vlastně ustoupila Londýnu, který byl odpůrcem nezávislé rusko-turecké dohody. Čtvrtý bod vylučoval Rusko z jednání o právech křesťanů v Osmanské říši, která už v Konstantinopoli probíhala.⁵⁷³ Rusko se mělo prostě připojit k již vyjednaným podmínkám při podpisu mírové smlouvy. Nechyběl samozřejmě ani výše zmíněný pátý bod, podle kterého mohly Velká Británie a Francie klást v evropském zájmu další podmínky.⁵⁷⁴

Vídeň se pro podporu tohoto kroku samozřejmě snažila získat i další evropské státy. Koncem listopadu uzavřelo s Francií a Velkou Británií defenzivní smlouvu Švédsko,⁵⁷⁵ jeho podpora tedy byla jistá. Horší to bylo s německými spojenci Rakouska, na jejichž pomoc Buol

⁵⁷² K tomuto bodu srov. několik Hessových memorand otištěných v Akten.

⁵⁷³ Srov. Akten I/3, Nr. 53, Instruktion für Prokesch, 30.11. 1855; Nr. 56, Kurzfassung der Instruktion Buols an Prokesch über die Behandlung des Vierten Garantiepunktes, 3.12. 1855, s. 143an. Konferenci navrhl v polovině září nový francouzský velvyslanec v Konstantinopoli E. A. Thouvenel. Buol tuto iniciativu uvítal. Thouvenel byl v Konstantinopoli v opozici vůči Stratfordovi, který se snažil vyloučit z jednání o bližších podmínkách čtvrtého a později i prvního bodu Rakousko. Konference měla za úkol vyjasnit vzájemná stanoviska zúčastněných stran a připravit projednání čtvrtého a posléze prvního bodu na mírové konferenci, neměla však přijímat závazná rozhodnutí. Schroeder, Crimean War, s. 344an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 211 an. Srov. Akten I/3, Nr. 187, Buol an Prokesch, 1.2. 1856, s. 327an.

⁵⁷⁴ Jasmund II., Nr. CCCCI., Präliminarien-Entwurf, s. 311an.

⁵⁷⁵ Jasmund II., Nr. CCCXCVIII., Vertrag zwischen Schweden einerseits und England und Frankreich andererseits, [21.11. 1855], s. 306an. Smlouva byla 19. prosince 1855 publikována ve francouzském tisku. Jasmund se dále nezmiňuje o účelech a načasování tohoto kroku, Baumgart se ale domnívá, že Buol při práci na ultimátu počítal také s izolací, do které Rusko v Evropě dostávalo. Publikace defenzivní spojenecké smlouvy s dříve neutrálním Švédskem a čas jejího zveřejnění mohl tedy sloužit k vyvinutí většího tlaku na Rusko. Temperly uvádí, že Nesselrode se o této smlouvě dozvěděl od V. Esterházyho a byl velmi překvapen. Temperly, Ultimatum, s. 633.

i císař dříve spoléhali. V Berlíně došlo během listopadu k odhalení skandálního předávání depeší z korespondence generála Gerlacha, adjutanta Fridricha Viléma IV., a kabinetního rady Niebuhra s Petrohradem francouzské misi. Esterházy se dokonce nebál označit tamní poměry za anarchii a mluvil vzhledem ke kontaktům některých politických špiček se zahraničím o třech až čtyřech „ministerstvech zahraničí.“ Dle jeho názoru ztratila pro Prusko orientální otázka dávno svůj evropský rozměr a byla primárně využívána jako propaganda k získání užších vazeb s dalšími spolkovými státy a zlepšení vlastního postavení v Německu, samozřejmě na úkor habsburské monarchie. I to byl jeden z důvodů, proč bylo ultimátum do úplného konce přísně tajeno, dokonce i samotná informace, že Rakousko jedná se západními velmocemi, měla být podle instrukcí z Vídně popřena. Aby byl zmírněn nepříznivý dopad tohoto postupu, rozhodl se František Josef I. adresovat pruskému králi v souvislosti s rakouským ultimátem osobní dopis. Stejně tak i Bavorsko bylo o podporu rakouské mírové iniciativy požádáno osobním dopisem adresovaným králi Maxmiliánovi. Nejen Prusko, ale i další oslovené německé státy byly postaveny před hotovou věc. Odpověď obou monarchů však byla váhavá. Pruský král nechtěl podporovat žádné speciální podmínky, slíbil jen působit v zájmu míru a i to chtěl odsunout až na dobu, kdy se dozví více o výsledku přímých francouzsko-ruských kontaktů, o jejichž průběhu měl kusé zprávy. Podobně odpověděl i Mnichov. Berlín se snažil Buol přesvědčit místem na mírovém kongresu, pokud rakouské návrhy Rusku více podpoří. To se však minulo účinkem, neboť se rozneslo, že v případě nepřijetí počítá Vídeň s přerušением diplomatických vztahů. To byla nová informace, protože v první veřejné depeši pro V. Esterházyho, která byla dána na vědomí i některým německým státům, nebyl rakouský návrh za ultimátum označen a o přerušení diplomatických vztahů v ní také nebyla řeč. Mnichov, Drážďany i Berlín nakonec ustoupili až argumentu, že selhání této iniciativy a přerušení diplomatických vztahů mezi Rakouskem a Ruskem, je donutí opustit ostatními dosud tolerovanou neutralitu v probíhajícím konfliktu.⁵⁷⁶

Vídeň si nebyla jistá, jak na její ultimátum z poloviny prosince Petrohrad zareaguje.⁵⁷⁷ Již koncem listopadu padla po několika měsících obléhání turecká pevnost Kars. To mohlo

⁵⁷⁶ Schroeder, *Crimean War*, s. 330an.; Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 87an.; Baumgart, *Österreich und Preussen*, s. 60an.; Unckel, c. d., s. 239.; Akten I/3, Nr. 17, G. Esterházy an Buol, 1.10. 1855; Nr. 38, G. Esterházy an Buol, 16.11. 1855; Nr. 50, Apponyi an Buol, 28.11. 1855; Nr. 59, G. Esterházy an Buol, 4.12. 1855; Nr. 68, Franz Joseph an Friedrich Wilhelm IV., 16.12. 1855; Franz Joseph an Maximilian I., 16.12. 1855, Nr. 76, G. Esterházy an Buol, 21.12. 1855; Nr. 79, Buol an G. Esterházy, 24.12. 1855; Nr. 82, Apponyi an Buol, 26.12. 1855; Nr. 83, Apponyi an Buol, 26.12. 1855; Nr. 93, G. Esterházy an Buol, 29.12. 1855; Nr. 96, Kuefstein an Buol, 30.12. 1855; Nr. 98, Apponyi an Buol, 31.12. 1855; Nr. 104, Apponyi an Buol, 7.1. 1856, s. 77an.

⁵⁷⁷ Srov. Akten I/3, Buol an Herzog Ernst II, 16.12. 1855; Nr. 128, Buol an Prokesch, 14.1. 1856, s. 174.; Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 85an.

podpořit jak ruskou ústupnost, neboť aktuálně dobyli víc nepřátelského území než spojenci, tak zatvrzelost, protože Kars jim otevřel cestu dál do Anatólie. Nezanedbatelný byl také fakt, že Francouzi i Rusové si vydobyli válečnou čest, Britům však zůstala upřena.⁵⁷⁸ A právě začátkem ledna došlo k další výměně názorů mezi spojenci. 1. ledna požádal Colloredo britskou vládu o potvrzení, že po bezpodmínečném přijetí rakouského ultimáta Petrohradem bude jeho text přijat za preliminární podmínky míru a začne mírový kongres. Clarendon se vyjádřil nepříliš určitě pro, vzápětí to však Palmerston odmítl, dokud Rusko nepřijme i britské podmínky, které měly být prezentovány pod bodem pět. Jednalo se především o neutralizaci Alandských ostrovů, právo mít v ruských černomořských přístavech konzulární zastoupení⁵⁷⁹ a projednání budoucnosti některých kavkazských území na konferenci. Tento britský požadavek se objevil již začátkem prosince, Buol jej však odmítl s poukazem na pátý bod ultimáta a zdálo se, že se s tím Londýn spokojil. Nový vídeňský vyslanec Seymour však odmítl nové britské stanovisko Buolovi sdělit s tím, že takové požadavky měla jeho vláda klást před odesláním ultimáta a jejich prosazení na konferenci nic nebrání. Nyní by to mohlo vést k ohrožení Buolovy pozice a tedy prozápadního kursu Vídně a navíc to byl on, kdo vlastně ultimátum schválil. Buol samozřejmě odmítl poslat Rusku druhé ultimátum, složené z podmínek, které podle něj nebyly v rakouském a z větší části ani v evropském zájmu.⁵⁸⁰ Podobně se zachovali ve Francii. Buol měl obavu z Cowleyho vlivu na Napoleona, ale i francouzský císař byl přesvědčen o morální vázanosti spojenců přijít k jednacímu stolu na základě přijetí rakouského ultimáta Ruskem a navíc bylo možné posunout uzavření příměří až po akceptaci podmínek pod bodem pět. V Paříži nakonec vymysleli kompromisní řešení tohoto sporu. Neoficiálně a bez Buolova vědomí oznámili britské podmínky Rusku.⁵⁸¹

Několik dní po obdržení rakouského ultimáta se za předsednictví cara Alexandra II. sešla korunní rada. Po zvážení vlastní situace a dopadů přijetí i odmítnutí rakouského návrhu se její

⁵⁷⁸ Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 19an.

⁵⁷⁹ To bylo ale již zahrnuto pod třetí bod ultimáta: „*Ochrana obchodních a maritimních zájmů všech národů bude v daných přístavech Černého moře zajištěna institucemi, které odpovídají mezinárodnímu právu a aktuální potřebě.*“ Jasmund II., Nr. CCCCI., *Präliminarien-Entwurf*, s. 312.

⁵⁸⁰ Konzulární zastoupení bylo již v textu ultimáta, Alandské ostrovy odmítl Buol pro nesouvislost s Východní otázkou a co se Čerkeska a Gruzie týče, uznávali i sami Britové, že pro prosazení tohoto bodu by bylo třeba bojovat ještě alespoň rok. Navíc i Francie odmítla udělat z Kavkazu podmínku sine qua non a ve chvíli kdy Rusové dobyli Kars na severovýchodě Turecka, bylo nepředstavitelné, že by se v této oblasti měli vzdát nejen nově dobytého ale i vlastního území značného rozsahu.

⁵⁸¹ Schroeder, *Crimean War*, s. 333an., 348an.; Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 127an.; Temperly, *Ultimatum*, s. 635an.; Unckel, c. d., s. 242.

účastníci dohodli poslat Rakousku a neoficiálně také Francii protinávrh. Podmínky byly přijaty až na celý bod pět, odstoupení části Besarábie v prvním bodě a drobnější redakci bodu třetího. Buol však trval na přijetí „*pure et simple*,” v opačném případě měly být 18. ledna 1856 přerušeny vztahy s Petrohradem.⁵⁸² Na rozkaz císaře byla ruská odpověď sdělena také rakouské ministerské konferenci. Stalo se tak 15. ledna. Tentokrát protokol nezmiňuje žádnou diskusi, přesto je důležitý ve vztahu k politice šíření rakouského vlivu (a případně území) na jihovýchod, jak o ní mluví Unckel. Petrohrad navrhoval místo odstoupení území v Besarábii ve prospěch Osmanské říše následující: „*Výměnou za navrácení spojenci obsazených pevností a území svoluje Rusko k navrácení pevností a území obsazených jeho armádou v Asii Portě.*“⁵⁸³ Buol ve svém komentáři na výše zmíněné konferenci sice označuje ruskou snahu vyhnout se odstoupení Besarábie za „*podstatnou změnu*,” zároveň se ale nebrání o tomto bodě na mírové konferenci jednat. Ruská odpověď nebyla odmítnuta z tohoto důvodu, ale z důvodu závazků Rakouska vůči západním velmocem.⁵⁸⁴

Ve stejný den se opět sešla i ruská korunní rada odhlasovala bezpodmínečné přijetí rakouského ultimáta. Impulsem k tomuto kroku mohla být jak ekonomická a vnitropolitická situace Ruska tak změny na mezinárodní scéně. Ruská armáda měla v této době v porovnání se spojenci zastaralé vybavení a musela se kvůli chybějící infrastruktuře a geografickým podmínkám potýkat s obrovskými obtížemi při přesunech a v zásobování. Nevolnictví ztěžovalo organizování domobrany a další odvody do armády hrozily nedostatkem sil v zemědělství nebo rovnou nepokojí na venkově. Z hlediska zahraniční politiky hrozilo zapojení Rakouska do válečných operací, v horším případě izolace a boj s širokou evropskou koalicí. Padlo i slovo revoluce. Přijetí ultimáta mohlo navíc udělat dobrý dojem na neutrální státy, především na Německo a navíc se v Petrohradě vědělo o neshodách mezi Rakouskem, Velkou Británií a Francií, které by se na konferenci daly využít. V této fázi se také s výzvami k přijetí ultimáta připojily některé německé státy a hlavně se v Rusku na zvláštní misi nacházel baron Seebach, který měl kontakty v nejvyšších francouzských kruzích.⁵⁸⁵

⁵⁸² Akten I/3, Nr. 112, Aide-Mémoire Buols, [11.1. 1855], s. 228an.; Jasmund II., Nr. CCCIII., Depesche des Grafen Nesselrode an de Fürsten Gortschakoff, 5.1. 1856, s. 315an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 110an.; Schroeder, Crimean War, s. 339an.

⁵⁸³ Jasmund II., Nr. CCCIII., Depesche des Grafen Nesselrode an den Fürsten Gortschakoff in Wien, 5.1. 1855, s. 318.

⁵⁸⁴ Jejich základem bylo mimo jiné i rakousko francouzské listopadové memorandum. Protokolle III/4, MK 15.1. 1856/I, s. 220an.

⁵⁸⁵ Akten I/3, Nr. 130, V. Esterházy an Buol, 16.1. 1856, s. 248.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 103an.; Rich, c. d., s. 177an.; Temperly, Ultimatum, s. 634an.

Zapadající rakouskou hvězdu zpečetila konference zástupců čtyř velmocí a Osmanské říše ve Vídni dne 1. února. Zúčastnění oficiálně potvrdili preliminární podmínky míru, tedy výše zmíněných pět bodů, a v krátkém protokolu potvrdili, že jejich vlády budou jmenovat své zplnomocněnce k uzavření preliminárního míru, dohody o klidu zbraní a jednání mírové konference. Diplomaté se měli za tímto účelem sejít nejpozději za tři týdny v Paříži.⁵⁸⁶ Výběr samotného místa jednání nebyl jednoduchý a opět odkryl nesoulad, který provázel rakousko-britsko-francouzskou aliancí i v průběhu mírové konference. Vídeň byla zamítnuta takřka okamžitě. Místo ní Britové navrhovali nějaké menší neutrální město, např. Brusel nebo Mainz. Nesselrode navrhl jako místo konání mírové konference Paříž a pro oficiální přijetí preliminárních podmínek však navrhoval Vídeň.⁵⁸⁷ To vlastně předznamenalo i výsledky mírové konference z pohledu Rakouska. Jak píše Temperly: „*Při svém příjezdu do Paříže byl Buol oslavován jako tvůrce míru. Ale to byl poslední z Buolových triumfů.*“⁵⁸⁸

Pro Rakousko nepříznivou situaci v Německu nezměnila ani ruská akceptace ultimáta. Bismarck se divil rakouské neústupnosti v souvislosti s ruským protinávrhem a útoky v západním tisku na Prusko Rakousku jeho postavení ve Spolku také neulehčovaly. Buol se však rozhodl dát Prusku i přes odmítavé Bismarckovy výroky šanci. Krátce po obdržení ruské odpovědi vyjádřil vůli mít Prusko na mírové konferenci,⁵⁸⁹ jeho neúčast na jarních jednáních ve Vídni byla ostatně všemi účastníky přijata s politováním, a chtěl vyzvat Paříž a Londýn ke společnému pozvání Pruska na jednání. Tato rakouská iniciativa měla být podpořena tím, že Prusko přistoupí k mírovému programu, který obsahovalo rakouské ultimátum, a podpoří Rakousko v jeho návrhu na Spolkovém sněmu, který měl svým souhlasem podpořit rakouskou vyjednávací pozici. I v druhé polovině ledna totiž zůstaly mnohé německé státy prorusky orientované a Rechberg varoval, že pokud bude chtít Vídeň navrhnout nějaké usnesení Spolkového sněmu k této otázce, má se nejprve dohodnout na jeho podpoře s Pruskem, jinak nelze jeho přijetí zajistit. I přes naděje, které do Manteuffla G. Esterházy vkládal, se Prusko zachovalo stejně, jako se chovalo posledního jeden a půl roku. Ve své odpovědi podtrhlo působení svého petrohradského vyslance, které dle jejich názoru

⁵⁸⁶ Jasmund II., Nr. CCCCX., Protocoll einer Conferenz, gehalten zu Wien am 1. Februar 1856., s. 324.

⁵⁸⁷ Baumgart, Der Friede von Paris, s. 134an.

⁵⁸⁸ Temperly, Ultimatum, s. 363an.

⁵⁸⁹ To odpovídalo nejen specificky rakouským zájmům zmíněným v předchozích kapitolách (srov. také Akten I/3, Nr. 226, Werner an G. Esterházy, 18.2. 1856, s. 388an.), ale také obecně představě, že dalšímu konfliktu nejlépe zabrání velmocenská konference jako tomu bylo v době předbřeznové. Srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 12an., 41an.; Akten I/3, Nr. 191, König Leopold I. an Buol, 2.2. 1856, s. 333an.

„*podstatně*“ přispělo k ruskému ano, a odmítlo formálně a závazně přistoupit k preliminárním podmínkám, neboť to nejen skrze svůj postup v Petrohradě vlastně již materiálně udělalo. Ani pro své vystoupení na Spolkovém sněmu nedostalo Rakousko volnou ruku, Berlín se jen vyjádřil v obvyklých floskulích, že to snad povede k demonstraci německé jednoty.⁵⁹⁰

Buol se v této situaci na Berlín příliš neohlížel a text svého návrhu sdělil Prusku ve stejný den, v jaký jej poslal Rechbergovi do Frankfurtu, aniž by čekal na odpověď Berlína na svou předchozí depeši. Rakousko předkládalo Spolku svůj návrh preliminárního míru ze 16. prosince a jeho akceptaci Ruskem ze 16. ledna a žádalo Německý spolek, aby tento program přijal za vlastní. To bylo pro Berlín příliš, Prusko zaujalo odmítavé stanovisko. Ve spolupráci se Saskem dokonce vypracovalo vlastní protinávrh, který předpokládal přijetí preliminárních podmínek míru, jakmile bude Spolek vyzván k účasti na mírové konferenci. Buol to odmítl a přikázal Rechbergovi předložení nyní již upraveného rakouského návrhu, neboť mezi tím došlo ve Vídni k podpisu výše zmíněného protokolu z 1. února, dále neodkládat a v případě, že nebude odsouhlasen již na zasedání 7. února, měl být předložen výboru, kde mělo být postupně docíleno prorakouského návrhu na rozhodnutí Spolkového sněmu. To se také stalo, Prusko s rakouským návrhem souhlas nevyslovilo a střední státy se rozhodly nepodporovat ani jednu z německých velmocí. Tento krok nakonec přinesl ovoce v podobě kompromisu. Buol ustoupil, když svolil k výhradě u pátého bodu, u ostatních čtyř však nepovolil. 15. února byl přijat návrh na Spolkové usnesení na spojeném jednání obou výborů, Rechberg pouze vyjádřil nesouhlas s motivací tohoto rozhodnutí. To nebylo na překážku, neboť podle široce uznávané praxe Spolkového sněmu nebyla motivace jednotlivých rozhodnutí závazná, ačkoliv navenek to jistě ubíralo rozhodnutí Spolkového sněmu na síle. 21. února přijalo Spolkové shromáždění na návrh výborů jednohlasně dané rozhodnutí, jeho motivy však byly přijaty pouze většinovým rozhodnutím.⁵⁹¹ Rechberg ve své zprávě komentuje celé dění následovně:

⁵⁹⁰ Akten I/3, Nr. 132 a Nr. 133, Rechberg an Buol, 16.1. 1856; Nr. 155, Rechberg an Buol, 23.1. 1856; Nr. 158, G. Esterházy an Buol, 24.1. 1856; Nr. 168, Buol an Rechberg, 25.1. 1856, s. 250an.; Jasmund II., Nr. CCCCVII., Depesche des Grafen Buol an den k.k. Gesandten Grafen Esterhazy in Berlin, 20.1. 1856; Nr. CCCCVIII., Depesche des Frhrn. v. Manteuffel an den königl. Gesandten in Wien, Grafen Arnim, 26.1. 1856, s. 321an.

⁵⁹¹ Akten I/3, Nr. 168, Buol an Rechberg, 25.1. 1856; Nr. 176 a 177, Rechberg an Buol, 29.1. 1856; Nr. 190, G. Esterházy an Buol, 1.2. 1856; Nr. 192, Buol an Rechberg, 3.2. 1856; Nr. 195, Rechberg an Buol, 5.2. 1856; Nr. 200, Buol an Rechberg, 7.2. 1856; Nr. 201, Buol an Apponyi/Rechberg/G. Esterházy, 7.2. 1856; Nr. 203 a 204, Rechberg an Buol, 7.2. 1856; Nr. 208, G. Esterházy an Buol, 8.2. 1856; Nr. 210, Kuefstein an Buol, 10.2. 1856; Nr. 211, Buol an Rechberg, 10.2. 1856; Nr. 217, Werner an Rechberg, 12.2. 1856; Nr. 221, Apponyi an Buol, 13.2. 1856; Nr. 222, Rechberg an Buol, 13.2. 1856; Nr. 225, Rechberg an Buol, 16.2. 1856; Nr. 242, Werner an Rechberg, 25.2. 1856, s. 300an.; Schroeder, Crimean War, s. 353.; Jasmund II., Nr. CCCXV., Beschluss der deutschen Bundesverfassung vom 21. Februar 1856; Nr. CCCXVIII., Vortrag des vereinigten politisch-orientalischen und militärischen Ausschus in der Sitzung der Bundesversammlung vom 21. Februar 1856, s. 328an. První Jasmundem otištěné znění není konečné, srov. výše zmíněné depeše, zejména Akten I/3, Nr. 217.

„Máme co dočinění s dětmi, jimž musí člověk nechat neškodnou hračku, když chce dosáhnout účelu, který sleduje.“⁵⁹²

Několik dní na to, 25. února, se na svém prvním zasedání sešla v Paříži mírová konference. Francii reprezentoval na kongresu ministr zahraničí Walewski a vyslanec ve Vídni Bourqueney. Nezanedbatelné bylo také Napoleonovo osobní působení na průběh jednání. Rakousko a Velká Británie byli zastoupeni ministry zahraničí Buolem a Clarendonem a svými pařížskými zástupci Hübnerem⁵⁹³ a Cowleym. Ruskou misi vedl první generální adjutant cara Orlov a ruský vyslanec ve Frankfurtu a později v Berlíně Brunnow. Sultán vyslal na konferenci velkého vezíra Mehmeta Emina Âli Paşu, kterému dělal doprovod pařížský vyslanec Osmanské říše Mehmet Cemil Bey.⁵⁹⁴ Spíše okrajovou roli hráli zástupci Sardinského království, ministerský předseda Cavour a pařížský vyslanec Villamarina, kteří se věnovali hlavně zákulisním intrikám, a zástupci Pruska, ministerský předseda Manteuffel a vyslanec v Paříži Hatzfeldt, kteří byli k jednáním připuštěni až 18. března kvůli revizi konvence o Úžinách.⁵⁹⁵ Dohoda o klidu zbraní byla uzavřena až 14. března veliteli nepřátelených vojsk na Krymu, a to pouze do konce měsíce, což mělo urychlit mírová jednání. Až na blokádu pobřeží, která trvala i po uzavření klidu zbraní, se však fakticky nebojovalo již od konce února.⁵⁹⁶

Ač byl při svém příjezdu Buol oslavován jako strůjce míru, postavení Rakouska v průběhu jednání bylo žalostné. Francouzští zástupci, podporovaní Napoleonovými osobními zákulisními intervencemi, postupovali v mnohém ve více či méně zřejmé kooperaci s ruskou

Velice výmluvná, co se tvorby pruské politiky ohledně podpory rakouského návrhu na Spolkovém sněmu a nejen této záležitosti týče, je Esterházyho depeše z 1. února otištěná v Akten I/3 pod číslem 190, podobně depeše z 8. února otištěná pod číslem 208, srov. také tamtéž, Nr. 209, G. Esterházy an Rechberg, 9.2. 1856, s. 362.

⁵⁹² Akten I/3, Nr. 225, Rechberg an Buol, 16.2. 1856, s. 388.

⁵⁹³ Vyslanectví v Paříži bylo 9. května 1856 povýšeno na velvyslanectví. Matsch, c. d., s. 113.

⁵⁹⁴ Přepis jména není zcela jasný. Unckel uvádí Mohammed Djemil Bey, pařížská mírová smlouva otištěná v Jasmund II. má Mehemed-Djémil-Bey, Akten I/3 mluví o synovi Reşida Paşi, vyslanci v Paříži, pod jménem Mehmed Cemil Paşa. Rozhodla jsem se sjednotit přepis prvního jména s Âlim Paşou, pro druhé jméno zvolit pravděpodobnější verzi Cemil a u označení hodnosti (Bey x Paşa) se přidržel verze uvedené v pařížské mírové smlouvě.

⁵⁹⁵ Unckel, c. d., s. 247.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 137an.; Jasmund II., Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Protokoll Nr. 1., 7. a Nr. 11., s. 362an.; Hálek, c. d., s. 217. Pozvání Pruska na mírová jednání bylo předmětem sporu mezi Velkou Británií, která chtěla jen jeho formální účast při revizi smlouvy o Úžinách, a Francií, která nakonec prosadila formální účast pruských zástupců i na dalších zasedáních. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 204an.

⁵⁹⁶ Baumgart, Der Friede von Paris, s. 135.

delegací. Prusko nehrálo na kongresu větší roli a i s ohledem na stav věcí v Německu a vlastní ambice Berlína by bylo partnerem značně nespolehlivým. Cavour pracoval proti Vídni, kde jen mohl. Buolovi tedy nezbývalo než se opřít o osmanskou misi, a kde to bylo možné, pokusit se o spolupráci s protirakousky naladěnými Brity.⁵⁹⁷

V Konstantinopoli, kde od podzimu probíhaly přípravné práce ke čtvrtému a posléze i k prvnímu bodu, byla situace jiná. Tam Thouvenel spolu s Prokeschem⁵⁹⁸ čelili britské nechuti jednat o čemkoliv a navíc ještě s Rakouskem. Jednání o čtvrtém bodě se s větší intenzitou rozběhla až v lednu 1856. Jarní Vídeňská konference se k úpravě tohoto bodu nedostala. Ač to není na první pohled zřejmé, jednalo se o strukturální reformě osmanské společnosti jdoucí do velké hloubky. Osmanská říše fungovala po staletí na principu rozlišování mezi muslimským obyvatelstvem, které tvořilo elity říše, a nemuslimským ne zcela plnoprávným obyvatelstvem, tzv. rajas, kteří ale měli právo na poměrně širokou samosprávu díky systému milletů.⁵⁹⁹ Pokus o podobnou reformu, především o zrovnoprávnění všech obyvatel, se objevil již dříve, když sultán v roce 1839 vydal Hatt-ı Şerif z Gülhane,⁶⁰⁰ tehdy ovšem zůstalo u slov. Prokesch a Thouvenel souhlasili s Âlim Paşou, že by impuls k takové reformě měl přijít od sultána a reformní program měl být tedy poddaným oznámen imperiálním dekretem. Redcliffe požadoval jeho převzetí do závěrečné mírové smlouvy. To nakonec bylo vyřešeno na 14. zasedání Pařížské mírové konference, která 25. března schválila konečné znění článku 9 mírové smlouvy. V něm se praví, že poté, co sultán ze své vůle zlepšil postavení svých poddaných, rozhodl se příslušný výnos sdělit velmocím, které jej ocenily. Následovala ještě

⁵⁹⁷ Srov. Akten I/3, Nr. 230, Buol an Franz Joseph I., 20.2. 1856; Nr. 306, Buol an Franz Joseph I., 19.3. 1856, s. 399an.; Schroeder, Crimean War, s. 355an. Pro ilustraci citát z osobního dopisu státního podsekretáře ministerstva zahraničí Wenera, který vyřizoval korespondenci po dobu Buolova pobytu v Paříži: „*Také si [císař] nedělá iluze o těžkém postavení, které bude mít v Paříži Vaše Excelence, aby jeho názorům připravila lepší uplatnění. Anglie veskrze proti nám, Francie vlažná, Turecko nic - a vedle toho Rusové, jistě se škodolibě radující, vidět také náš bankrot vedle svého vlastního, to jistě nejsou žádné naděje vzbuzující elementy.*“ Akten I/3, Nr. 240, Werner an Buol, 25.2. 1856, s. 427an.

⁵⁹⁸ Prokesch dostal na svou cestu do Konstantinopole jednak velmi obecnou instrukci (upozorňovat na důležitost úpravy práv křesťanských poddaných sultána pro blaho Osmanské říše) a jednak ještě podklady pro jednání konstantinopolské konference o prvním a čtvrtém bodě, které obsahovaly hlavně přehled oblastí, které by se měly upravit a které Buol nechal také přeposlat do Paříže a Londýna, aby předešel pomluvám a nejasnostem především v souvislosti s domnělou přípravou rakouské expanze na jihovýchod. Akten I/2, Nr. 354 Buol an Koller, 1.2. 1855, s. 735an.; Akten I/3, Nr. 53, Buol an Prokesch, 30.11. 1855; Nr. 55, Kurzfassung der Instruktion Buols an Prokesch über die Behandlung des Ersten Garantienpunktes, [3. 12. 1855]; Nr. 56, Kurzfassung der Instruktion Buols an Prokesch über die Behandlung des Vierten Garantienpunktes, [3.12. 1855], s. 143an.; Schroeder, c.d., s. 343an.

⁵⁹⁹ Srov. pozn. č. 187.

⁶⁰⁰ Jasmund II., Nr. CCCCXXIX., Hatti-Scherif von Gülhane, 3.11. 1839, s. 483an.

klausule vylučující jakékoliv zásahy do vztahů mezi sultánem a jeho poddanými. Redcliffe se snažil vydání dekretu zablokovat požadavkem, aby sultán umožnil svým muslimským poddaným konverzi k jinému náboženství. Nakonec byl ale donucen ustoupit spojenému tlaku ostatních členů konference a dekret byl 18. února publikován.⁶⁰¹ Buol chtěl jeho publikaci posunout až na úvodní zasedání pařížské mírové konference, osmanská strana ale tvrdě prosazovala zdání spontaneity tohoto kroku.⁶⁰²

Dalším bodem, který byl předmětem jednání v Konstantinopoli ještě před začátkem pařížské mírové konference, byla budoucnost podunajských knížectví. To byla otázka, v níž se Rakousko velmi angažovalo. Vídeň chtěla především oslabit nebo úplně zničit vliv Ruska trvající nejméně od 20. let 19. století a na druhou stranu zabránit, aby se podunajská knížectví stala druhým Švýcarskem. Na základě preliminárního míru byl zcela odstraněn ruský protektorát, to ovšem znamenalo i konec platnosti tzv. „Règlement organique“, které platilo v širším smyslu slova za ústavu podunajských knížectví. Navíc byli oba hospodaři jmenováni podle rusko-turecké dohody z Balta Liman a jejich funkční období mělo vypršet na přelomu dubna a května 1856. Při zachování privilegií udělených Portou měly tedy velmoci volné pole působnosti. Skutečnost že je chtěly využít, dokládají francouzské a italské plány na směnu tohoto území za jiná v Itálii. Rakousku nejvíce vyhovoval status quo s vyloučením ruského vlivu. František Josef nebyl ani pro liberální reformy, jak si je představovala Velká Británie, ani pro francouzský nápad obě knížectví spojit a vytvořit víceméně svobodný stát Rumunů. Pozice jednotlivých účastníků konstantinopolské konference nebyly v tomto bodě tak přehledné, jako tomu bylo u otázky náboženských privilegií. Thouvenel byl k Prokeschovi upřímný a od počátku prosazoval spojení obou knížectví a oslabení vlivu Porty. Na druhou stranu ani on ani Prokesch nebyli nadšeni britským návrhem reprezentativní parlamentní moci a posílení bojarů a spojovalo je také uznání nutnosti provést pozemkovou reformu. Vídeň a Londýn se zase shodli v potřebě neoslabovat vazby Moldavska a Valašska na Portu. Výsledkem jednání byl protokol z 11. února 1856 navrhuující ve třiceti bodech řešení budoucího postavení Moldavska a Valašska. Thouvenel ustoupil v otázce spojení obou

⁶⁰¹ Jasmund II., Nr. CCCCXXXI., Kaiserlicher Erlass des Sultan Abdul-Medjid vom 18. Febr. 1856, s. 487an.

⁶⁰² Jasmund II., Nr. CCCCXIX., Friedensvertrag vom 30. März 1856, art. 9, s. 345.; Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Nr. 2, 13. a 14., s. 369an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 169an, 211an.; Akten I/3, Nr. 187, Prokesch an Buol, 1.2. 1856, s. 328.

knížectví, zcela spokojené s prací svých zástupců nebyly ani ostatní dvory, proto nenašel tento protokol v Paříži, na rozdíl od opatření ohledně čtvrtého bodu, větší ohlas.⁶⁰³

11. února v jednu hodinu se ve Vídni sešla na císařovo přání ministerská konference. Jednalo se o instrukcích pro rakouskou misi na pařížském mírovém kongresu. Z císařem komentovaných instrukcí vyplývá, že ve středu zájmu habsburské monarchie byla podunajská knížectví a úprava plavby po Dunaji, kterým je v porovnání se třetím a čtvrtým bodem věnováno mnohonásobně více prostoru. Co se Moldavska a Valašska týče, blížily se představy Vídně předválečnému uspořádání. V každém případě měla knížectví zůstat rozdělena, hospodáři měli být vybráni z místního obyvatelstva a svůj úřad zastávat doživotně. Jím mělo být podřízeno poradní shromáždění, které se mělo vyjadřovat k místním záležitostem a pomáhat se správou. Za každou cenu mělo být zabráněno zavádění liberálních a demokratických institucí. U prvního bodu bylo důležité začlenění Podunají do širěji pojatého defenzivního systému, které mělo také předejít přítomnosti osmanských jednotek na moldavské hranici, jak navrhovali Britové. V ultimátu předpokládaná hranice mezi Besarabií a Moldavskem měla být zachována, mise ale měla povoleno ustoupit na hranici navrhovanou Hessem⁶⁰⁴ a požadovat právo mít v oblasti posádky a to přinejmenším v Ismajilu. Rakouskému ústupku zde mělo odpovídat zlepšení rakouského postavení v otázce Dunaje, především právo na neomezenou plavbu říčních válečných lodí až k Sulinskému kanálu, o to se však na ministerské konferenci vedly spory. Dostalo se také na otázku delty Dunaje. Vídeň upřednostňovala, aby území delty připadlo Moldavsku, případně bylo prohlášeno za neutrální. Císař dále trval na přísném odlišení postavení pobřežních států, včetně Moldavska, Valašska a Srbska, a ostatních signatářů mírové smlouvy v orgánech pro dunajskou plavbu. Třetí bod hrál pro Rakousko malou roli a zároveň se neočekávaly větší komplikace, neboť Rusko s mnohým souhlasilo a jeho černomořská flotila v této době již fakticky neexistovala. Instrukce pro čtvrtý bod zůstaly, jak bylo již výše zmíněno, v obecné rovině, císař jen podotkl, že se nemá ustupovat z již získaných rakouských privilegií. Bude-li to vhodné, mělo se původně jednat také o ruském vlivu v Černé Hoře a odstoupení Kleku a Suttoriny Rakousku, na

⁶⁰³ Jasmund II., Nr. CCCCXXXIII., Protokoll der Bestimmungen, welche zu Constantinopel in der Conferenz der Bevollmächtigten der Türkei, Englands, Frankreichs und Oesterreichs am 11. Februar in Betreff der Donau-Fürstentümer vereinbart worden sind., s. 492an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 40, 151an.; Unckel, c. d., s. 249an.; Schroeder, Crimean War, s. 351an. Srov. Akten I/3, Nr. 237 a 239, Werner an Buol, 25.2. 1856; Nr. 241, Franz Joseph I. an Buol, 25.2. 1856, s. 418an.

⁶⁰⁴ Hess kritizoval hranici mezi Besarabií a Moldavskem navrženou v ultimátu jako vojensky nepříliš výhodnou a navrhoval tři jiné možnosti. Akten I/3, Nr. 151, Denkschrift Hess' über die Grenzziehung in Bessarabien, 22.1. 1856, s. 274an. Srov. Schroeder, Crimean War, s. 354an.; Unckel, c. d., s. 243. Srov. také níže v této práci.

konferenci to však císař odmítl s tím, že Buol tato témata nemá předkládat a má se leda pokusit o přímou dohodu s ruskou misí o Černé Hoře⁶⁰⁵ mimo jednání konference.⁶⁰⁶

Již na první audienci, kterou Napoleon Buolovi udělil 20. února, zmínil otázku sjednocení podunajských knížectví. Buolovy naděje, že francouzský císař nechá tento nápad padnout, se nenaplnily. Již na 6. zasedání konference, které se konalo 8. března 1856, Walewski otázku spojení obou podunajských knížectví otevřel. Clarendon se proti očekávání vyslovil pro, stejně tak Orlov a Cavour. Buol a Âli Paša se pokusili neúspěšně zpochybnit francouzské zprávy o přáních místního obyvatelstva a nakonec prohlášením o chybějících instrukcích docílili pouze odložení diskuse na pozdější dobu. O dva dny později se konference dohodla upravit jen „základní obrysy politického a administrativního systému“ a odkázat v mírové smlouvě jen na dohodu, kterou strany hlavní smlouvy uzavřou později. Příslušné články mírové smlouvy měla vypracovat komise ve složení Buol, Âli Paša a Bourqueney. Zvláště rozpory mezi názory spojenců na budoucí vnitřní uspořádání Moldavska a Valašska nedovolily kongresu tuto otázku vyřešit. V mírové smlouvě tedy byla pouze obnovena privilegia a imunity obou knížectví, vyloučeno vměšování zvenčí a intervenční právo Porty v případě nepokojů bylo limitováno souhlasem velmocí. Na přechodnou dobu byla v Bukurešti ustanovena zvláštní komise, jejímž úkolem bylo vypracování návrhu budoucího uspořádání obou knížectví, který měl být předložen pařížské mírové konferenci ke konečnému schválení. Aby byla zjištěna přání obyvatelstva, měly s komisí spolupracovat „ad hoc divany“ obou provincií. Z hlediska habsburské monarchie bylo úspěchem, že se v textu mírové smlouvy neobjevila ani zmínka o možném spojení obou knížectví, ačkoliv do budoucna nebylo zcela vyloučeno.⁶⁰⁷

Napoleonův vliv na jednání se projevil také při diskusích o prvním bodě, především o nové hranici mezi Moldavskem a ruskou Besarábií. Ruská mise se snažila vyměnit Bessarábii za

⁶⁰⁵ Srov. Jasmund II., Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Nr. 14, s. 425an. Srov. Akten I/3, Nr. 282 a 283, Werner an Buol, 10.3. 1856, s. 491an.

⁶⁰⁶ Akten I/3, Nr. 213, Franz Joseph an Buol, 11.2. 1856; Nr. 214, Punktation für die kaiserlichen Bevollmächtigten bei den Pariser Konferenzen, 11.2. 1856; Nr. 215, Ministerkonferenz, 11.2. 1856, s. 364an.; Schroeder, Crimean War, s. 354an.; Unckel, c. d., s. 243an.

⁶⁰⁷ Jasmund II., Nr. CCCCXIX., Friedensvertrag vom 30. März, Art. 22-27, s. 351an.; Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Nr. 6., 7., 8., 9., 14., 21., 22., s. 391an.; Akten I/3, Nr. 235, Buol an Franz Joseph I. 24.2. 1856; Nr. 277, Werner an Buol, 9.3. 1856; Nr. 278, Werner an Prokesch, 9.3. 1856; Nr. 281, Buol an Franz Joseph I., 9.3. 1856; Nr. 286, Prokesch an Buol, 10.3. 1856; Nr. 289, Werner an Buol, 12.3. 1856, Nr. 292, Werner an Buol, 13.3. 1856; Nr. 293, Franz Joseph I. an Buol, 13.3. 1856; Nr. 298, Buol an Franz Joseph I.; Nr. 299, Prokesch an Buol, 13.3. 1856, s. 413an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 151an.; Schroeder, Crimean War, s. 361an.; Unckel, c. d., s. 253an.

vrácení Karsu Osmanské říši. Buol, kterému byl v této otázce v souladu s jeho prosincovými ujištěními Petrohradu ponechán jistý prostor, připouštěl výměnou za navrácení Karsu zmenšení odstoupeného území v Besarábii, nebyl ale ochoten se revize moldavsko-ruské hranice vzdát zcela. Rusové předložili po tajné dohodě s Napoleonem dva poměrně minimalistické návrhy, které byly zamítnuty. Po Buolově audienci u Napoleona předložil rakouský projekt Walewski a tento byl s několika úpravami přijat. Dané území připadlo Moldavsku. Přesný průběh hranice měla určit na místě komise složená ze zástupců na jednání zúčastněných velmocí. Na právo mít na dolním Dunaji posádku a právo volné plavby rakouských říčních válečných lodí se vůbec nedostalo.⁶⁰⁸ Rakouská mise byla také zaskočena, když Walewski přešel na pátém zasedání konference k jednání o svobodné plavbě na Dunaji. Walewski navrhl využít podklady vídeňské konference a rozšířit jejich působnost na celý Dunaj, nejen na jeho dolní část, jak se původně počítalo. Buolovy instrukce mlčely, protože to ale znamenalo vlastně omezení rakouských práv⁶⁰⁹ a hrozilo rozšířením pravomocí komise evropských států na celý tok Dunaje, postavil se proti. Zůstal však zcela osamocen. V dopise císaři Buol považoval možnost rozdělené regulace horního a dolního toku Dunaje za neudržitelnou. Vyslovil se naopak pro jednotnou regulaci pro celý tok Dunaje a přechodnou evropskou komisi s limitovanými pravomocemi, která bude v co nejkratší době nahrazena komisí složenou z pobřežních států. Problémem, který se ovšem dal vyřešit celkem snadno například finanční náhradou, byla jen dunajská plavební společnost, která vlastnila výlučná práva na plavbu po horním toku Dunaje do roku 1880. Na konferenci, která se sešla ve Vídni 16. března, se císař s menšími obměnami vyslovil pro variantu upřednostňovanou Buolem. Omezený mandát oné širší komise evropských států vylučoval princip neutrality dunajské delty, která měla připadnout Moldavsku. V komisi pobřežních států si císař přál mít ještě Württembersko. Buol tedy doplnil původní Walewskim předložený návrh o požadavky Vídně a tento byl po další precizaci některých ustanovení vtělen do mírové smlouvy. Smlouva zaručovala volnou plavbu po Dunaji a zakazovala pobřežním státům klást jí překážky. Dále byla zřízena komise ze států zúčastněných na pařížské mírové konferenci, která měla

⁶⁰⁸ Akten I/3, Nr. 264, Werner an Buol, 3.3. 1856; Nr. 271, Werner an Buol, 5.3. 1856; Nr. 280, Buol an Franz Joseph I., 9.3. 1856, s. 468.; Jasmund II., Nr. CCCCXIX., Friedensvertrag vom 30. März, Art. 20.-21., s. 349an.; Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Nr. 6., 7., 9., s. 387an.; Baumgart, Der Friede von Paris, s. 138an.; Schroeder, Crimean War, s. 357an.

⁶⁰⁹ Již Vídeňský kongres po napoleonských válkách částečně upravil právo plavby na řekách protékajících více státy. Dunaj však byl z této úpravy výslovně vyňat, neboť Osmanská říše, které tehdy náležel jeho dolní tok, na kongresu nebyla zastoupena. Veškerá s plavbou spojená agenda tedy byla v pravomoci pobřežních států. Srov. Baumgart, Der Friede von Paris, s. 166.

vypracovat základní předpisy a pracovat na odstranění překážek plavby na dolním toku Dunaje. Nejpozději do dvou let měla být tato komise rozpuštěna a nahrazena permanentní komisí z pobřežních států, konkrétně Württemberska, Bavorska, Rakouska, Osmanské říše, Moldavska, Valašska a Srbska. Všechny strany smlouvy dostaly právo mít v ústí Dunaje dvě lehké lodě určené ke kontrole provádění smlouvy. Vídeň mohla být s výsledkem jednání o tomto bodě zcela spokojena.⁶¹⁰

Z dalších záležitostí probíraných na konferenci se habsburské monarchie dotýkala především jednání o stažení spojeneckých armád. Podkladem pro to byl čl. 31 mírové smlouvy, který počítal s co nejrychlejším stažením spojeneckých jednotek po ratifikaci smlouvy, jednotlivosti včetně termínu měly být dohodnuty s Portou bilaterálně. Tento článek se výslovně týkal i rakouských jednotek v Podunají. První zmínka o tomto tématu padla již na zasedání 28. března. Na 21. zasedání konference dne 4. dubna došlo ke sporu mezi spojenci. Zatímco spojenecká smlouva západních velmocí a Osmanské říše z 12. března 1854 počítala se stažením spojeneckých vojsk do 40 dní po uzavření míru, rakousko-turecká konvence ze 14. června 1854 žádné takové ustanovení neobsahovala. Rakousko bylo tedy vyzváno k určení data stažení s tím, že spojenecká vojska na Krymu opustí ruské a turecké území nejpozději do 6 měsíců. Motivací byl především rozdílný názor na roli rakouských jednotek v Moldavsku a Valašsku po podpisu mírové smlouvy, ke kterému došlo 30. března 1856. Zatímco habsburská monarchie, lépe řečeno Buol,⁶¹¹ chápal rakouské jednotky v Podunají jako garanta pořádku, obávali se především Britové, že Vídeň bude skrze přítomnost svých jednotek brzdit zavádění nových pořádků a ovlivňovat místní obyvatelstvo, které se mělo vyjádřit k úpravě některých otázek. Navíc se objevil nápad projednat na kongresu také evakuaci spojeneckých sil z řeckého území na jedné straně a rakouských sil z církevního státu na straně druhé. Poslední jmenované bylo jak Buolem tak posléze i Františkem Josefem I. ostře odmítnuto pro nesouvislost s Východní otázkou. Ačkoliv Buol uznával fakt, že rakouské jednotky to mají na vlastní území blíže než spojenecké na pobřeží Černého moře, odmítal řešit stažení rakouských jednotek z Podunají jako speciální otázku a trval na tom, aby měli všichni formálně stejné podmínky, což se nakonec podařilo prosadit. Zároveň se neměli

⁶¹⁰ Jasmund II., Nr. CCCCXIX., Friedensvertrag vom 30. März, Art. 15.-19., s. 347an.; Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Nr. 5., 8. a 10., s. 383an.; Akten I/3, Nr. 295 a 296, Buol/Hübner an Franz Joseph I., 13.2. 1856; Nr. 297, Buol an Franz Joseph I., 13.2. 1856; Nr. 300, Ministerkonferenz, 16.3. 1856, s. 511an.; Unckel, c. d., s. 262an. Srov. Akten I/3, Nr. 228, Toggenburg an Buol, 19.2. 1856, s. 391an.

⁶¹¹ Jak bylo již dříve několikrát zmíněno, Buolův pohled se výrazně lišil od názorů velitelů rakouských vojenských sil v Moldavsku a Valašsku. Dalším dokladem je i několik Coroniniho listů z prvních měsíců roku 1856 otištěných v Akten I/3. Srov. Schroeder, Danubian Principalities, s. 227an.

Rakušané stáhnout dříve, než ruské síly opustí odstupovanou část Besarábie a poslední rakouské jednotky měly podunajská knížectví opouštět společně s posledními jednotkami osmanskými. Ve své zprávě císaři ze 6. dubna Buol také ostře kritizoval chování rakouských velitelů v oblasti, které Rakousko politicky poškodilo. I zde se tedy ukázaly rozdílné výchozí koncepty přítomnosti rakouských sil v Podunají. Jak správně konstatoval Hübner, primární úkol rakouských sil byl vojenský, a sice bránit dané území proti návratu Rusů, politické cíle, kam se dá zařadit ochrana před revolučními živly, byly sekundární. Pokud by se navíc Rakousko nestáhlo samo, hrozilo, že k tomu bude dříve či později donuceno, což by jeho již tak oslabenému postavení v Evropě rozhodně nepomohlo.⁶¹² Buolovu balkánskou politiku ohodnotil Hübner s odstupem těmito slovy: „*Rakouské zájmy vyžadovaly pouze, aby na balkánském poloostrově nevládla žádná jiná velmoc, nevyžadovaly, aby tam vládlo samo Rakousko.*“⁶¹³

Dne 30. března 1856 v jednu hodinu po poledni byla v Paříži podepsána mírová smlouva, která ukončila Krymskou válku. Pařížský mírový kongres ve svých zasedáních pokračoval až do 16. dubna 1856. Po uzavření mírové smlouvy se věnoval rozvíjení jejích ustanovení, jako byly například propozice pro jednání ve smlouvě schválených komisí. Dne 15. dubna 1856 byla uzavřena alianční smlouva mezi Velkou Británií, Francií a Rakouskem. V jednoduchém textu se signatáři zavázali garantovat nezávislost a územní integritu Osmanské říše tak, jak to vyplývá z březnové mírové smlouvy, a nahlížet veškerá její porušení jako na casus belli. Buol si od této smlouvy sliboval, že bude základem nové rakouské alianční politiky. Průběh pařížského mírového kongresu a nechuť francouzského císaře tuto smlouvu uzavřít však nevěstila pro budoucnost habsburské monarchie nic dobrého.⁶¹⁴

⁶¹² Jasmund II., Nr. CCCCXIX., Friedensvertrag vom 30. März, Art. 31., s. 353.; Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Nr. 17. a 21., s. 431an.; Akten I/3, Nr. 320, Buol an Franz Joseph I., 29.3. 1856; Nr. 326, Buol an Franz Joseph I., 2.4. 1856; Nr. 329, Werner an Buol, 6.4. 1856; Nr. 332, Buol an Franz Josef I., 6.4. 1856, s. 558an.; Baumgart, Der Freide von Paris, s. 158an.; Schroeder, Crimean War, s. 365.; Unckel, c. d., s. 265an.

⁶¹³ Baumgart, Der Friede von Paris, s. 161.

⁶¹⁴ Jasmund II., Nr. CCCCXIX., Friedensvertrag vom 30. März 1856, s. 338an.; Nr. CCCCXX., Die Protokolle der Pariser Conferenzen, Nr. 19., s. 433an.; Akten I/3, s. 24; Nr. 315, Buol an Franz Joseph I., 26.3. 1856; Nr. 341, Buol an Franz Joseph I., 9.4. 1856, s. 551an.; Unckel, c. d., s. 276an.

IV. Závěr

Tváří v tvář konfliktu, který se rozhořel jen pár let poté, co habsburská monarchie přežila jeden z nejhorších otřesů ve svých dějinách, zůstala Vídeň napůl cesty mezi neutralitou pruského stříhu a aktivní vojenskou účastí v konfliktu, pro kterou se rozhodly zbylé velmoci. Tato politika i vzhledem ke svým následkům asi nebyla nejšťastnější volbou, byla ale, což je třeba několikrát podtrhnout, především volbou rakouskou.

Paul W. Schroeder ve své předmluvě zcela oprávněně varuje před zaměňováním záměrů aktérů zahraniční politiky a výsledků jejich snažení.⁶¹⁵ To je dle mého názoru velký problém právě při posuzování rakouské politiky za Krymské války. Abychom mohli posoudit míru úspěšnosti rakouské politiky v tomto období, je třeba na chvíli zapomenout na katastrofy, které podunajskou monarchii postihly na konci 50. a 60. let 19. století, i když nelze popřít, že rakouské chování za Krymské války tu svou roli sehrálo, a podívat se jaké byly cíle Vídně v první polovině 50. let 19. století.

Hlavní cíle oficiální rakouské politiky za Krymské války byly dva. Prvním bylo vymanění se z ruského vlivu, aniž by byl nahrazen vlivem jiné velmoci, a druhým byla snaha obnovit téměř za každou cenu mír, který by umožnil monarchii zotavit se z otřesů revolučních let a zlepšit napjatou finanční situaci.

Snaha o nezávislost se jako červená nit táhne celou rakouskou politikou za Krymské války. Hübner ve svém deníkovém zápise z dubna 1856 oslavuje konec Krymské války jako „*osvobození od ruské převahy*.“⁶¹⁶ Rakouský pocit ohrožení Ruskem vycházel z předválečných událostí. Na jedné straně bylo Rusko habsburské monarchii morální podporou pro konzervativní politiku a podporovalo některé Schwarzenbergovy kroky v Německu. Ruské jednotky také pomohly Vídni s likvidací uherského povstání a za zmínku stojí i společný postup za tzv. uprchlické krize, která vedla k několikaměsíčnímu přerušení diplomatických vztahů s Osmanskou říší ze strany obou států. Právě tuto akci chápe Heindlová jako základ pozdějších problémů. Rusko si z ní odneslo přesvědčení o rakouské podpoře do budoucna a Vídeň naopak poznala, že nechce-li se v budoucnu stát ruským satelitem, za který byla ostatně po ruském zásahu v Uhrách částí Evropy považována, je střet se silnějším východním sousedem nevyhnutelný. Zároveň se ale Vídeň snažila otevřený rozkol s Ruskem po celou dobu Krymské války co možná nejvíce oddálit, neboť bez aktivní podpory Pruska a

⁶¹⁵ Schroeder, *Crimean War*, s. xvi.

⁶¹⁶ Baumgart, *Der Friede von Paris*, s. 67.

nejspíše i dalších evropských států by Rakousko ruskému vojenskému zásahu nemohlo vzdorovat dlouho. Nebezpečím byl paradoxně i mladý a ještě nepříliš zkušený rakouský císař, jehož názory byly zpočátku zatíženy ve vztahu k Rusku a také k Prusku jistým sentimentem. To se projevilo například v jednáních o uznání Napoleona III. začátkem roku 1853, zdá se však, že co se carské říše týče, prohlédl František Josef I. poměrně rychle.

O akutnosti ruského nebezpečí ve vztahu k politice Vídně svědčilo hned několik carových výroků z doby Menšikovovy míse o identitě ruských a rakouských zájmů ve Východní otázce, ačkoliv právě Balkán a Osmanská říše byly nejpravděpodobnějším a také pozdějším místem střetu obou monarchií. Právě události spojené s Balkánem však musely carovu představu o identitě rakouských a ruských zájmů ještě posílit. Oba státy podporovaly v letech 1852–1853 Černou Horu proti Portě v záležitosti změny ústavy. Rakousko se rozhodlo pro energický postup a Rusko jej v tom podporovalo, car si však neuvědomoval, že Rakousko je ke svému postupu – vyslání Leinigenovy míse k uklidnění situace hrozící vojenským konfliktem poblíž vlastních hranic – vedeno jinými motivy než Petrohrad k jeho podpoře. To se projevilo záhy. Leinigen nečekal na příjezd Menšikovovy míse, jak Rusové žádali, a rakouská podpora ruských požadavků byla téměř nulová, neboť byly v rozporu se zájmy Vídně, především s trvalou konstantou rakouské východní politiky již z dob Metternichových, jíž bylo zachování Osmanské říše včetně její územní integrity. Proto se Rakousko ani později za Krymské války nepostavilo na stranu Ruska. Zároveň se ale Vídeň snažila chovat k Rusku citlivě, přece jen bylo svým způsobem konzervativní oporou její politiky, a své požadavky cíleně stupňovala, otevřený střet nebyl žádoucí ani ke konci války, natož v jejím začátku.

Podunajská monarchie však nehodlala vyměnit ruský vlek za jakýkoliv jiný. Proti návrhům na společný postup s Německým spolkem Buol namítal, že se nesnaží odpoutat od Petrohradu, aby arbitrem své politiky udělal Berlín. Zároveň nešlo očekávat, že by Prusko a Německý spolek převzaly v alianci s Rakouskem roli pouhého vykonavatele rakouské vůle, jak si představoval Bruck. Vztahy s Pruskem byly v předvečer a v průběhu Krymské války vůbec složité. Předběžný mírový de facto dualismus přestal Prusku, které vyšlo z revolučních let s mnohem menšími ztrátami než habsburská monarchie, stačit. Schwarzenberg zpočátku spoléhal na dohodu s Pruskem při reformě Spolku, celkem záhy, již v květnu 1849, však Vídeň pochopila, že tudy cesta nevede. Rakouské vůdčí postavení ve Spolku bylo sice legitimizováno Spolkovou aktou, to však Prusku a se střídavou intenzitou také tzv. středním státům nebránilo Vídeň ignorovat nebo se dokonce spojovat proti ní. Od roku 1849 muselo Rakousko tvrdě bránit svou pozici ve Spolku i volnost rozhodování a volby prostředků pro svou politiku, které si nárokovalo jako evropská velmoc, i přes nesouhlas dalších členů

Německého spolku. Nejpozději v létě 1854 se rakouská a pruská cesta zcela rozešly a Buol se v souladu se svou politikou neobtěžoval Berlín o mnoha zásadních vídeňských rozhodnutích informovat s předstihem, ačkoliv mu spojenecká smlouva z dubna 1854 tuto povinnost stanovovala. Nutno dodat, že Berlín byl skoro po celou dobu konfliktu k Rusku dosti benevolentní a k ostatním evropským velmocem značně indiskrétní, nehledě na chaos, který tam podle zpráv rakouského vyslance G. Esterházyho vládl v roce 1855 a v podstatě znemožňoval jakoukoliv užší spolupráci s ním.

Schwarzenbergova aktivní německá politika sama o sobě dle mého názoru rakouskou pozici v německém prostoru ani v Evropě nezhoršila. Prusko získalo v době po roce 1848 nové sebevědomí a ke střetu s ním by došlo tak jako tak, pokud by ovšem Rakousko nebylo ochotno uznat hned ze začátku *de iure* paritu ve vedení Spolku a i to by nejspíš nepomohlo. Neumím si představit, který z rakouských ministrů zahraničí by k tomu o své vůli svolil. Na rozdíl od Rakouska byly pruské zájmy omezeny v podstatě jen na německý prostor, úspěšná liberální hospodářská politika byla navíc již před vypuknutím Krymské války pro některé německé státy dostatečnou motivací pro hledání užší vazby k Prusku. Krymská válka byla pro Prusko otázkou specificky německou v tom smyslu, že přinášela možnost k navázání nových užších vazeb s dalšími členy Spolku. K tomu by došlo i v případě uznání parity ze strany Rakouska, snad jedinou cestou, jak tomu zabránit bylo spojit se trvaleji se středními státy, což pro Vídeň nepřipadalo v úvahu, neboť by to mohlo mít nepříjemné a nepředvídatelné důsledky.

Stejně tak se nechtěla Vídeň podřídit ani diktátu západních velmocí. To se projevilo především úzkostným lpěním na svobodě rozhodování v průběhu celé války. Schwarzenberg sice přemýšlel o užší vazbě na Francii a Buol jednu dobu vzhlížel k Londýnu, Vídeň však hledala partnerství ne podřízenost, a to jí nebyla ani jedna ze západních velmocí ochotna poskytnout. Londýn se choval k Rakousku většinou vyloženě nepřátelsky a dehonestujícím způsobem zvláště poté, co Aberdeena vystřídal v čele kabinetu Palmerston. Spolupráce s Francií sice nesla nejpozději od konce roku 1854 své plody, mírová jednání v Paříži ale byla pro Buola těžkým zklamáním, nutno však dodat, že se nejednalo o velké překvapení. Navíc pokud by Rakousko vstoupilo do války s Ruskem, nebyly západní dvory nejen ochotny, ale ani schopny poskytnout Rakousku včas efektivní pomoc.

Dosáhnout obnovení míru, který habsburská monarchie tolik potřebovala, se dlouho nedařilo, ačkoliv k umírněnosti nabádala Vídeň již před vznikem konfliktu. Důvodů, proč se rakouské mírové snahy dlouho mýjely žádaným účinkem, bylo hned několik. Na počátku jistě neslo vinu carské Rusko, které si neuvědomovalo dosah svého konání, neboť car hrubě

podcenil situaci v Evropě. Jak se vyplývá z Menšikovových instrukcí počítal Petrohrad prostě s tím, že Porta ustoupí jako v případě Leiningenovy mise, anebo dojde k rutinnímu rusko-tureckému konfliktu. Varování, že ruský vliv v Osmanské říši je dán faktickou situací a na formalitách nesejde, zůstala bez odezvy. Nelze podcenit ani roli Francie, která na začátku konfliktu v podstatě zapletla váhající Londýn do celé záležitosti. Otázka postavení nemuslimských poddaných sultána v Osmanské říši hrála pro Francii ještě menší roli než pro Rusko. Hlavním cílem Paříže byla revize uspořádání vzniklého na Vídeňském kongresu a především rozbití Svaté aliance, kterou Napoleon III. chápal jako garanta starých a pro něj nevýhodných pořádků. V Konstantinopoli sehrál svou roli britský velvyslanec Stratford de Redcliffe a také Osmané se zpočátku zdáli méně ústupní, než když se později dostali do spojeneckého područí.

Rakousko se pokoušelo ze začátku o mediaci ve sporu. Skutečnost, že mírová jednání začala v podstatě souběžně s vypuknutím konfliktu, patřila k evropským tradicím. Problémem prvního vážnějšího rakouského pokusu o mír, tzv. Vídeňské nóty, kterou vypracovala v létě 1853 konference zástupců čtyř velmocí ve Vídni, bylo, že přišel příliš brzy. Nepřehledná situace druhé poloviny roku 1853 a absence společného tlaku či ochoty k ústupkům odsoudila projekt k neúspěchu hned na jeho začátku. Poté, co došlo na podzim 1853 a na jaře 1854 k vyhlášení války mezi Ruskem a Tureckem a Ruskem a západními velmocemi, bylo nutné změnit strategii. Klíčem k míru mělo být v rakouských představách vyklizení podunajských knížectví, obsazených Ruskem v létě 1853, protože to nejvíce ohrožovalo rakouské zájmy a vedlo k eskalaci konfliktu. Buol neměl na co čekat, a na mimořádné konferenci, konané za předsednictví císaře v březnu 1854, navrhl v souladu se svým lednovým přednesem císaři vojenskou přípravu monarchie k případné intervenci a hledání vazeb k Velké Británii a Francii. Neutralita a mediace přestaly dle Buola odpovídat situaci. Nově zaujaté postavení lze v souladu s Metternichovým dopisem označit za vyčkávání na volném bodě, to vyjadřovalo potřebnou volnost v rozhodování i ve volbě prostředků s ohledem na vnitřní i vnější okolnosti a zájmy monarchie a vydrželo Rakousku až do konce války. Až na léto 1855 se rozhodně nejednalo o čekání pasivní. V dubnu 1854 byla z pruské iniciativy uzavřena aliance obou německých velmocí. Vzhledem k rozdílné motivaci obou signatářů, Prusko se snažilo zatáhnout Rakousko zpět do ozbrojené neutrality a společné mediace, zatímco Rakousko hledalo krytí ráznějšího postupu proti Rusku, a vágním ustanovením, byla smlouva již od začátku mrtvou literou. Přesto se jí Buol snažil ve své politice využít a pohnout Prusko, aby alespoň vojenskou demonstrací podpořilo jeho nový politický kurs hrozeb a nejistoty zaměřený především proti Rusku. V červnu 1854 dostalo Rusko výzvu k vyklizení

podunajských knížectví, ta sice nakonec dobrovolně vyklidilo, odmítlo však souvislost s rakouským krokem, a tak drželo Vídeň v nejistotě, zda se ruská armáda nevrátí. V červenci přistoupil k dubnové spojenecké smlouvě Německý spolek, jeho zapojení však nemělo větší význam, vedlo jen k přenesení interpretačních sporů ohledně ustanovení smlouvy do pléna Spolkového shromáždění. Buol přestal od podzimu 1854 s podporou Německého spolku a Pruska počítat, čas od času jen vznesl ve Frankfurtu nad Mohanem požadavek schválení rakouské politiky, aby si tak kryl záda, jak ve Vídni, kde byla stále poměrně silná strana prosazující spolupráci s Německým spolkem a s Pruskem, tak v Německém spolu samotném, neboť schválení rakouské politiky zachovávalo alespoň malou naději na případné využití spojenecké smlouvy. Zároveň si západní velmoci uvědomily, že bez účasti Rakouska či Pruska nepřipadá v úvahu otevřít kontinentální frontu proti Rusku a ony tak mají jen malé šance na zasazení rozhodujícího úderu protivníkovi. Z tohoto důvodu se začaly více zajímat o spolupráci s Rakouskem. Tak došlo v létě 1854 k formulaci tzv. Čtyř bodů, které se staly základem pro pozdější preliminární mírové podmínky a ze kterých vycházely všechny další rakouské mírové snahy. Z principů formulovaných ve Čtyřech bodech vycházela spojenecká smlouva uzavřená v prosinci 1854 mezi Rakouskem, Francií a Velkou Británií. Prusko i Německý spolek byli postaveni před hotovou věc. Rakousko však nemělo rozhodně v úmyslu zapojit se ihned do válečných operací svých nových spojenců, které od podzimu probíhaly na Krymu. Prosincová spojenecká smlouva byla jen dalším stupněm stále se zvyšujícího tlaku na Rusko. Tato strategie se ukázala funkční. Již v polovině března 1855 se ve Vídni sešla za účasti Ruska konference, která měla jednat o příměří na základě Čtyř bodů. Ani Londýn ani Paříž nepočítali, že by se Rusko mohlo této nabídce chopit, a již před začátkem konference tedy pracovali na jejím krachu. Ten nakonec přinesla jednání o třetím bodě, který se týkal omezení ruských sil v Černém moři. Gorčakov prohlásil určení počtu povolených vojenských plavidel za neslučitelné s carovou suverenitou a ctí a zdráhal se také připojit se k záruce územní integrity Osmanské říše. Na již několikátou výzvu, aby přišla s vlastním návrhem, předložila ruská mise články vycházející z principu otevřeného moře, což bylo zcela v rozporu s předválečnou úpravou na principu mare clausum, kterou chtěli spojenci vlastně ještě zpřísnit. Zástupci Londýna a Paříže prohlásili své instrukce za vyčerpané a konference byla po poněkud trapné teče demonstrující rozpory mezi západními velmocemi a habsburskou monarchií začátkem června 1855 rozpuštěna. I přes dvojí redukci rakouské armády v roce 1855 vynucenou především zhoršující se finanční situací monarchie, která nebyla západními dvory uvítána s nadšením, prosincová aliance formálně pokračovala. Další mírová jednání neslibovala naději na úspěch, a tak nezbylo než počkat na výraznější vojenský

úspěch jedné či druhé strany nebo alespoň na zimní přestávku, která nabízela k jednáním větší prostor. Nakonec přišla kombinace obojího. V polovině září opustili Rusové v důsledku úspěchu francouzských obléhatelů Sevastopol. Napoleon III., který tak dosáhl vojenské slávy a byl navíc zhoršující se situací ve Francii nucen zvažovat mírová jednání, svolil k podpisu rakousko-francouzského memoranda, v jehož důsledku poslala Vídeň Petrohradu v polovině prosince 1855 ultimátum. Chytře zinscenovaný třístupňový plán jak Rusko donutit k mírovým jednáním na základě zosťřených Čtyř bodů pod hrozbou přerušení diplomatických vztahů ze strany Rakouska v případě nepřijetí pure et simple slavil úspěch. Ruskou ústupnost mohlo podpořit také dobytí tureckého Karsu, hrozba formování evropské protiruské koalice v důsledku čerstvě uzavřené aliance západních velmocí se Švédskem i neoficiální kontakty s Francií. I přes komplikace vyvolané Londýnem, kde se Palmerston nemohl smířit se z jeho pohledu předčasným mírovým jednáním, které ohrožovalo jeho grandiózní plány na změnu mapy Evropy, se v dubnu 1856 sešla v Paříži mírová konference. Již volba místa jednání znamenala rakouskou prohru, ta byla korunována poměrně izolovanou pozicí Rakouska na jednáních, čemuž nezabránila ani s obtížemi prosazená limitovaná účast Pruska. Mírová smlouva byla podepsána poměrně rychle, již 30. března 1856, a to i přesto, že protokoly jarní Vídeňské konference a přípravné práce probíhající přes zimu v Konstantinopoli byly využity jen částečně.

Buolova politika byla vedena jasnými cíli, jak dokazují lednové a březnové mimořádné konference z roku 1854 a několik míst v diplomatické korespondenci, a lze ji označit za konzistentní. Buol chtěl dosáhnout co nejdříve míru, aniž by ztratil postavení v Itálii, o níž se dlouho a ne zcela úspěšně snažil uzavřít se západními velmocemi dohodu o statu quo, v Německu, kde musel vzdorovat pruským snahám o vypuzení Rakouska z tohoto prostoru, či na Balkáně, kde jej ohrožovala především ruská přítomnost v Podunají a nebezpečí, že to podpoří revoluční snahy jižních Slovanů, které povedou na jedné straně k rozpadu Osmanské říše a na druhé straně ohrozí existenci Rakouska v případě, že by jiskra revoluce přeskočila i na území monarchie, což se dalo očekávat. Protože si habsburská monarchie nemohla kvůli hned několika dříve zmíněným důvodům dovolit rozsáhlejší vojenský zásah proti Rusku, nezbylo Buolovi než sledovat zvláštní strategii, kterou v mnoha případech neprohlédli ani jeho vlastní podřízení. Na jedné straně Buol demonstroval ochotu k vojenskému zásahu po boku západních velmocí, aby donutil Rusko k ústupu hrozbami a nejistotu, zda je Rakousko skutečně nenaplní, a ochránil rakouské zájmy i proti západním velmocem, a na straně druhé neměl vůbec v úmyslu se do vojenských operací zapojit, což ukazují i jeho reakce na jednáních rakouské ministerské konference o redukcích armády v roce 1855 i některá

vyjádření, ale pouze dovést i západní velmoci k jednacímu stolu, a z tohoto důvodu držel Západ v nejistotě ohledně rakouského aktivního zapojení do konfliktu. Tyto principy nehodlal obětovat ani expanzivním choutkám, které se v průběhu války objevovaly především u rakouských vojenských špiček a zkomplikovaly rakouské postavení v Moldavsku a Valašsku. I když hraběte Buola-Schauensteina nelze považovat za velkého státníka, byl bezesporu schopným praktikem. Díky této rakouské politice se podařilo udržet vojenské operace lokalizované na Krymu a uchránit tak Evropu rozsáhlejšího konfliktu pravděpodobně spojeného s další vlnou revolucí a dlouhodobá opakovaná aktivita Vídně ve snaze najít společný základ pro jednání urychlila podpis mírové smlouvy ve chvíli, kdy se většina účastníků konfliktu vyslovila pro mír. Izolace Rakouska v následujících letech byla dána především vnějšími okolnostmi, které se projevíly již v průběhu Krymské války. Domnívám se, že ani aktivní rakouský zásah po boku západních velmocí by nevedl k pevné a rovnoprávné alianci v letech následujících. Z hlediska zmíněného v úvodu tohoto shrnutí lze rakouskou politiku za Krymské války považovat za poměrně úspěšnou. Rakousku se povedlo dosáhnout z hlediska Východní otázky poměrně trvalého míru, aniž by bylo donuceno stáhnout se Itálie, Německa či Balkánu nebo řešilo problémy s revolucí. Zároveň se Vídeň jednoznačně zbavila nebezpečí, že se dostane do ruského vleku, ačkoliv se jí nepodařilo najít jiného spojence. Spojenecká smlouva poněkud neochotně uzavřená v Paříži v dubnu 1856 s Francií a Velkou Británií rozhodně nenaplňovala původní představy Rakouska.

Krymská válka je z hlediska mezinárodní politiky pro svou složitost a provázanost primárních a sekundárních zájmů velmocí a pro své následky jednou z pozoruhodných kapitol diplomacie 19. století. I přes značný zájem autorů odborných děl i populárně zaměřené literatury a poměrně velké množství vydaných pramenů se zde dají objevit nové souvislosti, jak bylo naznačeno již v úvodu této práce, i dílčí otázky, které buď ještě nebyly zodpovězeny vůbec, nebo si zaslouží důkladnou revizi. Jednou z nich je například otázka, zda rakouskou politiku za Krymské války formuloval císař František Josef I. nebo jeho ministr zahraničí hrabě Buol-Schauenstein. Literatura se na odpovědi zatím neshodla. Zajímavá by také mohla být nová studie o proměně Německého spolku se zaměřením na tzv. střední státy za Krymské války či Krymská válka ve světle ruských či osmanských pramenů. Téma pro další výzkum lze v případě tohoto konfliktu najít i na poli hospodářských dějin či v dějinách fotografie. Nezbyvá než doufat, že tato práce dostatečně jasně zodpověděla otázky položené v jejím úvodu a v budoucnu třeba najde své pokračovatele.

Seznam použité literatury

Prameny nepublikované

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien

Politisches Archiv X (Russland), karton 36, Berichte 1853

Politisches Archiv XII (Türkei), karton 46, 47, 48, 50, Berichte, Weisungen, Varia 1853–1854

Prameny publikované

Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie I, Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, Band 1 (27. September 1852 – 25. März 1854). Bearb. Von A. M. Schop Soler. München/Wien: Oldenburg Verlag 1980.

Akten zur Geschichte des Krimkriegs, Serie I, Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, Band 2 (30. März 1854 – 9. September 1855). Bearb. Von W. Zürrer. München/Wien: Oldenburg 1980.

Akten zur Geschichte des Krimkriegs, Serie I. Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Band 3 (10. September 1855 – 24. Mai 1856). Bearb. Von W. Baumgart. München/Wien: Oldenburg 1979.

Aktenstücke zur orientalischen Frage, nebst chronologischer Uebersicht. Band I-II. Zusammengestellt von J. von Jasmund. Berlin: Schneider 1855-1859.

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung II, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 1-4. Bearb. von T. Kletecka, (Schmied-Kowarzik, A.). Wien: öbv & hpt 2002/2005/2006/2011.

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung III, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1-4. Bearb. von W. Heindl. Wien: VÖAW 1975/1979/1984/1987.

Dokumente zur Deutschen Verfassungsgeschichte. Band 1 (1803-1850). Band 2 (1850-1900). Hrsg. E. R. Huber. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer 1978/1986.

Odborná literatura

Austensen, R. A.: *The Making of Austria's Prussian policy, 1848–1852*. The Historical Journal 27 (1984), s. 861-876.

Baumgart, W.: *Der Friede von Paris 1856. Studien zum Verhältnis von Kriegsführung, Politik und Friedenbewahrung*. München/Wien: Oldenburg 1972.

Baumgart, W.: *Die Aktenedition zur Geschichte Krimkriegs. Eine Zwischenbilanz auf Grund der österreichischen Akten*. In: Ostmitteleuropa. Berichte und Forschungen. Hrsg. v. U. Haustein, Stuttgart: 1981. S. 217-235.

Baumgart, W.: *Österreich und Preußen im Krimkrieg 1853-6*. In: Vorträge und Studien zur preußisch-deutschen Geschichte. Hrsg. O. Hauser. (= Neue Forschungen zur brandenburgisch-preußischen Geschichte 2, Wien-Köln 1983). S. 45-70.

Brandt, H. H.: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848–1860*. Band 1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1978.

Broadus, J. R.: *Church Conflict in Palestine: The Opening of the Holy Places Question during the Period Preceding the Crimean War*. Canadian Journal of History 14 (1979), č. 3, s. 395-

Davis, J. R.: *Great Britain, Russia and Germany during the Crimean War*. In: Deutsch-russische Beziehungen. Politische wirtschaftliche und kulturelle Aspekte von der frühen Neuzeit bis zum 20. Jahrhundert. Beiträge der internationalen Konferenz in Prag vom 24.-25. November 2005. Praha 2007. S. 113-131.

Gombár E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum 1999.

Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. 6/I-II. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen. Hrsg. A. Wandruszka, H. Rumpler. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften 1989/1993.

Hálek, J.: *Německý spolek a Krymská válka*. Historický obzor, roč. 18 (2007), č. 9/10, s. 210-217.

Heindl, W.: *Carl Ferdinand Graf Buol-Schauenstein. Die Grundzüge seiner Politik am Vorabend des Krimkriegs*. Dissertation. Wien 1968.

Huber, E. R.: *Deutsche Verfassungsgeschichte: seit 1789*. Band 3. Bismarck und das Reich. Stuttgart: Kohlhammer 1988.

Kraehe, E. E.: *Foreign Policy and the Nationality Problem in the Habsburg Monarchy 1800–1867*. Austrian History Yearbook 3/3 (1967), s. 3-36.

- Lutz, H.: *Die Stellung der Habsburger Monarchie in Europa*. In: Das Zeitalter Kaiser Franz Joseph. Von der Revolution zur Gründerzeit 1. 1848–1880. Beiträge Schloss Grafenegg 19.5. - 28.10. 1984. Niederösterreichische Landesausstellung. Wien 1984. S. 309-319.
- Matsch, E.: *Der Auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720-1920*. Wien/Graz: Böhlau 1986.
- Rich, N.: *Why the Crimean war? : a cautionary tail*. Hanover/London: University Press of New England 1985.
- Schroeder, P. W.: *Austria, Great Britain, and the Crimean War: The Destruction of the European Concert*. Ithaca/New York: Cornell University Press 1972.
- Schroeder, P. W.: *Austria and the Danubian Principalities 1853–1856*. Central European History 2 (1969), č. 3, s. 216-236.
- Schroeder, P. W.: *Bruck vs. Buol: The dispute over Austrian Eastern Policy, 1853–1855*. The Journal of Modern History 40 (1968), s. 193-217.
- Schroeder, P. W.: *A turning point in Austrian policy in the Crimean war: the Conferences of March 1854*. Austrian History Yearbook 4-5 (1968-9), s. 159-202.
- Skřivan, A.: *Evropská politika 1648–1918*. Praha: Aleš Skřivan ml. 1999.
- Soběhart, R.: *Ein Verfall des vertragrechtlichen Multilateralismus in den preussisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts? Das Warschauer Treffen 1850*. In: Deutsch-russische Beziehungen. Beiträge der internationalen Konferenz in Prag vom 24.-25. Nov. 2005. Praha 2007, S. 83-111.
- Šusta, J.: *Dějiny Evropy v letech 1812–1870*. II 1. Praha: Vesmír 1923.
- Temperly, H. W. V.: *Austria, England and the Ultimatum to Russia, 16 December 1855*. In: Wirtschaft und Kultur: Festschrift zum 70. Geburtstag von Alfons Dopsch. Baden bei Wien-Leipzig 1938. S. 626-637.
- Unckel, B.: *Österreich und der Krimkrieg. Studien zur Politik der Donaumonarchie in den Jahren 1852–1856*. Lübeck: Matthiesen 1969.

Internetové zdroje

Deutsche Bundesakte, 8.6. 1815, <http://www.verfassungen.de/de/de06-66/bundesakte15-i.htm> (5.4. 2012)